

Vogel Dávid a ZMNE doktorandusza

Bolívia: az indiánok és a koka földje

„Bolivianos el hado propicio
coronó mestros votos y anheló
es ya libre, ya libre este suelo,
ya cesó su servil condición. {...}”

A mottóul választott strófa Bolívia Himnuszának kezdő gondolata, mely szabadfordításban annyit tesz: „*Bolíviaiak, kedvező végzet koronázta eskünk és vágyakozásaink, e föld szabad, szolgásorotok véget ért.*” José Ignacio de Sanjinés verse nem is ragadhatta volna meg jobban a latin-amerikai ország több évezredes, viszályokkal és háborúskodással terhelt történelmét. A dolgozatban ezt a történelmi utat mutatom be, kiegészítve a ma Bolíviájának közigazgatási, államszervezési és gazdasági alrendszereinek ismertetésével.

Bolivia: Land of American Indians and Coca

The verse chosen as motto is the initial idea of the national anthem of Bolivia, in a loose translation it says: „*Bolivians, fortunate destiny topped our oath and yearning, this land is free, your servant being is terminated.*” The poem of José Ignacio de Sanjinés could not capture in a better way the millennial history of the Latin American country that is burden with conflicts and wars. In this essay I present this historical way, completed with the demonstration of sub systems of administration, state organization and economy.

Már az elmúlt, mintegy 500 évet alapjaiban meghatározó európai civilizáció tevékenysége előtt állandó háborúskodás jellemezte a régiót. Az első bizonyítékok az őslakos indiánok letelepedésére időszámításunk előtt 1500 körülről származnak. Az első nagyobb jelentőségű és maradandó kultúra azonban a néhány évszázaddal később kezdődő *Chavín-kultúra* volt időszámításunk előtt 900-200 között. Majd ezt váltotta fel időszámításunk szerint 600-ig a Titikaka-tó jelenleg bolíviai oldalán kiépült *Tiahuanaco (Tiwanaku)-kultúra*, egészen az Aymara törzs megerősödéséig, mely az *Aymara Királysághoz* csatolta a területet. Mindezen térségek a 15. századtól az *Inka Birodalom* részét képezték.²

A szervezettségéről, erősen központosított államszervezetéről, kiépített úthálózatáról, valamint mezőgazdaságának (ismerték a teraszos föld-

¹ Bolívia himnusza, José Ignacio de Sanjinés (1786 - 1864) 1852-ben született költeménye, <http://szbszig.atw.hu/bolivia.htm> letöltve: 2009-03-05.

² <http://hu.wikipedia.org/wiki/Bolívia> letöltve: 2009-02-16

művelést, az öntözéses technikákat) és bányászatának fejlettségéről méltán híres Inka-civilizáció – az óriási területre kiterjedő hatalmának fenntartása érdekében – rendkívül erős hadsereget tartott fenn. Mindezek ellenére azonban a birodalom még csúcspontján sem volt képes teljes egészében kontroll alatt tartani a behódoltatott törzseket, annak ellenére, hogy azok fejlettség terén legtöbbször jelentős lemaradásban voltak az inkákkal szemben. Az állam eredetileg a Cuzco-medencéből indult, majd a későbbiekben fennhatósága alá tartozott a mai Ecuador nyugati részétől Chile közepéig, az Andoktól az Atlanti partvidékig tartó terület. A birodalom fénykorát a 15. században érte el, mely azonban nem tarthatott sokáig, hiszen ez az időszak a nagy földrajzi felfedezések korát is jelzi.

*A Francisco Pizarro, Diego de Almagro és Hernando de Luque vezette spanyol expedíció először 1524-ben, Panama partjai mentén hajózott délnek, hogy felkutassa a legendás arany földjét „Birut”.*³

Az inkák már említett belső gondja, területük méretei, valamint az uralkodó, *Atahualpa* saját haderejének erősségébe vetett hite megpecsételte a Birodalom sorsát.⁴ Számos nyertes csata után végül 1538-ban Pizarro seregei a Titikaka-tó mellett döntő vereséget mértek az indiánok csapataira, így megnyílt az út Bolívia középső és déli része felé.⁵ Bár az ellenállás még nem tört meg teljesen, a gyarmatosítók egyre erőteljesebben kezdtek be rendezkedni az országban, így 1538-ban megalapították *La Plata-Charcas* (ma Sucre), 1548-ban *Nuestra Señora de la Paz* (ma La Paz) városát, majd 1561-ben *Santa Cruz de la Sierrat* (a mai Santa Cruz). Az ekkortájt Felső-Perunak nevezett térségben – mely 1543-tól a limai alkirály fennhatósága alá tartozott – ezt követően beteljesedett a spanyolok küldetése: 1545-ben, egy Diego Huallpa nevű indián nemesfémre bukkant *Potosi* településnél, mely a nyugati világ legnagyobb ezüstlelőhelyévé vált.⁶ Fénypontján, a 16. században a város több mint 150 ezres lélekszámmal dicsekedhetett, így korábban a világ legnépesebb települése volt. Az 1570-es években *Francis-*

³ Később ebből az elnevezésből fejlődött ki Peru mai neve. http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Bolivia letöltve: 2009-03-01

⁴ A véletlenek egybeesése, hogy *Huayna Capac* inka uralkodó 1527-ben meghalt, két fia *Huascar* és *Atahualpa* pedig az elkövetkezendő éveket a hatalom megszerzésével, az egymás elleni háborúskodással töltötték. Bár *Atahualpa* végül legyőzte testvérét, a spanyolok 1532-es érkezéséig nem sikerült hatalmát kellőképpen megszilárdítania, így akadtak indián törzsek, akik a hódító Pizarro és csapatai mellé álltak. A megkeresztelkedést elutasító uralkodó 1532. november 16-án a véres cajamarcai csatában számos más előkelőséggel együtt életét vesztette, az ezt követő évben a főváros, Cuzco is elesett. http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Bolivia letöltve: 2009-03-01

⁵ A spanyolok ezt követően *Manco Inca* személyében „báb-császárt” ültettek a trónra, aki azonban Új-Inka Állam néven újra próbálta szervezni a birodalmat. Ez sem neki, sem leszármazottainak nem sikerült. A gyarmatosítók hatalmával szembeálló nemesség tagjait a spanyol katonaság folyamatosan üldözte, nagy részét ki is végezte. Az utolsó jelentősebb felkelésre 1780-ban került sor Peruban *II. Túpac Amaru* vezetésével, szintén sikertelenül.

⁶ Az ezüsbányák a Cerro Ricoban, a „Gazdag Hegyben” voltak.

co de Toledo alkirály bevezette a „*mita*” nevű foglalkoztatási rendszert, mely abból állt, hogy a bennszülött férfiaknak minden hatodik évüket a bányákban kellett ledolgozniuk. Ha így sem volt elég bányász, Afrikából hoztak be rabszolgákat. A nemesfémekben gazdag vidék és az ingyenmunka a 16-18. században a spanyol világbirodalom legtehetősebb gyarmatává tette Felső-Perut.

Az első európai felfedezők érkezésekor, a 15. század utolsó éveiben Latin-Amerika lakosságát mintegy 10-15 millióra becsülték, melynek nagy része az Andok nyugati és középső részén, valamint az azokkal határos régióban élt. A gyarmatosítók által behurcolt betegségek, az elnyomás és az elvándorlás nagyban hozzájárult az őslakos indiánok számának radikális csökkenéséhez, egyes területeken teljes eltűnéséhez. Ezzel párhuzamosan feltételezések szerint 1500 és 1800 között mindössze 200-300 ezer európai telepes, hittérítő, katonák, papok, az államigazgatás szervezői vándoroltak be a kontinensre, a szigorú bevándorlási szabályoknak köszönhetően többnyire spanyolok és portugálok.

A spanyol uralom

Az 1494-es *Tordesillasi szerződés*⁷ alapján felosztott földrészen a spanyol befolyási övezet, a Perui Alkirályság központja kétszáz éven át Lima volt. Ezt a 18. században három adminisztratív egységre osztották, így 1717-ben létrejött az Új-Granadai Alkirályság a jelenlegi Venezuela, Kolumbia, Panama és Ecuador területén, majd 1776-ban a mai Argentína, Uruguay, Paraguay és Bolívia területén a La Platai Alkirályság. A harmadik terület a Perut és Chilét magába foglaló Perui Alkirályság maradt, 1542-es alapításal. A legmeghatározóbb azonban ez utóbbi, a Perui Alkirályság, más néven „*Charcas*” maradt a spanyol fennhatóság alatti időszakban.

A helyi államszervezet csúcsán a Charcasi Királyi Ítélszék és Kancellária állt, mely 1559-ben jött létre. Joghatósága kiterjedt egész Felső-Perura, Paraguayra és a mai Uruguayt és Argentína északi részét magába foglaló *Rio de la Platara*.

Az évszázadokon át tartó spanyol gyarmatbirodalmi rendszer alapját a jól szervezett közigazgatás adta. Spanyolország eleinte inkább csak a függetlenségi gondolatokat dédelgető konkvisztádorok feletti uralmának

⁷ Az 1494. június 7-én a spanyol Tordesillasban megkötött szerződés Portugália és Spanyolország között osztotta fel az Európán kívül felfedezett területeket. A felosztás a Zöldfoki-szigetektől 370 tengeri mérföldre nyugatra fekvő délkör (nyugati hosszúság 48°) mentén történt: az e vonaltól nyugatra eső területek a spanyolok, a keletre esők pedig a portugálok érdekszférájába kerültek. A többi európai hatalmat a felfedezésekből kizáró szerződést VI. Sándor pápa is szentesítette.
http://hu.wikipedia.org/wiki/Tordesillasi_szerződés letöltve: 2009-03-06

stabilizálását tűzte ki célul, de ezt követően hamar az adóbevételek folyamatos áramlásának biztosítása vált elsődleges és legfontosabb feladatává. Ennek gördülékennyé tételéhez kiválóan szervezett államigazgatási rendszert alakítottak ki Latin-Amerika spanyol területein különböző szintű ellenőrző és felügyelő szerveket hozva létre, a helyi hivatalnokok azonban meglehetősen autonómiát élveztek.

Az alkirályságokká szervezett gyarmatokat természetesen az alkirály vezette, aki a király által kinevezve gyakorolta a legfőbb jogköröket. Munkáját a Tanács segítette, mely a legfelsőbb bíróság funkcióit is ellátta egyben; az alkirály távolléte esetén pedig annak adminisztratív és végrehajtó jogköreit is gyakorolhatta. Kisebb szervezeti egységeket hivatalnokok, *corregidorok* vezettek, akik a nép által választott helyi önkormányzatokban a király személyét képviselték. A 17. század elejére Felső-Peruban négy *corregidor* tevékenykedett. A 18. században a bevételek növelése érdekében a Korona változtatásokat vezetett be: intendáns rendszert épített ki, melyben jól képzett, általában polgári származású közhivatalnokok végezték a munkát, felelősséggel pedig közvetlenül a királynak tartoztak. 1784-ben a király Felső-Peruban négy intendáns körzetet alakított ki, melyek a mai La Paz, Cochabamba, Potosí és Chuquisaca tartományoknak felelnek meg.

Az eleinte indirekt kormányzás idővel központosítottá vált a gyarmatokon. Elsőként *Francisco de Toledo* alkirály ismerte el a helyi nemesek jogait és ruházta fel őket egyfajta autonómiával, a Korona azonban egyre inkább a már említett polgári sorból származó, de képzett hivatalnokokat részesítette előnyben az államigazgatás pozícióinak betöltésekor. A lassan specializálódó adminisztrációban különösen fontos szerepet töltöttek be a *corregidores de indiosok*, akik a különböző adók behajtásával foglalkoztak.

Az állami rendszer kiépülésével párhuzamosan a telepésekkel érkező térítők és egyéb egyházi emberek a keresztény vallás meghonosításához és terjesztéséhez szükséges szervezetet kezdték meg felállítani. 1552-ben a felső-perui La Plataban jött létre az első püspökség, melyet La Paz és Santa Cruz követett 1605-ben. A jezsuiták 1623-ban hozták alapították meg a *Királyi és Pápai Magasabb Egyetemet*, az alkirályság első felsőfokú oktatási intézményét.

A keresztény hit terjesztésére az őslakos indiánok különbözőképpen reagáltak: voltak, akik szakítva a pogány tradíciókkal önszántukból tértek át, belátva az ebben a későbbiekben rejlő hasznokat, azonban a konzervatívabb gondolkodásúak elutasították az átkeresztelkedést. A kereszténység terjedése ellen fegyverrel küzdők csak Bolívia és Peru területén a 18. szá-

zad folyamán több mint 100 fegyveres konfliktust robbantottak ki. Sokan a helyi indián vezetők segítségével egyfajta népi-katolicizmust kezdtek el gyakorolni, összemosva az inka és a katolikus vallás szimbólumait, szokásait.

Szabadság

A 18. század mindazonáltal minden igazgatástechnikai lépés ellenére korántsem volt problémamentes, a felmerülő nehézségek azonban elsősorban gazdasági jellegűek voltak. Az 1803-ban kezdődő napóleoni háborúk érzékenyen érintették a Spanyol Koronát, amely így a győzelem érdekében egyre jobban rá volt szorulva a gyarmatokból érkező adóbevételekre és nemesfémszállításokra. Potosí ezüstbányái azonban 1803 és 1825 között a korábbi termelés mindössze 20 százalékát adták.⁸ Bár távol az európai háborúk zajától, mégis megérezve a központi hatalom gyengülését a meszticek és kreolok mind erőteljesebben fejezték ki egyenjogúsági, majd később függetlenedési követeléseiket, melyet csak erősített a francia forradalom és a Függetlenségi Nyilatkozat aláírása az Egyesült Államokban.⁹ A szuverenitásért küzdők élére *Antonio José de Sucre* tábornok állt, kinek vezetésével az ayacuchói csatában 1824. december 9-én megverték a spanyol csapatokat. Kilenc hónapra rá, 1825. augusztus 6-án a chuquisacai kongresszuson kikiáltották függetlenségüket. Az így létrejövő államot a proklamációt lehetővé tevő Simon Bolívar tette előtt tisztelegve Bolíviának nevezték el.¹⁰

Teljes nevén *Simón José Antonio de la Santísima Trinidad Bolívar Palacios y Blanco* (1783-1830) Latin-Amerika mindmáig legmeghatározóbb történelmi alakja, kinek cselekedetei ma is megtalálhatók a kontinens lakóinak mindennapjaiban. A korán árvaságra jutott nemesi származású Bolívar családja a 16. században vándorolt ki Latin-Amerikába. Nevéhez a kontinens számos sorsdöntő csatájának megnyerése mellett hat állam – Bolívia, Venezuela, Kolumbia, Ecuador, Peru illetve Panama – megalapítása (vagy ahhoz való jelentős hozzájárulás) is tartozik. Élete során több közjogi méltóságot is betöltött, így többek között volt Nagy-Kolumbia első elnöke, Venezuela második elnöke, Bolívia felszabadítója és protektora illetve Peru hatodik elnöke.

1836-ban *Andrés de Santa Cruz* marsall parancsnoksága alatt Bolívia fegyveres segítséget nyújtott *Luis Orbegoso* tábornok, perui elnöknek, a sikeres akció után a két ország konföderációra lépett. Chile fellépett az így létrejött, hatalmi pozícióit veszélyeztető államalakulat ellen, a következő év májusában hadat üzent, az egyesült bolíviai-perui seregek azonban több

⁸ Az ezüst meghatározó szerepét egészen a 19. század elejéig, az ön előretöréséig megtartotta.

⁹ A régió fejlődésére meghatározó hatást gyakoroltak az Egyesült Államok kialakuló rendszerei, így például a latin-amerikai államok alkotmányai rendkívül hasonló tartalommal és felépítéssel rendelkeznek. Ezen országok elnöki típusú demokráciák, ahol az állam első embere széleskörű végrehajtói hatalommal rendelkezik, a törvényhozás pedig két kamarás.

¹⁰ A Bolíviai Köztársaság elnevezés mellett mintegy további 30 földrajzi név tulajdonosa Bolívar Észak-és Latin-Amerika szerte. http://en.wikipedia.org/wiki/Simón_Bolívar letöltve: 2009-03-06

jelentős csatában is vereséget mértek a chilei, majd a szintén fegyveres ösztetűzésbe bonyolódó argentin expedíciós erőkre.

A gyorsan újraszerveződő chilei haderő második expedíciós serege azonban döntő csapást mért a belpolitikai gondokkal küzdő konföderációs seregekre Yuangay mezején. A katasztróféért felelőssé tett Santa Cruz ezt követően Ecuadorba menekült, az államszövetség pedig felbomlott. A hónapokkal azelőtt még társállam Peru *Gamarra* tábornok vezetésével támadást indított Bolívia ellen, azonban túlértékelt a perui hadsereg erejét, így vereséget szenvedett, a bolíviai ellentámadásban pedig elvesztette Arica kikötővárosát is. Ez a győzelem azonban mindössze üdítő kivétel. Bolívia az 1879-83-as csendes-óceáni háborúban is erőtlennek mutatkozott: a harcok során elvesztette egyetlen tengeri kijáratát, Antofagasta kikötőjét és az azt környező, rendkívül jól jövedelmező guanó-bányákat is.

Ezt a helyzetet csak tovább rontotta a *Petrópolisi-szerződés* aláírása Brazíliával. Az erősebb érdekérvényesítő képességgel rendelkező Brazília, kihasználva Bolívia meggyengült helyzetét, el tudta érni egy számára egyoldalúan előnyös megállapodás aláírását nyugati szomszédjával. Az 1903-ban aláírt szerződés alapján Brazíliához csatlakozott a jelentős gumitermeléssel rendelkező, 191,000 négyzetkilométer területű Acre tartomány. Cserébe Bolívia az Abunâ és Madeira folyók közti mintegy 3,000 négyzetkilométeres területű részt, valamint 2 millió brit fontot kapott, illetve egy szándéknyilatkozatot, mely szerint megépül a vasúti összeköttetés a bolíviai Riberálta és a brazíliai Porto Velho városok között.¹¹

Az utolsó „csapás” a bolíviaiak önérzetére 1932-35-ben következett be, a Chaco háború során. A kontinens másik tengeri kijáratától elzárt országa, Paraguay és Bolívia is a Paraguay folyó feletti befolyás kiterjesztésében látta a lehetőséget elszigeteltségének enyhítésére. 1932-ben annak érdekében, hogy kijutása legyen az Atlanti-óceánra, a bolíviai vezetés a Paraguay folyó és az azt körülvevő – olajban gazdag területnek vélelmezett – vidék, a Chaco Boreal régió megszerzését tűzte ki célul. Az elszánt küzdelem során mindkét fél jelentős veszteségeket könyvelhetett el: a két oldalon együttesen több mint 100 000 fő esett el. A szinte döntetlennek minősíthető háborút azonban végül Paraguay nyerte meg: az 1938-as *buenos airesi békeszerződés* a vitatott területeket Paraguaynak ítélte, Bolívia elvesztette a Chaco Boreal vidék mintegy 70 százalékát.

¹¹ A vasútvonal végül ötéves munka után 1912-ben készült el, a mintegy 33 millió dolláros költségvonzat mellett 3600 munkás vesztette életét a 367 kilométeres vonal építése során, mely mindössze 1972-ig volt használatban.

A többszörös területveszteség és a háborúk okozta gazdasági csőd mind lelkileg, mind anyagilag megtörte a lakosságot, a kialakult nyomor tovább növelte az elégedetlenséget. A politikai elit elhittelenedése és a közhangulat adta lehetőséget kihasználva 1936 májusában *J. David Toro* ezredes vezetésével katonai junta vette át a hatalmat. Az új kormányzat első intézkedéseinek egyikeként a kiskirályként élő „ónbárókkal” és a külföldi kézben lévő kőolaj- és földgázlelőhelyek tulajdonosaival szemben jelentős államosításokat hajtottak végre: állami kézre kerültek a bankok, a kőolajtermeléssel foglalkozó vállalatok, köztük a mamutvállalat Standard Oil Co.

1937 júliusában *Germán Busch Becerra* ezredes lett Toro utódja, aki az „ónbárók” befolyásának további visszaszorítására törekedett, a bányák devizabevételét állami ellenőrzés alá vonta, s új alkotmányt adott ki, amelyben az ország ásványkincs-készletét állami monopóliumnak nyilvánította. *Enrique Peñarada* tábornok elnöksége alatt a Standard Oilt kártalanították, s az „ónbárók” is visszakapták korábbi kedvezményeiket. A II. világháború után az országban erős amerikai befolyás érződött és a gazdasági nehézségek fokozódtak, a lakosság elégedetlenségét egyre gyakoribb sztrájkok jelezték. Mindezek hatására *Nemzeti Forradalmi Mozgalom (NFM)* alakult, mely 1951-ben sikeresen vett részt a választásokon, viszont a hatalmon lévő vezetés nem ismerte el vereségét, így a következő évben forradalom tört ki. Céljai között szerepelt az általános választójog bevezetése, földreform, az oktatási rendszer kiszélesítése, valamint az ország legnagyobb ónbányájának államosítása. A belső feszültségek azonban nemcsak az ország életét nehezítették meg, de az NFM-et is kettészakították. 1971-ig kormányok egész sora váltotta egymást, de hatalmát egyik sem tudta megerősíteni, és számottevő gazdasági változásokat sem tudott elérni. Ezt hét évnyi nyugalmasabbnak mondható szakasz követte, *Hugo Banzer Suárez* ezredes – később tábornok – vezetésével, akinek ideje alatt gyors gazdasági növekedés köszöntött az országra, a változások lassulásával azonban elfogyott a társadalmi támogatottság, Bolíviában ismét politikai zavar időszakba állt be, a katonai diktatúrák gyors egymásutánban váltották egymást.

A kilencvenes évek elején *Sánchez de Lozada* átfogó gazdasági és társadalmi reformokat vezetett be, melynek legsarkalatosabb pontja a széleskörű privatizációs program volt. A magánosítás során az általában külföldiekből álló felvásárlók többségi tulajdont és egyben az irányítás jogát is megszerezték a közszféra vállalataiban: olajvállalatokban, hírközlési cégekben, a villamoshálózatban, légi- és vasúttársaságokban. Az ország legértékesebb „vagyon tárgyai” – és egyben legnagyobb bevételi forrásai – idegen kézbe kerültek. A privatizáció alkalmával egyre mélyülő amerikai-

bolíviai kapcsolatok kiépülése mellett a washingtoni kormányzat a kokacserje-termesztés visszaszorítása érdekében jelentős összegekkel támogatta Bolíviát. A megelőző politika azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, újabb feszültségforrást jelentett a főleg az őslakosok számára megélhetést jelentő bevételi forrás megszűnése. Mindennaposá váltak a sztrájkok, de jellemző a közállapotokra, hogy a munkabeszüntetések szervező ernyőszervezet is korrupciós gondokkal küzdött. Az újból – immár demokratikusan – hatalomra kerülő Hugo Banzer kormánya sem tudott jelentősebb változást hozni, a „*Méltóság Terve*” elnevezésű program keretében kiirtott kokaültetvények egykori tulajdonosai a nagyvárosok – elsősorban Palo Alto és La Paz – nyomornegyedeinek lakosságát többszörözték meg.

Juan Evo Morales Ayma – a kokatermelők szakszervezetének korábbi vezetője¹² – ezt követően, a 2005-ös választásokon 84,5 százalékos részvételi arány mellett a szavazatok 53,7 százalékát megszerezve lett az ország első bennszülött elnöke.¹³ Politikáját a szegényebb rétegek megnyerése érdekében alkalmazott populizmusa mellett a régióban szintén népszerűséget hozó USA-ellenesség is jellemzi. Morales szókimondó politikát folytatott, nincs nyilatkozata, amiben ne üzenne a fejlettebb gazdasággal rendelkező országoknak, kiváltképp az Egyesült Államoknak. Az Amerikai Szabadkereskedelmi Övezetet (*Free Trade Area of the Americas, FTAA*) például „*Amerika [a kontinens] kolonizálásának legalizálásáról szóló megállapodásnak*” minősítette és pártfogóját, barátját, *Hugo Chávez* venezuelai elnököt támogatva a Bush volt amerikai elnök által gyakran használt „*Axis of Evil*”, a „*Gonosz Tengelye*” mintájára létrehozta az „*Axis of Good – A Jó Tengelyét*” Bolívia, Kuba és Venezuela között.¹⁴

Választási ígéretei közül elsőként az ország energiahordozó-készletei feletti rendelkezés kérdését rendezte: 2006. május 1-jén egy elnöki rendelettel Bolívia valamennyi földgázlelőhelyét államosította.¹⁵ A szándékosan a Munka ünnepére időzített lépés bejelentése után a fegyveres erőket és az állami olaj- és gázipari vállalatot, az YPFB-t (*Yacimientos Petrolíferos Fiscales Bolivianos*) arra utasította, hogy tegyen lépéseket a területek biztonságos átvétele és őrzése érdekében. A külföldi cégek hat hónap „gondolkodási időt” kaptak, hogy tárgyalásokat folytassanak a szerződések felülvizsgálatáról, vagy hogy elhagyják a területet. Választási ígéreteinek másik markáns pontja volt a kokacserjék irtásának kérdése. A bennszülött

¹² VOGEL Dávid: Kuba – Az elfelejtett sziget [diplomamunka] Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2007.

¹³ <http://www.encyclopedia.com> letöltve: 2009-04-04

¹⁴ <http://www.americaeconomica.com> letöltve: 2009-04-04

¹⁵ Latin-Amerikában Venezuela után Bolívia rendelkezik a második legnagyobb, mintegy 48,7 trillió köbméternyi földgázkinccsel. <http://www.americaeconomica.com> letöltve: 2009-04-04

ősökkel rendelkező Morales már a családban hozzászokott a koka mindennapos jelenlétéhez. A növényt a kokain előállítás megjelenése előtt már használták a hegyekben élők.¹⁶ Morales biztosította a termelőket, hogy minden eszközzel fel fog lépni az USA által is támogatott kokaültetvény-irtási program ellen.

Belpolitikai támogatottságának kialakítása után Morales még hivatalos beiktatása előtt, 2005. december 29. és 2006. január 13. között a latin-amerikai média által páratlannak minősített kéthetes körutazást tett, hogy támogatottságot szerezzen a bolíviai átalakuláshoz. Ezzel a lépéssel szakított azzal a gyakorlattal, hogy a megválasztott, de még be nem iktatott elnök első útja Washingtonba vezetett. Az út első állomása Kuba volt, ahol az akkori elnök Fidel Castro és Morales megállapodást kötött, mely szerint Kuba az egészségügy és oktatás területén segíti Bolíviát. A találkozó után Morales „*az amerikai kontinenst és az egész világot felszabadító erők parancsnokainak*” nevezte Castrot és Chávezt.

Kuba után Morales Venezuelába utazott, ahol Hugo Chávezzel találkozott.¹⁷ A két ország között megállapodás született, melynek keretében Venezuela havi 150 000 hordó dízelolajat szállít bolíviai mezőgazdasági termékekért cserébe. A körút során látogatást tett Spanyolországban, ahol tárgyalásai során elengedték Bolívia 120 millió eurós tartozását, majd Franciaországban és Hollandiában bolíviai befektetésekről tárgyalt. Találkozott Javier Solanával, Hu Jintao kínai elnökkel, Thabo Mbeki dél-afrikai elnökkel és Desmond Tutu érsekkel, továbbá a brazil elnökkel, Lula da Silvával. Az évtizedek óta egyre gyűrűző szegénység felszámolása érdekében 2006 márciusában Morales elnök másfélszeresére emelte a minimálbéretet, mindazonáltal ez még mindig nem gyógyír az óriási méreteket öltő fekete-munkára és az abból élők gondjaira. A bevezetett szociális reformok óriási terhet róttak a központi költségvetésre, melynek meghatározó részét az ország keleti részéről befolyó bevételek adják, ám azok segélyek, járulékok és egyéb támogatások formájában elsősorban az ország elmaradottabb, nyugati és északi régióiban kerülnek felhasználásra. Ezen az „igazságtalanságon” felbuzdulva indított a tehetősebb négy keleti tartomány – Santa Cruz, Beni, Tarija és Pando – népszavazási kezdeményezést az autonómia kivívásáért. A függetlenedési kezdeményezést támogató végkifejletet eredményező szavazást azonban Morales elnök törvénytelennek minősítette.

¹⁶ Az Aymara és a Kecsua törzseknél megtalálható, hagyományos étrend-kiegészítőnek számító kokalevélnék – melyet ma is előszeretettel rágsálnak a helyi parasztok – azonban szakrális szerepe is van, emellett olyan ismert emberek is előszeretettel fogyasztanak kokateát, mint a néhai II. János Pál pápa, vagy éppen Anna hercegnő. <http://www.hvg.hu> letöltve: 2009-04-04

¹⁷ Dr. KAISER Ferenc – VOGEL Dávid: Egy huszadik századi Simon Bolivar – avagy Venezuela világ-méretű harca az Egyesült Államok ellen, az egységes Latin-Amerikáért In Kard és Toll, 2007/1. 47 - 60. p.

A szocialista ideológiát követő Morales 2009 februárjában – a sikeres népszavazást követően – új alkotmányt vezetett be az államban. Az új alaptörvény jelentős változásokat hozott:

- minden eddiginél szélesebb jogokat garantál a bennszülötteknek;
- decentralizálta a közigazgatást és négyszintű önkormányzati rendszert vezetett be;
- a meghatározó gazdasági szektorokat központi állami irányítás alá vette;
- az indián bíróságokat megegyező jogi státuszúvá tette a „rendes” bíróságokkal; a bírák pedig ezentúl választással nyerik el tisztségüket (őket korábban a Kongresszus jelölte ki);
- 5000 hektáros felső korlátot vezetett be a földbirtokok nagysága tekintetében (nem visszamenőleges hatállyal);
- valamint talán legfontosabb módosításként lehetővé tette az elnök számára a többszöri újraválaszthatóságot.¹⁸

Az alaptörvény ez utóbbi pontja okoz jelen pillanatban belpolitikai feszültséget az országban. Morales elnök és támogatói azzal vádolják az ellenzéket, hogy az nem hajlandó támogatni az egyébként 2010 áprilisára tervezett elnökválasztás előrehozását idén decemberre. Moralesnek ugyanis hiába van többsége az Alsóházban, a Szenátusban ellenzéki segítség nélkül nincs meg az elégséges támogatottsága, így az elnök április 9-én tiltakozó éhségsztrájkba kezdett, hogy ezzel is nyomást gyakoroljon ellenzékeire, és rákényszerítse a kongresszusi képviselőket, hogy az újonnan beiktatott alkotmány értelmében döntsenek a választás időpontjának kiírásáról. A tiltakozó akcióban az elnökhöz számos szakszervezeti vezető is csatlakozott az elnöki palota különtermében.

Államszervezet és közigazgatás, gazdaság

A hazánknál csaknem tizenkétszer nagyobb területen elhelyezkedő országban Magyarország lakosságánál valamivel kevesebben élnek; a 95 százalékban római katolikus vallású népesség 55 százaléka indián (zömmel kecsua és aymara), 30 százaléka mesztic, 15 százaléka pedig fehér. A népesség 85 százaléka az Andokban él, 60 százalékuk La Paz környékén. A lakosság lélekszáma évente kimagaslóan nagy mértékben, 2,6 százalékkal nő, így az ország rendkívül fiatal lakossággal rendelkezik: több mint 40 százaléka 20 év alatti.

¹⁸ SOLTI Ágnes: Az új alkotmány újabb olaj a tűzre Bolíviában, <http://kitekinto.hu/latin-amerika/2009/02/13/egy-egyenlobb-de-megosztottabb-bolivia-uj-ev-uj-alkotmany>; letöltve: 2009-04-15

Közigazgatását tekintve Bolívia különlegessége, hogy két fővárosa is van: La Paz – eredeti teljes nevén *Nuestra Señora de La Paz*, a Miasszonyunknak a Béke Úrnőjének városa – az ország kormányzati központja, míg Sucre, az alkotmányos főváros, itt azonban a fontosabb hivatalok közül csak a Legfelsőbb Bíróság székhelye található. Az ország területe kilenc közigazgatási területre oszlik (lásd az alábbi ábrát), a közigazgatási területek pedig további 112 tartományból állnak. A tartományokat 294 járás alkotja, a járások pedig összesen 1408 körzetre vannak felosztva.¹⁹ Bolívia közigazgatási területei:

Az állam szervezeti és működési kereteit a – többször módosított – 1947. évi alkotmány határozza meg. Mint a legtöbb latin-amerikai országban, Bolíviában is a kétkamarás kongresszusban születnek a törvények – amelynek felsőháza a 27 tagú Szenátus, alsőháza pedig a 130 tagú Képviselőház –, melynek tagjait általános választójog alapján négy évre választják a 21. életévüket betöltött állampolgárok. A végrehajtó hatalmat az elnök – egyben kormányfő – és a Kabinet gyakorolja. Az elnököt közvetlenül, négy évre választják. Ha a szavazatok abszolút többségét egyik jelölt sem szerzi meg, akkor a Kongresszus választ elnököt, ez utóbbi mozzanat azonban mindezedáig egyedül a jelenlegi elnök, Evo Morales esetében maradt el. A belpolitikai helyzet instabilitásának másik példája, hogy a függetlenség kiáltását követő mindössze 75 évben, a századfordulóig, tíz különböző alkotmány váltotta egymást.

¹⁹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Bolívia> letöltve: 2009-03-14

Bolívia a kontinens legszegényebb országa, az egy főre jutó bruttó hazai termék vásárló-erő paritás alapján mindössze 4 500 USD, mely értékkel a 149. az országok sorában, a legtöbb afrikai országnál is rosszabbul teljesítve, korszerűtlen iparának és fejletlen mezőgazdaságának köszönhetően. Ez utóbbi keretein belül az aktív népesség csaknem fele dolgozik, a szektor azonban a GDP mindössze 17 százalékát adja. Az ásványkincsekben és energiahordozókban – kiváltképp földgázban – gazdag ország legfontosabb exportcikkei is az ön, ezüst, cink, réz és a földgáz, utóbbit elsősorban csővezetéken szállítják Brazíliába és Argentínába.

A gazdasági felemelkedésnek elsődleges korlátai az állami bevételek visszaforgatásának és a fejlesztéseknek a hiánya, a korábbi pazarló kereskedelmi politika és a Bolívia számára előnytelen kitermelési koncessziók megkötése, valamint a mindössze 12 éves korig terjedő általános tankötelezettség.²⁰ Ezt a helyzetet csak súlyosbítják a történelmi sérelmek és sebek, valamint a jelenleg hatalmon lévő kormányzat olykor kifejezetten szélsőséges bel- és külpolitikai lépései és retorikája.

*

Jelen tanulmány megírásának apropóját az idén áprilisban, a bolíviai Santa Cruzban történt események adták. A hivatalos bolíviai álláspont szerint mérnyelet készült Evo Morales elnök ellen, a kormány megdöntése érdekében. A több résztvevő kapcsán is magyar szálakkal rendelkező, máig tisztázatlan ügy miatt a hírek középpontjába került latin-amerikai ország történelmi múltja és jelene kevésbé ismert hazánkban. A dolgozat célja, hogy megismertesse az olvasóval ezt a gazdag kultúrával és eseménydús történelemmel rendelkező országot.

Kulcsszavak: Bolívia története

Keywords: History of Bolivia

²⁰ A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a tankötelezettek mindössze 40 százaléka jár iskolába. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Bolívia> letöltve: 2009-03-14

Felhasznált irodalom

Country Profile: Bolivia, [pdf dokumentum]: Library of Congress, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/botoc.html>

Dr. KAISER Ferenc – VOGEL Dávid: Egy huszadik századi Simon Bolivar – avagy Venezuela világméretű harca az Egyesült Államok ellen, az egységes Latin-Amerikáért In Kard és Toll, 2007/2. 47-60. p.

<http://en.wikipedia.org>

<http://hu.wikipedia.org>

<http://szbszig.atw.hu>

<http://www.americaeconomica.com>

<http://www.ddg.com>

<http://www.encyclopedia.com>

<http://www.evomorales.org>

<http://www.guardian.co.uk>

<http://www.hando.hu>

<http://www.hvg.hu>

<http://www.lyricsondemand.com>

LINDSAY, Ryan: The Chaco War,

<http://www.american.edu/projects/mandala/TED/ice/chaco.htm#r4>

SOLTI Ágnes: Az új alkotmány újabb olaj a tűzre Bolíviában,

<http://kitekinto.hu/latinamerika>

VOGEL Dávid: Kuba – Az elfelejtett sziget [diplomamunka] Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2007.

VOGEL Dávid: Öt napja nem eszik az elnök, http://kitekinto.hu/latin-amerika/2009/04/14/hsegsztrajk_ot_napja_nem_eszik_az_elnok

Dr. Kádár Pál ezredes

HM Tervezési és Koordinációs Főosztály főosztályvezető-helyettes

A Magyar Honvédség irányításának és vezetésének időszerű jogi és igazgatási problémái

– Gondolatok egy doktori értekezés kapcsán

A szerző a közelmúltban védte meg PhD dolgozatát a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájában a fenti címmel. A többéves kutatómunka eredményeként készült doktori értekezés a Magyar Honvédség működés-irányításának alapvető kereteit elemzi és mutat rá a jogi szabályozási környezet koherencia-zavaraira. Jelen cikk a PhD értekezés tartalmi összefoglalója alapján készült, amely a kutatómunka legfontosabb megállapításait tartalmazza a Magyar Honvédség irányítási és felső szintű vezetési rendszere kapcsán.

COL Pal KADAR dr.

Deputy Head of Department for Planning and Co-ordination MoD

Current Legal And Management Problems Of Hungarian Defence Forces' Control And Command – thoughts based on a PhD thesis

The author of this article has recently defended his Phd thesis, titled above, at Doctoral School of Military Sciences of Zrínyi Miklós National Defence University. The dissertation, which is a 'final product' of a more year-long research, provides us an analysis about the working of command and control of the Hungarian Defence Forces and points out to the problems in coherency in connection with the regulatory environment. This article is based on the Summary of the thesis that outlines the main results and proposals of the scientific work regarding Hungarian Defence Forces' high level command and control system.

2003-ban, mikor a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájában megkezdtem tanulmányaimat és kutatásom középpontjába a Magyar Honvédség irányításának, felső szintű vezetési rendszerének elemzését állítottam, még csak körvonalakban lehetett elképzelésem arról, milyen összetett rendszer vizsgálatához kezdtem hozzá és milyen széles szakirodalom feldolgozására, történeti elemzésre lesz szükség. Azt pedig akkoriban végképp nem gondoltam, hogy ennyi belső ellentmondást és koherencia-zavart hordoz magában a szabályozási környezet, s ebből eredően a mindennapi működés gyakorlatának jogi háttere.

Kutatásaim során elsődlegesen a vezetés, az irányítás, a szakirányítás és a felügyelet fogalmainak elhatárolását kellett elvégezniem, megteremtve a további megállapítások elvi alapjait. Ezen fogalmak régóta a vezetés-, illetve a jogtudomány vizsgálatainak központjában állnak, szakmai határvonalaikkal összefüggésben számos elmélet él, melyek kapcsán ki kell emelni, hogy a fogalmak tisztázása egy olyan szigorúan hierarchizált szervezetben, mint a Magyar Honvédség, nem nélkülözhető.

A hazai jogi szabályozás és a Honvédelmi Minisztérium elmúlt időszaki működésének elemzése számos olyan problémára irányítja rá a figyelmet, amely a Magyar Honvédség jelenlegi irányítási rendszerében legalábbis „kérdéseket vet fel”. A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség vezetésére és irányítására vonatkozó szabályrendszer – összevetve a közigazgatás szervezetére vonatkozó jogi környezettel – nem tekinthető koherensnek, így számos, a napi működésben is tapasztalható ellentmondás jelentkezik. Ezen problémák elsősorban a vezetési és irányítási jogkörök megosztásánál, a szakirányításra jogosult szervezetek meghatározásánál jelentkeznek, amely ellentmondások kiküszöbölése alapvető jelentőséggel bír a szabályok gyakorlati alkalmazhatósága terén.

A Magyar Honvédség elmúlt húszévi permanens átalakításának ténye, továbbá a jogi környezetben a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény, valamint a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény hatályba lépésével bekövetkezett – körültekintőnek kevéssé nevezhető – változtatások tudományos igényű kutatás elvégzését indokolták. A vizsgálat szükségessége azzal is indokolható volt, hogy a haderőnek és vezetési rendszere vizsgálatának folyamatosan a figyelem középpontjában kell állnia, hiszen amellet, hogy az ország katonai védelme alapvető feladat, a Magyar Köztársaság költségvetésének jelentős hányada kerül felhasználásra az ágazatban.

A Magyar Honvédség alapfeladatai ellátásában az ésszerűen kialakított, átlátható vezetési struktúrának döntő szerepe lehet. A problémakör, a felső szintű vezetés és irányítás aktuális kérdései, melyet az értekezés a vizsgálat középpontjába állít, egyrésztől vezetéstudományi és jogtudományi elemzést feltételez, másrésztől komoly gyakorlati vetülete is van, hiszen a mindennapi működés szabályait veszi górcső alá.

1. A vizsgálat célkitűzései és a kutatás hipotézisei

A szabályozói környezet vizsgálata során az alábbi célkitűzéseket fogalmaztam meg:

a) az irányítás és vezetés fogalmi elemeinek beazonosítása, a szakirányítás mint sajátos fogalom tartalmának és a szakirányítási rendszer követelménykatalógusának meghatározása;

b) a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar integrációja főbb eseményeinek bemutatása, különös figyelemmel a jogi szabályozó környezet változására;

c) a Magyar Honvédség vezetése és irányítása jogi kereteinek problémáinak feltérképezése, a vezetés és az irányítás gyakorlatban jelentkező nehézségeinek feltárása;

d) a történeti elemzés és a jogi környezet feldolgozásának eredményeire támaszkodva gyakorlatban is alkalmazható optimális elméleti vezetési-irányítási modellre vonatkozó elvi javaslat kidolgozása a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség felső szintű vezető szervei számára.

A doktori értekezés összeállítása során nem volt céлом az egyes országok védelmi minisztériumainak és honvédelem-irányítási, katonai felső vezetési struktúráinak összevetése, figyelemmel arra a tényre, hogy az egyes államok államszervezete és alkotmányos berendezkedése olyan mértékben tér el egymástól, hogy ezek tudományos igényű vizsgálata önmagában is önálló kutatási területként azonosítható.

A doktori értekezés kidolgozásával összefüggésben az alábbi hipotéziseket állítottam fel:

a) Az igazgatás- és közigazgatás-tudomány által kidolgozott olyan alapfogalmak – mint az irányítás, felügyelet és vezetés – ismerete és alkalmazása nem nélkülözhető a katonai felső vezetők esetében.

b) A Honvédelmi Minisztérium szervezeti átalakításai csak több lépcsőben voltak képesek megvalósítani a Minisztérium és a Honvéd Vezérkar szervezeti és funkcionális integrációját.

c) A központi közigazgatás 2006. évben megkezdett átalakítása során nem jutott elegendő figyelem a Honvédelmi Minisztérium sajátos jogállásából eredő kérdésekre. Mindez inkoherenssé tette a Magyar Honvédség irányítására és felső vezetésére vonatkozó szabályrendszert.

d) A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény és a kapcsolódó jogszabályok illetve normatív rendelkezések módosítása nélkül a honvédelem felső szintű vezetésében jelentkező ellentmondások nem orvosolhatóak.

e) Kidolgozható a Magyar Honvédség irányításának és vezetésének egy olyan modellje, amely megfelelően alkalmazza az igazgatás alapfogalmait, és megvalósítja annak koherens szabályrendszerét.

2. A kutatómunka állomásai

2.1. Elméleti alapok

Elsődlegesen az irányítás, a vezetés és a felügyelet fogalmi elhatárolásának jelentőségét kellett hangsúlyoznom. Ezen fogalmak pontos definíciója nélkül a tudományos elemzés nem végezhető el. A fogalmak meghatározása a vezetés- és (köz)igazgatástudomány klasszikusainak hivatkozásával (különösen Taylor, Mayo, Fayol, Fiedler, Bogdanov, Magyary, Szamel) az értekezés elméleti megalapozását szolgálta.

A jogi szakirodalom és a fogalmak vezetés-elméleti tartalmának segítségével hívásával meghatároztam az igazgatás kulcsfogalmait, az irányítás, a vezetés és a szakirányítás tartalmát, valamint ezek Magyar Honvédség vonatkozásában jelentkező specifikumait, annak érdekében, hogy az értekezés további részeiben világosan rá tudjak mutatni ezek alkalmazásának esetleges zavaraira.

A szameli gondolatokat figyelembe véve kulcsfogalomként az alábbi definíciókat fogalmaztam meg.

Irányítás: két szerv közötti hatalmi viszony, illetve olyan tevékenység, amelyben az irányító az irányított szervezeten kívülről meghatározó befolyást gyakorol az irányított szervezet tevékenységére. A meghatározó befolyás azt jelenti, hogy az irányító a szervezet céljait, feladatait, rendeltetését is módosíthatja. Az irányítás szervezetek közötti viszony, az általános célok megfogalmazását, a végrehajtás felügyeletét és kikényszerítését is magában foglalja.

Vezetés: olyan, szervezeten belül megvalósuló tevékenység, amely során a vezető a vezetett szervezet tagjaként meghatározó befolyást gyakorol a szervezet tagjainak tevékenységére. A vezetés a vezetett szervezet általános célját, rendeltetését nem módosíthatja, a vezető azonban jelentős önállósággal bír a szervezeti célok eléréséhez szükséges kisebb célok kitűzése, döntések meghozatala és a végrehajtás ellenőrzése tekintetében.

Felügyelet: olyan tevékenység, melynek során a felügyeletet ellátó a felügyelt szervezet előírásoknak megfelelő működését kontrollálja, illetve kikényszeríteni jogosult. Amennyiben eltérést észlel az elvárt működéstől, megteszi a szükséges lépéseket az intézkedésre jogosult szervnél¹.

¹ Az intézkedésre jogosult szerv a jogviszony alanyaitól függően változó lehet, az esetek többségében a bírósághoz fordulás joga adott, de egyes intézkedéseket maga a felügyeletet ellátó is megteheti.

Az irányítás és felügyelet fogalmak elhatárolásának problémáját a jogalkotó is fontosnak ítélte meg, ezért sor került a fogalmak tartalmi elemeinek törvényben történő meghatározására².

A hatályos szabályozás szerint az irányítás joga magában foglalja az államigazgatási szerv alapítására, megszüntetésére, átszervezésére, ellenőrzésére vonatkozó jogot, a szervezet működési szabályainak meghatározását, vezetőjével kapcsolatos munkáltatói jogok gyakorlását. Ide kell sorolnunk továbbá a döntések megsemmisítésére, szükség szerint új eljárás lefolytatására való utasítás jogát, valamint az arra való felhatalmazást, hogy az irányító meghatározza a szervezet költségvetési előirányzatát és létszámkeretét. Az irányítónak joga van az államigazgatási szerv döntéseinek előzetes vagy utólagos jóváhagyására, illetve egyedi utasítás kiadására, vagy beszámolóra való kötelezésére.

A jogszabály a felügyelet tartalmi elemeit³ is meghatározta, amely az irányítástól eltérően nem foglalja magában a létszámok és a költségvetés meghatározását, az egyedi utasítás adás jogát, valamint a döntések jóváhagyására vonatkozó jogosultságot és a jelentéstételre való kötelezést is csak a felügyelettel érintett területen biztosítja.

A közigazgatás, a Honvédelmi Minisztérium és ezen keresztül az ágazat működésével összefüggésben hasznosnak látom még egy fogalom jelentésének pontosítását. Ez a fogalom az ellenőrzés.

*Ellenőrzés*⁴: a meghatározott célok és az elért eredmények összevetése, önálló intézkedési, szankció-alkalmazási jog nélkül. Az ellenőrző tehát nem jogosult az aktusok megsemmisítésére, megváltoztatására, szankciók alkalmazására, stb⁵. A fentiek alapján könnyen belátható, hogy a szervezet vezetője által személyesen végzett ellenőrzés már a felügyelet gyakorlásának minősül, melynek eredményeképpen végülis vezetési aktusra kerül sor.

Fontos kiemelni, hogy az irányítás magában foglalja a felügyelet és az ellenőrzés, a felügyelet pedig az ellenőrzés jogosítványait⁶.

² Lásd: 2006. évi LVII. törvény 2-3. §

³ A fogalom tartalmának meghatározásához és a szabályozórendszer fejlesztéséhez fontos elvi adalékokkal szolgált többek között: Molnár Miklós: Gondolatok a közigazgatás felügyeleti tevékenységének korszerűsítéséről; In: Az irányítás és felügyelet közigazgatási dilemmái Unió Kiadó Bp. 1994. 69. p.

⁴ Vö. Bolger, Daniel P.: Vezetés vagy ellenőrzés?; Military Review 1999/7. fogalmi elemzésével

⁵ Bércesi Ferenc- Ivancsics Imre: A felügyeleti ellenőrzés; Magyar Közigazgatás 2003/2. 68. p.

⁶ A téma igazgatási aspektusait vizsgálja Torma András: Gondolatok az irányítás és felügyelet közigazgatási

A vázolt fogalmi alapvetések elfogadása mentén bármely ágazat irányítási struktúrája működtethető. Ha azonban a honvédelem irányítását és vezetési szisztémáját vizsgáljuk, meg kell barátkoznunk egy további terminus technicus-szal, melyet az igazgatástudomány korábban, vagy más ágazatokban nem alkalmazott. Ez a fogalom a szakirányítás, melyet a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény 2001. évi módosítása⁷ emelt be a rendszerbe, és amelyet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény is közel azonos tartalommal vett át. Az új fogalom komoly fejtörést okoz a vezetéstudománynak, de a vonatkozó szakirodalom áttekintése sem könnyíti meg tartalmának egzakt meghatározását. Mindezekre figyelemmel kizárólag a hatályos joganyagra támaszkodhatunk, amikor megkíséreljük behatárolni mibenlétét.

Ha a Hvt. szabályait vizsgáljuk, a 97. § a Kormány, valamint a honvédelmi miniszter felelősségévé teszi a szakirányítás részletes szabályainak meghatározását, miközben nem tesz említést annak fő feladatairól. A szakirányítás főbb jogosítványait így a Kormány jogosult meghatározni⁸. A Kormány törvényen alapuló szabályozási felhatalmazása nem csupán a vezetés és irányítás részletszabályaira vonatkozik, hanem a Hvt. kereteire is figyelemmel minden egyéb szakirányítási jogosítvány itt fektetendő le. Ez azért nevezhető furcsának, mert a katonai vezetés rendszerét és az irányítás jogosítványait maga a törvény tartalmazza, míg a sokak által a vezetés egyfajta ellenpólusaként – vagy határaként? – kezelt szakirányítási jogosítványok az alacsonyabb szintű jogforrásban jelennek meg.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a szakirányítás részletes feladatait a kormányhatározatnál⁹ is alacsonyabb jogforrás, a HM Szervezeti és Működési Szabályzata tartalmazza. Ez a tény felborítani látszik a vezetés-irányítás-szakirányítás egységesnek deklarált rendszerét, végképp elbizonytalanítva azokat, akik a szakirányítás súlyát próbálják beazonosítani a rendszerben.

A szakirányítás fogalmát a kormányhatározat szabályai alapján azonosíthatjuk. Ennek megfelelően:

aspektusairól c. munkájában ; In: Az irányítás és felügyelet közigazgatási dilemmái (Szerk.: Fogarasi József) Unió Kiadó Budapest, 1994. - 78-81. p.

7 2001. évi XLIII. törvény.

8 A Hvt. 50. § (2) bek. szerint: „A Honvédség működésének irányítása körében a Kormány meghatározza különösen:

a) a Honvédség felső szintű irányításának és vezetésének rendjére vonatkozó szabályokat (...)

9 a Magyar Honvédség irányításáról és felső szintű vezetéséről szóló 2134/2006. (VII. 27.) Korm. határozat

Szakirányítás: a szakmai felettes tevékenysége, melynek során az irányítás rendszerében az irányított szervezetek szaktevékenységére meghatározó befolyást gyakorol. Azaz irányítás, valamely szakterületen. Ez mindenképpen több jogosítványt jelent, mint a vezetés, azonban a szakterületi korlátok miatt kevesebb, mint az irányítás. A szakirányítás – hasonlóan az irányításhoz – minden esetben a szervezeten kívülről valósul meg. Amennyiben a szakirányító a saját közvetlen alárendeltségébe tartozó szervezet felé kívánja érvényesíteni a szakmai szabályokat, annak már a vezetés eszközeivel tesz eleget.

A szakirányítás tartalmi elemeinek keretét szab, hogy a szakmai felettes, az egyszemélyi felelős vezetés rendjére tekintettel, közvetlen utasítási joggal kizárólag saját alárendeltjei vonatkozásában rendelkezik. Mindemellett saját szakterületén belső rendelkezéseket adhat ki a jogszabályok és az állami irányítás egyéb jogi eszközei végrehajtására, intézkedhet a szakmai tevékenység végrehajtásával kapcsolatban a Magyar Honvédség bármely szervére vonatkozóan és ellenőrzési joggal is rendelkezik¹⁰.

A fentieket összevetve, jogbiztonsági szempontból is célszerűbb megoldás lenne, ha a jogokat, kötelezettségeket tartalmazó szabályrendszer minden alapvető eleme jogszabályban kerülne megfogalmazásra, és nem az állami irányítás egyéb jogi eszközében jelenne meg.

2.2. Történeti háttér

Az elméleti alapvetéseket követően elemeztem *a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar szervezeti és funkcionális integrációjának történetét az 1989-2009 közötti időszak feldolgozásával*. Megállapítottam, hogy az integráció több lépcsőben valósult meg, és a Magyar Honvédség Parancsnokságának vezetési funkcióinak és hatásköreinek örököse nem a Honvéd Vezérkar, hanem – adott esetben egyes funkcióiban a háttérintézmények kidolgozói felelőssége mellett – az integrált minisztérium egésze. Erre figyelemmel a HVK működtetése mint klasszikus katonai parancsnoki struktúra a hatályos jogi keretek tükrében nem lehetséges.

Jelen cikkben nem kívánom részletesen ismertetni a Honvédelmi Minisztérium szervezetének rendszerváltást követő történetét, azonban

¹⁰ Az ellenőrzési jog a szolgálatilag alárendelt szervezetek szakmai munkája vonatkozásában teljes, a szolgálatilag nem alárendelt szervezetek esetében csak a szakmai terület vonatkozásában kerülhet sor ellenőrzésre, a miniszter nevében és felhatalmazása alapján.

érdemes hangsúlyozni, hogy az 1988-as szervezeti felépítés még egyértelműen integrált vezetési-irányítási rendszert valósított meg. A Honvéd Vezérkar leginkább a főcsoportfőnökségek szintjének megfelelő szervezetként *primus inter pares* volt, de az igazán jelentős jogosítványoknak a honvédelmi miniszter volt a címzettje, aki Magyarország „első katonájaként” valóban egyszemélyben vezette a Magyar Néphadsereget.

1989. december 1-jei hatállyal az egységes minisztérium struktúrája átalakításra került, mely tény akár a rendszerváltás eredményeként is üdvözölhetnénk. A valóság azonban az, hogy a Minisztertanács már 1988-ban döntött a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Néphadsereg Parancsnoksága különválasztásáról, melynek megvalósítását a honvédelmi miniszter 00107/1988. számú parancsában rendelte el. Az elképzelés megvalósításának – illetve módosításának – csak további lendületet adott a rendszerváltás, illetve az a tény, hogy az ébredező demokratikus államszervezet és közjogi berendezkedés követelményként fogalmazta meg a fegyveres erők civil kontrolljának megvalósítását, a végrehajtó hatalmon belül az irányítási és vezetési jogosítványok szétválasztását, melyre kézenfekvő megoldásként kínálkozott a szervezeti különválasztás, az integráció megszüntetése.

A hivatalos szakmai álláspont szerint az egységes szervezet megbontásának az volt az oka, hogy a katonai vezetési és a közigazgatási funkciók szétválasztása hatékonyabb feladatmegosztást tesz lehetővé, optimalizálja a működést, illetve megteremtí a civil kontroll érvényesítésének alapját. Mindemellett nem elhanyagolható szempontként emelhetjük ki azt is, hogy ez a megoldás biztosította az 1989-et megelőzően átpolitizált néphadsereg katonai szakmai vezetői számára, hogy katonai szakmai kérdésekben továbbra is meghatározó tényezőként szolgálhassák a szervezetet, miközben politikai súlyuk és befolyásuk jelentősen csökkent¹¹.

Az átalakítás eredményeként egy kis létszámú adminisztratív és egy jóval nagyobb létszámú parancsnoksági szervezet jött létre. Az adminisztratív szervezet a maga 135 fős állományával a magyar közigazgatás minisztériumi rendszerének szerves részeként működött, katonai vezetési jogosítványokkal egyáltalán nem rendelkezett, közigazgatási jellegű irányítási jogosítványokkal azonban igen. A Magyar

11 Nem elhanyagolható az a tény, hogy a Magyar Népköztársaság egyetlen katonai szakmai elittel rendelkezett, nem beszélhetünk pártállami és demokratikus katonai szakmáról. Ennek megfelelően meg kellett találni azt a megoldást, hogy a rendkívül nehezen pótolható és vitathatatlanul magas színvonalú katonai szaktudás ne vesszen el.

Néphadsereg Parancsnoksága ezzel szemben közel 1200(!) fővel alakult meg, egy kézben összpontosítva a katonai vezetés legfontosabb területeit. A honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény végrehajtására kiadott jogszabály¹² a Magyar Néphadsereg irányítási feladatainak megjelölése során – jellemző módon – az MNPK személyéhez 17 feladatot, míg a miniszterhez 5 – bár a jogalkotás jogosítványokra figyelemmel nem jelentéktelen – feladatot telepít.

Az alkotmányossági követelmények érvényesülését nem feltétlenül segítette elő az a rugalmas szabályozás érdekében kialakított jogi lehetőség és gyakorlat, hogy a honvédségre vonatkozó vezetői és irányítási jogosítványokat ebben az időben nem a Hvt., hanem annak Minisztertanácsi szintű rendeletben szabályozott végrehajtási szabályai tartalmazták. Tekinthejtük ezt fiatal demokráciánk gyermekbetegségének is, melyből 1990. március 13-án „gyógyultunk fel”, amikor az 1990. évi XXI. törvény beemelte a Hvt-be a fenti szabályokat, így biztosítva a törvényhozás és a végrehajtó hatalom közötti hatalommegosztás valós érvényesülését.

A hatalommegosztás ilyenfajta érvényesítése nyomán a miniszteri feladatok kiszélesítésre kerültek, amely számos újabb jogosítvány mellett biztosította a törvényességi felügyeleti jogosítványokat a Magyar Honvédség Parancsnoka és a vezérkari főnök döntései felett, illetve betekintést bármely iratba és jelentés kérését bármely ügyben. Ezt a megoldást nem csak a hatalmi pozíció deklarálásának igénye indokolta, hanem az a körülmény is, hogy a rendszerváltást követően a miniszter jellemzően nem katona, így a döntései meghozatalához szükséges katonai szakmai ismeretek és háttérinformációk beszerzésének lehetőségét jogszabályban kellett garantálni.

A vezetési-irányítási rendszer fentieknek megfelelő átalakítása azonban komoly feszültséget eredményezett a katonai felső vezetés és a minisztérium felső vezetése között. A Magyar Honvédség irányítása keretében kialakított elgondolások megvalósítása a katonai vezetés falába ütközött, illetve a végrehajtást sok esetben hátráltatta a Magyar Honvédség Parancsnokságának vezetés és irányítás viszonyára vonatkozó elképzelése. Ne feledjük, egy olyan történelmi időszakot követő probléma volt ez, mely az azt megelőző évtizedekben egyáltalán nem merülhetett fel, hiszen a vezetés és a miniszteri irányítás gyakorlatilag összeolvadt, a vita tárgyát képező hatáskörelosztás ilyen módon felmerülő kérdése katonai berkekben fogalmilag is ismeretlen volt.

¹² Lásd: 6/1976. (III. 31.) MT rendelet.

Az irányítási és vezetési jogosítványokra vonatkozó jogértelmezési vitában végül az Alkotmánybíróság mondta ki a következő nagyhatású döntést¹³, amely a minisztérium szervezeti felépítésének alakítására is további hatást gyakorolt:

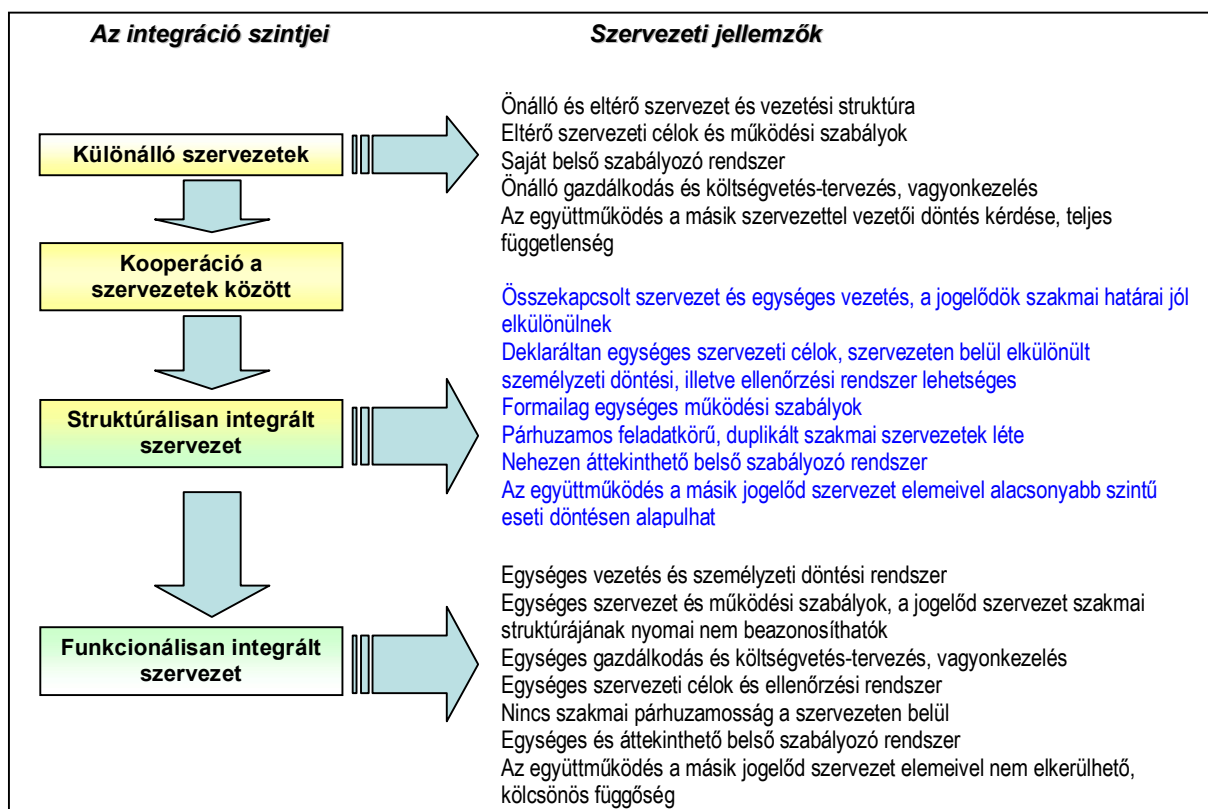
„Az irányítástól független vezetői hatásköröket alkotmányosan nem lehet megállapítani. A Magyar Honvédség parancsnoka vezetési jogkörét csakis az irányító szervek irányítási aktusainak megfelelően, azok keretén belül gyakorolhatja.”

A fentiekén túl a minisztérium működésében fennálló zavarok, a döntés-előkészítés szakmai háttérének biztosítása, a szükségtelen párhuzamosságok kiküszöbölésének igénye miatt, újra napirendre került az egységes minisztériumi szervezet létrehozatalának kérdése, amelyre végül 2001-ben került sor.

Dolgozatomban részletesen elemzem az integráció szempontjából jelentős eseményeket, rámutatva arra, hogy a HM és a HVK egy szervezetbe történő összevonása közel 10 éves folyamat eredménye, melynek során 2001-ben csak a strukturális, míg 2005-ben a funkcionális integráció is megvalósult. Ki kell emelnem azonban, hogy alkotmányossági követelményekből nem vezethető le a minisztérium és a vezérkar integrációjának szükségessége, ennek okai a törvényi szintű szabályozásban keresendők, így a mindenkori politikai akarat kérdése az integráció léte vagy nem léte. Az integráció „mélysége” a szervezet működésének hatékonysága¹⁴ szempontjából döntő. Az alábbi ábra az integráció szintjeit és jellemzőit szemlélteti.

13 Lásd:48/1991. (IX. 26.) AB határozat.

14 A szervezeti működés hatékonysága és a struktúra összefüggései elemzi többek között Bleicher, Knut: Organization (Strategien – Strukturen – Kulturen); Gabler, Wiesbaden, 1991; valamint Bogdanov, A.: Allgemeine Organisationslehre; Berlin, 1926.

Az integrációs szintjei és jellemzői (szerkesztette dr. Kádár Pál)

A fentiek ismeretében, a Honvédelmi Minisztérium szervezetének fejlesztése során nem szabad szem elől téveszteni azt a tényt, hogy a Honvédelmi Minisztériumnak ma csak egyik és nem kizárólagos feladata a Magyar Honvédség irányítása és vezetése. Erre figyelemmel a szervezet egy esetleges, klasszikusan katonai J1-J9 struktúrára épülő fejlesztése – változatlan jogi környezet mellett – szakmailag elhibázottnak tekinthető, ennek funkcióit célszerűbb az MH Összhaderőnemi Parancsnokság szervezetében megjeleníteni és ezzel párhuzamosan indokolt valamennyi katonai szervezetet az MH ÖHP alárendeltségébe szervezni. Az MH Összhaderőnemi Parancsnokság ugyanis hagyományosan a katonai vezetést és a vezetés támogatását szolgáló hadrendi elem, amely összhaderőnemi (Joint Force) értelemben bír relevanciával, és semmiképpen nem értékelhető központi közigazgatási szervezetként, ergo ez utóbbi feladatait sem láthatja el.

2.3 A működés jogi kereteinek elemzése

A történeti áttekintést követően részletesen elvégeztem a Magyar Honvédség irányítására és felső szintű vezetésére vonatkozó szabályozók rendszerének elemzését. Ennek keretében a polgári irányítás szabályaitól és a működés alkotmányos háttérétől kiindulva a Hvt. és egyéb jogszabályok rendelkezéseinek elemzésén át, a kormányhatározati- és miniszteri utasítás-

szintű szabályozókig bezárólag végeztem el a releváns szabályok összevetését. Ezek sorából jelen cikkben a központi államigazgatási szervekről és a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvényt érintő észrevételeimet kívánom kiemelni.

A magyar közigazgatás az általános vélekedés és a szakmai-politikai körök megítélése szerint 2006-ra megérett egy átfogó, komplex átalakításra. Ez a reform egy hosszabb folyamat, melynek egyik első fecskéjének a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény tekinthető. A törvény egységesítette és az uniós gyakorlatnak is megfelelő garanciarendszerrel bástyázta körül a hatósági eljárást. Ez a jogszabály azonban nyilvánvalóan nem jelentette a közigazgatás szervezeti reformját, hanem „csak” a hatósági eljárás általános kereteit határozta meg. A strukturális reform célkitűzése a kisebb és hatékonyabb állam megvalósítása volt, mely az állampolgárt ügyfélként és nem alattvalóként kezeli, magas színvonalú közszolgáltatást nyújt, de csak azokon a területeken, amely valóban az állam felelőssége.

A közigazgatás strukturális átalakításának nyitányát a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény (Kszt.) megalkotása jelentette¹⁵. A Kszt. rég nem látott módosulást eredményezett, melynek hatásai a Magyar Honvédséget irányító/vezető minisztériumra különösen élesen jelentkeztek. Előrebocsátom, nem minden esetben kedvezően.

A Kszt. ágazatot érintő első rendelkezése a közigazgatási szervek besorolása, melyben a Honvédelmi Minisztérium központi államigazgatási szervként kerül megjelölésre. Ez a rendelkezés önmagában helytálló, azonban nincs teljes összhangban a Hvt. 99. § rendelkezésével, mely szerint a minisztérium az ország katonai védelemre való felkészítése tervezésének, szervezésének központi közigazgatási és a Honvédség irányításának és vezetésének szerve. Ez utóbbi rendelkezés adja a HM specialitását a központi közigazgatási szervek sorában.

Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a jogalkotó „megfeledkezett” a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok besorolásáról, így azok ma a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. CXXV. törvény és miniszteri határozat (!) alapján „a Kormány irányítása alatt álló, az ország egész területére kiterjedő illetékességgel (a törvényben eredetileg „hatáskörrel” szerepelt) rendelkező, önálló gazdálkodást folytató költségvetési szervek”, holott – figyelemmel arra, hogy törvény alapította szervezetekről van szó és

¹⁵ A közigazgatási szervezeti reform elméleti alapját a Kormány felkérésére Sárközy Tamás fektette le. Részleteiben lásd: Sárközy Tamás: Államszervezetünk potenciazavarai; HVG ORAC, Budapest 2006.

kormány-irányítás alatt állnak – a Kszt-ből levezetett elvek alapján kormányhivatalnak minősülnek¹⁶.

A Kszt. jelentősnek mondható szabályának tekinthető az irányítás és felügyelet fogalmának meghatározása, amely lezárta(?) a több évtizedes fogalmi tartalomra vonatkozó vitát, azonban honvédelmi vonatkozásban érdemes néhány tényre felhívni a figyelmet.

A törvény 2-4. § alapján az **irányítás** és felügyelet fogalmi specifikái csak abban az esetben értelmezhetőek, ha azt jogszabály telepíti, és törvény nem állapít meg eltérő szabályokat:

„Kszt. 2. § (1) Ahol jogszabály államigazgatási szerv irányítását említi, azon törvény eltérő rendelkezése hiányában a következő hatáskörök együttesét kell érteni:

- a) az államigazgatási szerv alapítása, átszervezése (ideértve a más szervvel való egyesítését, a szétválasztását, alapító okiratának módosítását is), valamint a szerv megszüntetése,*
- b) az államigazgatási szerv vezetőjének kinevezése, felmentése, a vele kapcsolatos egyéb munkáltatói jogok gyakorlása,*
- c) az államigazgatási szerv tevékenységének törvényességi, szakszerűségi, hatékonysági és pénzügyi ellenőrzése,*
- d) az államigazgatási szerv szervezeti és működési szabályzatának jóváhagyása,*
- e) az államigazgatási szerv döntésének megsemmisítésére, szükség szerint új eljárás lefolytatására való utasítás,*
- f)*
- g) jogszabályban meghatározott esetekben az államigazgatási szerv döntéseinek előzetes vagy utólagos jóváhagyása,*
- h) egyedi utasítás kiadása feladat elvégzésére vagy mulasztás pótlására,*
- i) jelentéstételre vagy beszámolóra való kötelezés.*

(2) Ha törvény kivételt nem tesz, az irányítási hatáskör gyakorlója az irányított államigazgatási szerv hatáskörét nem vonhatja el és döntését nem változtathatja meg.

(3) Törvény vagy kormányrendelet a központi hivatal vagy a Kormány általános hatáskörű területi államigazgatási szerve irányításáról rendelkezhet úgy, hogy ügyek meghatározott csoportjaival összefüggésben - a hatékonysági és a pénzügyi ellenőrzés kivételével - az (1) bekezdés c), e) és g)-i) pontjaiban meghatározott hatásköröket valamely központi államigazgatási szerv vezetője gyakorolja.

¹⁶ Lásd: Közigazgatási Alapvizsga Tankönyv (szerk: Andriská Szilvia – Kökényesi József); KSZK. 2007. 37. p

3. § Ahol e törvény állami vezető vagy államigazgatási szerv szervezeti egysége vezetője tevékenységének irányítását említi, azon törvény eltérő rendelkezése hiányában a következő hatáskörök együttesét kell érteni:

- a) egyedi utasítás kiadása egyedi feladat elvégzésére vagy mulasztás pótlására,*
- b) a vezető tevékenységének ellenőrzése,*
- c) jelentéstételre vagy beszámolóra való kötelezés.*

4. § (1) Ahol jogszabály államigazgatási szerv felügyeletét említi, azon törvény eltérő rendelkezése hiányában e törvény 2. § (1) bekezdés a)-e) pontjában, valamint kizárólag ezekkel összefüggésben i) pontjában meghatározott hatáskörök együttesét kell érteni.

(2) A 2. § (1) bekezdés d)-e) pontjában meghatározott hatáskörök tekintetében a felügyelet kizárólag a jogszabálysértő szervezeti és működési szabályzat jóváhagyásának vagy kiadásának megtagadását, illetve a jogszabálysértő döntés megsemmisítését, szükség szerint új eljárás lefolytatására való utasítást foglalja magában.”

A fentiek szerinti, irányításra vonatkozó szabály nagy számban szerepel a Hvt-ben, mely nem tekinthető aggályosnak.

A felügyelet vonatkozásában azonban árnyaltabb a kép¹⁷. A Hvt. 52. § (1) h) pontja alapján a honvédelmi miniszter látja el a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem felügyeletét, míg a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény (Ftv.) „fenntartói irányítás”-t nevesít. Ennek tartalmát az Ftv. 115. § határozza meg, mely eltér a Kszt. irányításra vonatkozó szabályaitól. Nem kérdéses ugyan, hogy a ZMNE nem minősül államigazgatási szervnek, azonban a fogalmak egységes alkalmazásának a jogrendszerben érvényt kellene szerezni, az esetleges félreértelmezés lehetősége miatt. Ennek hiányában a nem csak a jogszabályokat kell a jogalkalmazónak ismernie, hanem széleskörű közigazgatás-szervezési alapismeretek birtokában is kell lennie, melynek megszerzése bonyolultabb, mint a jogszabályhoz való hozzáférés.

A honvédelmi ágazatban felső szinten jelentkező további felügyeleti jogosítvány csak a HM Állami Egészségügyi Központ vonatkozásában jelenik meg, ennek azonban Korm. határozat¹⁸ az alapja, így a Kszt. hivatkozott szabálya nem alkalmazható. Ez a helyzet igazolja azon javaslatom megalapozottságát, mely szerint a honvédelmi miniszter ÁEK feletti felügyeleti joga tartalmát jogszabályban kell meghatározni.

¹⁷ Gyakorlati megközelítésben ír a felügyelet-fogalomról Szabó Gábor: Az irányítás, a felügyelet és az ellenőrzés egyes elméleti és gyakorlati kérdései; Közigazgatási Füzetek 1992. 20. p.

¹⁸ Lásd: 2009/2007. (I. 30.) Korm. határozat a központi egészségügyi szolgáltató szervezetek létrehozásáról 4. pont

A Kszt. következő – és a fentiekhez szorosán köthető – továbbgondolásra érdemes rendelkezése a 28. § (3) bekezdésében található, amely szerint a „miniszter részletes feladat- és hatáskörét a Kormány eredeti jogalkotó hatáskörében kibocsátott rendeletében állapítja meg”. Ez a rendelkezés a Honvédelmi Minisztérium esetében nem értelmezhető, hiszen a honvédelmi miniszter jogosítványait nem rendelet, hanem törvény, a Hvt. állapítja meg. Élek a gyanúval, hogy a Kszt. előkészítése során a jogalkotó elmulasztotta figyelembe venni ezt az alapvető, 2/3-os parlamenti többséggel elfogadott szabályt.

Ki kell emelnem, hogy a honvédelmi ágazat is rendelkezik egy statútum rendeletnek beillő szabályozással, azonban ennek jogi megítélése több mint kérdéses. A 189/2008. (VII. 28.) Korm. rendelet a Hvt. végrehajtási rendeletébe¹⁹ emelt be bizonyos rendelkezéseket, melynek célja az ágazati miniszteri jogosítványok szabályozása volt. A jogi probléma ezzel a megoldással az, hogy az alaprendelet a Hvt. végrehajtását szolgálja és a kibocsátására szóló felhatalmazás a Hvt-ben található, így a benne foglalt rendelkezések törvényi kereteit is a Hvt-ben kellene fellelnünk. Erre figyelemmel ez a megoldás nem lehet alkalmas, hiszen a szabályozási rendszer hiányosságait éppen a Hvt-n túlmutató szabályok – az ÁEK a KFH, KBH és a ZMNE vonatkozásában jelentkező – hiányosságai jelentik.

A probléma áthidalására az a javaslatom, hogy a Kormány bocsásson ki rendeletet a honvédelmi miniszter feladat- és hatásköréről, azonban e jogszabály csak a Hvt-ben rögzítetteken túli jogosítványokat tartalmazza – mint például a HM Állami Egészségügyi Központ vonatkozásában jelentkezőket.

A Magyar Honvédség felső szintű vezetésére és irányítására a legnagyobb hatást a közigazgatási államtitkár intézményének megszüntetése gyakorolta.

Ez a hatás jóval túlmutat a közigazgatás más szegmenseiben gyakorolt hatáson, hiszen a HM közigazgatási államtitkára nem kizárólag minisztériumok közötti és minisztériumi szervezeten belüli feladatokat látott el, hanem a teljes Magyar Honvédség vonatkozásában gyakorolta a szakirányítási jogokat. Ennek megfelelően a magyar közigazgatás egyetlen olyan államtitkára volt, aki közvetlenül is hatást gyakorolhatott az ágazat

¹⁹ 71/2006. (IV. 3.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

szervezeteinek szakmai működésére, és ez a hatásgyakorlás nem csupán lehetőségként, hanem intézkedési kényszerként jelentkezett.

A Honvédség szervezeteinek működése és a működés összhangja nagyban múlik a szakmai szabályok rendelkezésre állásán. A honvédelmi ágazat jellege, a Magyar Honvédség alaprendeltetése nem teszi lehetővé, hogy a szabályozási környezet hiányos legyen, ennek megfelelően a közigazgatási államtitkár tevékenységének jelentős részét a szakirányítási aktusok előkészítése és kibocsátása tette ki²⁰.

A közigazgatási államtitkári intézmény megszüntetése során a jogalkotó indokoltan látta az államtitkári jogosítványok gyakorlásának folyamatos biztosítását. Ennek érdekében a Kszt. ezen jogosítványokat a miniszterre ruházta át. Ez a megoldás ismét nem volt adekvát a Hvt. által megállapított vezetési-irányítási rendszerrel, hiszen így a közigazgatási államtitkár és a Honvéd Vezérkar főnöke közötti feladatmegosztás logikája felborult és a mérleg „államtitkári serpenyőjébe” a miniszter került. Ennek megfelelően a miniszter a Hvt. alapján „irányította és vezette” a Magyar Honvédséget, az előbbi saját maga útján... Azt gondolom, ez a megoldás nem állt a jogalkotó szándékában, bátran állíthatjuk, hogy kodifikációs hibáról van szó.

Itt kívánok utalni arra, hogy a Kszt. nem 2/3-os törvény, míg a Hvt. igen. Ebből következően nem lett volna lehetősége a jogalkotónak alkotmányosan újrafogalmazni a honvédelemre vonatkozó szabályokat a Kszt. megalkotása keretében. Ha ezt tette, akkor alkotmány-sértést követett el, ami orvoslásra szorul. A kodifikációs hiba oka valószínűleg az lehetett, hogy a parlament ekkortájt²¹ módosította az Alkotmányt, amely lehetővé tette, hogy a kizárólagosan kormányzati szerkezet kialakításához fűződő módosításokat egyszerű többséggel is végre lehet hajtani²², így erre figyelemmel nem vizsgálták ennek további hatásait. Azt sem tartom kizártnak, hogy a Kszt. előkészítésében közreműködők és az azt megszavazók kevésbé voltak naprakészek a Magyar Honvédség felső szintű vezetése és irányítása kérdéseiben, így fel sem merült a jogszabálytervezet által hordozott hiányosságok ez irányú vizsgálata.

20 1999-2006. között a HM közigazgatási államtitkára 302 sorszámú intézkedést és szakmai tartalmú közleményt adott ki.

21 2006. évi LIV. törvény

22 Alkotmány 34. § (2) „Törvény minisztérium, miniszter vagy közigazgatási szerv megjelölésére vonatkozó rendelkezését a jelenlévő országgyűlési képviselők több mint felének szavazatával elfogadott törvény módosíthatja.”

A fenti jogalkotási hiba a honvédelmi szervezetek irányítására is közvetlenül hatást gyakorolt, így szükségessé vált a kapcsolódó szabályok soron kívüli felülvizsgálata²³ és korrekciója. Úgy vélem, a jogalkotásra vonatkozó szabályok és elvek érvényesülése szempontjából a korrekció nem nevezhető megnyugtatónak, bár sok szempontból praktikus és működőképes megoldás született.

Új szabályként jelentkezik, hogy a minisztérium szervezeti és működési szabályzatát a miniszterelnök hagyja jóvá és csak ezt követően adhatja ki a miniszter normatív utasításban, melyet a Magyar Közlönyben is közzé kell tenni. Ez a szabály a végrehajtó hatalom vezetőjének jogosítványait bővíti, egyben csökkenti az ágazat irányításáért felelős miniszterek hatáskörét. A Honvédelmi Minisztérium vonatkozásában a rendelkezés azért sajátos, mert a Magyar Honvédség irányításának és felső szintű vezetésének szabályait maga a Kormány állapítja meg, mely a HM SZMSZ legfontosabb rendelkezéseit is behatárolja, így a honvédelem vonatkozásában indokolatlannak tűnik a döntés ilyen fajta központosítása.

A Kszt. önellentmondásba keveredik, mikor a 65. § (4) bekezdésében azt írja, hogy „a minisztérium létszámkeretét (...) a szervezeti és működési szabályzat határozza meg”, hiszen ez a jogkör a Kszt. 2. § (1) f) alapján az irányítót – azaz az Alkotmány 35. § (1) c) értelmében a Kormányt – illeti meg, míg az SZMSZ formálisan is a miniszter döntéseként jelentkezik, így legfeljebb az adott létszámkeret belső bontására van lehetőség. A helyzet teljességéhez hozzátartozik, hogy a minisztériumok létszámát – az alkotmányos felhatalmazásból eredeztetett jogköre alapján – jelenleg is kormányhatározat tartalmazza²⁴.

Fentiekre figyelemmel nem látom nélkülözhetőnek a Kszt. hivatkozott rendelkezéseinek pontosítását.

Úgy gondolom, hogy *a létszámokhoz kapcsolódóan érdemes egy rövid kitérőt tennünk.* Az Országgyűlés honvédelemmel összefüggő irányítási jogosítványa a Magyar Honvédség részletes bontású létszámának meghatározása. A Magyar Honvédség szervezetileg magában foglalja a Honvédelmi Minisztériumot is, így álláspontom szerint a minisztérium szervezetére és létszámára vonatkozó kormányzati rendelkezések jogalapját megteremtő szabályok sem tekinthetők egyértelműen koherensnek. Különösen igaz ez a folyamatban lévő „civilizálás” területére, mely során a végrehajtó hatalom a minisztériumban csak azon beosztásokban kíván

²³ 2006. évi CIX. törvény

²⁴ 2057/2008. (V. 14.) Korm. határozat a Miniszterelnöki Hivatalban, a minisztériumokban, az igazgatási és az igazgatás jellegű tevékenységet ellátó központi költségvetési szerveknél foglalkoztatottak létszámáról

katonát foglalkoztatni, ahol az feltétlenül indokolt²⁵. Ez a célkitűzés azonban könnyen összetűzésbe kerülhet az Országgyűlés által meghatározott állományarányokkal²⁶. Ennek veszélye viszonylag alacsony ugyan, hiszen az engedélyezett keretek bőséges mozgásteret biztosítanak, de elméletileg nem kizárható egy ilyenfajta kollízió.

A Ksz. megfogalmazta a minisztériumok egységes szervezeti felépítési elveire vonatkozó szabályokat is. Ennek értelmében a minisztérium miniszteri kabinetre, főosztályokra és titkárságokra, a főosztály osztályokra tagozódik. Ez a rendelkezés ismét figyelmen kívül hagyja a Hvt. 97. § (2) szabályait, amely szerint a honvédelmi miniszter feladatai ellátásáról a minisztérium főosztályai és csoportfőnökségei útján gondoskodik. Erre alapozva, a Honvédelmi Minisztérium – a Ksz. végrehajtása és az új HM SZMSZ elfogadása érdekében – 2006. közepén törölte a szervezeti egységei sorából a főcsoportfőnökségeket és a továbbiakban főosztályi megnevezéssel működteti a szakmailag lényegileg változatlan feladatot ellátó szervezeti egységeit. Mintegy fél éves késedelemmel a jogalkotó is korrigálta figyelmetlenségét, és a Hvt. ma hatályos szövegében már nem az elavult megnevezésű szervezeti egységek, hanem maga a minisztérium mint összefoglaló fogalom szerepel.

A Ksz. a vezetői megbízások számának csökkenését is magával vonta a minisztériumban. A közigazgatás általánosan rossz gyakorlata volt korábban, hogy érdemeik elismeréseként – vagy egyéb okból – olyan személyek is vezetői megbízást és juttatásokat kaptak, akik alárendeltségébe nem tartozott valós apparátus, így vezetési tevékenységük és felelősségük nem volt értelmezhető. A Honvédelmi Minisztériumban 2006. júniusában 25 főosztályvezető besorolású személy dolgozott, míg a Ksz. alapján újraalkotott SZMSZ hatályba lépését követően már csak 11, akik valós szakmai felelősséggel és tényleges szakmai háttérrel képviselik az általuk vezetett szakterületeket. A Ksz. ezen rendelkezése mindenképpen előnyös hatást váltott ki, az állami vezetők támaszkodása a szakmai struktúrába tartozókra kiteljesedett. A szakfőosztályok vezetőinek szakmai felelőssége és számon kérhetősége pedig vitán felülivé vált.

Szintén a szervezetre vonatkozó szabály, hogy a főosztályvezető tevékenységét a szervezeti és működési szabályzatban meghatározottan a miniszter, az államtitkár, a szakállamtitkár vagy a kabinetfőnök jogosult

25 Álláspontom szerint a civilesítés csak egészen kis mértékben képzelhető el egy olyan szervezetrendszerben, melynek működése minősített időszakban kap hangsúlyt, és alapja a parancsok végrehajtása. A civil nem kaphat parancsot, szélsőséges esetben, pl. egy fegyveres konfliktus esetén be sem kényszeríthető a minisztériumba, ami veszélyezteti a honvédelmi feladatok ellátását, a Magyar Honvédség működését.

26 106/2007. (XII. 6.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról

irányítani. Ez a rendelkezés ismét figyelmen kívül hagyta a HM sajátosságait és nem biztosított jogkört a Honvéd Vezérkar főnöke részére. A hiányosság kiküszöbölése érdekében ezt a rendelkezést szabályozó rendszerünk nagyvonalúan kezelte és a Magyar Honvédség irányításáról és felső szintű vezetéséről szóló 2134/2006. (VII. 27.) Korm. határozatban a Honvéd Vezérkar főnöke számára „szakállamtitkárokkal azonos egyeztetési jogosítványokat” biztosított. Erre és a Hvt-re hivatkozással a HVKF is megkapta a Kszt. által nevesített jogkört.

Kapcsolódó problémaként jelentkezik, hogy a Kszt. nem vesz tudomást a katonai hierarchia sajátosságairól, így a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese kevéssé sorolható be a közigazgatási hierarchiába. Ha a HVKF kvázi-szakállamtitkár, akkor helyettese kvázi-főosztályvezető? Nem valószínű. Ezekre a kérdésekre nem adható megnyugtató válasz a Kszt. szövegezése alapján, holott erre mindenképp szükség lenne.

A Kszt. azt is meghatározza, hogy az egyes vezetői megbízás adása és visszavonása a miniszter hatáskörébe tartozik. A Honvédelmi Minisztériumban ezen rendelkezés alkalmazása is különös körültekintést igényel, mert a főosztályvezetők sok esetben nem vezetői megbízást kapnak, hanem hivatásos katonai jogállásuknál fogva kinevezésre kerülnek. Figyelemmel arra, hogy a rendfokozat és a beosztás egymáshoz kötött, ilyen esetekben a katona tábornoki kinevezésére is sor kerül. Amennyiben a vezetői megbízás visszavonásra kerülhetne, a katona rendfokozatában akkor sem visszavethető, csak fegyelmi, vagy büntetőeljárás eredményeképpen. Amennyiben azonban a katona vezetői tevékenységével való elégedetlenségről van szó, elmozdítása a jelenlegi szabályozó környezetben jóval nehezebb (szervezeti változás nélkül közel lehetetlen), mint egy civil főosztályvezető esetében, mert jogállására tekintettel azonos vagy magasabb beosztást kell felajánlani részére.

A fentebb részletezettek alapján látható, hogy a honvédelmi tárca a szabályozó rendszer ellentmondásai miatt „csemegézni” kényszerült az azonos jogintézményeket érintő különböző szabályok között, számos nyitott kérdés megválaszolása jelentkezett feladatként. Ebben a folyamatban csak kevéssé volt segítségül hívható a *lex posterior derogat legi priori*, vagy a *lex specialis derogat legi generali* elv, mivel a Hvt-nél később hatályba lépett Kszt. a Hvt. speciálisnak minősülő rendelkezéseit érintő zavart generált.

Mindezek mellett érdemes utalni arra a tényre, hogy a Kszt. a Honvédelmi Minisztérium szervezetének módosulását olyan időszakban kényszerítette ki, amikor éppen csak véget ért a 2005. évi átalakítás. A

tárca szerencsétlensége, hogy az elmúlt években egymást érték a létszámcsökkentéssel járó szervezeti racionalizálások az ágazatban, 2006-ban azonban egy magasabb szintű kormányzati projekt részeként ismét hozzá kellett nyúlni a szervezethez. Ez a tény újabb nem tervezett személyi kiáramlást eredményezett, melyre a humán erőforrás management nem készülhetett fel, illetve a strukturális átalakulás átmeneti időszakában a szakmai munka minőségére is kedvezőtlen hatást gyakorolt, s hozzájárult a honvédelmi ágazat jelenleg is jelentős létszámhiányának kialakulásához.

2.4. A Honvédelmi Minisztérium szervezeti fejlesztésének lehetséges irányaira vonatkozó javaslat

A jogi keretek elemzését követően két opcióban megfogalmaztam a Honvédelmi Minisztérium szervezeti fejlesztésének lehetséges irányaira vonatkozó javaslatomat. Elsőre talán nem is tűnik nehéznek egy új szervezetrendszer kialakítására vonatkozó javaslat kidolgozása. Egy elméletileg tiszta struktúra felvázolása nem különösebben bonyolult feladat, hiszen számos működő minisztériumi szervezet található a közigazgatásban. A nehézséget az okozza, hogy a javaslatnak valóban működőképesnek kell lennie, ami számos létező jogi keret felülrírási kényszerét is magával vonja.

Itt, még a részletek ismertetése előtt kívánom nyomatékosan hangsúlyozni, hogy javaslataim és a Honvédelmi Minisztérium korábbi és jelenlegi felépítése, illetve az egyes – esetleg beazonosítható – beosztásokat korábban vagy jelenleg betöltők személye nem befolyásolt a kidolgozás során. Ennek megfelelően, ha bármely feladatkör azonosítható valamely személy korábbi vagy jelenlegi feladatkörével és esetleg az a hierarchiában a megszokottól magasabb vagy alacsonyabb szinten jelenik meg, arra kizárólag célszerűségi megfontolásokból került sor. A szervezetre vonatkozó javaslataim kidolgozása során igyekeztem a hatályos jogszabályi környezet legfontosabb szabályait érintetlenül hagyni, azonban ez az első opcióban már az alapvető rendelkezések esetében sem volt tartható.

2.4.1. Az integráció megbontása, jelentős szervezeti átalakítás – az 1. opció

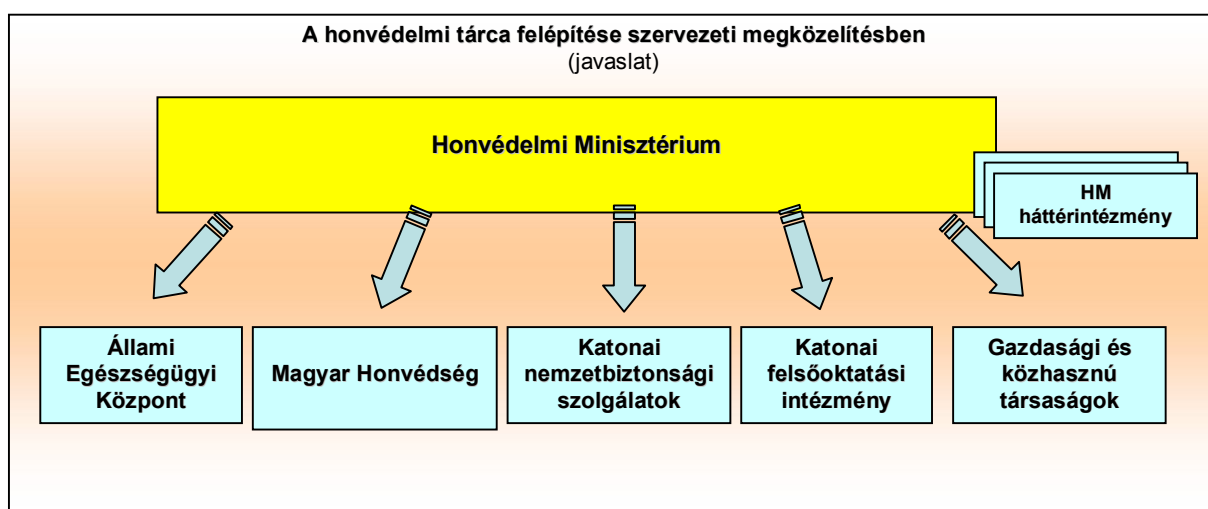
A minisztériumi struktúra kialakítása során abból az alapvetésből indultam ki, hogy a magyar közigazgatás egységes szervezetrendszer, így célszerűnek mutatkozik egységes elvek és feladatrendszer mentén szervezni a központi közigazgatási szerveket. Ennek megfelelően a Honvédelmi Minisztérium szervezeti felépítése kapcsán is a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok

jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény szabályait javaslom elsődlegesen figyelembe venni.

Alapvetően eltérő megközelítést alkalmaztam a szervezetek besorolása kapcsán, azok funkcióinak megfelelően. Előrebocsátom, hogy a javasolt szervezet *nem integrálja teljes egészében a HVK és a HM feladatrendszerét*, a felső szintű katonai vezetés egyes funkcióit a minisztériumon kívül helyezi el. Erre figyelemmel a javaslat elfogadása a Hvt. vonatkozó szabályainak átdolgozását igényli. Ebben az opcióban, a minisztérium elsődleges rendeltetése az ágazati szintű központi közigazgatási feladatok ellátása, melynek keretében a Magyar Honvédség irányítása is megvalósul. A katonai vezetés nem közvetlenül minisztériumi feladat.

Úgy vélem, hogy a jelenlegi szervezeti struktúrával szemben, a Honvédelmi Minisztériumot ki kell emelni a Magyar Honvédség szervezetéből, rendezni kell a Hvt-ben szereplő vezetéselméleti ellentmondást, mely szerint a miniszter az általa irányított Magyar Honvédség része, illetve ebből következően a Magyar Honvédség szervezetéből irányítja magát a honvédséget, de Magyar Honvédségtől független katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat is.

Ebben az opcióban tehát, a Magyar Honvédség és a Honvédelmi Minisztérium elválik egymástól, a minisztérium központi közigazgatási szervként, a honvédség pedig fegyveres erőként működik. Ennek megfelelően a honvédelmi ágazat szervezetei – ideértve a Magyar Honvédséget is – kivétel nélkül a miniszter alárendeltségébe kerülnének besorolásra, hasonlóan a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok, vagy a HM Állami Egészségügyi Központ jelenlegi helyzetéhez.

A honvédelmi tárca alárendeltjei (javaslat) (szerkesztette dr. Kádár Pál)

Ennek a megoldásnak számos előnye van, amely nem kizárólag a Magyar Honvédség vonatkozásában jelentkezik. A jelenlegivel szemben, az így strukturált szervezet alkalmas lehet minden ágazati alárendelje vonatkozásában valós irányítási/felügyeleti jogosítványokat gyakorolni, melyhez a szakterületek teljes spektrumán rendelkezik apparátussal. A jelenlegi gyakorlatban a Magyar Honvédség szerepel a minisztérium működésének középpontjában, ennek adekvát módon épül fel belső szervezete, miközben jóval kevesebb hangsúlyt – és alulreprezentált szakmai háttérrel – kapnak az ágazathoz tartozó egyéb területek. A minisztérium működésében számos esetben a haderő működtetésének napi feladatai jelentkeznek, csak a legutóbbi időben kap nagyobb hangsúlyt a stratégiaalkotás, amely azonban még mindig nem fedi le a teljes ágazatot.

Elképzelésem szerint, a minisztérium kialakítandó szervezetének funkcionális blokkokból kell állnia, melyek minden egyes irányított/felügyelt szervezet vonatkozásában elvégzik a szükséges tervezési, kidolgozó, döntés-előkészítési és ellenőrzési tevékenységet. Ez a fajta szervezeti tagozódás valós irányítási/vezetési/felügyeleti tevékenység elvégzését teszi lehetővé. A szervezet belső tagozódásának tehát nem feltétlenül alárendelt-specifikusnak, sokkal inkább szakterület specifikusnak kell lennie. Nem szükséges külön jogi vagy gazdasági blokk kialakítása az MH, az ÁEK, vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok vonatkozásában, elegendő egyetlen szervezeti egység a szakterületre.

A fenti megoldásra jelenleg is van példa a minisztériumban, amely egy osztályszintű szervezetben testesül meg, az Egészségügyi Osztályban. Az Egészségügyi Osztály a kabinetfőnök alárendeltségébe tartozik, és feladata nem kizárólagosan a honvéd egészségügy szakirányításához kapcsolódó feladatok ellátása, hanem a HM Állami Egészségügyi Központ feletti miniszteri felügyelethez kapcsolódó szakmai tevékenység is.²⁷

Természetesen, a fenti javaslat elfogadása esetén, a belső koordináció kiemelt jelentőséggel bír, melynek legfontosabb feladata az egyes szakmai folyamatok összehangolása és az összhang biztosítása a stratégiai irányok meghatározása során. Ennek megvalósítására indokolt önálló szervezeti egységet kialakítani. Álláspontom szerint a katonai felső vezetés teljes apparátusát nem szükséges a minisztériumba telepíteni és néhány olyan adminisztratív feladatkör is alacsonyabb

²⁷ Az sajnálatos ugyanakkor, hogy az itt rendszeresített státuszok feltöltése nem történt meg.

szintre, vagy más szervezetbe emelhető át, melyek jelenleg a Honvédelmi Minisztériumon belül találhatók²⁸.

A fentiek mellett nem szükséges, hogy a felső szintű katonai vezető státusza a minisztériumban jelenjen meg, hiszen a jogállásukat tekintve hasonló Katonai Felderítő Hivatal, vagy Katonai Biztonsági Hivatal főigazgatói, vagy akár ágazaton kívüli példával élve, az országos rendőrfőkapitány sem a tevékenységüket irányító minisztérium szervezetébe tartoznak.

A katonai vezetés kikerülése a minisztériumból ugyanakkor az integráció végét jelenti, amely ismét felveti annak lehetőségét, hogy a polgári irányítás hatékonysága lecsökken, ahogy ez a kilencvenes évek elején volt tapasztalható. Az integráció megbontásával a Magyar Honvédség felső szintű vezető szervét újra létre kellene hozni, amely komoly szervezési feladatot jelent.

A történelmi tapasztalatokra tekintettel, a Magyar Honvédség felső szintű katonai vezetése felett indokolt biztosítani a miniszter – mint a végrehajtó hatalom ágazati megjelenítője – irányítási primátusát. Az önálló parancsnoksági struktúra nem eredményezheti a polgári irányítás gyengülését, a társadalom és a politika kontrolljának folyamatosan érvényesülnie kell, a hadsereg csak a végrehajtás szintjén kell, hogy önállóvá váljon. Ebben az opcióban a klasszikus vezérkari funkciók, a tervezés és a stratégia-alkotás funkciói továbbra is a minisztériumban maradnak, azonban a felső szintű katonai vezetés minden további elemét a parancsnoksághoz szükséges telepíteni. Hangsúlyozom, hogy a tervezés valóban stratégiai szintű elemeinek szabad csak a minisztériumban megjelennie, nem megengedhető egy-egy kiképzési esemény, gyakorlat, vagy misszió közvetlen előkészítése, vagy a tevékenység „kézi” irányítása. A felső szintű parancsnoksági szervezetnek ugyanakkor képesnek kell lennie az említett feladatok önálló és magas színvonalú elvégzésére, nem megengedhető, hogy minden feladat kapcsán külön magasabb szintű utasításra legyen szükség. Egy felső szintű vezető szervnek ténylegesen felső szintűnek kell lennie, nem elképzelhető felsőbb-felső szint... Itt utalnék vissza értekezésem első részében taglaltakra, mely szerint a felső szintű vezetés meghatározó befolyás jelent az alárendelt felett, azaz nem függhet további vezetői szintektől. A vezetés korlátait csak az irányítás keretei jelentik, amely továbbra is a minisztérium szintjén jelentkezik.

28 Nem gondolom, hogy bárhol elvégezhető statisztikai, nyilvántartási jellegű feladatokat egy központi közigazgatási szervnek kell végeznie, ez nagy bizonyossággal ellátható valamely háttérintézményben is.

Az opció elfogadása esetén a Honvéd Vezérkar főnöke nem tartozna a Magyar Honvédség szolgálati előljárói láncolatába, hanem a Honvédelmi Minisztérium szervezetén belülről valósítaná meg a katonai szakmai irányítási feladatokat. A Honvéd Vezérkar főnöke ennek megfelelően egyfajta katonai szakállamtitkárként funkcionálna és elvesztené a jelenlegi Hvt. szerinti vezetési jogosítványait, illetve ezek helyébe a szakmai irányítás egyes jogosítványai kerülnének.

A jelenlegitől eltérően önálló szervezeti csoportba, a Magyar Honvédségen kívülre soroltam a háttérintézményeket. Ezek sorában kiemelendő a védelmi igazgatás működtetéséért felelős szervezet. Véleményem szerint az ágazaton túlmutató, kormányzati szinten jelentkező védelmi igazgatási feladatok ellátása indokolja egy ilyen szervezet létét, melynek kialakítását a jelenlegi Védelmi Hivatal bázisán látom indokoltnak. Itt kívánom ismételten hangsúlyozni, hogy a közigazgatásban a honvédelemért felelős miniszter az első számú címzettje a honvédelemhez kapcsolódó ügyek vitelének, azonban ezek nem azonosíthatók a Magyar Honvédség ügyeivel, szakmai határait a teljes igazgatás minősített időszakai működtetésére ki kell terjeszteni, amely indokolja a javasolt új szervezet Honvédségen kívüli elhelyezését.

A háttérintézményeknek a jelenlegi gyakorlattól eltérően, a miniszter és a minisztérium felelősségébe tartozó valamennyi szakterülethez biztosítania kellene a támogatást, ideértve akár az egészségügyi tudományos tevékenységet, akár a katonai fejlesztésekhez, védelempolitikai kutatásokhoz szükséges ismereteket, vagy a nyilvántartási-statisztikai jellegű feladatokat, továbbá a humán szakterület egyes feladatait.²⁹

A Honvédelmi Minisztérium kialakítása szempontjából azt is meg kellett vizsgálnom, hogy a háttérintézményi feladatok közül melyek azok, amelyeket be lehet, be kell emelni a HM-be, vagy a jelenlegi minisztériumi feladatrendszerből át lehet, vagy át kell telepíteni más szervezethez. A „lehet” és a „kell” elhatárolási kérdést a jogszabályok határozzák meg, erre figyelemmel itt is szükség lehet a jogi környezet módosítására. Úgy vélem, hogy a Magyar Honvédség működését támogató szervezetek elhelyezése

29 Ehhez az opcióhoz kapcsolódóan tartom szükségesnek megjegyezni, hogy az Állami Egészségügyi Központ létrehozatala a honvédelmi ágazat szervezeteként, tisztán logikai alapon kissé testidegennek tűnik. Ugyanakkor meg lehet találni azokat a reális okokat, amelyek mentén a szervezet ágazaton belül tartása indokolt. Az első ilyen ok talán az, hogy a kórház nem jelentéktelen mértékben a honvédelmi tárca költségvetéséből, a védelemre szánt állami pénzből épült fel és került felszerelésre. Az itt dolgozók jelentős számban a korábbi honvédkórház katonai és közalkalmazotti állományából kerültek ki, akik személyesen is elkötelezett támaszai a honvédelem ügyének. A másik és talán meghatározóbb ok pedig az, hogy az Állami Egészségügyi Központ valós katonai kórházi képességként jelentkezhet egy esetleges minősített időszakban, így részben indokolható a honvédelmi miniszter felügyeleti jogosítványai.

nem minden esetben indokolt a minisztériumi háttérintézményi struktúrában. A jelenlegi infrastrukturális, pénzügyi és logisztikai jellegű, napi élethez kapcsolódó tevékenységek ellátását megfontolandónak tartom az egyes szervezetek/helyőrségek vonatkozásában megszervezni, vagy a felső szintű katonai vezetést megvalósító szervezet közvetlen alárendeltségébe utalni. Nem gondolom, hogy egy zászlóalj pénzügyi referensének³⁰, szervezetileg a minisztériumi háttérstruktúrába kell tartoznia, azonban a tárca költségvetésének tervezésével foglalkozó szervezeti egységet indokolt magába a minisztériumba beemlíteni.

Könnyen belátható, hogy az általam vázolt struktúra megvalósítása növelné az alakulatok jelenlegi létszámát, azonban ezzel párhuzamosan csökkentené a háttérintézményekét. A háttérintézményi struktúrában olyan feladatok elvégzését látom indokoltnak, melyek nem irányítási jellegűek, nem jelentkeznek döntési jogosítványként a tárca alárendeltségébe tartozó szervezetek felé, azonban a működés szakmai, tudományos, adminisztratív háttérét jelentik. A kizárólag a Magyar Honvédséghez kötődő tábori lelkeszi szolgálatot indokolatlan a minisztérium háttérintézményeként szerepeltetni, hiszen tevékenysége kizárólag az MH-ra szűkíthető, ennek megfelelően nem a minisztérium, hanem a haderő háttérszervezeteként vagy részeként történő besorolást tartom helyesnek.

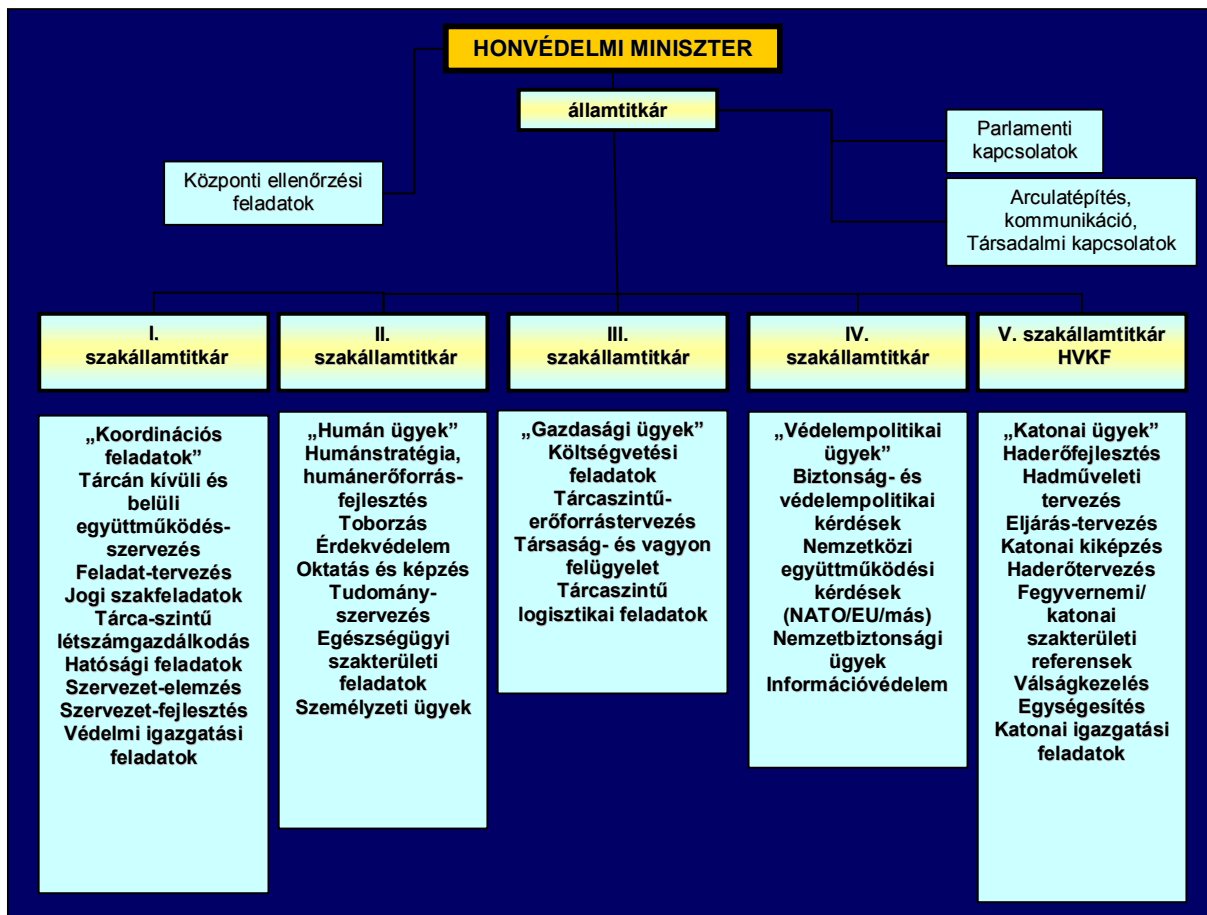
Meggyőződésem, hogy a minisztérium működése szempontjából előremutató megoldást jelentene, ha a miniszter mint egyszemélyi felelős vezetőt követően az államtitkár nagyobb szerepet kapna a szervezet vezetésében. A jelenlegi rendszerben a kabinetfőnök állami vezetői megbízás nélkül látja el a hivatali szervezet vezetését, amely azt eredményezi, hogy szervezetvezetési szempontból a szakállamtitkárok a kvázi-alárendeltségébe kerülnek. Ez a tény a jelenlegi helyzetben nem okoz működési nehézséget, hiszen a Honvédelmi Minisztérium szervezeti kultúrája ezt képes befogadni, azonban a jogilag is megnyugtató megoldás megteremtése egyértelművé tehetné a kívülálló számára is a működés sajátosságait. A probléma megoldásának egyik lehetséges módja a jelenlegi struktúra változatlanul hagyása mellett a kabinetfőnök állami vezetői megbízása, vagy a szervezetirányítási jogosítványok magasabb szintre emelése.

Az államtitkárra vonatkozó szabályozást a miniszter helyettesítési jogkörében változatlanul fenntarthatónak ítélem, a parlamenti munka és a

³⁰ Ez a jelenleg is hatályos gyakorlat azt eredményezi, hogy egyazon helyőrségen belül a pénzügyi referens magasabb illetményre jogosult, mint az azonos szintű beosztást betöltő csapatnál szolgáló kollégája, hiszen az előbbi a HM KPÜ szervezetébe tartozik, amely minisztériumi háttérintézmény, erre figyelemmel az illetménykiegészítés mértéke magasabb.

miniszter nevében a társadalmi szervezetekkel való kapcsolattartás feladat továbbra is megjeleníthető.

Az első opció szerinti tárcastruktúrát az alábbi ábra mutatja be.

*A Honvédelmi Minisztérium javasolt feladatelosztása, 1. opció
(szerkesztette dr. Kádár Pál)*

Az opció jelentős eltérést mutat a jelenlegi struktúrától. A változat új eleme a központi ellenőrzési feladatokat ellátó szervezeti egység megjelenése a miniszter közvetlen alárendeltségében. Ez a szervezeti egység lenne felelős az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény 121/A. § (3) bekezdés szerinti belső ellenőrzési feladatok végzéséért, illetve idetelepíthetők egyes nem kifejezetten államháztartási jellegű központi ellenőrzési feladatok is.

Szintén a szakállamtitkároktól függetlenül, de már nem miniszterközvetlenként végeznék feladatukat a tárca parlamenti kapcsolataiért és a kommunikációért felelős szervezetek, illetve itt jelennének meg a tárca társadalmi szervezetekkel történő együttműködését szervező és koordináló szervek is.

A felvázolt opció szerint a minisztérium működésének gerincét az öt szakállamtitkár által irányított minisztériumi szervek adnák.

Az öt szakállamtitkár a hierarchiában azonos szinten jelenik meg, tevékenységüket magasabb szinten az államtitkár fogja össze. Elgondolásom szerint, az államtitkár ez irányú tevékenysége nem jelentkezik a napi működés során, kizárólag a stratégiai jelentőségű döntések meghozatala kapcsán szükséges a beavatkozása.

A napi szinten jelentkező munkaszervezés és a szakmai folyamatok összehangolásáért **az I. szakállamtitkár** felelős, aki egyben ellátja a tárcán kívüli és belüli együttműködés-szervezés, a jogi és hatósági szakfeladatok irányításának feladatait is. Idetartozna a tárca-szintű létszámgazdálkodás és az ágazati szervezetelemző-fejlesztő tevékenység végzése, továbbá – az együttműködés speciális eseteként – a védelmi igazgatás kapcsán jelentkező tárcán kívüli feladatok összehangolásához kapcsolódó munka.

Az opció szerint **a II. szakállamtitkár** felelős a humánerőforráshoz kapcsolódó szakmai munka irányításáért. A jelenlegi struktúrától eltérően, a humánerőforrás-gazdálkodás, a humánerőforrás-fejlesztés, a humánstratégia, a személyzeti ügyek, a tudományszervezés és az egészségügyi szakterület, valamint a toborzás és az érdekvédelem egy blokkban összpontosulna. Ennek szakmai indoka abban áll, hogy a tárcához tartozó szervezetek működésének legfontosabb alapja a megfelelő emberi erőforrás-háttér biztosítása. E nélkül minden egyéb szakmai célkitűzés és fejlesztés megvalósítása kudarcra van ítélve, így javaslatom szerint ezen területek kiemeltként történő kezelése és összekapcsolása indokolt.

A III. szakállamtitkár felelőssége a pénzügyekre és a gazdasági erőforrások tervezésére, illetve az ágazati logisztika (ideértve az infrastrukturális feladatokat is) irányítására terjed ki, amely kiegészül a tárca gazdasági társaságainak és vagyonának felügyeletével. Hangsúlyozandó, hogy az erőforrások tervezése minden esetben kiszolgálója kell legyen a szakmai igényeknek, kerülendő a fiskális megközelítés, amely a költségvetési háttér szűkösségére hivatkozással a nyilvánvalóan indokolt szakmai folyamatokat is blokkolhatja.

A IV. szakállamtitkár szintén fontos területért felel. Itt összpontosulnának az ágazat működésének alapjául szolgáló nemzetbiztonsági-, biztonságpolitikai és nemzetközi együttműködési feladatok, a kapcsolódó stratégia-alkotás egyes részfeladatai. A szakállamtitkár irányításával folynának azok a szakmai feladatok, melynek eredményeképpen meg lehet határozni a Magyar Honvédség

alaprendeltetéséből adódó tevékenység kiemelt irányait, az „MH küldetését”, a valós biztonsági kihíváson alapuló szakmai igényeket a haderő hosszú távú fejlesztési irányai vonatkozásában.

Az V. szakállamtitkár felelőssége a katonai ügyekre terjed ki, magában foglalva a jelenlegi vezérkari funkciók jelentős részét. A szakállamtitkár szakirányítása alá az ágazat minden katonai tevékenysége besorolandó, nem korlátozva a jogosítványokat a szolgálati alárendeltekre.

A struktúrában új elemként jelenik meg a válságkezelés kizárólagos felelőssége, melynek jelenlegi feladatai megosztottak a Honvédelmi Minisztériumban. Az egységes megjelenítés miatt a feladat alkalmazási oldalában keresendő, melynek során elsődlegesen a Magyar Honvédség katonai szervezetei érintettek.

A jelenleginél nagyobb hangsúlyt kell kapjon az V. szakállamtitkár esetében a haderőtervezés és a stratégiai szintű hadműveleti tervek elkészítése, összehangolása a honvédelemben érintett más szervek minősített időszakos működésére vonatkozó szabályozóival. A terület összetettsége nem teszi megkerülhetővé a szakállamtitkárok szoros együttműködését, melynek során a kérdés rendkívüli jelentőségére figyelemmel az államtitkár bevonása sem nélkülözhető.

Meggyőződésem, hogy a Honvédelmi Minisztérium legfontosabb feladatai közé éppen a minősített időszakos működésre vonatkozó szabályrendszer kidolgozása és az ahhoz kapcsolódó koordinációs tevékenység kell legyen, amely nem nélkülözheti az összkormányzati szintű feladatok összehangolását célzó intézkedések kidolgozásának koordinálását sem.

Az egyes szakállamtitkárok szakirányítási jogosítványai kiterjednének a Magyar Honvédség egészére, szakmai szempontból nem indokolt a szolgálati alárendeltség szerinti megkülönböztetés. Az, hogy az egyes szakállamtitkárok alárendeltségébe tartozó főosztályok milyen névvel és milyen számban kerülnek megalakításra, az opció szempontjából indifferens, a hangsúly a szakmai felelősség számon kérhetőségén és a működőképes szakmai összetételén van, melyet nem célszerű kizárólag gazdaságossági szempontok alapján meghatározni³¹. Mindemellett nem

31 Meggyőződésem, hogy a kormányzati szinten meghozott tárcalétszámot korlátozó intézkedések minden alapot nélkülöznek, az elmúlt időszakban a 2004-es feladatköri felülvizsgálattól eltekintve semmilyen szakmai elemzés nem előzte meg a döntések meghozatalát, illetve egyetlen szakmai elemzés mégiscsak volt: a pénzügyi... Ez persze nem tekinthető jogszabálysértő megoldásnak, azonban a döntés megalapozottságát mindenképp jobban szolgálná egy előzetes szakmai elemzés, amely a működés hatékonyságát, az állami feladat ellátásának színvonalát is vizsgálja.

javasolt megoldás a túlságosan tagolt belső szervezet, mert ez a vezethetőségre negatív hatást gyakorol, rendkívül megnehezíti az egyeztetést, és döcögőssé teszi a döntés-előkészítés folyamatát. A főosztályok szakmai tagozódásának és belső struktúrájának kialakítása során nem szabad szem elől téveszteni azt a követelményt, hogy egy-egy osztályt legalább 4-5 fő alkosson, amely biztosítja a helyettesítést és a vezetést³².

Ismételten hangsúlyozom, hogy a fenti opció megvalósítása számos ponton igényli nem csak a honvédelmi, hanem a szélesebb jogi környezet módosítását, ugyanakkor egyértelmű és tiszta viszonyokat képes teremteni az ágazat felső szintű irányítása és a szervezetek vezetése vonatkozásában. Mindemellett a fentebb vázolt elvi struktúra csak egy a lehetséges változatok közül.

2.4.2. A működési hatékonyság növelése kisebb szervezeti korrekció mellett – a 2. opció

Ebben az opcióban a jelenlegi jogi keretek maximális figyelembe vételével és a lehető legkisebb, ám meggyőződésem szerint indokolt szervezeti korrekcióval számolok. Az opció alapja az, hogy a minisztériumi szervezet vezetője – természetesen a miniszter döntése alapján és az államtitkári jogosítványok érintetlenül hagyásával – továbbra is a kabinetfőnök. Ebben az esetben is fennáll azonban az előzőekben már vázolt probléma, ti. a kabinetfőnök nem állami vezető, és vezetési jogköre kiterjed nem csak a tárca köztisztviselőire, katonáira, hanem annak egyes állami vezetőire is. Mindezekre figyelemmel feladatrendszere és a szervezetben betöltött szerepe indokolja szakállamtitkári kinevezését³³.

A szakirányítás szempontjaira figyelemmel meg kell teremteni a jogalkotó eredeti szándékának megfelelő³⁴ egyszemélyi szakirányítás szervezeti feltételeit. Ennek értelmében – és összhangban a jelenlegi működési rend súlypontjaival – célszerűnek látom ezt a jogosítványcsoportot a kabinetfőnökhöz telepíteni, míg a többi szakállamtitkár csak a szakmai kidolgozás irányításáért felel. Ez a megoldás képes szavatolni a szakmai folyamatok egységes kezelését és a

32 A jelenlegi struktúrában osztályszintű szervezet a Parlamenti Titkárság, amely a maga két fős csapatával semmiképpen nem minősül elegendőnek. Gyakorlatban is előfordult, hogy a titkárnak egyszerre három parlamenti bizottság ülésén lett volna célszerű megjelennie.

33 A szakállamtitkári kinevezésre a miniszter előterjesztése alapján a miniszterelnök jogosult. (Ksz. 57. § (2) bek.)

34 Az előzőekben már kifejtett, a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény megalkotása kapcsán kialakult helyzetre figyelemmel.

szabályozók kidolgozásáért felelős állami vezetők irányítói tevékenysége megfelelő garancia a hatékonyságra.

Itt kell kitérnünk arra a problémára, amely a Honvéd Vezérkar főnök szakirányítási jogaival összefüggésben merül fel. Mint ahogy azt már többször kiemeltem, a jelenlegi Hvt. nem biztosít egyértelmű szakmai irányítási jogkört a Honvéd Vezérkar főnöke részére, így ennek megteremtése a jogszabály módosítása nélkül nem megoldható. Szakmai körökben létezik egy olyan megközelítés, amely a Honvéd Vezérkar főnökét a „katonai” szakterület szakirányítójának tartja és ennek megfelelő szakirányítási rendszer kialakítását szorgalmazza. Álláspontom szerint, ez vitatható megközelítés, hiszen a „katonai” szakterület mint önálló, nem is értelmezhető. Ebben a megközelítésben katonai szakterület lehetne minden harcjárműre vonatkozó szabályozó, vagy a fegyverzet-kezelési/üzemeltetési szabályait meghatározó aktus, de a tágabb értelemben vett katonai logisztika valamennyi területe is. A harceljárásokra és a kiképzés egyes területeire vonatkozó szabályokat a jelenlegi jogi környezetben főosztályvezetői szinten célszerű meghatározni, illetve a szolgálati előjárói feladatszabás keretében meg lehet jeleníteni. A hatályos Hvt. és a Magyar Honvédség irányításáról és felső szintű vezetéséről szóló 2134/2006. (VII. 27.) Korm. határozat nem ad egyértelmű felhatalmazást a Honvéd Vezérkar főnökének a szakirányítás egyetlen területére sem, melynek felülvizsgálata szintén indokolt lehet.

A minisztérium jelenlegi szervezetének áttekintése kapcsán ezen opcióban is érintenünk szükséges a Parlamenti Titkárság feladatait. Mint fentebb tárgyaltuk, a szervezetnél megjelenő munkateher miatt sok esetben nem elegendő a meglévő létszám. Figyelemmel arra, hogy a Honvédelmi Minisztérium létszáma jelenleg 499 főben determinált, nincs reális lehetőség létszámnövelésre³⁵. Ugyanakkor a titkárság betagolása a Jogi Főosztályba megoldást jelenthetne a feladatok szervezeten belüli hatékonyabb megosztására, hiszen ez esetben a HM Jogi Főosztály kijelölt személyei közvetlenül is támogathatnák a parlamenti munkát. Hasonló eredményt hozhat egy más megoldás is, mikor a Parlamenti Titkárság a Jogi Szakállamtitkári Titkárság részeként működne. Ez ugyanakkor a vezetői megbízások számának csökkenését is eredményezi, hiszen egy osztályszintű titkársági szervezeten belül nem alakítható azonos szintű szervezet.

35 Természetesen más a helyzet amennyiben a Kormány létszámra vonatkozó döntésének alapja – a költségvetési lehetőségek szűkössége – megváltozik.

A minisztériumi működés hatékonyságának fokozása érdekében következő javaslatom az egységes Humánpolitikai Főosztály kialakítása. A 2006. évi közigazgatás korszerűsítése keretében a minisztériumokban a humánpolitikai szakterület meglehetősen alulreprezentálttá vált. Ennek oka az volt, hogy a Kormányzati Személyügyi Szolgáltató és Közigazgatási Képzési Központ megalakítását megelőzően a Miniszterelnöki Hivatal területért felelős vezetői nem egyértelműen kommunikálták szakmai célkitűzéseiket és a személyzeti jellegű feladatok központosítása során – meggyőződésem szerint részint a terminológia nem megfelelő használata, vagy a feladatok nem megfelelő értelmezése miatt – az ágazatok humánstratégiai/humánpolitikai szervei is sok esetben áldozattá váltak.

Indokoltnak tartom a tágabb értelemben vett humánpolitika valamennyi szakterületét (stratégiaalkotást, személyzeti politika, oktatás-képzés politika, egészségpolitika, szociálpolitika, humánszolgáltatások kapcsolódó feladatai stb.) egyetlen önálló minisztériumi szervbe integrálni. Jelenleg ez a terület a Kommunikációs és Toborzó Főosztály, a Tervezési és Koordinációs Főosztály és a Személyzeti Főosztály keretein belül reprezentált, azonban a stratégiai szintű döntések összhangjának biztosítása és a terület fontosságának hangsúlyozása érdekében szükségesnek látom a feladatok integrálását. Az új szervezet a stratégia szintű feladatok mellett osztályszintű szervezeti egységével elláthatná a minisztérium személyzeti jellegű feladatait is. Figyelemmel a szakterület jelentőségére és a Magyar Honvédség szervezeti keretein túlmutató felelősségére, ezt a szervezeti egységet vagy a miniszter vagy a hivatali szervezet kijelölt vezetője alárendeltségébe kell telepíteni.

A hatékonyabb minisztériumi feladat-elosztást szolgálhatná az is, ha az egyes híradó és informatikai, valamint a szorosan kapcsolódó információ- és adatvédelmi feladatok egy szervezetben összpontosulhatnának. A jelenlegi struktúrában az információvédelem, az informatika és a híradó szakfeladatok tagoltan, részint a jogi szakállamtitkár, részint a Honvéd Vezérkar főnök alárendeltségébe tartozó szervezeteknél jelennek meg. Az utóbbi években az adatvédelmi terület mellett a közérdekű adatok nyilvánosságának biztosítása is egyre nagyobb hangsúlyt kap³⁶, miközben a hatályos HM SZMSZ szerint ennek szervezeti szinten nincs felelőse, a tárcánál jelentkező kapcsolódó feladatok eseti feladatszabás alapján kerülnek ellátásra. A közérdekű adatok nyilvánosságának biztosításához kapcsolódó ágazati felelősséget – ideértve a belső szabályozói környezet kidolgozását és a tényleges adathozzáférés

³⁶ Lásd az elektronikus információszabadságról, vagy a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvények rendelkezéseit.

biztosítását is – célszerű a szervezet kommunikációs feladatokat ellátó szervezeti egységéhez telepíteni.

A jelenlegi jogi kereteken belül maradván indokoltnak látszik néhány olyan már meglévő szerepkör erősítése is, melyek ugyan fellelhetők a minisztérium szervezetében, azonban alulreprezentáltak tekinthetők. Ebbe a csoportba sorolnám az Európai Unió működéséhez kapcsolódó katonai szakmai szervezeteket. Nem gondolom, hogy szükséges lenne állandó önálló szervezeti egység kialakítása az EU-s feladatok ellátására, inkább a szakmai feltételeket lenne szükséges javítani, növelve a területtel érdemben foglalkozók számát az egyes szakfőosztályok szervezetén belül. A 2011-es magyar EU soros elnökség csak átmenetileg indokolhatja szervezeti egység létrehozatalát³⁷, hiszen az EU vonatkozásában jelentkező feladatok az elnökségtől függetlenül is léteznek, az elnökségi szerepkörrel³⁸ összefüggésben szóba jöhető kihívások kezelése azonban ideiglenesen valóban szélesebb humán erőforrás-szükségletet generál.

A Honvéd Vezérkar szervezeti egységeit áttekintve indokoltnak tűnik az egyes fegyvernemi területek erőteljesebb reprezentációja, amely különösebb szervezeti változás nélkül is megvalósítható. Erre azért van szükség, mert a jelenlegi Hvt. adta keretek a felső szintű katonai vezetés teljes spektrumát a Honvédelmi Minisztériumban jelenítik meg, melyhez a szükséges szakmai háttérrel célszerű a döntéshozó közeli környezetében biztosítani. Amennyiben a minisztérium adott létszámkerete mellett ez nem lenne megvalósítható, célszerű ezen döntés-előkészítési feladatokat a haderőnemi parancsnoksági szinten elvégezni, amelyhez azonban már a felső szintű vezetés rendjének áttekintése/korrekciója is szükséges lehet.³⁹

A Honvéd Vezérkar funkció közül erősítendőnek tartom a stratégiaalkotás területét, amelyhez természetesen a megfelelő humán erőforrás-háttér biztosítása is szükséges. Példaként álljon itt csak egy: a jelenlegi HM Szervezeti és Működési Szabályzat szerint a nemzeti katonai stratégia kidolgozása a Védelempolitikai Főosztály felelőssége. A hatáskör ilyenfajta telepítésének az az oka, hogy a katonai stratégiát

37 Az EU soros elnökségre történő felkészülés természetesen évekkal megelőzi magát az elnökségi periódust. Lásd erről bővebben: Iván Gábor: Az elnökségi felkészülés legfontosabb feladatai, az előttünk álló legfontosabb kihívások. In: Európai Tükör 2007. július-augusztus 82-90. p.

38 Kiemelendők itt a szervezési-koordinációs jellegű, a tervezési vonatkozású és a multilaterális együttműködés területéhez kapcsolódó feladatok, az EU dossziéfelelősi tevékenység, illetve a döntéshozatali csomagok összeállítása kapcsán szóba jöhető munka elvégzése, amelyeket a soros elnökségi időszakon kívül nem szükséges biztosítani a tárcának

39 Amennyiben felső szintű döntési jogosítványok jelennek meg az alacsonyabb szintű vezetés szervezeteiben, a minisztérium nem lesz képes ellátni központi szerepét. Ennek megfelelően az alacsonyabb szinten csak a döntés előkészítésének jogosítványai jelenhetnek meg a Hvt. módosítása nélkül.

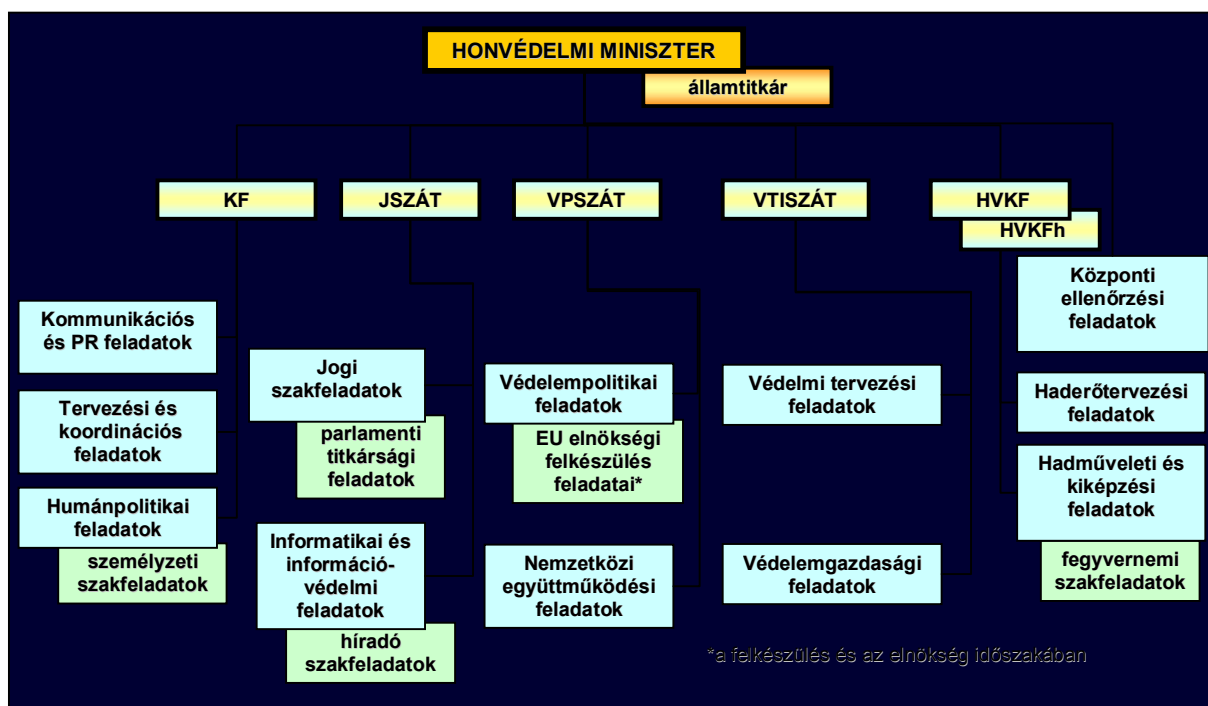
biztonságpolitikai dokumentumként kezeli a külföldi szakirodalom és a hazai hagyomány. Ha azonban figyelembe vesszük a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról szóló 2073/2004. Korm. határozat⁴⁰ szövegét, szembetűnik, hogy a hazai jogrendben a katonai stratégia egy végrehajtási jellegű, kifejezetten a biztonság fenntartásának gyakorlati módozatait megfogalmazó joganyag kell legyen. Más országok⁴¹ a katonai stratégiát átfogó okmányként kezelik, amelyek tartalmazzák a biztonságpolitikai környezet értékelését, a biztonsági kihívásokat, a haderő fejlesztésének főbb feladatait, prioritásait, a haderő fő feladatait és a kihívásokra adandó alapvető katonai válaszokat. Ugyanakkor ezek nagyobb része a hazai jogi környezetben már determinált, külön jogi szabályozókban meghatározott⁴², így a hazai katonai stratégia már valóban csak végrehajtási jellegű dokumentum lehet. Ennek megfelelően a szakmai rész kidolgozását elsődlegesen a Honvéd Vezérkar szerveivel lenne (lett volna) célszerű elvégeztetni, és ezt követően végrehajtani a belső egyeztetést.

A fentiekben részletezett opció szervezeti vázlatát az alábbi ábra szemlélteti.

40 „V. fejezet, Ágazati stratégiák: (...) Az ágazati stratégiák feladata, hogy az Országgyűlés a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről szóló 94/1998. (XII. 29.) OGY határozatában rögzített kereteken belül, valamint a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájában meghatározott értékek, érdekek és célok alapján a szakágazat sajátosságai és területe szerint lebontva dolgozzák ki a Magyar Köztársaság külső és belső biztonsága fenntartásának gyakorlati módozatait.”

41 Lásd pl. legutóbb Franciaország 2008-ban megjelent új katonai stratégiáját.

42 A biztonság és védelempolitikai alapelveket, illetve a haderő fejlesztési irányait az Országgyűlés (94/1998; 51/2007.), a védendő érdekeket és értékeket, a biztonsági kihívásokat és fenyegetéseket a Kormány (2073/2004.) határozatai tartalmazzák, a Magyar Honvédség rendeltetését és feladatait pedig maga az Alkotmány és a Hvt részletezi.

A Honvédelmi Minisztérium javasolt felépítése, 2. opció (szerkesztette dr. Kádár Pál)

Az integrált minisztériumi működés hatékonyságát fokozhatja az is, ha a Honvéd Vezérkar főnöke szélesebb körben támaszkodik a minisztérium neki szolgálatilag alá nem rendelt szakfőosztályaira. Ezzel a megoldással a vezérkari döntéshozatali eljárás korai szakaszában kiküszöbölhetőek az esetleges jogi-, gazdálkodási-, erőforrástervezési-, vagy más olyan területet érintő szakmai hiányosságok, melyeken a Honvéd Vezérkar főnöke nem rendelkezik szakmai apparátussal.

Természetesen a fentiek a minisztérium klasszikusan közigazgatási feladatot ellátó szervezeteire is igazak: ebben az esetben a katonai szakmai tudás bevonása nem nélkülözhető. Itt kívánok utalni az elmúlt időszak „civilisítési” törekvéseire, melynek eredményeképpen a szervezeten belül folyamatosan növekszik a katonai előélettel nem feltétlenül rendelkező köztisztviselők aránya, amely szükségképpen magával vonja a katonai szakmai terület alacsonyabb szintű ismeretét.

A működés hatékonysága fokozható továbbá a tárca controlling és monitoring tevékenységének egységesítésével. A jelenlegi szabályok szerint a controlling-feladatokat a kabinetfőnök irányításával szakterületi bontásban több szervezeti egység⁴³ látja el – megjegyzem az Állami Számvevőszék⁴⁴ jelentése szerint is kiváló színvonalon, miközben a

43 A humán és személyügyi controlling kivételével a Miniszteri Kabinet Titkárság végzi ezt a tevékenységet.

44 Az Állami Számvevőszék jelentése a tárca controlling és monitoring tevékenységéről – tervezet 2008.

védelmi tervezési és infrastrukturális szakállamtitkár irányítja a fejezeti monitoringot. Indokoltnak látom a monitoring és kontrolling-folyamatok eredményeinek egységes feldolgozását, a rendszerszemléletű probléma-megoldás gyakorlatának erősítését, melyhez a kapcsolódó döntéseket a jelenlegi struktúrában a kabinetfőnök alárendelt szervezetei képesek előkészíteni. Megfontolható azonban egy önálló kontrolling szerv létrehozatala is, amely a fejezeti központi ellenőrzés mellett integrálhatná az ellenőrzés egyéb területeit is⁴⁵.

3. Összegzett következtetések

Az elvégzett kutató-elemző tevékenység értekezésemben összefoglalt eredményei alapján megállapítottam, hogy a Magyar Honvédség irányítási felső szintű vezetési feladatait ellátó szervezete a Honvédelmi Minisztérium, melynek kettős jogállására figyelemmel egyaránt képesnek kell lennie a központi közigazgatási szervként, valamint katonai vezetési szervként történő működésre. E kettős követelménynek való megfelelési kényszer a szervezet belső struktúrájában folyamatosan jelentkező szervezeti módosulást és kompetencia-versengést eredményezett, amely 2006-ot megelőzően leginkább a Honvéd Vezérkar főnöke és a közigazgatási államtitkár hatásköreinek elemzésében érhető tetten.

A minisztérium klasszikusan katonai szakmai előélettel és képzettséggel rendelkező vezetői a minisztériumi feladatok kapcsán új kihívásokkal szembesülnek, melyeket csak az igazgatási alapfogalmak ismeretében lehetséges megoldani. Ennek hiányában nem lehetséges hatékony közigazgatási szervezetet működtetni.

A fogalmak egységes alkalmazását és értelmezését megnehezíti, hogy a Magyar Honvédség irányításával összefüggésben jogszabályi szinten nem jelennek meg a szakirányítási rendszerre vonatkozó jogosítványok, és a szakirányítás fogalmi elemei csak az állami irányítás egyéb jogi eszközeiben szabályozottak. A szakirányítás mint fogalom, az igazgatástudomány egyéb területein nem használatos, ez az ágazaton belül további alkalmazási problémákat generál. A szakirányítás a jelenlegi jogi környezet alapján kizárólag a Magyar Honvédség szervezetén belül értelmezhető, figyelemmel a vonatkozó rendelkezés elhelyezésére a Hvt-ben. Ugyanakkor a gyakorlatban a miniszter irányítása/ felügyelete/ vezetése alá tartozó szervezeteknél az ott szolgálatot teljesítők hivatásos katonai jogállására és a végzett tevékenységek jellegére tekintettel igény merülhet fel a szakirányítás szabályainak kiterjesztésére.

⁴⁵ Az ellenőrzés rendszerét ma az 52/2007. (HK 11) HM utasítás tartalmazza.

Értekezésemben bemutattam a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar integrációjának folyamatát, amely a rendszerváltást követően a Magyar Honvédség vezetés/irányítási rendszerében a legnagyobb jelentőségű változást eredményezte. A honvédelem rendszerére vonatkozó alkotmányos szabályokból közvetlenül nem vezethető le a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar integrációjának szükségessége, az az alacsonyabb szinten megfogalmazott jogforrásokban került rögzítésre.

Az átalakítás szükségességének szakmai indokai elsősorban a civil kontroll erősítésében és a vezetési rendszer egyszerűsítésében érhető tetten, azonban a költség-hatékonyság és a minisztériumi apparátus létszámának csökkentése – mint rendező elv – is folyamatosan jelen volt a struktúra kialakítása során.

A történeti tények elemzése során megállapítható, hogy a katonai szakmai érdekek erőteljes képviselője a központi kormányzat integrációs elgondolásaival szemben, illetve az apparátus belső ellenállása jelentősen lelassította az integrációs folyamatot, annak kiteljesedésére több lépcsőben került sor. Ez a tény összességében azonban hasznosnak bizonyult, mert a hosszabb átmenet lehetővé tette a katonai vezetés számára is, hogy felismerje az integrációban rejlő lehetőségek optimális kihasználását, a Honvéd Vezérkar főnöke szolgálati alárendeltségébe nem tartozó minisztériumi szervek és szervezetek szakmai kapacitásának kiaknázását a klasszikusan katonai vezetési feladatok ellátása során, illetve – a lehetőségek függvényében és sajnos, nem teljes körűen – képes volt biztosítani a képzett szakállomány rendszerben tartását is.

A Honvédelmi Minisztériumra és a katonai felső vezetésre, valamint az irányításra vonatkozó szabályrendszer az értekezésben vizsgált időszakban korántsem nevezhető egyértelműnek. Ennek egyik nyilvánvaló bizonyítéka, hogy 1991-ben a honvédelmi miniszter indítványára az Alkotmánybíróság kényszerült kimondani a honvédség főparancsnoki jogosítványával összefüggő döntését, illetve állást foglalni a vezetés és irányítás viszonyrendszerével kapcsolatban. A fogalmi bizonytalanság másik bizonyítékaként maga a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény jelölhető meg, amely az AB döntést követő 15 évvel volt kénytelen jogszabályi szinten foglalkozni a vezetéstudomány alapfogalmaival és az azokhoz kapcsolódó irányítási/felügyeleti jogosítványokkal, melyek érvényesülése az ágazatban ugyan megvalósul, azonban egyes felügyeleti jogosítványok kodifikálása – az Állami Egészségügyi Központ esetében – nem történt meg.

A szabályok elemzése alapján egyértelműen rámutattam, hogy a honvédelem irányítása és a minisztérium, illetve a Magyar Honvédség irányítása nem azonosítható fogalmak, ezek összemosása diszfunkciókhoz vezethet. A rendszer működése szempontjából alapvető jelentőséggel bír, hogy a vezetés egyes szintjei, az irányítás típusai egységesen kerüljenek értelmezésre.

A minisztérium jelenlegi szervezetét és tevékenységét összetett jogi környezet szabályozza, melynek belső ellentmondásai elsősorban a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény belső ellentmondásaiból, illetve a Hvt. és a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény koherencia-zavarából erednek.

Annak érdekében, hogy az értekezésben részletesen megjelölt, egymásnak ellentmondó, vagy kevéssé értelmezhető szabályok mellett a szervezet működése biztosított legyen, a honvédelmi miniszter normatív utasításban döntött a szakirányítás és a belső rendelkezések kiadásának szabályairól. Ennek szabályai azonban csak szükségképpen megfelelő kereteket biztosítanak, a magasabb szintű jogi környezet pontosítása nélkül nem határozható meg megnyugtató módon a Magyar Honvédség szakmai irányításának rendszere.

A fentiekén túl kutatásom során megállapítottam, hogy a jelenlegi minisztériumi struktúra és hatáskör-telepítés fókuszában a Magyar Honvédség áll, kevesebb hangsúlyt kap a honvédelmi miniszter közvetlen-, vagy fenntartói irányítása, illetve felügyelete alá tartozó szervezetek vonatkozásában jelentkező tevékenység. Ez a tény azt eredményezi, hogy az alapvetően katonai és honvédelmi igazgatási szakemberekből álló minisztériumi apparátus a lehetségesnél alacsonyabb kompetenciával kényszerül kezelni az egyes – például az állami egészségügyi intézményrendszer egy eleme kapcsán jelentkező – kihívásokat.

A központi közigazgatás részét képező minisztériumi szervezet történeti elemzése során arra is rámutattam, hogy a HM az integráció megvalósulását követően lényegében változatlan feladatrendszer mellett jelentősen alacsonyabb létszámmal látja el feladatait, amely a struktúrában az egyes szakmai kultúrák alulreprezentáltságát és a klasszikusan minisztériumi feladatok egy részének háttérintézménybe történő kiszervezését eredményezték. Ez a létszámkeret-diktálta kiszervezési folyamat vezetett oda, hogy mára az alapvető szakmai szabályozók kidolgozása már nem feltétlenül a minisztériumban történik, hanem

alacsonyabb szinten, miközben a kiadmányozás joga a teljes Magyar Honvédség vonatkozásában releváns szabályozók esetében a minisztérium valamely vezetőjét illeti.

A felső szintű katonai vezetés kapcsán rámutattam arra a hiányosságra, hogy a Honvéd Vezérkar főnökének nem alárendelt, minisztériumban és háttérintézményekben szolgáló katonák esetében nincs olyan szabály, amely meghatározná, hogy ezen személyek felső szintű katonai vezetését ki látja el, ez csak logikai úton elvégzett elemzést követően állapítható meg.

Az értekezést megalapozó elemző munka alapján megállapítható, hogy a Honvédelmi Minisztérium szervezeti fejlesztésének több opciója létezik, melyek közül két nagyobb szakmai irány különböztethető meg. Az egyik elképzelés az integrált szervezet minimális korrekciója mellett törekszik növelni a szervezet működésének hatékonyságát, megőrizve a Honvédelmi Minisztérium MH centrikus hatáskör-elosztását, míg a másik nem riad vissza az integráció esetleges megbontásától és a minisztériumi feladatkörök újraosztásától. Ez utóbbi esetben sor kerülhetne a miniszteri vezetés mellett, a felügyeleti és a közvetlen-, illetve fenntartói irányítási jogkörök tényleges gyakorlásának lehetőségét kiszolgáló szervezet-felfogás bevezetésére. Az utóbbi, tisztán teoretikus változat végrehajtása azonban jelentősen túlmutat a szakma és a tárca irányítóinak korábbi és legutóbbi elgondolásain, mindemellett az alapvető – és többnyire 2/3-os – jogszabályok korrekcióját igényli.

Értekezésem rezüméjeként a fentiek szerint szerettem volna képet adni az általam elvégzett munka egyes elemeiről. Tisztában vagyok azzal, hogy az elemzés más szempontok alapján is elvégezhető és azzal, hogy megállapításaim nem abszolút igazságok. Javaslataim az alkotmányosság és az általam rögzített elvi alapvetések talaján nyugszanak, nem kizárt más irányú és eltérő tartalmú szervezetfejlesztés sem. A szervezet és az irányítási rendszer jövőjének kérdése tehát nyitott, a kapcsolódó döntések meghozatala a politikai döntéshozók felelőssége.

**Prof. dr. Bukovics István ny. t. mk. vezérőrnagy,
dr. Padányi József mk. ezredes, az MTA doktora**

AZ ÉGHAJLATVÁLTOZÁS BIZTONSÁGI KÉRDÉSEI

Az éghajlatváltozás biztonságpolitikai vizsgálata kezdeti szakaszban van, ami részben azzal indokolható, hogy rendkívül komplex, nagy bizonytalansággal rendelkező rendszerről van szó, amely ráadásul szoros kölcsönhatásban van egy másik, szintén folyamatosan változó nagy rendszerrel, a társadalommal. Másrészt, az éghajlatváltozásnak vannak ismert és még fel nem tárt kockázatai is. Mindezeket a tudomány igyekszik feltárni, döntési pontokat javasolni a politikának és a szakpolitikusoknak. Ebben a cikkben egyrészt felvillantjuk az éghajlatváltozás hatásait a katonai erő mindennapjaira, másrészt, felhasználva és továbbfejlesztve az eddigi, ebben a témában született kutatási eredményeket, felvázoljuk a klimatikus extrémítások okozta hármass (katona, állam, klímaváltozás) konfliktuselméletét.

**Ret. Art. Eng. Major General István Bukovics Prof. Ph.D.
Eng. Colonel József Padányi Ph.D., Doctor of Hungarian Academy of
Science**

SECURITY QUESTIONS OF CLIMATE CHANGE

The examination of climate change in an aspect of security policy is in its first phase. It is due to that is an enormous complex and highly indefinite system which is in a close interaction with another, also constantly changing great system, the society. On the other hand climate change has well-known and also until now unknown risks. Science aims to reveal all those risks and to recommend points of decision for policy and specialized politicians. In the article on the one hand the authors try to flash the effects of climate change for the everyday actions of military; on the other hand they show the tri-conflict theory of climatic extremities (soldier, state, and climate change), using and developing the research results of this topic.

A globális éghajlatváltozás ismert és valószínűsített kihívásai elérték egy eddig nem túl aktív globális ágazat – a védelmi, katonai szféra – vezetőinek ingerküszöbét is. Az egyre szaporodó ilyen témájú tanulmányok, konferenciák és állásfoglalások mellett a média is egyre nagyobb teret szentel ezeknek az összefüggéseknek. Ezek közül a legnagyobb figyelmet az amerikai politikai, biztonságpolitikai gondolkodásban beállt fordulat kapta, amely szerint mértékadó katonai szakemberek az Egyesült Államok biztonságát fenyegető kockázatnak tekintik az éghajlatváltozás következményeit.

I. A védelmi szféra és az éghajlatváltozás

Hosszú évekig úgy tűnt, hogy a védelmi szférát nem érintik meg az éghajlatváltozás következményei. Az áttörést a National Security and the Threat of Climate Change címet viselő dokumentum jelentette, amely két szempontból is áttörést hozott.¹ Egyrészt tekintélyes katonai szakértők emelték fel a szavukat és mutattak rá a problémára, másrészt először bizonyították az éghajlatváltozás közvetlen hatását a katonai erő alkalmazására és a katonák biztonságára. A dokumentum óriási hullámokat vetett, szakértők tucatjai vitatták vagy támogatták az elhangzottakat. Magyarországon is figyelmet keltett az elemzés, volt, aki egyetértett és volt, aki a szokásos katonai érdekvédelem egyik formájának tekintette a megfogalmazottakat.

A védelmi (katonai) szféra mellett azonban az éghajlatváltozás következményei több területen is súlyos biztonsági kockázatot rejtenek. Elegendő itt utalnunk az Északnyugati átjáró megnyílására, ami azonnal vitát váltott ki Kanada és az Egyesült Államok, illetve Kanada és az Európai Unió között. Ugyancsak ide sorolhatjuk az Arktisz körül kirobbant területi vitát, amely komikus és veszélyes helyzetek egész sorát idézte fel.²

Egyes szakemberek véleménye szerint az éghajlatváltozás negatív hatásai felerősítik egymást. A brit kormány tudományos tanácsadója szerint 2030-ra olyan krízishelyzet alakulhat ki, amely bolygó egészét fenyegetheti. John Beddington szerint egyszerre jelenhet meg az ivóvíz-, az élelmiszer- és az energiahiány, miközben a Föld lakossága nyolcmilliárdra gyarapodik.³

Az éghajlatváltozás és annak következményei ma is viták kereszttüzeiben van. A tényeket – felmelegedés, időjárási szélsőségek, elsivatagosodás, a sarki jégtakaró és a gleccserek visszahúzódása – senki nem vitatja, de az okok megítélésében már vannak eltérések. Van aki nemes egyszerűséggel azt mondja: „ez az egész klímaváltozás hülyeség, üzlet ez, amin sok pénzt lehet keresni.”⁴

¹ <http://securityandclimate.cna.org> Letöltve: 2008. 8. 16. A jelentéssel részletesen foglalkoztunk a Hadtudomány 2009 áprilisi számában.

² Az oroszok az Északi-sarkon, pontosabban a tengerfenéken 2007-ben egy zászlót tűztek ki, és talajmintákat gyűjtöttek annak igazolására, hogy a terület az orosz kontinentális talpazat része. Röviddel ezután Stephen Harper kanadai miniszterelnök megerősített katonai jelenlétet ígért a sarkvidékre. Hamarosan a Grönlandot birtokló dánok szerveztek expedíciót, bizonyítandó, hogy a terület a sziget talpazatának része. Forrás: Ötvös Zoltán: Arktiszi határviták a kincsekért. Népszabadság 2009. február 5. 9. oldal.

³ Óriási globális krízis közeleg – fenyeget a víz-, élelem-, és energiaválság.

http://hvg.hu/Tudomany/20090825_globalis_elelmiszer_viz_energia_valsag.aspx Letöltve: 2009. 10. 9.

⁴ Ötvös Zoltán: A rudabányai szkeptikus. http://www.nol.hu/lap/arcok/20090824-no_title Letöltve: 2008. 9. 29.

Nem feladatunk eldönteni ezt a vitát, noha véleményünk szerint az éghajlatváltozás következményei egyértelműek. Ami hazánkat illeti, a VAHAVA jelentés pontos körképet rajzol fel a Kárpát-medence helyzetéről, egyúttal megoldási javaslatokat is felvázol.⁵ A jelentés egyenes következményeként született meg a nemzeti éghajlatváltozási stratégia (továbbiakban: NÉS), amely foglalkozik a kibocsátás-csökkentés feladataival, az alkalmazkodás kérdéseivel és az éghajlatváltozás társadalmi tudatosításával, a klímatudatosság erősítésével.

A NÉS kiemelten ágazatközi és össztársadalmi keretrendszer, minden gazdasági ágazatot és társadalmi csoportot érint. Ezért a vonatkozó stratégiai célokat, feladatokat minden szektor (és tárca) tevékenységébe integrálni kell. Ahhoz, hogy a honvédelmi tárca feladatait nevesíteni tudjuk, érdemes áttekinteni a NÉS legfontosabb üzeneteit.

A NÉS a következő alapelveket tekintette meghatározónak:

– *A fenntarthatóság elve* kell, hogy biztosítsa a jövő nemzedékek életfeltételeit, igényeik kielégítésének kereteit.

– *A rendszerszemléletű megközelítés* az éghajlatváltozást a környezeti változást okozó hajtóerők, terhelések, állapot, hatás és válaszok dinamikus rendszerében értelmezi.

– *Az elővigyázatosság elve* megfelelő óvintézkedések bevezetésével számol akkor is, ha tudományosan még nem bizonyított az egyértelmű ok-okozati összefüggés vagy a várható veszteség mértéke.

– *A közös, de megkülönböztetett felelősség elve* valamennyi ország lehető legszélesebb együttműködését teszi szükségessé és azok részvételét igényli a hatékony és megfelelő nemzetközi cselekvésben az adott lehetőségeiknek, valamint a társadalmi és gazdasági feltételeiknek megfelelően.

– *A szolidaritás elve* azon alapul, hogy az egyes ember és a társadalom lényegük szerint és tevékeny módon egymásra van utalva, és így a kölcsönös kötelezettségvállalás illetve egymás megsegítésének szerepét hangsúlyozza.

– *A megelőzés elvének lényege*, hogy a veszteségekkel fenyegető változások megelőzésének költsége akár több nagyságrenddel is kisebb, mint a bekövetkezett kár helyreállításának várható ráfordításai.

– *A decentralizáció, regionalizmus elve* azt jelenti, hogy minden döntést azon a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni, ahol az optimális informáltság, a döntési felelősség és a döntések hatásainak következményei a legjobban láthatók és érvényesíthetők.

⁵ „A globális klímaváltozás: hazai hatások és válaszok” címmel, ami később VAHAVA (VAltozás – HAtás – VAlaszok) projektként vált ismertté.

– A *környezeti igazságosság elve* alapján mindenki számára biztosítani kell az egyenlő hozzáférés jogát a környezeti közjavakhoz és az egészséges környezethez, a környezeti károk terheit és felszámolásának költségeinek pedig méltányos módon kell elosztani a különböző érintettek között.

– A *környezeti átterhelések kiküszöbölése* szerint csak olyan intézkedések elfogadhatók, amelyek nem okoznak összemérhető környezeti terheket más környezeti és természeti rendszerekben és térségekben.

– Az *integráció elve* az egyik legfontosabb rendező elv ebben a csoportban. Ennek alapján a környezet megóvása minden ágazati politika szerves részét kell, hogy alkossa. Ennek megfelelően, az éghajlatváltozási stratégia szempontjait és iránymutatásait be kell építeni valamennyi hazai kormányzati stratégiába, tervbe és programba, amelyek tevékenységei a klímaváltozással – közvetlenül vagy közvetve – összefüggésben állnak.⁶ Mivel az éghajlatváltozás következményei mára a társadalom minden szeletét elérték, nem tudunk olyan területet mondani, amit az integráció elvében meghatározottak ne érintenének.

Ami a védelmi szférát illeti, az integráció elve alapján az összes fejlesztési tervben meg kell jeleníteni a klímapolitika elveit, a megelőzés és alkalmazkodás gyakorlati lépéseit mind a jogalkotásban, mind a futó vagy tervezett operatív programokban érvényesíteni kell. A védelmi területen ez igen kényes kérdés, hiszen a hagyományosan fontos mutatók – hatékonyság, megbízhatóság, gazdaságosság, fenntarthatóság – mellett olyan követelményeknek is meg kell felelni, mint a biztonság és a katonai állóképesség.

A *kibocsátás-csökkentés területén* elsősorban a technikai eszközök kibocsátásának csökkentése érdemelne meg egy átfogó elemzést. A Magyar Honvédség haditechnikája átalakulóban van, de a harc- és gépjárművek, a műszaki gépek és más harceszközök fogyasztása – jellegükénél fogva – magas, a felhasznált üzemanyag mennyisége jelentős.⁷ Megalapozott kutatással kellene felmérni, hogy milyen módszerek, eszközök, illetve források felhasználásával lehetne mérsékelni az itt jelentkező kibocsátást.

⁶ Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2008-2025. 24. oldal.

http://klima.kvvm.hu/documents/14/nes_080219.pdf Letöltve: 2009. 10. 6.

⁷ Az üvegházhatású gáz kibocsátások a statisztikában szereplő valamennyi ágazatban külön-külön is csökkentek, kivéve a közlekedési ágazatot, ahol 26%-os növekedés következett be 2002 és 2005 között. A közvetlen közlekedési kibocsátások aránya az összes kibocsátáson belül 1985 és 2005 között 6,44%-ról 16,2%-ra növekedett. Hasonló tendenciák érvényesültek az Európai Unióban is, azonban a közlekedési kibocsátások részaránya megközelíti a magyarországi arány kétszeresét. Magyarországon a közlekedési ágazat részesedése a végső energiafogyasztásból 21%-os, ami az egyik legjelentősebb összetevője a magyar energiafelhasználásnak. A közlekedési szektoron belül 90%-os részesedéssel a közúti közlekedés a legszámottevőbb kibocsátási forrás. A közúti közlekedésen belül a kibocsátás több mint a feléért a személygépjárművek, egyharmadért a teher- és áruszállító gépjárművek, míg a fennmaradó részért a buszok és az egyéb közlekedési járművek felelősek.

Forrás: NÉS 31. oldal.

A kibocsátás-csökkentés fontos területe lehet az energiafelhasználás csökkentése. A Magyar Honvédség gyakorlatában ez mindazon objektumok – itthon és külföldön egyaránt – energiafelhasználásának átgondolását jelenti, amelynek üzemeltetéséért felelősek vagyunk. A biztonság kérdése különösen a missziós katonai táborok esetében fontos kérdés, tehát az alternatív energia esetleges felhasználásának tervezése során a biztonság követelménye minden egyéb szempontot megelőz. Tanulmányozva a nemzetközi katonai műveletek gyakorlatát bátran állíthatjuk, hogy van ésszerű kompromisszum a biztonság és a takarékoság követelménye között.⁸ A kibocsátás-csökkentés lehetőségeinek vizsgálatakor arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a Honvédelmi Minisztérium kezelésében lévő erdőterületek jelentősen hozzájárulnak a szén-dioxid kibocsátás elnyeléséhez, így az azokkal való gazdálkodás ilyen jellegű felelősséggel is jár.⁹

Az *alkalmazkodás* területén jelentkező feladatok sokaságából csak egyet emelünk ki. Az egyik legfontosabb terület a katonáinkat közvetlenül veszélyeztető egészségügyi kockázatok. A katonai feladatok – jellegüknél fogva – gyakran a terepre szólítják a katonákat, így a veszélyeztetés is nagyobb. Jellemző összetevője ennek a hőártalom, ami azért is nagy kihívás, mert a feladatok többségénél a katonák felszerelésüket is magukkal viszik, ami tovább növeli a szervezet terhelését. Extrém körülmények között, szélsőséges klimatikus viszonyoknál — forró száraz éghajlaton, a Ráktérítő menti övezetben szolgálatot teljesítők szervezetében — a fokozott terhelés hatására felborul a metabolikus, víz- elektrolit és sav-bázis háztartás, csökken a koncentrációs képesség és megnő a kardiovaszkuláris események kockázata. Ezen kórélettani változások összessége veszélyezteteti nem csak a harci feladat végrehajtásának eredményességét, hanem a katona egészségi állapotát, sőt súlyos esetekben akár az életét is.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy nem csak közvetlenül a magasabb külső hőmérséklet jelent nagyobb terhelést a katona számára, hanem a hatások összessége is:

- a katonai műveletek egy része (háborús és nem háborús) városokban („város-hősziget”), vagy beépített területen történik;
- a pollenek elterjedése magas koncentrációja allergiás megbetegedésekhez vezethet, amelyek kezelésére olyan gyógyszereket használnak, melyek súlyosan károsítják a szervezet hőszabályzó mechanizmusát;

⁸ Részletesen foglalkoztunk ezzel a kérdéssel egy korábbi tanulmányban. Padányi József: Éghajlatváltozás és a biztonság összefüggései. Hadtudomány 2009/1-2. sz. 33-46. oldalak.

⁹ A magyarországi erdők évente mintegy nettó 4-5 millió tonna szén-dioxidot kötnek meg, ami nem elhanyagolható mennyiség a 2005-ben az ország által kibocsátott 80,2 millió tonna szén-dioxid egyenértékben kifejezett üvegházhatású gáz mennyiségéhez képest. NÉS 32. oldal.

- az adott területre nem jellemző fertőző betegségek elterjedése miatti fokozott veszélyeztetettség;
 - a bőrdaganatok kialakulásának magasabb kockázata a hosszabb napsugárexpozíció miatt.¹⁰
 - a technikai eszközök kezelőinek reakcióideje megnő, magasabb a hibaküszöb;
- lelassul a figyelem, a másodlagos feladatok és információk elveszhetnek (elhallások, hibás jelentések, félreértések);
- csökken a tanulási képesség, kevésbé hatékony a válaszreakció a szokatlan, rendkívüli eseményekre.¹¹

Az alkalmazkodás egyik legfontosabb feladata a fentiekből következően az, hogy megfelelő felkészítéssel mérsékeljük az esetleges hőstressz hatásait.

A magasabb hőmérsékleten végzett kiképzés, illetve a harci feladatok végrehajtása egy olyan területre is rávilágít, mint katonáink vízellátása. Látszólag evidenciáról van szó, gyakorlatilag azonban egy összetett és több támogatási terület szoros együttműködését igényli ez a feladat. A víz felderítése, kitermelése, tisztítása műszaki támogatási feladat. A víz minőségének ellenőrzése az egészségügyi szolgálat feladata, míg a víz szállítása és elosztása a logisztikai szakemberek felelőssége. Napjainkban egyre nagyobb figyelem irányul erre a területre, hiszen a közelmúltban több misszió is szembesült az ivóvíz hiányának problémájával.

A felmelegedés a technikai eszközök üzemeltetését is befolyásolja. A technikai berendezések, járművek a napsugárzás hatására felforrósodhatnak, az üveg és műanyag alkatrészek elpattanhatnak, deformálódhatnak, a kenőanyagok, olajok kenőhatása leromlik, jelentős térfogatváltozás következhet be. A járművek gumikerekeiben a belső levegőnyomás megnövekedik, a fékek túlmelegednek, fokozott tűzveszély az üzemanyagtöltések, indítások, hajtómű próba során, az elektromos rendszerek túlmelegedhetnek.

A fentiek – noha nem törekedtünk a teljességre – azt bizonyítják, hogy az éghajlatváltozás közvetlenül befolyásolja a katonai erő mindennapjait, így nem hagyhatjuk azt figyelmen kívül. Az alkalmazkodás fontos kérdése, hogy a katonai erő mennyire lesz képes megfelelni az éghajlatváltozás okozta kihívásoknak. Képesek leszünk-e megőrizni hatékonyságunkat a katasztrófák elleni védekezésben, a beszerzések során törekszünk-e a többrendeltetésű eszközök rendszerbe állítására, a felkészítésben tükröződik-e a klímatudatosság követelménye, megkezdjük-e azokat az elengedhetetlenül

¹⁰ Kohut László: A globális klímaváltozás egészségkárosító veszélye a katonákra. Kézirat, 2008. 1. oldal.

¹¹ Koller József: Az általános felmelegedés hatása a repülések végrehajtására. Kézirat, 2008. 4. oldal.

fontos hadtudományi kutatásokat, amelyek választ adhatnak az éghajlatváltozás okozta kihívásokra?

A Nemzeti Katonai Stratégia nem részletezi az éghajlatváltozással kapcsolatos kockázatokat, de biztonsági kihívásként nevesíti azt, amely katonai eszközök igénybevételét is megkövetelheti. Ez a megközelítés pontosan tükrözi azt a felemás hozzáállást, amely egyrészt tudja, hogy a kérdéssel számolni kell, de mutatja azt is, hogy a válaszokat még nem gondoltuk át.

II. A katona, az állam és a klímaváltozás: konfliktuselméleti megközelítés

Huntington klasszikus munkája révén a civil-katonai kapcsolatok elméleti megértése a tudományok határáról a konfliktuselmélet látókörébe került¹².

Egy 1979 novemberében megtartott nemzetközi konfliktuselméleti konferencia¹³ eredményeit a Shubik szerkesztésében és közreműködésével készült emlékezetes kiadvány foglalja össze, amelynek legfőbb tanulságai megvédett tézisem szerint¹⁴ a következők voltak:

- A hadtudomány paradigmájában a konfliktus fogalma centrális szerepet játszik, amely elméleti egységbe foglalja a korábbi játékelméleti, stratégiaelméleti és harcászati kutatásokat;
- A katasztrófa és a konfliktus fogalma elvileg feltételezik egymást;
- A konfliktusnak nincsen *per se* önmegalapozó matematikai elmélete, amelyből az alkalmazások *egységes felfogásban* eredeztethetők lennének.

Csaknem negyed századnak kellett eltelnie ahhoz, hogy Barnett és iskolája a klimatikus *extremitás* okozta *konfliktusok* elméleti feldolgozását megkezdhesse¹⁵. Ma tehát a tudomány rendelkezésére áll egy hármás *konfliktushelyzet*, amelynek három *ágenskomponense*¹⁶ van: a *katonai hatalom*, az *államhatalom* és az *éghajlatváltozás*.

A problematika olyannyira gyakorlati és annyira sürgető, hogy *megoldása* elsőbbséget kapott a *megértésével* szemben. Érdektelen tudományos elemzése egyes nézetek szerint már-már a cinizmus határait súrolja, mások szerint az éghajlatváltozás okozta világfenyegetettség pusztá

¹² S. Huntington: A katona és az állam. Zrínyi-Atlanti Kiadó, Budapest, 1994.

Molnár Ferenc (Szerk.) Civil-katonai kapcsolatok a tudományok határán. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.

¹³ Conference on the Theory of Conflict, Seven Springs, Mt. Kisco, New York, 1979 November.

¹⁴ Bukovics István: A természeti és civilizációs katasztrófák paradigmatis elmélete. MTA doktori értekezés, Budapest, 2007., www.drbukovics.hu

¹⁵ Barnett: Security and Climate Change. International Workshop, Asker, 20-21. June, 2005.

¹⁶ Az ágensfogalom paradigmatis értelmezésére nézve lásd: (3) lábjegyzet

blöff, üzleti fogás¹⁷, ismét mások szerint apokaliptikus sorscsapásról van szó¹⁸.

Kenneth Boulding klasszikus munkájában¹⁹ a konfliktus fogalmát úgy határozta meg, mint a versengés archetípusát. Ezt a ragyogó evidenciát a katonai doktrína elvben elismeri, a politikai retorika azonban gyakorlatilag ignorálja. Operacionalizálására ehelyütt jómagam tennék javaslatot.

E hármas konfliktus megítélésében a *logikai* és az *etikai* szempontok zavaros keveréket alkotnak. Ismeretes, a logika *etikátlan*, az etika pedig *logikátlan*. Ezek is konfliktusban vannak. Így tehát a konfliktushelyzet dimenziója, ha nem vigyázunk, háromról ötre emelkedhet.

Jelen tanulmányban kísérletet teszek a címben megcélzott hármas konfliktushelyzet egy *érdegmentes* formális konfliktuselméleti elemzésére. Nem *megoldani*, hanem *megérteni* akarom a problémát. Érvelni szeretnék amellett, hogy ez lehetséges és gyümölcsözőnek ígérkező megközelítésmód. Nemcsak azért nem akarom megoldani a problémát, mert nem tudom megoldani, hanem azért, mert nem látni világosan, *mi a probléma*. Ez nem azt jelenti, hogy szerintem nincsen probléma, hanem azt, hogy a kérdések rosszul vannak feltéve. A hármas konfliktus problémája sokakat érzelmek, indulatok, ezerféleképpen értelmezhető kérdések feltevésére és mindenféle vélemények kimondására készítenek. Egyre azonban csak nagyon ritkán: szisztematikus egzakt tudományos elemzésre.

Hogy a fogalmi elemzést lehetővé tegyem, nevet adok ennek a hármas konfliktusnak: a *klimapolitikai alapkonfliktusról* lesz szó.

Az érdekmentesség, ha a problematika *jobb megértése* a célja (ha tetszik, a jobb megértés *érdekében* lép fel), akkor sikerének jószerével egyetlen záloga az *egzaktság*. Ha a jobb megértés azt jelenti, hogy minél több érvényes igazság megállapítására törekszünk, akkor az egzaktságnak társulnia kell a *formalizmussal*. A formális rendszer²⁰ a legjobban ellenőrizhető, mert olyan jelkészlete van, amelyben semmi sem magától értetődő²¹. Mindent vagy *bizonyítani* vagy *posztulálni* kell.

A formális rendszer az *absztrakció* terméke. Az absztrakció: elvonatkoztatás bizonyos tényektől. Ez etikailag az igazság elhallgatása,

¹⁷ Kordos László: A rudabányai szkeptikus. Népszabadság, 2009. augusztus 24.

¹⁸ Al Gore: Kellemetlen igazság (An Inconvenient Truth). rendező: Davis Guggenheim, 2006.
www.filmkatalogus.hu/Kellemetlen-igazsag--fl7440

¹⁹ Conflict and defence: A General Theory. Harper & Brother, New York, 1962.

²⁰ H. B. Curry: Foundations of Mathematical Logic. New York, McGraw-Hill, 1963.

²¹ B. Russell: Miszticizmus és logika. Magyar Helikon, Budapest, 1976.

tehát a hazugság kategóriájába esik, logikailag viszont az igazság egyetlen ismert működőképes biztosítója. Csak ezáltal válhat a logika önellenőrzővé, önmaga bírójává²². A tudomány *lényegtelennek* ítélt bármit, amit a gyakorlat *létfontosságúnak* ítélt. Mégis (ennek ellenére, vagy ami itt ugyanaz: éppen ezért) a legnagyobb sikert a tudomány könyvelheti el, miközben a legnagyobb veszélyekért is felelőssé tehető.

Visszatekintés

Az a konfliktuselmélet, amelyet használni kívánok, s amelynek továbbfejlesztésével magam is foglalkoztam²³, történetileg Klein Sándor és Farkas Katalin munkájával kezdődik²⁴. Ez azonban nem jelenti azt, hogy *ered is e* munkából. Az alapgondolat a múlt század elejéig, Sheffer és szellemi rokonságáig megy vissza²⁵. Ezek a kutatások feltárták, hogy a pszichológiai konfliktusfogalom operacionális értelmezésében a *diszfunkció* fogalma egyfajta kulcsszerepet játszik. Kimutatásra került, hogy a diszfunkció fogalmára alapozott konfliktuselmélet mind az elmélet messzemenő diszciplináris általánosítására, mind pedig egzakt matematikai leírására alkalmazható, valamint, hogy a *situációjellemző attribútumok* lehetővé teszik azok Boole-algebrai kezelését, ami által az elmélet alkalmassá válik a *szomatikus diszfunkciók* egyes fontos (sport)pedagógiai vonatkozásainak újlevű egzakt leírására.

Kutatásaink során feltárásra került, hogy a *diszfunkcióelmélet* kiterjeszhető az általános katasztrófaelmélet jelenségkörére, különösen pedig a civilizációs és természeti katasztrófák paradigmatis megvalósulására. Eredményeimről 2008-ban számoltam be²⁶.

Jelen munka kiindulópontját két felismerés alkotja. Az *első szerint* a katonai hatalom, az államhatalom és az éghajlatváltozás közös és fogalmilag megragadható vonása a *diszfunkcionalitás* által generált *konfliktusszituáció*. Persze e három konfliktustényező *operatív megértése* a köznyelv számára elérhetetlen, a *gyakorlati ész kritikája*²⁷ pedig elengedhetetlen. Az *explikációs technika* apparátusára van szükség²⁸. *Második felismerésem az,*

²² K. Popper: "A tudományos kutatás logikája" (ford. Petri György, Szegedi Péter). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997. (Bacon)

²³ Lsd (3) lábjegyzet

²⁴ Klein – Farkas: Mennyire sért? Tanárok és tanárjelöltek véleménye pedagógiai konfliktus szituációkról. Módszertani Füzetek 25. Csongrád Megyei Pedagógiai Intézet, Szeged, 1989.

²⁵ Sheffer: A set of five independent postulates for Boolean algebras, with application to logical contacts. Transitions of American Mathematical Society, 1913.

B. A. Bernstein: Simplification of the Set of Four Postulates for Boolean Algebra in Terms of Rejection. Bulletin of American Mathematic Society, 39., 1933.

Russell: Lsd (10) lábjegyzet

²⁶ Lsd (3) lábjegyzet

²⁷ E. Kant: A tiszta ész kritikája. Akadémiai Kiadó, 1981.

²⁸ Lsd (3) lábjegyzet

hogy a VaHaVa koncepció harmonizálható a konfliktuselmélet egy megfelelően adaptált változatával, jelesül a *kölcsönható konfliktusok* elméletével.

Az ArStEn-paradigma: A klímapolitikai alapkonfliktus

Ha szisztematikus és konzekvens elméleti keretek között kívánjuk vizsgálni azt a jelenségkört, amelyet a katonai és az államhatalom, valamint az éghajlatváltozás kölcsönhatásai alkotnak, amit tehát a klímapolitika alapkonfliktusának tekinthetünk, akkor mindenekelőtt - technikailag - szükségünk lesz egy az erősen elvont tárgyalás óhatatlan nehézkességét a lehetőségek határain belül megkönnyebbítő rövid, tömör kifejezésre. Az informatika korában meghonosodott szokásnak megfelelően erre a célra a mozaikszavak látszanak legalkalmasabbnak.

Mi itt az ***ArStEn*** szót javasoljuk, ami a katonai hatalomra utaló angol „**Army**”, az államhatalomra utaló „**State**” és az éghajlatváltozásra, pontosabban a környezetre utaló angol „**Environment**” szavak összevonásával állt elő. Az ***ArStEn*** műszót meglehetősen köznyelvi rugalmassággal (pongyolasággal) kezeljük, és kifejezetten széles kontextusban használjuk. *Használatának* és *említésének* ontológiai különbségére különösebben nem ügyelünk, még ha tudatában is vagyunk az ezzel járó veszélyeknek²⁹.

Az ***ArStEn***-paradigma – mint paradigma³⁰ – abból a jelenségkörből indul ki, ragad ki részleteket, amit a mindennapi tapasztalat magában foglal a népi megfigyelésektől és hiedelmektől a konszenzuális, vagy éppen vitatott tudományos (netán áltudományosnak minősített vagy minősülő) megnyilatkozásokon keresztül a médiában sugárzott hírekig, eseményekig. Az itt alkalmazott paradigma-koncepciót más helyütt már volt alkalmam részletesen bemutatni³¹, most csak összefoglalásként és a konkretizáció érdekében az alábbiakra szorítokozom:

A *paradigma* – a szó tudományelméleti (és nem nyelvészeti) értelmében – valamely tudomány(ág) *szemléleti modelljét* jelenti, amelynek összetevői és ismérvei az alábbiak: jelenségek, módszerek, elmélet, modell, relevanciafogalom, kompetenciafogalom, értékismérv.

²⁹ Quine: A logika módszerei. Akadémia Kiadó, 1968.

³⁰ Lsd (3) lábjegyzet

³¹ T. S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984.

Az ArStEn-jelenség lényege a diszfunkció

Nincsen szükség közvélemény-, vagy médiakutatásra, esetleg különleges lényeglátásra ahhoz, hogy észrevegyük: a katonai és az államhatalom, valamint a környezet kölcsönhatásban vannak egymással. Az azonban egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy e nyilvánvaló hatásoknak milyen következményei vannak (voltak, illetve lesznek). A nyilvánvalóság mindig ellensége a szabatosságnak³²; ha tehát érvényes következtetésekre akarunk jutni, el kell rugaszkodnunk a földhözragadt (ezúttal szószerinti) szemlélettől.

Vegyük észre tehát (más szóval összpontosítsuk figyelmünket arra a tényre), hogy a kölcsönhatásokban mindenütt előfordul (vagy legalábbis beleérthető) a *diszfunkció*, a nem rendeltetésszerű működés, az egymás működésének akadályozása. Ezen meglehetősen homályos és köznyelvi agyoncsépelet kifejezések *explikálására* van szükség, hogy megtisztítsuk a káros konnotációktól és a téves asszociációktól. Az a kijelentés, hogy az „éghajlat nem rendeltetésszerűen működik”, és hogy „akadályozza az állami, valamint a katonai tevékenységet” természetesen jelentős értelmezésre és pontosításra szorul. Az „éghajlat működése” köznyelvi értelmetlen és értelmezhetetlen. Mégis, explikációja rendkívül fontos. és gyümölcsözőnek is ígérkezik.

A kiindulásul választható alapfogalom itt az *állapot* fogalma, és semmi kétség nem fér ahhoz, hogy az éghajlatnak *van* állapota, állapota állandóan változik. Nos anélkül, hogy ennek az alapfogalomnak a jelentését (valamiféle intuitív megközelítéssel) értelmezni kellene, megállapodhatunk abban, hogy az éghajlat állapotának a változását (pusztán a rövidség és az egyértelműség kedvéért) az *éghajlat működésének nevezzük*.

Ez a *konvenció* tehát nem kötelez arra, hogy a működés mellett valamiféle *működtető* fogalmával is kapcsolatba hozzuk. Működtető ágens feltevésére nem lesz szükségünk, annál inkább szükségünk lesz a „*kudarcforrásmegnyitó*” ágens meglehetősen szofisztikált szerepeltetésére.

A *fenomenológikus* természetleírástól nem kérhető számon a *működtető*, sőt ennek leghabzótabbnak tűnő változata, jelesül maga az *okság* fogalma sem. Russell kimutatta, hogy az okság fogalma felettébb problematikus a fejlett természettudományokban³³. Jól tudjuk: az éghajlat

³² Lsd (10) lábjegyzet

³³ Lsd. (10) lábjegyzet

nem *teleologikus* rendszer, leírásához nincsen szükség valamiféle *célfogalom* feltételezésére. Ennek ellenére beszélünk működéséről, mi több működésének hatásáról, mi több ennek káros voltáról és *diszfunkcionális* („megzavart”, „nem megfelelő”, „extrém”) működéséről. Ez lesz a diszfunkcióelmélet *punctum saliente*.

Azt fogjuk mondani, hogy az éghajlat (működése) akadályozza mind az állam (rendeltetésszerű) működését, mind pedig a katonaság (rendeltetésszerű) működését. Persze intuitíve kézenfekvő lenne hozzátenni, hogy a köznyezetszennyezés pedig akadályozza az éghajlat „rendeltetésszerű” működését, ám ezt az elméleti csapdát természetesen el akarjuk kerülni.

Minthogy új paradigmát dolgozunk ki, az egyes szaktudományok által lefoglalt nyelvi konvencióktól és szóhasználatától óhatatlanul el kell térnünk. Ez alól felmentést csak akkor remélhetünk, ha igyekszünk pontosan meghatározni használt *terminus technicus*aink jelentését és értelmét³⁴. A köznyelvi értelmezést bonyolítja, hogy a katonai hatalom (amit a szaktudomány képviselői ideiglenes beleegyezését remélve kizárólag az egyszerűség kedvéért olykor csupán a „katonaság” szóval jelölnék) rendeltetése éppen az, hogy egy másik *agens* (mármint az ellenség) rendeltetésszerű működését akadályozza. Ha e „definíció” megfordítható, felmerül a „környezet, mint ellenség” gondolata, amit a „természet elleni játék” tudományos fogalma alkalmasnak látszik szalonképessé tenni.

A konfliktus logikai felfogása

Konfliktusról – két esemény közti konfliktusról – *köznapi értelemben* akkor van szó, ha a két esemény *egyidejűleg nem következhet be*. Két *agens* – „eseményhordozó”, „eseményviselő” – közti konfliktusról értelemszerűen akkor beszélünk, ha a két *agens*re vonatkozó események egyidejűleg nem következhetnek be. A konfliktus őstípusa a versengés, ahol két győztes egyidejűleg nem lehetséges. Itt azonnali pontosításra van szükség. A köznyelvi felfogás természetesen nem azt jelenti, hogy két *agens* akkor van konfliktusban, ha mindegyikükkel egyidejűleg olyan esemény következik be, amely nem következhet be. Ez ugyanis nemcsak logikailag, hanem köznyelvi is értelmetlen lenne. Ebben az esetben arról van szó, hogy két esemény külön-külön bekövetkezhet úgy, hogy együtt nem következhetnek be. Ez a konfliktusfogalom logikai kvintesszenciája.

³⁴ Jelentés és értelem. Álláspontom – prolepszisem – szerint ha valaki összecseréli az éghajlat és a klíma, a gát és a töltés, a kockás papír és a négyzetrácsos beosztású papír, a festék és a színezék, a rab és a fogvatartott, a golyó és a lövedék, a bálna és a cethal szavakat, akkor csak abban az esetben marasztalható el, ha kontextuálisan nem tisztázza (akár csupán enthümiématikusan is) a szavak használatának és említésének a különbségét.

A konfliktusszituáció és attribútumai

A logika, mint elmélet alapkövetelménye, hogy *ellentmondásmentes* legyen, vagyis, hogy ne lehessen a logika törvényei alapján bebizonyítani egy állítást annak tagadásával együtt. Ebből azonban egyáltalán nem következik, hogy a logikának nem kell *magával az ellentmondással, mint olyannal foglalkoznia*³⁵.

A konfliktuselméletben nincs szükség annak a kijelentésnek az *expressis verbis* formális definíciójára, hogy „egy ágens konfliktushelyzetben van”. Az viszont, hogy „két ágens konfliktusban van egymással” meglehetősen sajátos, de absztrakt és egzakt értelmezést kap. Intuitív felfogásban a konfliktus nem más, mint *maga az ellentmondás, a lehetetlenség*. A lehetetlenséget persze lehetlenség lehetőségként megragadni, és ez a körülmény a konfliktuselmélet számára meglehetősen komoly, de áthidalható nehézséget jelent. Azok a jelenségek, amelyek a konfliktuselmélet tapasztalati alapját képezik, nemcsak *extrém helyzetekben, krízisszituációkban, vagy katasztrófák* során figyelhetők meg. Kezdetleges, mondhatni elemi, jól tanulmányozható formában a mindennapi élet teljesen szokványos körülményei között is jól megfigyelhetők.

Tárgyunkhoz közelítve kézenfekvő abból kiindulni, hogy konfliktusszituációról akkor beszélhetünk, ha két ágens valamilyen (alkalmasint akár bármilyen absztrakt) értelemben *akadályozza egymást*. A konfliktusszituációt nem *definiáljuk*, hanem *jellemezzük*, csakúgy, mint ahogyan például a geometriában a pont, az egyenes, a sík stb. fogalmát sem definiáljuk, csupán bizonyos axiómákkal jellemezzük. Esetünkben a konfliktusszituációk jellemzésére bizonyos jellemző, általánosan felismerhető, és/vagy értelmezhető tulajdonságok: *attribútumok*, jelen esetben *konfliktusattribútumok* szolgálnak. Alapfeltevésünk, hogy *minden konfliktusszituáció három tényezővel (un. paraméterrel) jellemezhető*. Ezek: az “Ágens”, a “Helyszín” és a “Zavar”.

Az elmélet *további alapelve* (axiómája), hogy minden szituáció összesen nyolcféle tulajdonság (attribútum) alapján ítéltető meg, éspedig oly módon, hogy e nyolcféle tulajdonság közül az egyik négy a másik négy egyikének az ellentéte. Voltaképpen, tehát az alapfeltevés³⁶ az, hogy minden szituáció négy alaptulajdonság egyidejű megadásával jellemezhető, éspedig úgy, hogy ezek mindegyike egy tulajdonságpár egyik tagja. Konkrétabban, a négy (szituációt jellemző) alaptulajdonság és ellentéte a következő:

³⁵ Ez a felismerés a *dialektikus logikához* vezetett, amelynek tudományos tekintélyére bizonyos politikai történések rombolólag hatottak.

³⁶ Ezt az alapfeltevést [Klein, 1989] munkássága alapján [M. Kis, 1992] kutatásai ragyogóan igazolták.

Aktivitás- Reaktivitás; Belsőség – Külsőség; Csoportosság – Egyediség; Direktség – Indirektség.

A Boole-algebra Huntington-féle axiómarendszere

A Boole-algebrának számos – egymással logikailag egyenértékű – implicit definíciója, azaz axiómarendszere ismeretes. Ezúttal a Huntington által adott rendszert használom, mert megítélésem szerint mind professzionálisan, mind diszciplinárisan ez áll legközelebb a konfliktuselmélethez.³⁷

A konfliktusalgebra Veroff-féle axiómarendszere

Miként a Boole-algebrának, a *konfliktusalgebrának* is van a maga nemében jónéhány tökéletes axiómarendszere. Ezek közül a Veroff-féle axiómarendszert választom, mert meggyőződésem szerint ennek megadható a klímapolitikai alapkönfliktus megértését elősegítő interpretációja.

Definíció szerint a tetszőleges a, b, c, \dots elemek valamely \mathbf{K} halmazát *konfliktusalgebrának* nevezzük, ha elemei között értelmezve van egy kétváltozós művelet, úgymint a $|$ „vonalművelet” vagy „konfliktusképzés”, amely eleget tesz a következő két összefüggésnek:

$$x | y = y | x \quad (\text{V1})$$

$$x = (x | y) | (x | (y | z)) \quad (\text{V2})$$

Az x és y esemény konfliktusát $x | y$ jelöli.

Verbálisan az x és y közti konfliktusról beszélünk.

Ezt a két axiómát Veroff³⁸ posztulálta.

Az első (V1) Veroff axióma szerint a konfliktus *szimmetrikus*, (a konfliktusképzés művelete kommutatív). Ez annyira evidens, hogy köznyelvi tagadása aligha lehetséges.

A második (V2) Veroff axiómában *konfliktusok közti konfliktusokról* van szó. Ezeket *metakonfliktusoknak* nevezzük.

A klímapolitikai alapkönfliktus elvi tárgyalása

A hármas konfliktus fogalmi elemzése

A klímapolitikai alapkönfliktust *intuitive* úgy említettük, mint azt a „*hármas konfliktushelyzetet*”, amelynek ágenskomponensei a *katonai hatalom*, az *államhatalom* és az *éghajlatváltozás*. E köznyelvi féltudományos fogalmazás

³⁷ Lsd: [Huntington, 1904]. Hogy a Huntington-féle axiómarendszer valóban ekvivalens a többi közismert axiómarendszerrel, az többek között például [Goldstein, 1963], illetve [Jaglom, 1983] művéből derül ki. Ezekben, illetve a hasonló – gyakorlatilag korlátlan számú – szakmunkából a Boole-algebra sokkal alaposabb és igényesebb összefoglalása és kifejtése található meg, mint ami itt ésszerű terjedelmi és tematikai korlátok miatt egyáltalán megengedhető.

³⁸ R. Veroff: A Shortest 2-Basis for Boolean Algebraic Terms of the Sheffer Stroke. www.cs.unm.edu/~veroff/DOCS/2basis.pdf, 2005.

pongyola és alkalmatlan egzakt kijelentések magalapozására. Most már abban a helyzetben vagyunk, hogy gördülékeny formalizmus segítségével kritikai észrevételekkel illethessük és elemezhezzük a kifejezés jelentését és értelmét.

A „hármás konfliktus” kifejezés köznyelvi jelentése többértelmű. Jelentheti, hogy:

- hogy három esemény – a, b, és c – egyidejűleg nem következhet be, másrészt azt,
- hogy az a, b, és c események páronként konfliktusban vannak,
- hogy az a, b, és c események közül legalább az egyik pár tagjai konfliktusban vannak egymással.

Az első esetnek a már használt jelrendszerben: az $(a \cap b \cap c)'$ kifejezés felel meg. Ez ugyanis kézenfekvő általánosítása az $a | b = (a \cap b)'$ definíciónak és sugallná az $a | b | c = (a \cap b \cap c)'$ definíciót.

A másik esetnek az $(a | b) \cap (b | c) \cap (a | c)$ kifejezés felel meg.

A harmadik esetet az $(a | b) \cup (b | c) \cup (a | c)$ kifejezés írja le.

A kritikátlan köznyelvi intuíció számára mindhárom esetben legitimnek tűnhet az $a | b | c$ jelölés.

Arról van tehát szó, hogy az $a | b | c$ kifejezés, amelynek a „hármás konfliktus” jelentést tulajdonítjuk, eredendően kétértelmű: feltételezi, hogy $(a | b) | c = a | (b | c)$ a konjunkció (metszetképzés) $(a \cap b) \cap c = a \cap (b \cap c)$ asszociativitásának mintájára³⁹. Ezzel szemben általános esetben nem igaz, hogy $(a | b) | c = a | (b | c)$.

Erős, gyenge és alternatív konfliktus

Elemi Boole algebrai számolással azonnal adódik, hogy általános esetben

$$(a \cap b \cap c)' \neq (a | b) \cap (b | c) \cap (a | c),$$

amint azt például az előbbi szereposztás szerinti

$$(0 \cap 1 \cap 1)' = 1$$

$$(0 | 1) \cap (1 | 1) \cap (0 | 1) = 0$$

képletek mutatják.

Most bebizonyítom, hogy igaz a következő

Tétel:

³⁹ Ez ugyan nem axiómája, de bebizonyítható tétele a Huntington-rendszernek.

$$(a | b) \cap (b | c) \cap (a | c) \leq (a | b) \cup (b | c) \cup (a | c) \leq (a \cap b \cap c)'$$

Ez indokolja, hogy legitim a következő

Definíció:

Azt mondjuk, hogy az a, b, c események (hármás) *gyenge* konfliktusban vannak, ha

$$(a \cap b \cap c)' = 1,$$

erős konfliktusban vannak, ha

$$(a | b) \cap (b | c) \cap (a | c) = 1,$$

alternatív konfliktusban vannak, ha

$$(a | b) \cup (b | c) \cup (a | c) = 1.$$

Azt, hogy a definíció nem tesz említést az események sorrendjéről, az legitimálja, hogy mindkét kifejezésben a változók sorrendje közömbös, amint annak könnyen utána lehet számolni.

A tétel bizonyítása a következő:

$$(a \cap b \cap c) \leq (a \cap b), \text{ tehát } (a \cap b)' \leq (a \cap b \cap c)', \text{ azaz } a | b \leq (a \cap b \cap c)' .$$

Hasonlóképpen:

$$(a \cap b \cap c) \leq (b \cap c), \text{ tehát } (b \cap c)' \leq (a \cap b \cap c)', \text{ azaz } b | c \leq (a \cap b \cap c)',$$

$$(a \cap b \cap c) \leq (a \cap c), \text{ tehát } (a \cap c)' \leq (a \cap b \cap c)', \text{ azaz } a | c \leq (a \cap b \cap c)' .$$

Ezért tehát

$$(a | b) \cup (b | c) \cup (a | c) \leq (a \cap b \cap c)' .$$

A másik reláció, azaz

$$(a | b) \cap (b | c) \cap (a | c) \leq (a | b) \cup (b | c) \cup (a | c)$$

pedig triviális.

Ezzel a tétel bizonyítása befejeződött.

Eszerint megtörténhet, hogy $(a | b) \cup (b | c) \cup (a | c) = 0$, azaz, hogy az a, b, c események nincsenek alternatív konfliktusban, vagyis páronként egyik sincs a másikkal konfliktusban, azaz $a | b = b | c = a | c = 0$, ennek ellenére $(a \cap b \cap c)' = 1$ lehetséges, vagyis (gyenge) konfliktusban lehetnek.

Jelölje most a, b, c rendre a klímapolitikai alapkonfliktus ágenseit, vagyis a katonai hatalmat, az államhatalmat és a környezetet.

Elméletileg nincsen kizárva, hogy:

- a katonai hatalom és az államhatalom jól tud együttműködni, ($a | b = 0$),
 - az állam képes megbirkózni a klimatikus extremitásokkal ($b | c = 0$),
 - a katonai hatalom jól képes kezelni az éghajlati viszontagságokat ($a | c = 0$),
- mégis *hárman együtt* kudarcot vallanak, mert a három ágens gyenge konfliktusban van egymással.

Az *extradisziplináris* magyarázat magától értetődő. Ha összefognak, a két hatalmi ág egymás rovására veszi igénybe a szűkös anyagi forrásokat. Ez a gondolatmenet azonban *fejlődésképtelen*, mert nem alkalmas a metakonfliktusok használatára.

Metakonfliktusok és szemikonfliktusok, a konfliktuselméleti parallelizmus elve

A konfliktuselmélet alkalmazásaiban az ágensfogalom használata nélkülözhetetlen. Amikor két esemény konfliktusáról beszélünk, intuitíve mindig odaértünk-odeérthetünk bizonyos ágenseket, amelyek (vagy akik) konfliktusban vannak egymással, részt vesznek a konfliktusban, elviselik vagy eltűrik, létrehozzák vagy kezelik a konfliktust.

Miután azonban a konfliktusképzés művelete *disszociatív* (nem asszociatív), számolni kell az ágensek és a konfliktusok közötti konfliktusokkal, azaz a metakonfliktusokkal is.

Pontosabban:

Minthogy $(a | b) | c \neq a | (b | c)$, ezért az $a | b | c$ kifejezés kétértelmű. Egyik értelme $(a | b) | c$, a másik: $a | (b | c)$.

Nézzük miben áll különbségük.

A Boole-algebrai modell szerint $a | b = (a \cap b)'$.

Vegyük most figyelembe a Boole-algebrában definiált *implikáció* definícióját, amely szerint

$$a \mathbf{Y} b = a' \cup b.$$

Ezzel

$$\begin{aligned} x | (y | z) &= [x \cap (y | z)]' = x' \cup (y | z)' = x' \cup (y \cap z) \\ &= x \mathbf{Y}(y \cap z) \end{aligned}$$

Hasonlóan:

$$(x | y) | z = z \mathbf{Y}(x \cap y)$$

Eszerint tehát

$x | (y | z)$ azt jelenti, hogy x implikálja y és z konjunkcióját, vagyis kizárja y és z konfliktusát

$(x | y) | z$ azt jeleti, hogy z implikálja x és y konjunkcióját, vagyis kizárja x és y konfliktusát

Sem az $x | (y | z)$, sem az $(x | y) | z$ kifejezések *nem metakonfliktusok*, hiszen nem konfliktusok közti konfliktust fejeznek ki.

Megkülönböztésül a korrektebb *szemi-metakonfliktus* elnevezést kell használnunk, amit a rövidség kedvéért azután egyszerűen a *szemikonfliktus* névvel illelhetünk.

A különbség megjelölésére az $x | (y | z)$ alakú kifejezést *baloldali*, az $(x | y) | z$ alakú kifejezést *jobboldali* szemikonfliktusnak nevezzük.

Egy szemikonfliktusban az egyik tag mindig *szinguláris*.

$x | (y | z)$ -ban az x , $(x | y) | z$ -ban a z a szinguláris tag.

A szemikonfliktusok (szemantikai) különbségét és közös tulajdonságait egyidejűleg kifejezésre juttathatjuk a következő beszédmóddal.

Szemikonfliktusban a szinguláris tag implikálja a nemszinguláris tagok konjunkcióját.

Ez a kijelentés ekvivalens a következővel:

Szemikonfliktusban a szinguláris tag kizárja a nemszinguláris tagok konfliktusát.

A (második) Veroff-axióma, azaz

$$(x | y) | (x | (y | z)) = x$$

kifejezés baloldalán egy olyan metakonfliktus áll, amelynek második tagja egy szemikonfliktus.

Az axiómából az eddig mondottak szerint az következik, hogy ha x fennáll, és konfliktusban áll y és z konfliktusával, akkor ez a konfliktus nem állhat fenn.

E meglepőnek tűnő folyamánynak a klímapolitikai alapkonfliktusra való alkalmazása a következőt jelenti: A rendeltetésszerűen működő katonai hatalom feloldja az állam és környezet konfliktusát.

A klímapolitikai alapkonfliktus kezelőszervei

A társadalom az állam kialakulása óta fokozatosan kitermelte a maga *konfliktuskezelő ágenseit*, azaz olyan intézményeket, amelyek hatáskörében áll a konfliktusok kezelése, vagyis ágensek

- toleranciatartományainak átalakítása,
- toleranciafüggvényeinek megváltoztatása,
- dominanciaiszonyainak módosítása,
- versenyhelyezeteinek létrehozása.

A konfliktuselmélet eddig kimunkált kontextusában a következő négy ágenszt vizsgáljuk meg:

- Közigazgatás
- Klímapolitika
- Biztonságpolitika
- Parlament

A Veroff (második) axióma, tehát a már többször idézett és a Boole-algebra Huntington-féle axiómarendszere alapján bebizonyított

$$(x | y) | (x | (y | z)) = x$$

összefüggés szerint valamely x ágens rendeltetésszerű működésének (károkozásmentes normális folyamatainak) az a szükséges és elegendő feltétele, hogy *metakonfliktus* legyen az

$(x | y)$ konfliktus és az $x | (y | z)$ (baloldali) *szemikonfliktus* között.

Ez a Boulding-féle konfliktusértelmezés szerint azt jelenti, hogy ezen konfliktusok *ágensképviselői* között versenyfeltételeknek kell fennállniuk.

Ha a fenti Veroff-axiómát, mint *bebizonyított tételt* arra az esetre alkalmazzuk, amikor

- x a katonai hatalom,
- y az államhatalom,
- z a környezet,

akkor a naív konvencionális interpretáció szerint csupán konfliktust kell létesíteni az az $(x | y)$ konfliktus valamint az $x | (y | z)$ konfliktus között és máris előáll a katonai hatalom rendeltetésszerű működésének garanciája.

A gyakorlatban ez a gondolat használhatatlan lenne, mivel tisztázatlan a „*konfliktusok közti konfliktusok létesítése*” terminus jelentése, bármennyire is megalapozott az állítás elméletileg.

A konfliktusfogalom inherens pejoratív konnotációi miatt köznyelvi kontextusban ennek az interpretációnak a rendbetétele reménytelen. Ha azonban visszanyúlunk az eredeti Boulding-féle megfogalmazáshoz, amely szerint a konfliktus elméletileg a *versengés* egy formája, és tudomásul vesszük, hogy a Veroff-axióma a Boole-féle eseményalgebrai megalapozottsága, révén ezzel a felfogással teljesen harmonizál, akkor a következő, egy fokkal megalapozottabb interpretációhoz jutunk:

A katonai hatalom rendeltetésszerű működésének az a szükséges és elegendő feltétele, hogy versenyhelyzet legyen az $x \mid y$ valamint az $x \mid (y \mid z)$ konfliktusok között.

A probléma ezzel arra redukálódott, hogy mit jelent a „*konfliktusok közti versenyhelyzet*”.

Nos, ennek a kifejezésnek kézenfekvő az értelmezése a *konfliktuselméleti parallelizmus* fentebb taglalt elve alapján. Eszerint a konfliktusok közti versenyhelyzet a *konfliktusok kezelői*, tehát bizonyos *ágensek*, a konfliktusok *ágensképviselői* közti versenyhelyzetet jelenti.

Kérdés, megtalálhatók-e a társadalom ágensei között azok, amelyek *ebben az értelemben* kezelni képesek a következő konfliktusokat:

- az $x \mid y$ konfliktust, azaz a katonai és az államhatalom közti konfliktust,
- az $y \mid z$ konfliktust, azaz az államhatalom és az környezetkezelés közti konfliktust,
- az $x \mid (y \mid z)$ konfliktust, azaz a katonai hatalomnak a versengését az államhatalomnak a környezetkezeléssel való konfliktusával, végül
- az $(x \mid y) \mid (x \mid (y \mid z))$ konfliktust, amely az előzőek között áll fenn.

Ami az $x \mid y$ konfliktust, azaz a katonai és az államhatalom közti konfliktust illeti, egyszerű a válasz. Ennek a konfliktusnak a kezelése kézenfekvő módon a *közigazgatás* feladata. A „konfliktus kezelése” kifejezés jelentése ezesetben a katonai és az *államhatalom* közti (egyfajta nemes) *versengés* megszervezése, irányítása, felügyelete.

Ha ez adott esetben alkotmányos berendezkedési okokból nem lenne lehetséges, akkor a Veroff-axióma üzenete az, hogy törekedni kell ennek érvényesítésére.

Ami az $y | z$ konfliktust, azaz az államhatalom és az környezetkezelés (éghajlatváltozás) közti konfliktus kezelését illeti, nyilvánvalóan ez az amit a *klímapolitika* sajátos feladatának kell tekinteni.

Az $x | (y | z)$ konfliktus úgy fogható fel, hogy a katonai hatalom *verseng* az államhatalom környezetkezelési intézkedéseivel. Álláspontom szerint ezt a versengést a *biztonságpolitikának* kell megszerveznie, ennek hatáskörébe kell utalni.

Az egész versengési-konfliktuskezelési feladat-komplexum, vagyis az $(x | y) | (x | (y | z))$ konfliktust az előzőek szerint értelemszerűen csakis a *parlament* hatásköre lehet.

Minthogy az $(x | y) | (x | (y | z)) = x$ összefüggés *általánosan* igaz Boole algebrai tétel, azért az x, y, z eseményeknek (a konfliktuselmélet parallelizmus elve értelmében) megfelelő ágensekre vonatkozóan egyszersmind a következőknek is fenn kell állniuk:

$(x | y) | (y | (x | z)) = y$, (ami az előzőből x és y felcseréléséből adódik), továbbá

$(x | z) | (x | (y | z)) = x$, (ami az előzőből y és z felcseréléséből adódik), végül

$(x | z) | (z | (x | y)) = z$, (ami az előzőből x és z felcseréléséből adódik).

Annak érdekében tehát, hogy a katonai hatalom mellett az államhatalom és a környezetkezelés is rendeltetésszerűen működjék, az előző megfontolásokat *mutatis mutandis* érvényesíteni kell.

A gyakorlati megvalósítás kérdése, tehát az, hogy a parlament milyen eljárásrenddel képes létrehozni és fenntartani a mondott versenyhelyzeteket, visszavezethető a *hatáskörök szintetizálásának* elméleti kérdésére, ami a *logikai kockázatelemzés* keretében tárgyalható.

Ennek részletei további kutatás témájául szolgálnak.

A Boulding-féle általános konfliktuselmélet, annak Russell és Whitehead által adott logikai előzményei, a Boole-féle eseményalgebra Huntington-féle elmélete és a konfliktuselmélet Veroff-féle axiómarendszere alapján bebizonyításra kerül a következő tétel:

A katonai hatalom, az állam és a klímaváltozás konfliktusmentes koegzisztenciájának szükséges és elegendő feltétele, hogy a parlament

versenyhelyzetbe hozza a közigazgatást, a klímapolitikát és a biztonságpolitikát.

Ez az elmélet tehát vitatkozik azzal a nézettel, amely szerint az állam funkciójában nincsen helye a piaci szemléletnek. Az ilyen nézetek gyakran még azt is ellenzik, hogy a közigazgatásban, vagy a humán szférában alkalmazásra kerüljön a versenyszférára jellemző minőségbiztosítás módszere. Ezzel szemben a minőségbiztosítás, melynek konfliktuselméleti vonatkozásai már kidolgozottak, és a végrehajtása gyakorlati szakaszban van. Téves az az érv is, miszerint az államnak, illetve a parlamentnek egy országon belül nincs alternatívája, így nincs értelme a versenyzésnek sem. Ebből ugyanis nem következik, hogy egy állam különböző alrendszerei nem versenyezhetnek egymással.

Továbbá e tétel igazolja az EU Közös Európai Közigazgatási Térnek az állami feladatokra vonatkozó főbb elveit és célkitűzéseit. Ilyenek többek között:

- átlátható központi közigazgatási szervezet és döntési mechanizmus;
- demokratikus hatalomgyakorlás és a hatalmi ágak szétválasztása;
- hatékony ágazati koordináció;
- professzionális közszolgálat;
- a vállalkozási szférában sikeresen alkalmazott vezetési, szervezési módszerek közigazgatási adaptációban;
- különböző vezetői minőségbiztosítási rendszerek adaptációja.

Az MTA IX. osztály Hadtudományi Bizottsága és Rendészettudományi Bizottsága – felismerve az éghajlatváltozás biztonságra gyakorolt hatását –, tudományos konferencián keresi a választ néhány alapvető kérdésre. A hadtudományok és a katonai műszaki tudományok képviselői – karöltve más tudományágak kutatóival – olyan kérdéseket vitatnak meg ezen a rendezvényen, mint az éghajlatváltozás globális és hazai kockázatai, a katonai erő lehetőségei és korlátai ezen a területen, a klímaváltozás és a katasztrófák elleni védekezés, valamint a környezeti kockázatok jogi háttere. Előadások hangoznak el a klímajogokról, a klímamenekültek megjelenéséről, a klímaváltozás és a rendészeti feladatok kapcsolatáról, az egészségügyi kockázatokról, a tűzvédelemről, az egészségügyi kockázatokról és a Magyar Honvédség missziós tapasztalatairól. Mindezek azt mutatják, hogy elindult egy olyan közös gondolkodás, amely elvezethet ahhoz, hogy a védelmi szféra megalapozott, tudományos igényű válaszokat és megoldásokat tud ajánlani a döntéshozóknak, csökkentve az éghajlatváltozás okozta veszélyeztetést.

Felhasznált irodalom

National Security and the Threat of Climate Change. The CNA Corporation 2007.

<http://securityandclimate.cna.org/report/National%20Security%20and%20the%20Threat%20of%20Climate%20Change.pdf>

Ötvös Zoltán: Arktiszi határviták a kincsekért. Népszabadság 2009. február 5.

Óriási globális krízis közeleg – fenyeget a víz-, élelem-, és energiaválság.
http://hvg.hu/Tudomany/20090825_globalis_elelmiszer_viz_energia_valsg.aspx

Ötvös Zoltán: A rudabányai szkeptikus.
http://www.nol.hu/lap/arcok/20090824-no_title

Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2008-2025.
http://klima.kvvm.hu/documents/14/nes_080219.pdf

Padányi József: Éghajlatváltozás és a biztonság összefüggései. Hadtudomány 2009/1-2. sz. 33-46. oldalak.

Kohut László: A globális klímaváltozás egészségkárosító veszélye a katonákra. Kézirat, 2008.

Koller József: Az általános felmelegedés a hatása a repülések végrehajtására. Kézirat, 2008.

Huntington S.: A katona és az állam. Zrínyi-Atlanti Kiadó, Budapest, 1994.
Molnár Ferenc (szerk.): Civil-katonai kapcsolatok a tudományok határán. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.

Conference on the Theory of Conflict, Seven Springs, Mt. Kisco, New York, 1979 november.

Bukovics István: A természeti és civilizációs katasztrófák paradigmaticus elmélete. MTA doktori értekezés, Budapest, 2007., www.drbukovics.hu

Barnett: Security and Climate Change. International Workshop, Asker, 20-21. June, 2005.

Al Gore: Kellemetlen igazság (An Inconvenient Truth). rendező: Davis Guggenheim, 2006. www.filmkatalogus.hu/Kellemetlen-igazsag--fl7440

Conflict and defence: A General Theory. Harper & Brother, New York, 1962.

H. B. Curry: Foundations of Mathematical Logic. New York, McGraw-Hill, 1963.

B. Russell: Miszticizmus és logika. Magyar Helikon, Budapest, 1976.

K. Popper: "A tudományos kutatás logikája" (ford. Petri György, Szegedi Péter). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997. (Bacon)

Klein – Farkas: Mennyire sért? Tanárok és tanárjelöltek véleménye pedagógiai konfliktus szituációkról. Módszertani Füzetek 25. Csongrád Megyei Pedagógiai Intézet, Szeged, 1989.

Sheffer: A set of five independent postulates for Boolean algebras, with application to logical contacts. Transitions of American Mathematical Society, 1913.

B. A. Bernstein: Simplification of the Set of Four Postulates for Boolean Algebra in Terms of Rejection. Bulletin of American Mathematic Society, 39., 1933.

T. S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984.

R. Veroff: A Shortest 2-Basis for Boolean Algebraic Terms of the Sheffer Stroke. www.cs.unm.edu/~veroff/DOCS/2basis.pdf.

Kulcsszó: Klímaváltozás veszélyei, konfliktus elméleti megközelítés

Keyword: Risks of climate change, its conflict theoretical aspect

Dr. Lits Gábor nyá. alezredes
a hadtudomány kandidátusa

Velence ostroma 1849¹

Az első légitámadás

150 évvel ezelőtt, 1849. július 2-án hajtották végre az első légitámadást, a világon. A történelmi keretet az 1848-as forradalmak utolsó szakasza képezte. A célterület Velence volt, amelyet a k.u.k. hadsereg a szárazföld és a víz felől is teljesen körülrárt. A szerző korabeli helyzet felvázolása után leírja Velence elleni támadást kiváltó okokat, az ostrom előkészületeit és lefolyását, majd összegezi tanulságait. A tanulmányban bemutatja a légitámadásban alkalmazott új eszközt is, a léggömb-bombát és annak későbbi, a második világháborúban alkalmazott változatát.

Ret. Lieutenant Colonel Gábor Lits Ph. D.
Candidate in Military Science

Siege of Venice 1849

The first air assault of the world

150 years ago, 2nd July, 1849 was the first air assault of the world executed. Its historical frames were the last events of the revolutions 1848. The target was Venice that was fully blockaded from land and sea by the Austro-Hungarian Imperial and Royal Force. After presenting the contemporary situation the Author describes the reasons of the offence on Venice, the preparations and procession of the siege, than he summarizes its lessons learned. In the essay he also presents the new equipment that was implemented during the air assault, the balloon-bomb and its later version used during the Second World War.

Az 1948. március 13-án Bécsben kitört forradalom egész Észak-Olaszországban Ausztria elleni lázongáshoz, Milánóban felkeléshez, és március 23-án Szardinia hadüzenetéhez vezetett (első olasz függetlenségi háború).

Radetzky tábornagy, akit 82 éve ellenére visszahívtak a nyugállományból, kénytelen volt csapataival a várnégyszögbe visszavonulni. Július 24-25-én Radetzky Custoza-nál csapást mért Karl Albert király által vezetett szardíniai hadseregére, elfoglalta Milánót, ostromolta Velencét és

¹ Truppendienst 2006. évi 6. számában megjelent tanulmány alapján.

helyreállította az osztrákok uralmát Lombardiában. A Salasco-nál 1848. augusztus 9-én megkötött fegyverszünet 1849. március 13-ig tartott.

Ferdinánd császár 1848. december 2-án lemondott a trónról I. Ferenc József javára. Karl Albert által felmondott fegyverszünet után Radetzky, annak számszerűen nagyobb seregére, március 23-án Novara-nál rövid hadjárat után döntő csapást mért. Karl Albert király lemondott. Őt követte II. Viktor Emanuel, aki Radetzky-vel 1849. március 26-án nagyvonalú feltételekkel békét kötött.

A bécsi forradalom híre 1848. március 17-én elérte Velencét is. Röviddel ezután Ausztria elveszítette az ellenőrzését a város fölött. Március 20-án fellázadtak az ottani Arzenál (fegyvertár) munkásai, agyonverték Marinovich osztrák kapitányt, aki nagyon „népszerűtlen” volt körükben. Mivel az osztrák hadigépezet állományában igen erős olasz nyomás érződött, az olasz érzelmű lázadókat bilincsbe verték, tisztjeiket lefogták és von Martini főparancsnokló altengernagy hatáskörébe fogságba helyezték.

Daniele Manin velencei ügyvéd röviddel előtte egy felhívás keretében kikiáltotta San Marco köztársaság helyreállítását magát jelölve elnöknek és Graziani kapitányt a haditengerészet főparancsnokának. Az osztrák legénységet, amely az eredetileg 2000 fős haditengerészeti állomány 1/6-át tette ki internálták. A várost, a fegyverraktárt, a készleteket, a hadipénztárt és a flottát át kellett adni a lázadóknak. Így került három korvett, hat kétárbócos vitorlás és száz kisebb hajó a kezükbe. Fekete nap volt ez a királyi és császári haditengerészet történetében.

Az új kormánnyal végbement sikeres tárgyalások eredményeként az osztrák helyőrség – Martini altengernagy és további öt tiszt kivételével – 1848. március 22-én Triesztbe visszavonulhatott. Ezen kívül az úton lévő hajókat is –, még mielőtt a velenceiek védő őrizetbe vették volna – sikerült megmenteni.

Velence tehát ettől kezdve ostromlott várossá vált. Gróf Gyulai mint rangidős tiszt ideiglenesen átvette a császári és királyi haditengerészet parancsnokságát, az olasz tiszteket és legénységet kívánságukra felmentette esküjük alól, ellátta őket három havi zsolddal és polgári hajókon hazatelepítette őket Velencébe. Daniele Manin mondta később: *„...mi nem kívánjuk Ausztriától, hogy emberségesek és elnézőek, engedékenyek legyenek, csak azt, hogy menjenek el Olaszországból”*...Igen sok visszatelepült katona és matróz később vonakodott volt bajtársaik ellen harcolni.

Osztrák légitámadás Velence ellen, a város ostroma

Miután Velence, republikánus érzületével, lehetséges olasz szövetségeseitől izolálta magát, 1849. április 2-től ostroma felerősödött formában folytatódott. A szárazföld felől messze hordó ágyúkkal is – „24 cm-es messze hordó mozsár” – csak Velence kis részét tudták pásztázni. Fort Marghera, amelyet viszonylag gyenge császári és királyi erők 1848 június óta körülfárva tartottak, volt a kulcspont. A velenceiek 151 ágyúval fedezték, biztosították a 3,6 km hosszú töltést, amelyet 1846-ban az osztrákok építettek. Csak 90 nehéz ágyú, benne új messze hordó mozsarak, három teljes napig tartó pergőtüze alatt esett el az erőd 1848 május 17-én.

Freiherr von Haynau altábornagy ezután már ki tudta vonni a kis erődökkel védett vasúti töltéstől az ostromló tüzérséget és mind közelebb tudta vonni a városhoz, miközben Marghera a k.u.k. ostromló tüzérség bázisává vált. *Közeledett az időpontja a léggömb-bombák alkalmazásának.* 1849. július 28-án megkezdődött Velence 24 napig tartó tüzérségi bombázása, többek között 30 cm-es nehéz hajóágyúkkal (60 fontos haditengerészeti ágyú). Freiherr altábornagy *Franz von Uchatius tüzér hadnagy* javaslatára 45 fokkal megemeltette az ágyúcsöveket, alkalmazták az új lövegágyazatokat, ezáltal a városterület mintegy 2/3-át tudták pásztázni, naponta több mint 1000 gránátot lőttek ki a városra.

Mivel az Arzenál (fegyvertár) még mindig kívül esett a lövegek hatótávolságán, az akkor 128 000 lelket számláló lakosság ideigőmörült erre a védett helyre. Ez a hatalmas tömeg ezen a szűk helyen katasztrofális higiéniai viszonyokhoz vezetett. A hőség és az éhezés miatt kolera járvány tört ki, amely naponta 200 ember halálát okozta. Mindezek hatására, valamint a magyar forradalom bukásának hírére Daniele Manin 1849. augusztus 24-én (számára kedvező feltételekkel) kapitulált. Ő és Guglielmo Pepe – a katonai parancsnok – többed magukkal egy francia hajón elhagyták Velencét.

A megszállás és az ostrom, a hősiesség és a szenvedés nem álltak arányba egymással. *Osztrák oldalon harcban 600-700 ember esett el, 62300 lázas megbetegedésből 7000 ember halt meg!* Nem csoda ha Radetzky altábornagy ezt a hadjáratot gyorsan be akarta fejezni.

Mi történt e közben a tengeren?: A Velence előtt lévő k.u.k. flotta – miután valamennyi megbízhatatlan elemtől megszabadult –, mindössze három Fregattból, két Korvetből, hat kétárbócosból és egy gőzhajóból állt. Hogy ezek legénységét feltöltsék a Trieszti Lloyd társaságtól és a szárazföldi csapatoktól kellett személyzetet szerezni.

1848 április végén Kudriaffsky kapitány mindössze két Fregattal, két kétárbócosal, és a „*Vulcano*” kerekcsónak gőzhajóval megkezdte Velence blokádját. Ehhez jött még a Trieszti Lloyd társaság három gőzhajója, amit pótlólag felfegyvereztek. A velenceiek lényegesen öregebb, részben elkobzott hajóikkal nem merészkedtek ki a biztos Arzenál térségéből a másik oldalra.

1848 május közepén megjelent egy jóval erősebb nápolyi hajóraj Velence előtt, amelyhez egy héttel később csatlakozott egy szardíniai is. Egy velencei Korvettel és két kétárbócosal több mint kétszeres túlerőt képviseltek. Ezen kívül ezek a hajók jobbak is voltak, tapasztalt matrózokkal és hajószeméllyel. A k.u.k. flotta ezért visszavonult Triesztbe, amelyet most már ez a flotta kerített be. Június 13-án a nápolyi hajóraj elhagyta a három nemzetiségű haderőt. Az augusztus 11-ei Custoza-i vereség és a Salasco-i szardíniai fegyverszünet hatására a Trieszt-i blokád is befejeződött.

1848. augusztus 11-én Velencében Mazziani által sugalmazott felkelést levertek és a városban a három triumvirátus Manin, Covedalis ezredes szárazföldi parancsnok, és Graziáni ellentengernagy haditengerészeti parancsnok újra kikiáltották a köztársaságot. Az olasz hadifoglyok kölcsönös cseréje után Martini altengernagy újra visszatért Triesztbe régi állomáshelyére.

Kudriaffsky kapitány – hajóinak nem megfelelő személyzete ellenére – megkísérelte Velence ostromát felújítani. Ez azonban megghiúsult, miután a szardíniai flotta Albini admirális vezetésével ismételen felvonult Velence elé, ahol azonban egy passzív francia flottát talált. Csak a téli viharok bírták rá Albinit, hogy újra visszatérjen Anconába.

Schwarzenberg herceg alatt 1849. március 16-án Dahleup altengernagyot nevezték ki a haditengerészet főparancsnokának. Március 20-án érvénytelenítették az osztrák–szardíniai fegyverszünetet. A novarai győzelem és az azt követő fegyverszünet megpecsételte a szardíniai flotta sorsát.

Ezért nem ütközött akadályokba április közepén Velence tengeri blokádjának felújítása, a francia flotta Adria északi részén lévő jelenléte ellenére sem, amely szerencsére nem avatkozott közbe. A május-június hónapban folytatott béketárgyalások nem hoztak eredményt, mivel az önkény – mint általában mindig – semmilyen megértést nem tanúsított a lakosság gondjával, bajával szemben. *Ezután következett a tenger felől a léggömb-bombatámadás.*

Francia és angol blokádtörők csak igen szűkösen gondoskodtak a város ellátásáról illetve a lakosság evakuálásáról. Éppen így megghiúsult 1849 augusztus 10-18 között a Velenceiek kétségbeesett próbálkozása is, amikor négy Korvettel, három kétárbóccsal és egy gőzössel felvették a harcot a túlerőben lévő k.u.k. flottával, amely négy Fregattból, egy Korvettből két kétárbócosból és három gőzösből állt. Ezzel a kapituláció elkerülhetetlenné vált és végül is a több mint 800 éve uralkodó tengeri hatalmat legyőzték.

Az első légitámadás

Velence ostroma számos probléma elé állította az osztrák k.u.k. szárazföldi és haditengerészeti erőket:

- A szárazföld felé eső ÉNY-i részt a csapatok elfoglalták ugyan, Fort Marghera azonban nagyon sokáig ellenállt és annak legyőzése csak 1849. július 22 -én sikerült, annak ellenére, hogy Uchatius javaslatára 45 fokos csőemelkedéssel lőttek. A nehéz ágyúk hatótávolsága nem terjedt ki a városig, csak a város 2/3-át tudták pásztni. Az Arsenal és az ellenséges flotta hatótávolságon kívül tartózkodott.

- A tenger felől mindig fennállt a beavatkozás lehetősége, a szardíniai flotta és más intervenciók hatalmak részéről. Annak ellenére, hogy Velence 1849. április 4-től politikailag is el volt szigetelve a k.u.k. hajók Dahler altengernagy főparancsnoksága alatt nem tudtak közelebb jönni, illetve a lagúnába behajózni, hogy tüzérségüket hatásövezetbe hozzák. A hajók tagozódásának mélysége túl nagy volt és fennállt a Velenceiek kitörésének, támadásának veszélye. A velenceiek is rendelkeztek erős erőd ütegekkel, melyek gyakran fölényben voltak a hajóágyúkkal szemben.

- A legsúlyosabb probléma azonban a malária és a kolera volt. Ez

vezetett ahhoz, hogy felhagytak az ostromütegek mélyebb mocsaras, ingoványos területre történő bevitelével. *Csak egy rövid de hatásos ostromváltozat tudott volna valójában segíteni.*

Előkészületek

1849. május 15-én a Bécs melletti Laar-hegy csúcsáról négy ballont indítottak 9,5 km hosszú légi útra, 5 kg-os hasznos teherrel, 85 m magasságban, Mansworth-Fischamend között fekvő célra.

Május 22-én a hadügyminisztérium tüzérségi főhivatala kiadta a parancsot egy hasonló jellegű kísérlet gyorsított végrehajtására Magyarország területén.

A fenti sikeres kísérletek alapján *Radetzky altábornagy június 2-án aláírta a hadparancsot egy megfelelő mennyiségű ballon-bombákkal végrehajtott Velence elleni támadásra.*

Mindezek alapján a testvérpár, Joseph és Franz Uchatius tüzértisztek utasították Anton Partsch főhadnagyot, a bombázó hadtesttől, a ballonok legyártására. Június 16-án a testvérek 14 ballonnal elutaztak Olaszországba. Partsch főhadnagynak további 100 ballont és kiszolgáló személyzetet kellett utánuk küldeni.

A bevetés

Miután az Uchatius testvérek megállapították, hogy Mestre és Fort Marghera felől a légáramlás nem a kiválasztott célterület fölé sodorja a ballon-bombákat Franz von Uchatius javaslatot tett, hogy a startot az egyik hadihajóról a tenger felől hajtsák végre. Egy hajó mozgásával ideális lehetőséget biztosít egy ilyen jellegű ballon startjához, mindenekelőtt azért, mert az osztrák flotta ebben az időpontban felségterülete fölött az észak-adriai térségen belül, vagyis kedvező pozícióban tartózkodott.

A k.u.k. haditengerészet új főparancsnoka legjobb hajóját, a forgókerekes meghajtású „Volcano” gőzhajót bocsátotta rendelkezésre. *1849. július 2-án startolt egy próba bomba. 14,00-kor az első bomba becsapódott Murano-ba.* Erre vonatkozó benyomásáról így írt Gróf Thurn altábornagy Radetzky tábornagynak, „úgy gondolom egy olyan lényeges eszközt sikerült találni, amely a várost megadásra kényszeríti”.

Miután Partsch főhadnagy a bombázóhadtesttől, a még fennmaradó 110 ballont valamennyi bombatöltetével horgonygéppel felhúzta a „Vulcano” fedélzetére, további két ballont indítottak útjára, ez alkalommal srapnel bombával Velence fölötti működéssel. Gróf Thurm altábornagy „hatékony találatokról” beszélt.

A légáramlás szeszélyei különböző magasságokban, azonban kétségtelenül odavezettek, hogy a ballonok nagy része a tengerbe landolt, vagy töltetük az ostromlott hely (célpont) felett oldott ki, anélkül, hogy jelentősebb kárt okozott volna.

1849. július 21-én Dahleup altengernagy tájékoztatta Radetzky tábornagyot, hogy az időközben kitört és mintegy három hétig tomboló tengeri vihar miatt felfüggesztette Velence tengeri blokádját és az ahhoz kapcsolódó feladatát a „további ballonstartokat” Velence ellen.

A ballon-bombák a beléjük helyezett elvárásoknak a légköri zavarok, az időjárás kiszámíthatatlansága, a technikai gyermekbetegségek miatt, valamint a bombák csekély száma miatt is, nem teljesen feleltek meg, ennek ellenére a légítámadásoknak ez az első próbálkozása úttörő jelentőségű volt, gondolata messze túlmutatott korán és az akkori technikai lehetőségeken.

A tüzérség ugrásszerű fejlődése a bombákat túlhaladta, a légítámadást azonban nem. A merev léghajók, a repülőgépek, a rakéták, a bombák tökéletesítésével együtt lehetővé tették a 20. században a pontos légítámadások, bombázások végrehajtását, melyek borzalmaikat igen jól ismerjük. Mégis az alapgondolat Franz von Uchatius-tól ered amelyet a II. világháború VH folyamán mind az angolok mind a Japánok, korszerűbb formában, mint Uchatius de hasonló elvek alapján újjól alkalmaztak.

A léggömb-bomba

Alig akad egy újítás , amelynek ne lenne katonai előélete, vagy ne lehetne katonai célokra alkalmazni. Így van ez a hőléggömbnél is – alig, hogy 1783-ban a Montgolfire testvérek feltalálták – már 1794-ben felhasználták tüzérmegfigyelő célokra. 1798-ban már bombát dobtak a ballonból, nevezetesen egy fa-várra, amelyet a Champ de Mars népiünnepélyre készítettek.

A hőléggömb-bombák rendszere hasonlított az úgynevezett „gyújtóhajókhoz”, melyeket a megfelelő víz vagy légáramlatokat kihasználva úgy indítottak, hogy az ellenséges flotta útját keresztezzék és a

hajókba ütközve felgyújtják azokat. A régi időkben egyébként a gyújtóhajók voltak a tengeri harcvezetés lehetséges eszközei. Egy ilyenféle „brulotto” (gyújtóhajó) rongálta meg 1849. július 11-én a k.u.k. „Venere” fregattját Chioggia-nál.

A léggömb

A ballonról magáról nem maradt fenn kép vagy rajz, csak leírás. E szerint körte formájú volt. Mint akkoriban egyébként is maga a ballongömb, hálóba volt helyezve. Tartókötélen az ún. „lúdlábakon” függött a „tűzkosár” (gázgenerátorként) és az alatt a fakerete léggömbkosár a hasznos teher számára.

A ballon átmérője 5,7 m, magassága 6,3 m, beltartalma 90 m³ volt. A ballon burka papírból volt, külső burkát háló borította. Súlya feltöltve 31 kg volt. Alsó nyílása alatt lévő tűzkosárban a feltöltéshez szükséges hőt 16 font kőszén és 6 font zsíros gyapjú izzó keveréke biztosította.

A bomba

A bomba egy üreges körte alakú fémtest volt, felső részén egy csavarmenetes felfüggesztővel (hordozófül). Alsó részén négy bordával körülvett nagyobb kiemelkedés volt, melynek alsó részén egy csúszónyílás volt a gombaformájú ütőszeg és az ahhoz épített gyújtólánc számára. Az ütőszeget idő előtti kioldás ellen biztosító szeggel biztosították. A felső hordfogantyú mellett elhelyezett felső nyílás a lőpor, illetve schrapnel változat esetén az ólomgolyó betöltésére is szolgál.

- Anyaga: öntött vas
- Maximális átmérője: kb. 200 mm
- Magassága (fogantyúval) : kb. 290 mm
- Falvastagsága : kb. 22 mm
- Tömege : 20,6 kg
- Töltet mennyisége : 1,6 kg

A bombák működését egy rácsapó gyújtó biztosította, amely rácsapott három dugattyúra, melyek végére gyújtó hüvelyeket helyeztek. A bomba ledobása a ballonról pirotechnikai módon történt, mégpedig egy gyújtózsínór segítségével és egy ezzel beindított rakétahajtóművel, amely elrobbantotta a bomba tartókötelét és a bomba zuhanni kezdett. A tartókötel megmaradt része viszonylag jól stabilizálta a zuhanó bombát.

A ballon a bombával 33 percen keresztül volt képes szabadon lebegve haladni. Az alkalmazott gyújtózsínor hosszát a céltávolság és a szélsébség határozta meg (6 m hosszú gyújtózsínor 10 perc égési időnek felelt meg). A szélirány és a szélsébség meghatározásához a hadsereg nem rendelkezett felderítő meteorológiai ballonokkal.

A gyártás, alkalmazás és üzembe helyezés valamint a működtetés is relatíve egyszerű volt, még az akkori viszonyok, körülmények között is. Ehhez szerveztek egy logisztikai és alkalmazási egységet az ún. „léggömb torpedó vető üteget”. Az üteg készletébe tartozott és képes volt magával szállítani egy kocsiban 100 ballont, két kocsiban 50-50 tűzkeszart és két további kocsiban a bombákat. Az egyikben 40-et, és spanyolfallal elválasztva a másikban további 60-at.

A támadásról szóló korabeli híradások

Radetzky tábornagy 1849 június 2-án az alábbiakat írta a hadügyminisztériumnak a „léggömbbomba találmány alkalmazásáról”:

„.....mivel ez a találmány Velence ostrománál, amelytől mi több mint 5000 lépés távolságra vagyunk és ahova ezért lövedékeink nem jutnak el, ez az eszköz hasznosan alkalmazható. Ezért a legalázatosabban kérem a magas hadügyminisztériumot a lehető leggyorsabban minden eszközt adjon kézbe a találmányhoz, mert ha jönnek bizonyuk, Velence előtt hatékonyan alkalmazhatjuk”.

Radetzky tábornagnak ez az írása mutatja, hogy a tábornagnak semmilyen eszköz nem állt rendelkezésére ahhoz, hogy a nagy veszteségekkel járó harcot lerövidítse. Ez vezetett a világ első légitámadására vonatkozó döntés meghozatalához.

A hazai sajtó már akkor nagy fantáziát látott benne és nem takarékoskodott. az első bomba magasztalásával. (A megvalósításhoz igazították a ballonbomba támadás képzetét is, mint rémlátomást). „Az osztrák Volksbote” napilap így írt 1849. július 17-én. „rettenetes hatás”... „fölülmúlhatatlan pusztítás”.... „könnyű alkalmazás”....”Velence romokban”.

Egyedül a hivatalos haditudósítás említette meg, ...”hogy 1849. július 15-én egy bomba a Lidon, egy másik pedig a Giardino publico felett mintegy 1500 m magasságban, a felszállási helytől 6400 m-re felrobbant”.

Annál kritikusabban világítottak rá a kortárs művek (1850-ben) a bevetésre....”Az osztrák császári hadsereg hadieseményei Olaszországban Velence előtt”... című írásaikban:

„július 2-án a szárazföld felől végrehajtott próbálkozásra a légáramlás nem igen volt kedvező, ezért a manővert a tenger felől ismételték meg. A ballonok megtöltéséhez szükséges sátrak felállítása, a ballonok megtöltése és elengedése a hajó mozgása miatt olykor nehézségekbe ütközött, de végül is sikerrel végződött, úgy hogy július 25-én (egyes források szerint július 15-én) ismét két srappnellet ellátott ballon emelkedhetett fel a „Volcano” gőzösről, ahonnan az egyik a Lido felé, a másik a Giordano publico felé haladt...

Mindkét ballon 800-ól magasságban haladt és 3500-ól távolságot tett meg, mindkettőben 500-600 ólomgolyóval megtöltött szelence 23 perc múlva robbant fel. A robbanás egyúttal szét szaggatta a ballonokat is, melyek a szénsavval töltött kályháikkal a földre zuhantak. A probléma következképpen megoldódott, mihelyt az alapfeltétel, vagyis a megfelelő áramlási irány kialakult.

Miután azonban ezt követően több hétig tartó viharos időjárás alakult ki és az a tény, hogy a „Volcano” gőzös más jellegű alkalmazására is nyomasztóan szükség volt, már nem lehetett elvárni ettől a találmánytól a hasznos alkalmazást”.

Egy osztrák szemtanú Karl von Schönhalz ellenben az alábbi módon következtetett: „...néhány találmány melyet eleinte gyerekesnek és fantazmagóriának tartanak ,később következményeiben, hatásaiban igaznak és helyesnek bizonyul...” ezt a véleményét később az alábbiak szerint szűkíti:”...mivel azonban ebben az időben állandó jelleggel a tenger felől fújt a szél, nem tudták a ballonokat a szárazföld felől indítani, ezért átrakták őket egy hajóra. Onnan emelték fel a bomba-ballonokat, amelyek kezdetben Velence felhői alatt igen nagy rémületet keltettek. Néhány ballon elérte célját, mindazonáltal legtöbbjük a vízbe esett, e miatt hamarosan elmúlt az a rémület amit először keltettek...” Továbbiakban azonban mégis így ír: ...”nem lehet azonban az a véleményünk, hogy a dolgok csupán képzeletünk szüleményei voltak...”

Moritz Ebner 1871-ben „A léggömb és alkalmazása háborúban” c. cikkében az alábbiak szerint fogalmaz: „...a szél többnyire a szárazföld felé fújt és a tenger felől végrehajtható hadművelet – a nem megfelelő és

elégéses haditengerészeti setgédeszközök akadályozó hatása miatt – kevésbé volt sikerrel kecsegtető. Mégis sikerült néhány ballont működtetni és a Velencébe állomásozó „Frolic” kétárbócos parancsnoka állítása szerint, a lakosság izalmát nem csekély mértékben felfokozni:...”a sűrűn lakott város legyőzésére kidolgozott eljárás kétségtelenül kitűnőnek bizonyult”...és folytatja ...a most megismert szörnyű robbanóanyagokkal (dinamit, sűrített lőgyapot) a hatást oly mértékben fokozták, hogy azt a szörnyű állapotot amelyet okoznak a világ egyetlen országának a lakossága sem tudja tartósan elviselni.

Dahlreup altengernagy mint újonnan kinevezett főparancsnok, még nem igen tudott lelkesedni az új találmányért (nem is nagyon ismerte, ennek ellenére a leggyorsabb hajóját a Volcano-t rendelkezésre kellett bocsátania. Aggódott a fő feladattól való esetleges eltéréstől is, ami Velence kemény blokádja volt egészen a kapitulációig. Széles körű műszaki érzéssel azonban a célokat nem egyenes vonalban jelölte ki. Dáhlreup emlékirataiba többek között az alábbiakat írta: „ Thurn időközben egy másfajta erősebb eszközt talált ki a város bevétele. Nevezetesen a két tüzérhadnagy, az Uchatius fivérek találmányáról van szó. Bombákat léggömb segítségével a város fölé küldenek. A hadsereg ujjongott és dicsekedett, hogy mégis lenne egy könnyebb és kényelmesebb mód a város bevétele. Az újságok harsogva dicsérték az ötletes találmányt.

Miután a próbálkozások a szárazföld felől nem voltak kedvezőek, a vállalkozást a tenger felől kellett megkísérelni, az eszközöket át kellett rakni egy gőzhajóra. Hasonlóan mint egy gyermek mikor új játékot kap, minden más játékot félretettek, ez volt most a legfontosabb. Leopold főherceg hozzám költözött a fedélzetre és 8-10 napig a Bellonian (vezérhajó) lakott a „kísérlet” figyelemmel való kísérésére. A Volcano gőzöst a fivérek rendelkezésére bocsátottam, azonban a kísérlet balszerencséjére 3-4 bomba a lagúnába esett anélkül, hogy a legkisebb kárt is okoztak volna.

A „kísérletsorozat” 14 nap után sem hozta meg a várt eredményt. Ezt követően a több napig tartó heves tengeri vihar is akadályt jelentett és a további működéshez szükséges kémiai preparátumok is elfogytak, melyeket Triesztből kellett volna pótolni. Ezért visszavontam és más feladatra irányítottam nélkülözhetetlen hajómat, ezzel a találmány meghalt, amelyet szinte megengedhetetlen módon dicsért a sajtó...”

Olasz oldalról szinte alig jelent meg kommentár a léggömb bombatámadásról. Végül is a 17 hónapig tartó blokád alatt, a hetekig tartó pergőtűz, éhínség, kolera mellett ez volt a legkisebb baj.

A légitámadás értékelése

A légáramlás kiszámíthatatlansága már a világ első légitámadásánál olyan lényeges szempontokat vetett fel, amelyek jelentősen befolyásolták a jövő légitámadásait:

Mi volt jó ?

- a tüzéség meghosszabbított karja volt, hiszen akkor még egyetlen ágyúnak sem volt 6,4 km hatótávolsága,

- saját rizikó igen csekély volt, mert a ballonok az ellenséges tüzéség hatótávolságán kívül startoltak,

- a pszicho jellegű terror-hatás kezdetben igen nagy volt, az esős blokádot, mely a tenger és a szárazföld felől is fojtogatta a várost, követte egy támadás a levegőből,

- a léggömb-bombák már egy megbízható többszörös biztosítású gyújtószerkezettel rendelkeztek,

- eredményes és jövőbe mutató volt egy mozgó indítóhely (anyahajó?) alkalmazása, mellyel sikerült a légáramlást megfelelően kihasználni,

- mint „legénységgel nem rendelkező repülőtestek” nem voltak veszélyeztetve a „pilóták”,

- összességében meglehetősen olcsó támadóeszközzel volt szó, amely meghatározott körülmények között képes feladatát teljesíteni.

Mi nem volt olyan jó?

- a vállalkozás nagyon a sikerre volt hangolva, ugyanakkor alapvetően függött az időjárási tényezőktől,

- a szél és a légáramlás alapvetően kedvezőtlen volt,

- az alkalmazott ballon-bombák száma kevés volt a megfelelő hatás eléréséhez,

– a támadó hullámok kis hatásfokúak voltak, alig több mint 2-3 ballon-bomba volt egyidejűleg a levegőben,

– mint minden találmánynak a léggömb-bombának is voltak „gyermekbetegségei”,

– valószínűleg voltak logisztikai problémák is, hiszen egy teljesen új fegyverrendszerrel volt szó,

– nyilvánvalóan volt titokban egyfajta ellenállás is az új gondolattal szemben, amely más fegyvernemek eddigi egyeduralmát veszélyeztette,

– először ki kellett vívni a tengeri fölényt, hogy az uralkodó széliránynak megfelelő „mozgó indítóhelyet” egyáltalán helyes pozícióba lehessen tartani,

– amikor a fegyvert bevetették, az osztrák erők ostromtüzérségükkel már tért nyertek (éppen az Uchatius által javasolt 45 fokos csőemeléssel) és alapvetően ők okozták Velence elesét.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az akkori viszonyok között a találmány igen nagyszerűnek bizonyult. Maga az alkalmazás helye és a cél is a lehetőségekhez képest helyesen volt megválasztva. A kedvezőtlen szélviszonyokat egy hajóval – mint egy mozgó sík indítóhely – kompenzálni tudták.

Tény, hogy 100 évvel később, technikailag javított, de hasonló fegyverrendszert alkalmaztak igen nagy tömegben a japánok. Ennek során a rendkívül nagy hatótávolság miatt a repülés alatt igen sok ballon eltűnt, valamint a célterület felett – a felfelé ható légáramlás miatt – alig néhány ballon jutott célba.

A léggömb-bomák továbbfejlesztett változata

A léggömbből fejlődött ki a léghajó és ezzel párhuzamosan a repülőgép. A léggömböt a továbbiakban – legénységgel és a nélkül – főként a magas légrétegek kutatására használták, éppen annak kiszámíthatatlansága és mozgásának vizsgálatára.

Az első léggömb-bombatámadás után nyolcvan évvel ismét alkalmazták a ballon-bombákat. *A II. világháború alatt 1939-ben az angolok alkalmazták ismét a ballon-bombákat azzal a szándékkal, hogy a*

Fekete-erdőt, melynek faanyaga Németország számára hadifontosságú volt, felgyűjtsák. A szélviszonyok az indításnál kedvezőnek tűntek, később azután megfordult úgy, hogy végül is Kelet-Angliában égett le néhány erdő. Ezért aztán ezt a vállalkozást sürgősen abba kellett hagyni. (Anglia ekkorra azonban már létrehozta saját „bombázó parancsnokságát”!)

Japán ballon-bombák

Lényegesen jelentősebb alkalmazása történt a II. világháború csendes-óceáni hadműveletei során, azt követően, hogy az amerikaiak 1942. április 18-án a „Hornet” repülőgép anyahajóval „Doolittle Raid” fedőnevű támadásaikat Tokio ellen végrehajtották. Ez a a japánokat teljesen váratlanul ért támadás katonailag nem, morálisan azonban felbecsülhetetlen értékű volt az USA számára.

Ez oda hatott, hogy a japánok – egy hasonló támadás megakadályozása, valamint hódításaik konszolidálása érdekében – arra gondoltak, hogy elfoglalják a stratégiaileg fontos Midway-szigetet. A japán parancs rejtjel-kód (Purple Code) amerikaiak által történt megfejtésével azonban a támadás oda vezetett, hogy 1942 júniusában a japánok súlyos vereséget szenvedtek és a lényegesen erősebb japán repülőgépanyahajó-flotta is megsemmisült. (Walter Lord: Hihetetlen Győzelem c. magyarul is megjelenő nagy sikerű történelmi regénye írja le ezt a páratlan győzelmet). Ez volt a csendes-óceáni háború fordulópontja.

Ennek következményeként, majdnem száz évvel az első ballon-bomba támadás után kényszerűségből született meg a döntés egy Amerika elleni megtorló válaszcsapásra („Fu-Go”-támadás). Hosszú előkészületek után 1944. november 3-ig (5 hónap alatt) összesen 9300 (!) ballont, (torpedóvetővel), szállítottak le illetve állítottak elő. A („Különleges Ballonezredek”) Otsu-ban, Honsu K-i partján állították fel. Ott töltötték fel a ballonokat hidrogénnel és indították el, rábízva az ebben az évben uralkodó ÉNY-i légáramlatokra, a mintegy 10 000 km-es útjukra (!). Kimutathatóan 285 ballon érte el a célterületet, amely Alaszkától- Mexikóig terjedt és csupán igen csekély károkat okozott, azokat is főként jelentéktelen bozóttüzek formájában.

A japán ballon-bombáknál a hasznos terheket egy alumínium hordgyűrűre akasztották. A hasznos teher, ballaszt homokzsákok, egy 15 kg-os bomba, és egy kör alakú hőtermelő tartály voltak. A hidrogénnel töltött ballon anyaga öt rétegű ragasztott japán papír és gumírozott selyem volt. A felhajtó erő 450-150 kg terhet 0-9000 m magasságig volt képes emelni. Az

utazási magasságot, valamint a szélirány-változást egy aneroid barométer érzékelt. Az utazási magasság alsó, illetve felső határának elérése – vagy termikus okok miatti szivárgás esetén – egy elektro-pirotechnikai gyújtólánc lépett működésbe és leoldott (lerobbantott) egy ballasztot illetve kinyitott egy manőver szelepet (megfelelő irányba engedett ki hidrogént). A teljes ballaszt mennyiség felhasználása esetén működésbe lépett egy önmegsemmisítő berendezés, amely a „halálos” terhet is kilőtte a koszorúból.

A ballonoknak az 10 000 km-es utat egy állandó – minimális repülési – magasságon, téli időjárási viszonyok között 50-70 óra alatt kellett megtenniük. Ebben a térségben akkor csak ez az időszak volt valamennyire is alkalmas valamiféle saját hadjáratra. Miután az elért hatásról illetve sikerről, hosszú idő után semmiféle híradás nem érkezett a ballon-támadást sikertelennek értékelték és 1945 márciusában beszüntették.

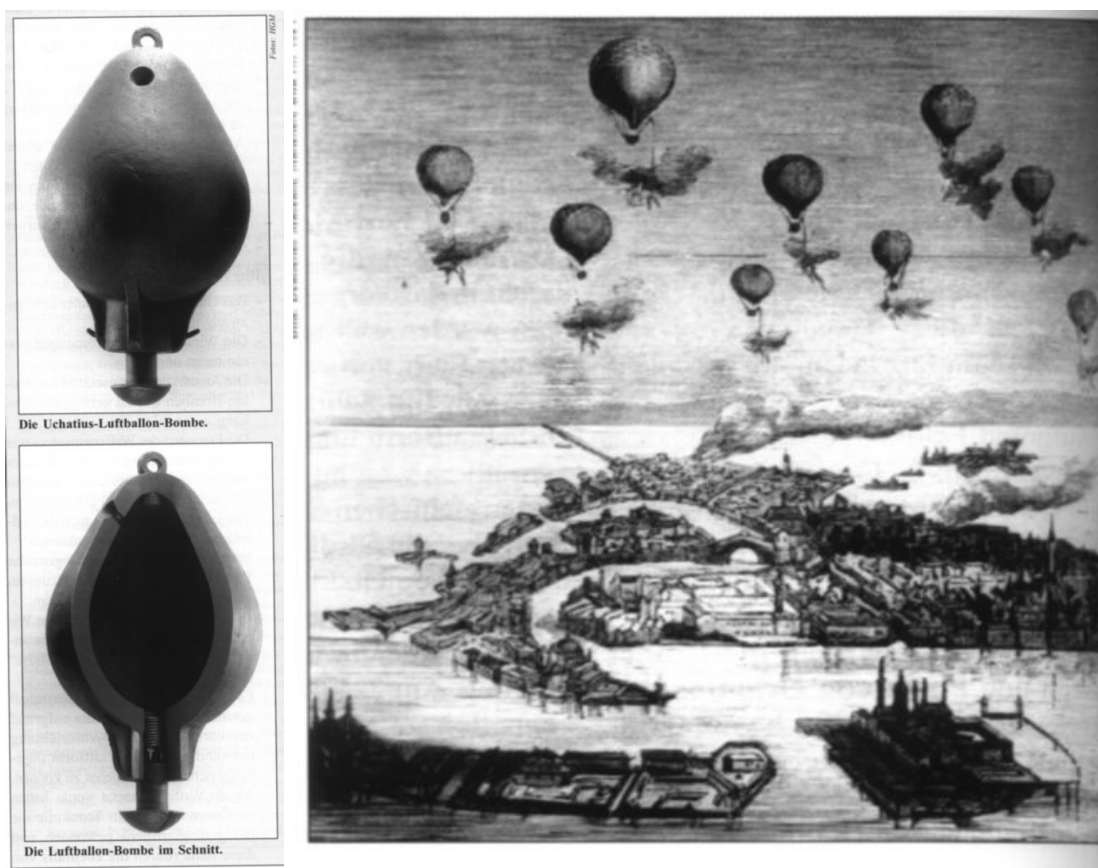
A japánok – a nélkül, hogy tudták volna – minimális anyagi, energia, és munka ráfordítással (nők és gyermekek alkalmazásával) az Egyesült Államokban rendkívül nagy pszicho terror-hatást értek el. Végül is a II.világháború folyamán képesek voltak repülőgép nélkül 10 000 km hatótávolságra támadást indítani! A amerikaiaknak ennek kapcsán figyelembe kellett venniük egy esetleges biológiai háború (halálos baktériumok alkalmazásának) veszélyeit is és meg kellett tenniük a megfelelő szükséges védő intézkedéseket.

*

Összehasonlítva az 1849-ben valamint a Japánok által 1944-ben alkalmazott ballon-bombákat, jól láthatók az eltelt időnek megfelelő a fejlesztések eredményei (nagyság, technikai kidolgozás minősége, nagyobb hatótávolság és nagyobb határfok). Mindkét ballontípus személyzet nélkül repült, a ballonok anyaga többnyire papír volt, de a forró levegővel való töltés helyett már a lényegesen könnyebb hidrogént alkalmazták. A széljárás szeszélyei azonban mint ahogy korábban is meghatározták a bevetések sikerét. Ezért inkább egy rendezetlen, zűrzavaros, „kaotikus hatású nagy távolságra ható fegyver” volt, amely fejlesztésének végső határát 1945-ben érte el.

Mindezek ellenére Uchatius* léggömb-bombája célszerűsége alapján saját idejében messze előremutató volt és ma sem lehet elvitatni zsenialitását. Jóllehet a léggömb-bomba azóta túlhaladottá vált (az idő, a fejlődés túllépett rajta), a gondolat azonban egy katonai Ad-hoc-probléma – a stratégiai légitámadás – születését segítette elő, amely legénységgel vagy a

nélkül, világméretben a stratégiai támadás jövőjét és a mai napig tartó jelenét jelentette. (A légballon-bombát és az első légi támadást korabeli tudósításokban közölt alábbi két illusztráció szemlélteti.)

(Kulcsszavak: Város ostroma, első légitámadás, légebomba)

* Franz Freiherr von Uchatius hivatásos tiszt zseniális feltaláló és hadmérnök, számos megtisztelő cím, tudományos fokozat tulajdonosa, az osztrák Tudományos Akadémia levelező tagja. Mint feltaláló nemzetközileg ismert volt, számos tudományos publikáció szerzője. Találmányai számos területen azonnali alkalmazást nyertek.

Dr. Kádár Pál ezredes

HM Tervezési és Koordinációs Főosztály, főosztályvezető-helyettes

MEGJEGYZÉSEK AZ ÖNKÉNTES TARTALÉKOS RENDSZER FELÜLVIZSGÁLATÁNAK MARGÓJÁRA

A szerző a honvédelmi miniszter 23/2008. (HK 4.) HM utasításában létrehozott, az önkéntes tartalékos rendszer felülvizsgálatát elvégző bizottság titkáráként közvetlenül kísérhette figyelemmel azt az elemző és kidolgozó munkát, amely a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszere elmúlt időszakára vonatkozó vizsgálatot elvégezte, és az ágazaton belüli szervek bevonásával, a témát jól ismerő neves személyiségek szakmai támogatásával, az érintett munkaadói érdekképviseltek, kamarák, valamint a társmínisztériumok közreműködésével kialakította azt a javaslatcsomagot, amelyet a Kormány az Országgyűlés elé terjesztett és az OGY 124/2008. (XII. 3.) határozatában elfogadott a végrehajtó hatalom számára. Jelen cikk a vizsgálatot lezáró jelentés adatai alapján készült, illetve számba veszi a jövőre vonatkozó nagybani javaslatokat.

The author of this article – as a secretary of a working group, established by ministerial decision 2008, No.23, that is responsible for the review – had the opportunity to observe the review process. The main goals were to analyze the workings of the Hungarian voluntary reserve system and elaborate proposals for the system's development in the interests of the government. The review process was very complex and many MoD organizations, other ministries, and employer's or employee's professional chambers were involved in it. Also it was supported by noted professional experts. In the end, several proposals had been elaborated, which were approved by the Parliament in parliamentary resolution 2008, No. 124, which means new tasks for the government. This article is based on the conclusions of the summary of that review and gives a short summary about the main proposals concerning the future.

A vizsgálat előzményei

Az általános hadkötelezettség jogintézményét az Országgyűlés az Alkotmány módosításával, illetve a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény megalkotásával kiiktatta a béke időszaki jogrendből. A Magyar Köztársaság ezzel összhangban honvédelmi feladatait a NATO tagságból eredő előnyök kihasználásával tervezi ellátni. Ennek megfelelően az egyes katonai képességek biztosítására a NATO kollektív védelmi rendszere keretében kerül sor, amely a haderő-szervezés és haderő-fejlesztés területén is új követelmények meghatározását tette szükségessé.

A kapcsolódó közjogi döntéseket az érintett szervek hatáskörüknek megfelelően meghozták, és megkezdődött a kizárólag önkéntesekből álló haderő fejlesztése.¹ A Magyar Honvédség katonállományának békében hivatásos és szerződéses, valamint önkéntes tartalékos állományú katonákból áll, mely minősített időszakban – az Országgyűlés döntését követően – kiegészül a hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítőkkal.

¹ A fejlesztés főbb irányait az 51/2007. (VI. 6.) OGY határozat jelölte ki.

A 2004-ben elfogadott cél egy kis létszámú, magasan kvalifikált, önkéntesekből álló, professzionális haderő fenntartása és fejlesztése, szakítva a hadkötelezettségen alapuló tömeghadsereg-szervezési elvekkel és célkitűzésekkel. Ilyen elvi alapokon egy létszámában alacsonyabb, azonban magasabb hatékonyságú haderő tartható fenn, amelynek tartalékképzése is eltérő alapokon, békében kizárólag önkéntességen kell alapuljon.

Az önkéntes tartalékos rendszert megalapozó koncepciót már 1999-ben elfogadta a Honvéd Vezérkar Katona Tanácsa, amely alapján további kidolgozó munka kezdődött. *Az önkéntes tartalékos rendszer kialakításának indokai és az elérendő szakmai célok az alábbiak voltak*².

A sorkatonai szolgálat időtartamának fokozatos csökkentése miatt 2001-re a korábbiakban jellemzőnek mondhatónál objektíve alacsonyabb felkészültségű sorkatonák szereltek le, és a kiképzettségük kevésbé elégítette ki a tartalékosokkal szembeni követelményeket.

Az önkéntes tartalékos rendszer életre hívása során további meghatározó szempont volt, hogy a hadköteles tartalékos katonák békében csak önkéntes jelentkezés alapján voltak vezényelhetők az országhatáron kívüli feladatra, ami a NATO ilyen jellegű elvárásainak nem felelt meg, így az új követelmények teljesítése a tartalékos hadkötelesek igénybevétele mellett csak önkéntes tartalékos katonákkal volt megvalósítható.

A tartalékos katonai szolgálat teljesítésének új rendszerét döntően befolyásolta, hogy a 2001-ben megtervezett szervezeti átalakítás után a haderő mozgósításához (a katonai szervezetek feltöltéséhez) szükséges tartalékosok létszáma prognosztizálhatóan nem haladta meg a 40000 főt, ami az ezt megelőző időszak elvei alapján szükséges mozgósítandó létszámnak megközelítően harmadát tette ki. Ennek megfelelően az önkéntes tartalékos rendszer létrehozatalának deklarált célja az önkéntes haderő kiegészítésének és utánpótlásának biztosítása volt.

Napjainkra nyilvánvalóvá vált, hogy a haderő számos folyamatban lévő és lezárt fejlesztése mellett, a Magyar Honvédség egyetlen, békeidőszakban is rendelkezésre álló tartalékaként az önkéntes tartalékos állománynak kell megjelennie. A rendszer hatékonysága azonban jelentősen elmarad a várakozásoktól.

A jelentkezők száma rendkívül alacsony és a hatályos állománytáblákban rögzített önkéntes tartalékos státuszok száma távolról sem éri el a rendszer kidolgozásakor megcélzott 6000 főt,³ amely így csak korlátozottan biztosítja a haza védelméhez szükséges valós tartalékképességet⁴, jelentős többletmunka-teherként jelentkezik az állandó állomány vonatkozásában és kevésbé ad lehetőséget azon

² A főbb célok a rendszert megalapozó jogszabályok indokolása és az Országgyűlés üléseinek jegyzőkönyvei alapján kerültek beazonosításra.

³ A 6000 fős önkéntes tartalékos állomány több lépcsőben történő elérését még 2001-ben tűzte ki célul a katonai vezetés, amely azért is figyelemreméltó, mert ebben az időszakban még sorkatonák is szolgáltak és az MH létszáma jelentősen meghaladta a mostanit.

⁴ Ez természetesen csak béke időszakban igaz, hiszen a megelőző védelmi helyzetben megnyílik a lehetőség a hadkötelezettség bevezetésére, így a tartalékképességek – a szükséges kiképzést követően – biztosíthatóak.

állampolgárok számára, akik a haza fegyveres védelmére történő felkészülésre elhivatottságot éreznek, de nem kívánják ezt főfoglalkozásként gyakorolni.

Mindezekre tekintettel a honvédelmi miniszter 23/2008. (HK 4.) HM utasításában elrendelte az önkéntes tartalékos rendszer – a kabinetfőnök irányításával és a tervezési és koordinációs főosztályvezető vezetésével történő – felülvizsgálatát. A felülvizsgálat szempontrendszere megegyezett az ezt követően az Országgyűlés által elfogadott határozatban⁵ foglaltakkal.

A Bizottság feladatai az alábbiak voltak:

- a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszere feladat- és feltételrendszerének elemzése,
- az önkéntes tartalékos rendszer bevezetésekor megfogalmazott elvárásoknak való megfelelés vizsgálata, az eddigi működési tapasztalatok összegzése és
- a rendszer fejlesztésének lehetséges irányaira vonatkozó javaslatok megfogalmazása.

A vizsgálatot végző bizottság tevékenysége és a jelentés

Az önkéntes tartalékos rendszer felülvizsgálatára létrehozott bizottság munkájába a tárca minden érintett szerve bevonásra került. A bizottság működési rendjét a kabinetfőnök által jóváhagyott ütemterv és ügyrend támogatta, amely biztosította a rendelkezésre álló szűk határidők betartását. Figyelemmel az Országgyűlés által meghatározott 2008. október 31-i előterjesztési határidőre, a vizsgálat elvégzésére és a tényleges javaslat kialakítására alig fél év állt rendelkezésre.

A munka hatékonyságát nagyban fokozta az az előzetes adatgyűjtés, elemzés és irodalomkutatás, melyet a HM Tervezési és Koordinációs Főosztály alaprendeltetés szerinti feladatai keretében, még a konkrét feladat elrendelését megelőzően elvégzett. Ennek köszönhetően a bizottság munkájához többszáz oldalas háttéranyag és számvetés állt rendelkezésre. Fontos megjegyezni, hogy a bizottság nem állított fel prekonceptiót, munkája során törekedett az előremutató javaslatok kialakítására, igyekezett elszakadni a közhelyeszerű és tartalommal nem rendelkező következtetések levonásától, az esetleges fejlesztési javaslatok kialakítását nem határolta be költségvetési megfontolás – a materiális kereteket csak a tényleges igények megfogalmazását követően terveztük figyelembe venni.

A munka alapvetéseként azt alkalmaztuk, hogy – figyelemmel a valószínűsíthető széles politikai támogatásra – olyan javaslatokat fogalmazzunk meg, melyek valóban a haderő számára hasznosítható eredménnyel járnak és valós műveleti igényeken alapulnak. Igyekeztünk elkerülni „a feladatot letudtuk típusú”, írásztalfióknak kiválóan megfelelő, ámde valós haszonnal nem járó indítványokat. Mindezek érdekében fokozottan támaszkodtunk az Összhaderőnemi Parancsnokság, illetve a Személyzeti Főosztály által megjelölt valós szakmai igényekre és a Hadműveleti és Kiképzési Főosztály műveleti igény-számvetésére.

⁵ 80/2008. (VI. 13.) OGY határozat a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének felülvizsgálatáról.

A későbbi politikai szintű döntést előkészítendő, a beérkezett javaslatok alapján összeállított tisztán szakmai anyagot megfelelően hosszú határidővel⁶ előzetesen megküldtük a fejlesztési javaslatokban érintett tárcáknak⁷.

Ezzel párhuzamosan az ágazatot jól ismerő, korábban felsővezetői megbízatást teljesítő szakembereket – korábbi közigazgatási államtitkár, korábbi Honvéd Vezérkar főnöke és a Magyar Honvédség egykori parancsnoka – is felkért a HM kabinetfőnöke, hogy véleményeikkel és javaslataikkal segítsék a megalapozott tárcaálláspont kialakítását. A tárca indokoltan tartotta az önkéntes tartalékos rendszer fejlesztését már régóta szorgalmazó Magyar Tartalékosok Országos Szövetsége véleményét is súlyozottan figyelembe venni, amely társadalmi szervezetként hasznos javaslatokkal járult hozzá a jelentés összeállításához⁸.

A bizottság kiemelt jelentőségűnek ítélte az önkéntes tartalékos rendszer társadalmi fogadtatásának elemzését, az ágazaton belüli és kívüli társadalmi tér, a munkavállalói és munkaadói igények figyelembe vételét is, melynek érdekében széleskörű felmérésre került sor. A felmérést azért tartottuk szükségesnek, mert el szeretnénk volna kerülni azt a helyzetet, hogy olyan – esetleg katonai szempontból, elvi alapon vitán felül álló – javaslatokat fogalmazzunk meg, amelyekre a társadalom nem nyitott, így a rendszer továbbra is alacsony hatásfokú marad.

Erre figyelemmel a tárca kilenc, az önkéntes tartalékos állomány potenciális rekrutációs bázisának foglalkoztatásában érintett munkáltatói szakmai szervezetet és kamarát keresett meg annak érdekében, hogy felmérje, milyen feltételek mellett támogatnák a munkáltatók munkavállalóik önkéntes tartalékos szolgálatvállalását, illetve milyen kompenzációs rendszert találnának megfelelőnek.

A megkeresésre mindösszesen három szervezet⁹ adott érdemi választ, melyek alapján a munkáltatói motiváció alapvető eszközeként a jelentős anyagi kompenzációt jelölték meg, ugyanakkor nem mind tartották elképzelhetetlennek a kölcsönös előnyökön nyugvó kompromisszumos és költségkímélő megoldás megtalálását. A beérkezett javaslatok nagyobb része megjelent a jelentés-tervezetben is.

A szakmai szervezetek megkeresésén túl, a Szonda-Ipsos közreműködésével reprezentatív véleménykutatást végeztünk az önkéntes tartalékos rendszer fejlesztése szempontjából releváns kérdések kapcsán, valamint az ágazaton belül is adatgyűjtést folytattunk arra vonatkozóan, hogy milyen feltételekkel vállalnának önkéntes tartalékos szolgálatot a leszerelő szerződéses katonák.

⁶ Hat hetet biztosítottunk a véleményezésre, amely a közigazgatás jelenlegi gyakorlatában rendkívülinek minősíthető.

⁷ Ezt az egyeztetést semmilyen előírás nem teszi kötelezővé, pusztán praktikus okokból kerestük meg a társmisztériumokat, hogy a későbbi szakmapolitikai és közigazgatási egyeztetést felgyorsíthassuk és a későbbi előterjesztés háttéranyagaként szolgáló iratanyag honvédelmi ágazaton kívüli területeket érintő szakmai hibáit idejében korrigálhassuk. A kidolgozó munka legnehezebb része éppen a tárcán túlmutató javaslatok kialakítása volt, hiszen ezen területeken a HM kompetenciája alacsony.

⁸ A kidolgozás későbbi szakaszában, 2008 augusztusában, a Tartalékos Katonák Országos Egyesülete is jelezte közreműködési szándékát, de ekkorra már a főbb javaslatok tárcaközi egyeztetése lezárult, így érdemben nem volt lehetőség esetleges további beemelésére.

⁹ Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Ipartestületek Országos Szövetsége, Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara.

A bizottság a nagymennyiségű háttéranyag, szakmai bedolgozás, észrevétel és javaslat alapján elvégezte az információk feldolgozását és szintézisként összeállította azt a jelentést, amelyet a Kormány elé terjeszteni javasolt.

A jelentés feldolgozza a 2000–2008 közötti időszak önkéntes tartalékos rendszert érintő főbb történéseit és ezek szakmai háttérét, és elvégzi a működés feltételeinek jogi elemzését, a jogállási kérdések különböző aspektusú – juttatások, kötelezettségek, a szolgálatteljesítés és rendelkezésre állás kérdései, stb – vizsgálatát. Nem maradt el a Magyar Honvédség feladatrendszerének elemzése és annak behatárolása, hogy az önkéntes tartalékosok milyen módon vonhatók be ezekbe, illetve elemzésre került a külföldi szolgálatteljesítés lehetősége is.

A jelentés egyik meghatározó része a munkaerő-piaci környezet értékelése, amely rámutat arra, hogy a Magyar Honvédség általános munkaerő-piaci helyzete egyre kedvezőtlenebb, így az önkéntes tartalékosok – és a hivatásos és szerződéses állomány – toborzását követően a megtartó rendszer egyre nagyobb kihívásokkal kényszerül szembe nézni.

A kidolgozás fontos mozzanata volt a NATO-tagállamai önkéntes tartalékos rendszereinek vizsgálata és párhuzamok keresése a hazai rendszer fejleszthetősége érdekében. Nem maradhatott el a NATO Katonai Bizottsága tartalékosokra vonatkozó döntéseinek¹⁰ feldolgozása sem, amelyek általános ajánlásként fogalmazzák meg a tartalékosokra és az önkéntes tartalékosokra vonatkozó szabályokat, műveleti követelményeket. A nemzetközi gyakorlat elemzése alapján született megállapítások összefoglalása a jelentés külön mellékletében jelenik meg.

Természetesen nem volt megkerülhető a hazai toborzási és nyilvántartási rendszer áttekintése sem, amely további javaslatok megalapozását tette lehetővé.

A bizottsági jelentés végül összegzett megállapításait az alábbiak szerint fogalmazta meg:

1. Az önkéntes tartalékos rendszer jelenlegi működése nincs összhangban az annak kialakításkor – 2000-2001-ben – megfogalmazott célkitűzésekkel.

2. Az önkéntes tartalékos szolgálat és a kapcsolódó feladatrendszer nem azonosítható a korábbi, béke időszaki hadkötelezettségen alapuló honvédelmi rendszerben alkalmazott tartalékos fogalommal és annak tartalmával, funkciói és rendeltetése eltérő.

3. Az önkéntes tartalékos rendszer 2005-öt megelőzően kidolgozott és tervezett feladatrendszere nincs teljes összhangban az önkéntes haderőben jelentkező igényekkel.

4. A jogalkotás és a végrehajtás szintjén az elmúlt időszak elsődleges feladata az önkéntes haderő megeremtése volt, melynek önkéntes tartalékos eleme a kapcsolódó szabályozás, tervezés és a kommunikációs-toborzó tevékenység terén kevesebb figyelmet kapott.

¹⁰ Részletesen lásd MC 317/1, MC 441/1.

5. Az önkéntes tartalékosok jogállására vonatkozó, a tárca kidolgozási felelősségébe tartozó szabályrendszer teljesnek mondható, szükség lehet azonban fejlesztésére a létszám növelése érdekében.

6. A Magyar Honvédség hadrendjében rendszeresített önkéntes tartalékos státuszok száma a hasonló országokéhoz viszonyítva alacsony, a rendszeresített beosztások feltöltése ennek ellenére sem biztosított. A vizsgált időszakban az átalakuló haderő részéről rendszeresített hadművelési igény nem fogalmazódott meg az önkéntes tartalékosok alkalmazására.

7. Az önkéntes tartalékos katonák jelenleg sem létszámukban, sem kiképzettségükben nem jelentenek számottevő katonai képességet, ennek megfelelően az erre a célra fordított kiadások alacsonyak.

8. Az önkéntes tartalékosok számának növelése elsődlegesen a megfelelő pénzügyi fedezet rendelkezésre állása esetén lehetséges, az egyéb ösztönzők rendszerbe történő beépítése csak ezen feltétel biztosítása esetén hatásos.

9. A lakosság önkéntes tartalékos szolgálat-vállalási hajlandósága alacsony. A munkaerő-piaci helyzet nem kedvez az önkéntes tartalékos szolgálat vállalásának.

10. Az önkéntes tartalékos rendszer működését nem támogatja hatékony ösztönző és érdekeltségi program, az önkéntes tartalékos katonák nem részesülnek munkajogi védelemben polgári munkahelyükön. A munkaadók nem érdekeltek abban, hogy munkavállalóik önkéntes tartalékos szolgálatot teljesítsenek.

11. Az önkéntes tartalékosok részére megállapított juttatások összhangban vannak az állandó állomány – napjainkban már kevésbé versenyképes – juttatásaival, ami a tényleges és az önkéntes tartalékos állomány munkaerő-piaci helyzetének negatív változását mutatja.

12. A rendszer fejlesztésénél a költséghatékonyság szempontjait is érvényesíteni szükséges. Kizárólag olyan rendszerfejlesztésre kerülhet sor, amely valós választ ad a Magyar Honvédség előtt álló kihívásokra.

13. A rendszer fejlesztését a tartalékosokra vonatkozó NATO szabályozók ajánlásaira is figyelemmel kell elvégezni.

14. Az önkéntes tartalékos rendszer a Magyar Honvédség integráns része, nem önálló szervezetrendszer.

A fentiekre alapozva kerültek kidolgozásra azok a javaslatok, amelyek a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszere fejlesztését célozzák. A politikai szintű döntés előkészítéseként a jelentés-tervezet szakmai tartalmáról és az abban foglalt javaslatokról ötpárti egyeztetésre is sor került, mely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy később a parlamenti szakaszban az Országgyűlés nagytöbbséggel támogassa a Kormány fejlesztésre vonatkozó javaslatait.¹¹

¹¹ Megjegyzem, az Országgyűlés csak a fejlesztés főbb irányait jogosult meghatározni, a tényleges fejlesztés a Kormány végrehajtói felelőssége.

Az önkéntes tartalékos rendszer fejlesztésére vonatkozó javaslatok

A fejlesztendő önkéntes tartalékos rendszer célja, hogy – a minősített időszakos tartalékosoktól függetlenül – valós tartalékot biztosítson békében is a Magyar Honvédség részére, a költséghatékonyság szempontjaira is figyelemmel, meghatározott esetekben biztosítsa az állandó állomány pótlását, időleges helyettesítését és szükség szerinti kiegészítését.

Az önkéntes tartalékos rendszer közvetett módon kifejezésre juttatja továbbá, hogy a honvédelem össznemzeti ügy, az abban történő közreműködés nem kizárólag az aktív szolgálatot ellátók privilégiuma, a Magyar Honvédség védelmi feladatainak ellátásában – a katonai szolgálathoz kapcsolódó, szükséges követelményeknek megfelelés esetén – bárki részt vállalhat akkor is, ha nem tekinti élethivatásának, vagy főfoglalkozásának a katonai szolgálatot.

A Kormány legfontosabb célkitűzése az volt, hogy a fejlesztési javaslatok alapján elvégzett feladatokat követően a Magyar Honvédség felkészült legyen a tényleges jelentkezők fogadására és kiképzésére, ennek jogi keretei minden vonatkozásban egyértelműek és világosak legyenek.

A jogi keretek kialakítása során nem sérülhet az önkéntes tartalékos szolgálat legfontosabb alapelve: az önkéntesség. Ezzel egyidejűleg azonban nem kerülhetnek háttérbe a Magyar Honvédség és a haza fegyveres védelmének érdekei sem. Az önkéntes tartalékos szolgálatra vonatkozó szerződés megkötését követően az érintett a Magyar Honvédség valós tartalékképességeként kell megjelenjen, s innentől kezdve nem bízható saját belátására, hogy milyen feladatok ellátásában működik közre – ezt a mindenkor műveleti igények és az érintett kiképzettsége függvényében a Magyar Honvédség határozza meg, természetesen az előzetesen szerződésben rögzített és mindkét fél által vállalt korlátozásokkal¹².

A megfogalmazott fejlesztési javaslatok jelentős része a honvédelmi miniszter intézkedései és belső szabályozó aktusai alapján megvalósítható, melyre a Hvt-ben részére megállapított hatáskör elegendő, illetve a Hjt. pontosításával a honvédelmi miniszter előterjesztési felelősségében rendezhető. Itt emelném ki a műveleti igények pontosítását, a kiképzési programok differenciálását a katonai előképzettséggel rendelkező önkéntes tartalékosok és az összetettebb feladatokra, vagy külföldi műveletekre tervezettek számára, az állománytáblák kidolgozását, amely a javaslatban elérendő célként meghatározott mintegy 4000 tartalékos felkészítéséhez biztosítja a szervezeti kereteket. Meg kell említeni a logisztikai jellegű tervezési feladatokat és a szükséges infrastruktúra biztosításához kapcsolódó tevékenységet is.

Hangsúlyozandó, hogy a javaslat nem 4000 fő egyidejű kiképzésével és alkalmazásával számol, hanem azt célozza, hogy hosszabb távon keretként rendelkezésre álljon egy felkészített és a lehetőségeken belül optimálisan tervezhető

¹² Ez azt jelenti, hogy az önkéntes tartalékos már szerződése megkötésekor eldöntheti, milyen jellegű feladatok esetleges ellátására kíván felkészülni, azonban a Magyar Honvédség nem köteles szerződni olyan jelentkezővel, aki olyan korlátozásokat szeretne rögzíteni szerződésében, amelyek ellehetetlenítik a tényleges tartalékként történő alkalmazást.

ütemezéssel alkalmazásra kerülő keret. A rendszer kialakítását rövid időn belül, teljes feltöltését azonban a műveleti igények figyelembe vételével kell megvalósítani.

A javaslatok kialakítása során központi kérdésként merült fel az önkéntes tartalékosok feladatrendszere. Hosszas és éles vitát követően az a döntés született, hogy a tényleges szolgálatát teljesítő önkéntes tartalékos nem képezhet speciális kivételt a Magyar Honvédség Hvt-ben meghatározott feladatai alól, hiszen így a tényleges tartalékként történő alkalmazás lehetőségei szűkülnének be. Ennek megfelelően az önkéntes tartalékos kizárólag a szerződése megkötésekor van abban a helyzetben, hogy nyilatkozzon az általa ellátni tervezett feladatok jellegéről, az esetleges külföldi szolgálat-vállalási hajlandóságról, ám ezt követően a szerződésben rögzítettek kötik és – szolgálatteljesítése esetén – a tényleges állományra vonatkozó kötelek terhelik.

A fentiek alapján tehát az önkéntes tartalékosok különböző csoportokba sorolhatók a vállalt szolgálat és a kapott kiképzés jellege szerint. Nem kizárt, hogy valaki az általános katonai kiképzést követően kizárólag őrzés-védelmi, szállítmánykísérési és katasztrófavédelmi feladatokra készül fel, míg társa a legösszetettebb külföldi műveletek valamelyikében is szolgálati feladatot kaphat – a megfelelő ellentételezés és kiképzettség mellett. Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a szükséges kiképzettség eléréséhez rendelkezésre álló idő is differenciálásra szorul a tervezett feladatok függvényében. Nem elvetendő az a javaslat sem, hogy egy rendszeresített beosztásra – amennyiben annak betöltése kulcsjelentőségű – akár több önkéntes tartalékos is felkészítésre kerülhessen. A javaslat azonban nem tartja célszerűnek a kizárólag önkéntes tartalékosokból álló önálló egységek kialakítását, ez kevésbé szolgálná az állandó állományét megközelítő harcérték elérését.

Kiemelt jelentőségűnek tartom azt a javaslatot, amely az önkéntes tartalékos katonákat a hadkötelezettség minősített időszakos bevezethetőségét is támogató személyi csoportként fogja fel. A Magyar Honvédség békében nem kell rendelkezzen a hadkötelezettség intézményrendszerének működtetéséhez szükséges állandó állománnyal, azonban megelőző védelmi helyzetben, vagy azt közvetlenül megelőzően indokolt lehet a Magyar Honvédség hadkiegészítési és egyéb szervezeteinek kiegészítése, melyre optimális megoldásként kínálkozik a békében előzetesen felkészített önkéntes tartalékos.

A fentiekhez kapcsolódóan került megfogalmazásra a működést támogató nyilvántartási rendszer fejlesztése, amely a katonai feladatok szempontjából releváns szaktudással rendelkező, korábban szolgálatot teljesített, illetve önkéntes tartalékos szolgálatot vállalók adatait önálló adatbázisban kezelni.

A javaslatok között helyet kapott a költségvetés és kiképzés szempontjából lényeges azon gondolat, hogy a tervezés során ki kell zárni a szükségtelen duplikációkat a felkészítésben, csak olyan képzést kell biztosítani, amely valóban indokolt és lehetőség szerint az állandó állomány kiképzésével együtt kell felkészíteni a tartalékosokat. Ez garantálja, hogy azonos ismereteket kapjon az állomány minden tagja és az objektumok, valamint a kiképzők kapacitása maximálisan kihasználásra kerüljön.

Mindemellett a honvédelmi ágazaton túlmutató javaslatok is megfogalmazásra kerültek, amelyek szélesíthetik az önkéntes tartalékos rendszer külső támogatottságát, hozzájárulhatnak rekrutációs bázisa szélesítéséhez. Ennek keretében javaslatba került az

önkéntes tartalékos szolgálatot vállalók munkajogi védelmének kialakítása, illetve a meglévő védelem esetleges kiterjesztése. A vizsgálat adatai ugyanis azt igazolják, hogy a potenciálisan önkéntes tartalékos szolgálatot vállalni képes és hajlandó személyek a polgári munkahelyük elvesztésétől tartva riadnak el a szerződés megkötésétől.

Ugyanezen kedvezőtlen körülmény kizárását célozza a munkáltatók számára kialakítandó kompenzációs/ösztönző rendszer is. A javaslat alapján nem kizárólag a munkáltató méretének és a foglalkoztatott tartalékosok számának megfelelően differenciált anyagi kompenzáció lehetőségét kell megteremteni, hanem erkölcsi elismerési formák kialakítása is indokolt. A Kormány jelenlegi adó- és járulékpolitikájával a további kedvezmények biztosítása kevésbé lenne összhangban, ezért az esetlegesen jelentős többletkiadással járó kompenzációs elemek rendszerbe emelését 2012-től, a konvergencia-program végrehajtásától kell tervezni, azonban *a vonatkozó szabályokat 2009-ben ki kell dolgozni a későbbi tervezhetőség érdekében.*

A rendszer fejlesztésének további komplex eleme az a teljes lakosságot célzó program, melynek eredményeképpen az állampolgárok szélesebb ismeretekkel rendelkeznenek a honvédelem jelentőségéről, a Magyar Honvédség szerepéről és feladatairól. Ez az általános ismeret-bővítés legegyszerűbben a különböző szintű oktatási intézményekben szervezetszerűen folyó oktatás és képzés keretében valósítható meg.

A jelentést és a fejlesztési javaslatokat a Kormány 2008. október 29-i ülésén fogadta el és az ezek alapján készült előterjesztését határidőben az Országgyűlés elé terjesztette. Az Országgyűlés a 124/2008. (XII. 3.) OGY határozatában a Kormány javaslatát 359 képviselő támogató szavazatával elfogadta.

Hogyan tovább?

Az Országgyűlés hivatkozott határozatában kettős feladatot szabott a Kormány részére. Egyrészt 2009. december 31-ig a Kormánynak meg kell tennie azokat az intézkedéseket, melyek jelentősebb költségigény nélkül az önkéntes tartalékos rendszer fejlesztését szolgálják. 2012-től pedig biztosítani kell a rendszer további elemeinek hatályba lépését is.

A fenti módon meghatározott, időben differenciált feladatszabás előnyös helyzetet hozott az igazgatás számára, hiszen az egyes rendelkezések hatályba lépését messze megelőzően kidolgozhatók a szabályozók, csiszolható a koncepció és a költségelemek tervezését jó előre be lehet illeszteni a költségvetési tervezés, illetve a haderő fejlesztésének 10 éves terveibe.

Mindezek alapján indokolt, hogy **a honvédelmi tárca és a társszervezetek 2009 első negyedévében javaslatot terjesszenek elő a Kormány részére, amelyben az egyes ágazati kidolgozói felelősséghez kapcsolható feladatok megjelennek.** Ennek sorában célszerű feladatot szabni az alábbi tevékenységekhez kapcsolódóan:

a) a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról szóló 106/2007. (XII. 6.) OGY határozat önkéntes tartalékos rendszer fejlesztésével összefüggésben indokolt módosítására vonatkozó előterjesztés kidolgozása;

b) a Magyar Honvédség nyilvántartási és behívási rendszerének korszerűsítésére, valamint a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvény önkéntes tartalékosok jogállását érintő módosítására vonatkozó előterjesztés kidolgozása;

c) az önkéntes tartalékos jogviszonyhoz kapcsolódó büntetőjogi szabályok módosítására vonatkozó előterjesztés kidolgozása;

d) az önkéntes tartalékosok munkajogi védelmének kiszélesítésére vonatkozó előterjesztés kidolgozása;

e) a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszeréhez kapcsolódó munkáltatói anyagi ösztönző/kompenzációs rendszer kialakítása;

f) a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszeréhez kapcsolódó munkáltatói egyéb ösztönző és kapcsolattartási rendszer kialakítása;

g) az alap, közép és felsőfokú oktatási intézményekben az állampolgári/honvédelmi ismeretek szélesítését célzó program kidolgozása és bevezetése;

h) a közszolgálatban dolgozók általános közigazgatási képzési rendszerének honvédelmi ismeretekre vonatkozó fejlesztése.

A honvédelmi tárca döntési kompetenciáit meghaladó feladatokon túl, meghatározó jelentőségű annak a belső szabályozónak a kidolgozása és végrehajtása, amely az ágazaton belüli további feladatokat határozza meg.

Komoly feladat vár a Honvéd Vezérkar új főnökére, aki a tényleges műveleti igények megfogalmazásáért és a kialakítandó önkéntes tartalékos státuszokat is tartalmazó állománytáblák kidolgozásáért felel. Emellett nem kevésbé összetett – és már nem kifejezetten a Honvéd Vezérkar főnöke felelősségébe tartozó – feladat lesz a jogállásra vonatkozó szabályok pontosításának előkészítése, melyek érintőjeként ki kell munkálni a nyilvántartási rendszer új elemeit is.

Mindezekén túl annak is kiemelt jelentősége lesz, hogy milyen ütemezéssel történik meg a rendszer feltöltése, a szükséges logisztikai és infrastrukturális háttér biztosítása, amely a védelmi tervezési és infrastrukturális szakállamtitkár alárendeltjei számára jelent majd jelentős szakmai kihívást.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a tárca felelőssége jelenleg abban áll, hogy minél szélesebb körben biztosítsa a rendszerbe belépni szándékozók fogadásának feltételrendszerét, amely feladat az elmúlt időszakban nem kapott elegendő figyelmet.

A társadalmi támogatottság növelése érdekében megfelelő kommunikáció szükséges. A jelentés megállapításai és a közvélemény-kutatások adatai egyaránt azt valószínűsítik, hogy a valós növekedést csak a Magyar Honvédség munkaerő-piaci helyzetének javulása, az illetmények versenyképességének fokozása hozhat¹³.

¹³ Mindaddig, míg egy „C” kategóriás gépjármű vezetője a polgári életben kimutathatóan jóval magasabb jövedelmet képes realizálni, nem számíthatunk arra, hogy a Magyar Honvédség keretein belül vállaljon feladatot – jóval több kötelezettség és alacsonyabb illetmény mellett.

Magam úgy vélem, hogy a rendszer hatékonyságának fokozása az együttműködésben rejlik. A további feladatok megoldása során a kidolgozóknak ágazaton belül és kívül szorosan együtt kell működniük egymással a rendszer fejlesztésének egységessége érdekében. A határidők betartása lényegi kérdés, a kért részfeladatokat már az első egyeztetési körre is magas szakmai színvonalon és magas kidolgozottsággal kell megküldeni. Kiemelt felelőssége van a kérdésben a hadműveleti tervezés alaposságának és az igények pontos megfogalmazásának, a rendszer valós szükségleteken alapuló kiépítésének és a rendszer-elemek aktivizálására vonatkozó ütemezésnek.

Ez biztosíthatja, hogy a tárca eleget tegyen az alaprendeltetés szerinti feladatainak, és ez lehet a feltétele annak, hogy a rendszerbe belépni szándékozók és munkáltatóik számára – ma még nem rendelkezésre álló forrásból – megfelelő ellentételezést nyújthassunk. Ezek hiányában az önkéntes tartalékos rendszer megkezdett fejlesztéséből csak újabb iratcsomó lesz valamelyik irattárban és a Magyar Honvédség tartalékait kizárólag a hadkötelezettség minősített időszakai bevezetése esetén értelmezhetjük.

Dr. Hautzinger Gyula nyá. ezds.

GONDOLATOK EGY AMERIKAI BESTSELLER KAPCSÁN

BREMER, PAUL. L.: Az én iraki esztendőm. Küzdelem a jobb jövőért című könyvének ismertetése egy olyan olvasó véleményével, aki a leírt események időszakában Irakban szolgált.

BREMER, PAUL.L.: My Year in Iraq. The Struggle to Build a Future of Hope; New York, 2006. Simon & Schuster, 432 p. ISBN 0743273893. The book is introduced with comments of personal opinion by a soldier served in Iraq in same critical time.

Úgy tűnik Amerika időnként még mindig túlságosan messze van. Legalábbis akkor, ha a Paul Bremer nagykövet – G. W. Bush elnök teljhatalmú iraki megbízottja – által írt visszaemlékezés magyarországi megjelenésének időpontját egybevetjük a könyv amerikai közreadásának időpontjával. Érdemes volt elolvasni ezt a jó stílusban megírt, jól szerkesztett, a *US Today* által a 2006-os év egyik sikerkönyvének kikiáltott könyvet. Valóban olvasmányos mű, ahogy mondani szokták: „nem lehet letenni”. A könyv nagyon is amerikai nézőpontból íródott, és igencsak izgalmas esztendőt mutat be, a 2003. májusa és 2004 június vége közöttit, amely idő alatt a szerzőhöz hasonlóan magam is Irakban szolgáltam.

Csak azért, hogy azóta eltelt közel félévtized távlatából ne feledjük az eseményeket és a szereplőket: Paul Bremer nagykövet pár nappal azután vette át felelősségteljes beosztását, hogy Bush elnök 2003. május elsején teátrális körülmények között, a nyílt vizeken manőverező USS Abraham Lincoln repülőgép-anyahajón bejelentette: *“Irakban befejeződtek a főbb harci cselekményekkel járó hadműveletek”*. Magyarán, véget ért a háború, kezdődhet a konszolidáció. Ma már tudjuk, egy lélegzetvételnyi szünet után nem befejeződött, hanem újratezdődött a háború Irakban. Egy új típusú háború, amely igazán még ma sem ért véget, és kérdés egyáltalán a pozitív jóslatok ellenére véget ér-e belátható időn belül, sőt azóta kérdésessé vált, hogy véget ér-e immár Afganisztánban is, és a jó ég tudja még hol, ha nem vigyázunk a jövőben!

A szervezet, amelyet Bremer több mint egy éven keresztül vezetett, a CPA (magyarul a Szövetséges Ideiglenes Hatóság) „civil” szervezatként lett hivatott a Szaddam-rezsim ideje alatt a totálisan leromlott ország, és a pár hetes, különben nem túl nagy károkat okozó amerikai–brit invázió utáni újjáépítés megszervezésére, és az ország irányítására, az irakiak részére történő 2004 június végi formális átadásig. Bremer személyében Bush és munkatársai a félig-meddig az állami ügyektől már visszavonult, de nagy tapasztalatokkal rendelkező diplomatát találtak meg, aki óriási lelkesedéssel vágott bele a munkába.

A könyv szerzője írásában többször von párhuzamot a második világháború során legyőzött Németország és Japán megszállása, valamint Irak között. Ez a párhuzam eleve több gondolatot is felvet a történelmet és az Irakban történeteket valamennyire ismerő olvasóban. Először is, a hitleri Németország és a császári Japán hosszú éveken át totális háborút folytatott az Egyesült Államokkal szemben, míg ez Irak esetében vajmi kevésbé igaz. Ha voltak is harci cselekmények, azok csak korlátozottak voltak, igen rövid ideig tartottak, és a polgári lakosságot messze nem érintették annyira, mint a második világháború során. Másodszor, más kultúrákban történt mindez. Németország és Japán, igaz, egymástól eltérő, de évezredes kultúrával rendelkezett, a két ország lakossága magas fokon szervezett államokban élt, ellentétben Irakkal, ahol az irakiak néhány évtizeddel korábban még törzsi keretek között

éltek, és ahol még az államnak a helyét is mesterségesen alakították ki a nagyhatalmak. Ami viszont nagyon is közös: minden esetben tudomásul kell venni, hogy ha egy másik, akármennyire is jól vagy rosszul működő szuverén állam életébe beavatkozás történik, attól kezdve, hogy a régi állam megszűnik a korábbiak szerint működni, a teljes felelősség az új hatalomra, esetünkben az Amerikai Egyesült Államokra hárul. Ez a felelősség nehezedett Paul Bremerre is, Bagdadba történt 2003. május 11-i megérkezésének pillanatától. Talán lehet a jól ismert mondást „sajátosan” alkalmazni: „Jaj, a legyőzőnek!”

Hallatlanul érdekes, ahogy Bremer megismertet bennünket egyrészt az amerikai adminisztráció első számú vezetőivel, másrészt a Szaddam bukása után megindult iraki politikai élet szereplőivel. A nagykövet betekintést nyújt a legbensőségesebb helyszínekre a Fehér Ház ovális irodájába vagy akár az edzőtermébe is. Tanúi lehetünk olyan bizalmas beszélgetéseknek, amelyekről korábban szinte semmit sem mondó sajtóközlemények tudósítottak csak, vagy amelyekről egy villanás erejéig láthattunk valamit a híradókban. Vonatkozik ez az iraki politikai élet szereplőire is. Érdekes annak a több frontos küzdelemnek a hiteles ábrázolása, amelyet Bremer vívott a remélt, gyors konszolidáció érdekében mind saját washingtoni adminisztrációjával, mind az irakiakkal. Különösen érdekes, ahogy a szerző bemutatja az amerikaiak által elismert iraki új politikai elittel (Barzani, Cselebi, Allavi) és az iraki vallási vezetőkkel, különösen a síita közösség első számú vezetőjével Szisztani nagyajattollahal és a 2003. nyara után az egyre jobban megerősödő fiatal radikális síita hitszónokkal, Mukhtada Al Szadrral folytatott „árnyékboksolását”.

A könyvben számomra, katonának mégis a legizgalmasabb részek a katonai vezetőkkel folytatott tárgyalások és a katonai események leírása, valamint az, hogy miként történik mindezeknek a bemutatása az olvasó számára. Franks, Abizaid, Sanchez tábornokok azok a katonai vezetők, akik időről-időre feltűnnek az események kapcsán. A szerző az izgalmas események sorában szól a nemzetközi „lengyel” hadosztályról, amelynek kötelékében a magyar szállítózászlóaljunk is tartozott, a hadszíntérré történt kitérésétől (2003. augusztus vége) 2004 decemberéig, a kivonulásunk időpontjáig. A szerző nyilván elsősorban a britekkel való szövetségre gondol, mert a lengyel hadosztályt idézőjelbe teszi, majd a résztvevő nemzetek felsorolását is igen nagyvonalúan kezeli, amikor az első említés során a lengyeleken kívül csak az ukránokat és a közép-amerikaiakat említi. Elfeledkezve a többi, több mint húsz másik országról (így Magyarországról is), amelyek legjobban felkészült katonáikat küldték a Bremer által csak a „síiták szíve közepének” nevezett terület konszolidálására.

Bremer először kevesebb, mint háromezer katonáról beszél, amely a valóságban még a hiányosan említettek összlétszámát sem fedi. Ténylegesen a hadosztály keretében – a síiták legfontosabb öt tartományát magába foglaló, közel Magyarországnyi területű, ötmillión felüli lakosú körzetben – a végzendő feladatok megoldására mintegy 9000 fős létszám került összevonásra. Jó lehet még ez a létszám sem közelítette meg egy normál US szárazföldi hadosztály létszámát. De nem is ugyanazzal a feladattal állították fel az egységünket, hiszen az ENSZ BT 2003. május 23-án kelt 1483. számú határozata kifejezetten a háborús feladatok után esedékes – ha szabad így fogalmazni – „hagyományos” békefenntartásra ösztönözte a nemzeteket, és nem egy a XXI. évszázadra valószínűsíthetően jellemző új típusú háború folytatására. És itt van Bremer egyik tévedése, amit visszaemlékezése során többször elkövet. Miközben nyilvánvalóan felismeri, hogy a biztonsági helyzet messze nem az, amire Washingtonban számítottak, folyamatosan azt sugallja az olvasónak, hogy a „nemzetközi” erők nem voltak alkalmasak, továbbá nem is akartak az amerikaiak mellett a rendcsinálásban aktívan részt venni. Ez a fajta szemlélet torzítja a különben tisztességesen leírtakat. A mi nemzetközi részvételünk nagyon is amerikai szempontból történő beállításával, sajnos,

Bremer arányt és irányt téveszt. Nagyobb baj, hogy ezzel, évekkal az események után is azt a véleményt sulykolja az olvasóba, a briteken kívül a többi multinacionális szereplő szinte csak azért volt jelen Irakban, hogy megnehezítse a „koalíciós” erőfeszítéseket.

Nos, a helyzet merőben más! Évekkal az események után, a tények ismeretében az a véleményem, hogy a babiloni központú nemzetközi hadosztály, elsősorban azért kellett, hogy az amerikai kormányzat a világ előtt bizonyíthassa, milyen széleskörű az a nemzetközi támogatás, amelyet az Egyesült Államok régi és új szövetségesei nyújtanak abban a háborúban, amely a terrorizmus ellen folyik, és amelynek jelszava alatt került sor az iraki beavatkozásra is. Amiről Bremer nem beszél, de a 2003 tavaszán megkezdődött tárgyalásokon válhatott nyilvánvalóvá Washington számára, hogy ha széles nemzetközi részvételre akarnak számítani, akkor az csak az ENSZ BT által május végén szentesítettek alapján, és korlátozott katonai feladat-végrehajtásról szólhat. Ráadásul, miként a későbbiek során bebizonyosodott, a felderítési adatok elemzése is tévesnek bizonyultak, így nem is a legbékésebb körzetet jelölték ki részünkre.

Mi, magyarok többször is említésre kerülünk a könyvben. No, nem az iraki stabilitás érdekében a helyszínen végzett szállítási feladataink végzése kapcsán, hanem egy, a Bremer környezetéből kiindult ötlettel összefüggésben. Ennek, mint annak idején a magyar sajtó is tudósított róla, az volt a lényege, hogy Taszáron, akkor még az amerikai bázison, tömegesen képeztek volna ki iraki rendőröket. A terv (ahogy a memoár sugallja), a magyarok „érdektelensége” folytán meghiúsult. Nyilván, a biztonságunkért felelős vezetők gondosan mérlegelték, milyen kockázattal járhatna, ha az iraki konfliktus megoldását határainkon belülre is kiterjesztenék.

A nemzetközi „lengyel” hadosztály szerepéről, és a kialakult helyzetben cselekvőképtelenségéről Bremer a 2003 októberi események kapcsán ír először. Elmondja, hogy miután a hadosztályunk nem vállalta (nem vállalhatta), a lázongó Kerbelába történő erőszakos behatolást és a rendteremtést, az amerikai csapatok vonultak be oda. Rögtön három katonát veszítettek. Egyikük Orlandó alezredes, a velünk együttműködő MP-zászlóalj parancsnoka volt. Jellemző, ahogy Bremer az esetet leírja. A Sanchez altábornaggyal folytatott beszélgetését idézem: „ – Szükségem van 24 órára, hogy a parancsokat kiadjam a csapataink számára – mondta Rick – még inkább 488 órára! – Miért? – kérdeztem – nincsenek lenn gyors ragálású erőink? Rick megrázta a fejét. Az 1. Tengerészgyalogos Expedíciós Erők hazatértek és a helyükbe külföldi csapatok (megjegyzés: szó sincs koalíciós megnevezésről! H.Gy.) települtek. A parancsnok elutasította az együttműködést. Azt mondja, ilyen feladat végrehajtása (Szadr elfogása) ellentétes az alkalmazási szabályaival.”

Nos, első pillantásra minden korrekt. Azokban az októberi szép őszi napokban a vonatunk teljes gőzzel robogott előre. Nincs a világon egyetlen demokratikus állam törvényhozása sem, amelyik menetközben „átállította” volna a váltókat. Mi, és az egész hadosztály úgy folytatta a tevékenységét, ahogy a politika mesterei megkreáltak bennünket. Az első pillanatoktól kezdve nem volt itt szó erőszakos akciók kezdeményezéséről! A Kerbelába történt elsőre meghiúsult bevonulás előtt valamennyi, a hadosztálynál szolgálatot teljesítő nemzeti rangelsőt összehívta a parancsnok, Tyszkiewicz tábornok. A kérdés egyszerű volt: *melyik nemzet vállalja, hogy erővel bevonul Kerbelába, a siiták szentélyébe és megpróbálja elfogni Szadr-t?* Nem akadt egyetlen vállalkozó nemzet sem a feladat végrehajtására.

Maga az esemény, a támadó művelet elutasításának ténye egyébként szerepel a memoárban, amikor Bremer felidézi a Sanchez altábornaggyal folytatott beszélgetését: „... És aztán ő (Tyszkiewicz vezérőrnagy) írásban megtagadta a parancsomat!” Mint ahogy eleve

nem is tartoztak ilyen operatív feladatok a hadosztály feladatkörébe. Nehézfegyverzet és harci repülők hiányában, a hadosztály eleve alkalmatlan is volt offenzív feladatok végzésére. Ezen túl, a sebtében összeverbuvált magasabbegység felszereltsége is – finoman fogalmazva – kívánnivalókat hagyott maga után. Az mindegy, hogy hogyan, csak jöjjenek, majd a hadművelleti területen felszereljük őket szemléletű amerikai invitálás meg is hozta a maga „problémahalmazát”. Elég itt csak a latin-amerikaiak felszerelésbeli hiányosságaira, vagy a mi, magyar szállító alakulatunknak beígért amerikai szállítóeszközökkel történő biztosítás elégtelenségeire utalnom. Tehát, kedves olvasó, ne tessék azt a fajta impotenciát, amit a *US Today* és *New York Times* kiváló sikerkönyvének írója a bekövetkezett események kapcsán próbál elhárítani, a nemzetközire értelmezni! Úgy gondolom, hogy a bajok okai máshol keresendők. A szerző mentségére szolgáljon, azok talán nem is Bremer nagykövet bagdadi csapatában voltak találhatóak.

Bremer máshol így ír: „...*A város (Kerbela) a lengyel hadosztály alárendeltségébe tartozó bolgár zászlóalj művelési területéhez tartozott. A bagdadi hadművelési központ olyan jelentéseket kapott tőlük, hogy nem történt semmi olyan, ami miatt be kellene vonulni a városba.*” A szerző eközben elfelejt olyan tragikus eseményeket megemlíteni, amelyek velünk, a szövetségesekkel történtek. Mint történetesen a kerbelai bolgár tábor elleni, december 27-i, tartálygépkocsival végrehajtott öngyilkos merénylet, amikor bolgár bajtársaink már messziről azonosították a szándékot és kézfegyvereikkel bátran felvették a harcot. Ismétlem, kézfegyverekkel, mivel más eszközeik nem voltak. Elvégre, békefenntartóknak jöttek! Megakadályozva a még nagyobb tragédiát, öt kitűnő, bátor bajtársunk esett el a küzdelemben. Szomorú és egyben magasztos példája volt annak, hogy miként viselkedett fegyvertársaink felső állami vezetése: szinte rögtön a történések után személyesen a bolgár védelmi miniszter jött el hozzánk, és vitte magával haza a hős halottakat, egy perccel sem hagyva tovább őket azon a földön, ahová ők is, mint mi megannyian, békét kívántunk hozni. Úgy gondolom, hogy ez is a memoár által ki nem mondott igazságokhoz tartozik.

A visszaemlékezés lapjairól az idő múlásával az egyre súlyosbodó helyzet tárul elénk. 2004 tavaszára Irakban a helyzet még tragikusabbá vált. Március 2-án a síiták nagy ünnepének, az Asurának az első napján Kerbelában 112 zarándokot öltek meg, és százakat sebesítettek meg a terroristák bombái. Miközben, Bremer a nagypolitika összes eszközével az ország egyre nehezebbé váló irányításának az irakiak számára való részbeni átadását igyekezett előkészíteni, a biztonsági helyzet tovább romlott. A szerző itt újból a koalíciós erőket hibáztatja: „*Nedzsef, Kufa és környéke a lengyel parancsnokság alá tartozó spanyol, bolgár, ukrán (?) és közép-amerikai egységek művelési területe... Mindegyik a saját harcbalépési szabályai szerint működik, és mindegyik hazafelé, a saját „ideges” fővárosa felé jelent.*” Nos, Bremer itt közvetve kimondja az igazságot az eredeti küldetésének egyre nyilvánvalóbbá válóan megfelelni nem képes „lengyel” hadosztály helyzetéről, és mintha erről a küldő, és 2004 tavaszára már bizony egyre „idegesebbé” váló fővárosok tehetnének.

A könyvet olvasva elérkezünk 2004. április 4-éhez, ami totális fordulatot hozott nemcsak az iraki biztonság további alakulása, de az egész nemzetközi békefenntartás korábban megálmódott sorsát illetően is. Ez az a pillanat, amikor az addig békésnek tartott síita közösség militáns része ellenünk fordult, nehéz helyzetbe hozva Bremert és valamennyiünket, akkor és ott Irak középső, korábban a legbiztonságosabbnak kikiáltott részén. Bremer nagykövetnek még ekkor is volt egy elkeseredett kísérlete, amikor arra akarja rávenni Washingtonot, hogy a „*külgügy utasítsa a koalíciós partnerek országában lévő nagykövetségeit, hogy a legkorábbi, reggeli időpontban tájékoztassák partnereiket, hogy ami*

folyik, az masszív és közvetlen kihívás a koalíció ellen. Mi erővel kell, hogy válaszoljunk Mukhtadának!”

Szegény Bremer! Nem tudja, nem akarja megérteni, hogy a robogó gyorsvonal váltóját képtelenség menetközben átállítani. Különösen nem az amerikaiak által idealizált, többpárti alapon működő parlamentáris demokráciákban. Jellemző a különben óráról-óra hitelesen közvetített tudósításra, ahogy a folyamatban lévő nedzsefi eseményekről tájékoztat: „*A spanyolok ülnek a fenekükön. Tartják a pozícióikat, ahelyett, hogy maguktól tüzelnének. Nem avatkoznak a harci eseményekbe, annak ellenére, hogy amerikaiak és irakiak hullnak a szemük előtt. Ülnek a tankjaikban a körletük körül és semmit sem tesznek. Ez felháborító dolog. Ez a nem egészen akarom koalíciója!*” Ezek súlyos és természetesen igaztalan vádak. Bremer elfelejti megemlíteni, hogy ekkor már túl vagyunk a március 11-i borzalmas madridi bombamerényleteken, és az új vezetés már meghozta a döntését a spanyol dandár műveleti területről történő kivonásáról. De ha nem is a kivonulásra való felkészülés közepén ütöttek volna be a sajnálatos események, a spanyoloknak akkor sem lett volna felhatalmazásuk offenzív feladatok végrehajtására.

Egyébként hiába igyekszem megerőltetni a memóriámat, nem emlékezem egyetlen esetre, sem, amikor Bremer meglátogatta volna hadosztályunkat. A legmagasabb CPA-képviselő, akivel találkozhattunk, a könyvben egyébként többször is emlegetett, a hadosztályunkkal megközelítően azonos területre kiterjedő hatáskörrel rendelkező, Al Hillah-i székhelyű Mike Gfoeller volt.

A nagykövet iraki tevékenységének utolsó hetei-hónapjai a korlátozott függetlenség átadásának erőltetésével teltek. Ebben is, mint szinte mindenben, időről-időre szembe került hol a saját washingtoni vezetésével, de leginkább a helyi, iraki vezetőkkel. Végül, mint a mesében, sikerült az általa elképzelt döntést kivitelezni, és a biztonsági helyzetre hivatkozva a tervezett időpont előtt, 2004. június 28-án megtörtént a „nagy esemény”, az iraki függetlenség korlátozott átadása. A nagykövet rögtön az ünnepség után elhagyta Irakot. A média fokozott érdeklődésétől kísért nyilvános távozás a repülőtéren fejeződött be, ahol az új kormány miniszterelnök-helyettese búcsúztatta az Air-Force szállítógépébe mosolyogva, integetve beszálló Bremert. Majd miután a sajtó és a hivatalos búcsúztatók eltávoztak (és ez nagyon jellemző az egész helyzetre) a néhány órával korábban még teljhatalmú nagykövet és szűk kísérete a repülőtér egy másik sarkában, tartva a repülőgépe elleni esetleges rakétatámadástól, átszállt egy kis sugárhajtású gépbe, és azzal hagyta maga mögött Bagdadot.

A végső nagy igazságok megfogalmazásának kísérletéről lemondva, de a Bremer által Irakban töltött év főbb történéseit, eseményeit összegezve megállapítható, hogy az egész mű a küldetés fontosságát és annak eredményességét sugallja. Erről igazán majd a történelem mond ítéletet. Bremer még az utolsó pillanatokban is fontos, nélkülözhetetlen döntésének tartja azt az első intézkedését, amellyel feloszlatta az iraki hadsereget és határőrséget. Visszaemlékezem, milyen nehézségeket jelentett számunkra az új biztonsági erők létrehozása és különösen a határőrizet (amelyet Bremer egy szóval, egyszerűen korruptnak nevez! H.Gy.) újraszervezése. Bremer rólunk, a nemzetközi erőkről nem ritkán, az okok megjelölése nélkül negatívan nyilatkozik. Számunkra és az egész iraki műveletben résztvevők számára fontos tanulság, hogy legközelebb, ha hasonló helyzetre sor kerül, csak jól körülírt, kellően artikulált vállalkozásba kezdjünk. Elkerülendő – mint erre a memoár igen negatív példa – a megalapozatlan, félrevezető vádaskodásokat. Mindezek ellenére, teljes szívből ajánlom a könyvet mindenkinek, aki megteheti, hogy elolvassa ezt a végig érdekfeszítő olvasmányt, amelynek tapasztalatai reméljük, nem lesznek általánosok a XXI. században.

Végezetül, a sokat emlegetett lengyel hadosztályról! Pár hónapja, 2008. október 1-jével, öt évvel megalakulása után befejezte a küldetését. Messze nem azzal a feladattal, amellyel korábban létrehozásra került. Hol van már a húsznál több nemzet és a kilencezer katona? Hol az öt tartományra kiterjedő hatáskör? Mindezek mellett az elért eredményeket egy pozitív, az elmúlt évek evolúciós eredményének aposztrofálják a hivatalos szervek. Nos, ezt is majd a történelem dönti el. Mint ahogy azt is, hogy nem volt-e hiábavaló a mára sok ezer Irakban elesett katonának a pusztulása, közöttük a lengyel hadosztály több katonájának (közöttük a mi elesett hősünk) halála. Egyelőre, a folyamatosan közölt hivatalos egyre bizakodó vélemények ellenére, távol az a pillanat, amikor ezt objektíven el lehetne dönteni.

Dr. Kassai László nyá. ezredes
Ocsovai János nyá. mk. ezredes

A TERÜLETI KATONAI IGAZGATÁS ÚJ SZERVEZETI RENDJÉNEK KIALAKÍTÁSA

A szerzők a területi katonai igazgatás elméleti és gyakorlati kérdéseit, összetevőit elemző tanulmányukban, amely az MHTT 2008. évi pályázatán II. díjat nyert, bemutatják: a területi katonai igazgatás helyét a magyar közigazgatás és a belső katonai igazgatás rendszerében; a hatályos jogszabályok alapján foglalkoznak a területi katonai igazgatás tárgyával, feladataival és szervezeti rendszerével; majd felvázolják a területi katonai igazgatás új rendszerére történő áttérés folyamatát; összegezik az önkéntes haderőrendszerhez igazodó hadkiegészítő parancsnokságok működésével és az új szervezeti struktúrára történő áttérésükkel kapcsolatos tapasztalatokat.

In the study analyzing the theoretical and practical questions and components of territorial military administration, that has won the 2nd award in the competition of Association of Hungarian Military Science 2008, the Authors present the place of territorial military administration in the structure of the Hungarian public and the inner military administration, they handle its subject, tasks and organizational structure based on legal regulations, delineate the process of conversion to the new scheme, summarize experiences of the function and change-over to the new organization of draft agencies suiting the scheme of a volunteer force.

Az utóbbi években érdeklődéssel figyeltük a közigazgatás korszerűsítésére irányuló általános és konkrét szakirodalmi és kormányzati elképzeléseket. Ezen belül is – éppen a szolgálati feladatainkkal összefüggésben – érdeklődésünk elsősorban a területi államigazgatási reformra és az annak szerves részét képező *területi katonai igazgatási feladatok és hatáskörök alakulására irányultak*. De már itt és most a jelen tanulmány bevezetőjében ki kell jelentenünk, hogy a területi katonai igazgatás feladat- és hatáskörének áttekintésénél – mivel az államigazgatás területi szintje sok vonatkozásban összefügg a közigazgatás egészével – nem lehet figyelmen kívül hagyni a közigazgatási reform alapvető célkitűzéseit.

A rendszerváltás óta – a közigazgatási reform keretében – számos részfeladat került megvalósításra, így 1990-ben kiépült a helyi és a központi közigazgatás új típusú szerkezete. A működés során azonban felszínre került számos régi és új keletű hiányosság, amelynek felszámolására – az euro-atlanti integrációs feladatokra való felkészülés érdekében – a kormány 1996-ban egy átfogó közigazgatási reformot indított el. *Ez a reform folyamat azonban mind a szakmai berkek, mind a jelen kormányzat álláspontja szerint is elavult és csak kisebb rész eredményeket ért el.*

A regionális és kis térségi szervezést igénylő államigazgatási feladat- és hatáskörök, valamint a területi államigazgatási szervek átalakítására vonatkozó intézkedésről szóló 1075/2004 (VII.21.) Korm. határozat alapján egy erőteljes előkészítő munka indult be. A szakmai műhelyek tudományos háttérére támaszkodó kormányzati vélemény az volt hogy a közigazgatási reform célkitűzései egyebek mellett csak a területi önkormányzás megerősítésével és regionális szintre emelésével valósítható meg. *Tehát a valóban hatékonyan működő területi önkormányzás optimális területi szintje nem a megye, hanem a régió.* Mint ismert a Kormány által 2006

júniusában a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény módosítására vonatkozó előterjesztést az Országgyűlés nem fogadta el. Ugyanakkor a szakmai berkekben de a kormányzati szinten is előrelépésként került értékelésre, hogy az Országgyűlés elfogadta a központi államigazgatási szervekről, valamint a kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvényt. Ez alapvetően rendezte a közigazgatási szerveket, meghatározta ezek irányítási formáit és rögzítette a hatáskör-telepítés alapvető szabályait, illetve lerakta a területi szervek létesítésének néhány alapját is.

A területi katonai igazgatási feladatok és hatáskörök alakulásának szempontjából történelmi jelentőséggel bíró változást hozott a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény (a továbbiakban: Hvt.), *amely békeidejére megszüntette a hadkötelezettséget és átalakította az ehhez kapcsolódó intézmény rendszert.* Az előző honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény rendelkezéseire képest átrendeződött a területi katonai igazgatás feladat- és hatásköri rendszere.

A Hvt. rendelkezésére alapozva a Kormány folytatva az államigazgatási szervezeti rendszer reformját a kormányzati szervezeti decentralizációs – deregulációs program részeként a közfeladat-ellátás hatékony szervezeti kereteinek kialakítása érdekében a 2118/2006 (VII.30.) Korm. határozatban meghatározta a fővárosi és megyei hadkiegészítő parancsnokságok regionalizálását két központ kialakításával, melynek végrehajtása 2007. január 1-jei hatállyal megtörtént.

Tanulmányunk megírásának aktualitását és egyben célját is egyrészt a területi katonai igazgatás feladat- és hatásköri illetve szervezeti rendszerében végbement újszerű változásoknak – a közigazgatás és a haderőreform átfogó modernizációjának keretébe ágyazva – egyfajta szakirányú magyarázatát adja, másrészt az eddigi működés során felmerülő problémákat jelezzé, illetve a változtatást igénylő kérdések szükségességét indokolja, továbbá hogy vázlatos történeti képet adjon a területi katonai igazgatás folyamatos változásáról. *A tanulmány tartalmi sajátossága hogy alapvetően a jogszabályok alapján vizsgálja az egész intézményi rendszert, illetve igyekszik elméleti alapon építkezni és kifejezésre juttatni a honvédelmi, közelebbről a katonai szükségleteket.*

A területi katonai igazgatás intézményrendszere

A területi katonai igazgatás helye a magyar közigazgatás (államigazgatás) illetve a belső katonai igazgatás (katonai rendtartás) rendszerében

Ahhoz, hogy a területi katonai igazgatás helyét – egyrészt a tudományos elvárásoknak, másrészt a jogszabályok által használt fogalmi és tartalmi követelményeknek megfelelően – megnyugtatóan el tudjuk helyezni a közigazgatás és az államigazgatás feladat-, illetve szervezeti rendszerében feltétlenül szükséges néhány alapfogalom meghatározása.

Mindenek előtt szólnunk kell a közigazgatásról, amely a szakirodalom szerint /1/ *egy sajátos igazgatás, a társadalomban működő igazgatási rendszerek egyik fajtája.* A közigazgatás azonban ugyanakkor az állam integrált szakigazgatási rendszere, amely az állami feladatokat ténylegesen megvalósítja. Sajátossága, hogy a társadalomban létező

legnagyobb szakigazgatási rendszer és tevékenysége kiterjed az egész társadalomra. A közigazgatás a politikai hatalomnak alárendelt, a politikai hatalom céljait, feladatait valósítja meg, tehát meghatározó szerepe van az állam életében.

Az államigazgatás intézmény rendszerét a szakirodalom, de a kormányzat is a közigazgatás rendszerébe határozza meg mivel a közigazgatást teljes egészében jellemzik az igazgatás, szakigazgatás általános törvényszerűségei de más igazgatási rendszerektől megkülönböztető sajátosságai is vannak. Lényegében a közigazgatás az állami igazgatása. *Az állam a közigazgatás rendszere útján látja el klasszikus feladatait – a közrend fenntartását, a jogvédelmet, a honvédelemet stb. – valamint azokat a közfeladatokat, amelyek közszolgáltatásnak minősülnek.*

A közigazgatási rendszerek elsődleges legfontosabb intézménye az államigazgatás, amely az állami szervek összességét magába foglaló államigazgatási rendszer. Mint már említettük az állam elsősorban az államigazgatási illetve annak alrendszerén keresztül valósítja meg a közigazgatási feladatokat, melyre az államigazgatásnak alkotmányos felhatalmazása van. A polgári demokráciákban a plurális jogállam közigazgatása általában osztott és benne alapvetően két közigazgatási szerv típus van melynek egyik alrendszerét a kormánynak alárendelt (központi) hierarchikusan felépített államigazgatási alrendszer, a másik alrendszerét, pedig a területi- helyi önkormányzatok adják. /2/

A központi államigazgatási szervekről valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény 1. § (2) bekezdése értelmében *központi államigazgatási szervnek minősülnek* a Kormány és a kabinetjei, a kormánybizottságok, a minisztériumok, az autonóm államigazgatási szervek, a kormányhivatalok, a központi hivatalok és a rendvédelmi szervek országos parancsnokságai.

Az államigazgatás területi szervei is két nagyobb csoportra tagozódnak, *egyrészt* a központi alárendeltségű (dekoncentrált) területi szervekre, ilyenek az általános hatáskörrel rendelkező megyei (fővárosi) közigazgatási hivatalok és a megyei állami kollégiumok. Ezek a kormány általános hatáskörű szervei, *másrészt* az ágazati feladatokat területi szinten ellátó államigazgatási szervek. Az államigazgatás területi szervei általában centrális alárendeltségben működnek, de ezen belül is megkülönböztetünk *önálló* és *nem önálló* területi államigazgatási szerveket.

Mint ismeretes szinte valamennyi ágazat igazgatási feladatainak ellátása érdekében szükségyszerűen létrehozta, illetve kifejlesztette a megfelelő területi szerveit. Az ágazati besorolás tekintetében a honvédelem irányításáért felelős honvédelmi minisztérium is kialakította és a követelmények szerint, időnként módosította a területi katonai igazgatási szerveit. Ezen szervek intézményesítése általában törvényben történt, *jelenleg a Hvt. 60. §-a deklarálja, intézményesíti a katonai igazgatás területi szerveit, a Hvt. 54. § (1) bekezdése pedig rögzíti, hogy a honvédelem helyi irányítása – a Hvt-ben és a kormány rendeletben meghatározottak szerint - a honvédelem területi és helyi igazgatását megvalósító szervek mellett a hadkiegészítő parancsnokságok feladatkörébe is tartozik.*

A területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) a Kormány által megállapított /3/ regionalizálást követően *sajátosan megyei alapon*

építkező több megyét (a fővárost) átfogó illetékességű centrális irányítás alatt lévő regionális szervezetek. Míg korábban a területi katonai igazgatási szervek megyei (fővárosi) illetékességgel (működési területtel) rendelkeztek, *jelenleg regionalizált illetékességgel rendelkező szervekké alakultak át.* Sajátossága a regionális szerveződésnek hogy a régióknak alárendelten megyei (fővárosi) szinten kihelyezett részlegek is működnek.

A területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) államigazgatási feladatokat is ellátó önálló katonai szervezetek. Államigazgatási feladat- és hatáskörüket alapvetően a Hvt. állapítja meg. Helytelennek tartjuk azokat a nézeteket, illetve állításokat hogy a területi katonai igazgatási szervek félig katonai, félig államigazgatási szervek. /4/ Álláspontunk ebben a kérdésben határozottan az, hogy ezen szervek katonai szervezetek, amelyek államigazgatási feladatokat is ellátnak. A területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) osztatlan irányítású szervezetek mind a szakmai, mind a szervei irányítás egy kézben összpontosul.

A területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) feladat- és hatáskörének, illetve szervezeti rendszerének meghatározása mellett figyelembe kell vennünk a Hvt. 7. § (2) – (3) és a (7) bekezdésében intézményesített *Honvédség Központi Adatfeldolgozó szervét* is, amely a törvényben meghatározott körben adatkezelő szerv. Jelenleg ezt a feladatot a Magyar Honvédség Katonai Igazgatási és Adatfeldolgozó Központ (a továbbiakban: MH KIAK) látja el. Nagyon furcsának találjuk a Hvt.-ben a MH KIAK-nak egy viszonylag megfoghatatlan általános megfogalmazását akkor, amikor a hadkiegészítő parancsnokságokat konkrétan nevesíti. Amíg a hadkiegészítő parancsnokságok megyei alapon építkező több megyét (fővárost) átfogó illetékességű regionális szervezetek addig *az MH KIAK a Hvt.-ben meghatározott feladat- és hatáskörben az egész országot átfogó sajátosan egyedi illetékességgel rendelkező államigazgatási feladatokat is ellátó centrális irányítás alatt álló katonai szervezet.* Éppen ezért – megítélésünk szerint – a MH KIAK-nak mint fontos államigazgatási feladatokat is ellátó katonai szervezetnek az alapvető intézményes jogállását a Hvt.-ban is szerepeltetni kellene. Ugyanis a Hvt.-ben a MH KIAK-ra vonatkozó fontosabb rendelkezésekből egyértelműen következik a jogalkotónak a szervezetre vonatkozó megváltozott koncepciója, illetve utalást tartalmaz a szerv státuszára, megnövekedett feladat- és hatáskörére, valamint a viszonyrendszerére.

Az előzőekben említett katonai igazgatási szervek mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a Hvt. 7. § (2) bekezdésében szereplő *Honvédség Központi irattározásra kijelölt szervét sem,* amely a törvényben meghatározott keretek között irattározásra kijelölt szerv. Jelenleg ezt a feladatot a Honvédelmi Miniszter alárendeltségébe tartozó HM szervek közül a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum látja el (a továbbiakban HM HIM). *A HM HIM a Hvt.-ben meghatározott feladat- és hatáskörében – a MH KIAK-hoz hasonlóan – az egész országot átfogó sajátosan egyedi illetékességgel rendelkező a miniszter alárendeltségébe tartozó államigazgatási feladatokat is ellátó Honvédelmi Minisztériumi szerv.*

Az állam fizikai hatalmát megvalósító állami szervezetek, így a hadsereg, a rendvédelmi szervek stb. irányítása általában az államigazgatási szervek feladata. Ezen szervezetek az államigazgatás központi szerveinek például a Honvédelmi Minisztériumnak, az Igazságügyi és Rendvédelmi Minisztériumnak stb. alárendelten hierarchikus és centrális rendszerbe működnek. Ebben az összefüggésben a centrális és

a hierarchikus irányítás az alkotmányosság és a törvényesség garanciája is. Ezen szervezetek irányítása sajátos jogi szabályozás keretében valósul meg. Az alkotmányosság, a politikai hatalomnak való alárendeltség egyfajta sajátos jogi megoldásokat hoz létre. Ezen szervek igazgatása és szervezete az államigazgatási tevékenység sajátos formája, ennél fogva sajátos irányítási módszereket és elkülönített szervezeti rendet igényel.

Az államigazgatási feladatokat is ellátó – már említett két katonai szervezeti egység nevezetesen a hadkiegészítő parancsnokságok és az MH KIAK – a honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartozó szervezetek azon csoportjához tartoznak, amelyek a Honvéd Vezérkar Főnök közvetlen szolgálati alárendeltségében működnek. /5/ *Ezen szervezeti egységek mellett hogy ellátják a törvényben meghatározott államigazgatási (közigazgatási) feladataikat alapvetően a katonai belső igazgatás (katonai rendtartás) szabályai alapján működnek.*

Ami pedig a honvédség katonai szervezeteinek egyéb parancsnokságait illeti és ellátják az egyes katonai szervezetek irányítását és vezetését, végső fokon államigazgatási ágazati feladatokat látnak el, amelyek a honvédelmi igazgatás rendszerébe sorolhatók. Azonban a honvédelmi igazgatásnak csak egy meghatározott feladatát az egyes katonai szervezetek irányítását és vezetését látják el. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Hvt. 7. § (5) és (6) bekezdésekben meghatározott körben a katonai szervezetek is ellátnak államigazgatási feladatokat.

A területi katonai igazgatás helye a honvédelem területi és helyi igazgatás rendszerében

A szakmai műhelyek álláspontja szerint a területi államigazgatási szervek alapvető sajátossága a központtól való távolság, a meghatározott területi szinten való működés. A területi államigazgatási szervek a meghatározott illetékességi területükbe tartozó földrajzi, közigazgatási területeken fejtik ki tevékenységüket. /6/ *Így lehetnek megyei-, regionális-, és egyedi illetékességi államigazgatási szervek.*

A honvédelem területi és helyi igazgatás szervei a Hvt. 54. § (3) bekezdése szerint a megyei (fővárosi) és a helyi védelmi bizottságok. *A megyei (fővárosi) védelmi bizottság centrális alárendeltségben működő közigazgatási szerv*, amely az illetékességi területén ellátja a törvényben és a kormányrendeletben számára meghatározott honvédelmi felkészítéssel kapcsolatos feladatokat. *A megyei védelmi bizottság elnöke* a Hvt. 55. § (4) bekezdése szerint a megyei közgyűlés elnöke, a fővárosi védelmi bizottság elnöke, pedig a főpolgármester. *Tagjai:* a megyei (fővárosi) közigazgatási hivatal vezetője, a megyei (fővárosi) főjegyző, a megyei jogú város polgármestere, az illetékes hadkiegészítő parancsnokság vezetője, képviselője, a megyei (fővárosi) rendőrfőkapitány és még számos érintett szerv vezetője illetve képviselője. Tehát a jelenlegi – több megyét magában foglaló – régióban szervezett hadkiegészítő parancsnok vagy annak képviselője tagja az illetékességi területén működő megyei (fővárosi) védelmi bizottságnak. A megyei (fővárosi) védelmi bizottság ülésein tanácskozási joggal a kormányrendelet /7/ szerint a Honvéd Vezérkar Főnök által a védelmi bizottsággal együttműködésre kijelölt katonai szervezet parancsnoka vesz részt.

A Hvt. 57. § (1) bekezdése szerint a főváros kerületeiben, a megyei jogú városokban és a megyei védelmi bizottság által kijelölt városokban *helyi védelmi*

bizottság működik, illetékességi területét (honvédelmi körzetét) a megyei védelmi bizottság állapítja meg. A helyi védelmi bizottság centrális alárendeltségbe működő közigazgatási szerv, amely a honvédelmi körzetben irányítja és összehangolja a honvédelmi felkészítés helyi feladatainak végrehajtását.

A Hvt. 60. § (1) bekezdés szerint a *katonai igazgatás területi szervei a hadkiegészítő parancsnokságok*, amelyek illetékességi területükön a törvényben meghatározott keretek között ellátják honvédelmi igazgatási feladataikat. A hadkiegészítő parancsnokságok illetékességi területét – a korábbi 1993. évi CX. törvénytől eltérően – kormányrendelet /8/ állapítja meg mely szerint *a hadkiegészítő parancsnokság illetékességi területe a székhelye szerinti megye (főváros) közigazgatási területe*. Ezt a területi illetékességi beosztást a jelenleg hatályos szervezeti struktúrának megfelelően módosította a 344/2006 (XII.23.) Korm. rendelet.

Az eddig kifejtettek szerint a honvédelem helyi igazgatási feladatokat egyrészt a honvédelem területi és helyi igazgatási szervek, másrészt a hadkiegészítő parancsnokságok látják el. /9/ Tehát mind a honvédelem területi- és helyi igazgatási szervei, mind a hadkiegészítő parancsnokságok az illetékességi területükön szoros együttműködésben végzik a törvényben és a kormányrendeletben számukra meghatározott honvédelemmel kapcsolatos feladatokat. A hadkiegészítő parancsnokságok továbbá szükség szerint közreműködnek a területi és helyi védelmi bizottságok tevékenységében.

A területi katonai igazgatási szervek új illetékességi területének kialakítása

A területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) illetékességi területének kialakítására – a folyamatos haderőreform és struktúra felülvizsgálat közben – több elgondolás volt. *A Kormány a 2234/2000 (IX.21.) határozatában* – minden bizonnyal a tárca előterjesztésére – egyetértését fejezte ki az iránt, hogy a haderőreform követelményeinek megfelelően, a közigazgatás korszerűsítésének keretében a *megyei hadkiegészítési rendszer régiók szerint hadkiegészítő és toborzó rendszerré alakuljon át*, a megyei illetékességű államigazgatási önkormányzati szervek régiók szerinti működésére történő egyidejű áttéréssel egy időben. Ezt követte a Magyar Honvédség 2004-2013 közötti időszakra vonatkozó átalakításának új szervezeti struktúrájának kialakításáról szóló *2236/2003 (X.1.) Korm. határozat*, mely szerint az önkéntes haderőre való áttéréssel egyidejűleg a megyei hadkiegészítő parancsnokságok bázisán, a jelenlegi 15-20%-nak megfelelő létszámmal – a kialakításra kerülő régiókkal összhangban – *területi toborzó és érdekvédelmi központok jöjjenek létre*, amelyek a megszűnő hadkiegészítő parancsnokságok megmaradó feladatait is ellátják.

A közigazgatási reform a honvédelmi tárcát is érintő folytatásának fontos részét alkotta a regionális és kis térségi szervezést igénylő államigazgatási feladat – és hatáskörök, valamint a területi államigazgatási szervek átalakítására vonatkozó intézkedésekről szóló *1075/2004 (VII.21.) Korm határozat*. Ez a határozat a takarékos állam megvalósítását és az állampolgárok magasabb színvonalú kiszolgáltatásának megvalósítását célozta meg. A határozat egy sor rendelkezést tartalmaz a területi államilag hatékony, áttekinthető és költségtakarékosan működő állam új rendjének kialakítása érdekében. Egyebek mellett a határozat rögzíti, hogy területi államigazgatási szerv kivételesen csak a Kormány egyedi döntése alapján hozható létre. A határozat 2. számú melléklete szempontrendszert tartalmaz a területi államigazgatás átalakításához.

E szerint a jelenlegi igen széttagolt és nagy számú területi államigazgatási szervezeti kört radikálisan csökkenteni kell úgy, hogy ágazatonként lehetőleg egy dekoncentrált szerv működjön. /10/ *A határozat szerint a jelenlegi megyei szintről a statisztikai – tervezési régiók szintjére kell, hogy kerüljön a közigazgatási hivatalok működésének meghatározó része* úgy, hogy a régió központ székhelyének közigazgatási hivatal vezetője kapja a többlet jogosítványokat.

A területi katonai igazgatási szervek (a hadkiegészítő parancsnokságok) *mint államigazgatási feladatokat is ellátó katonai szervezetek a Hvt.-re épülnek, az képezi tevékenységük fundamentumát.* A Hvt. határozza meg feladatkörüket békében, megelőző védelmi helyzetben és rendkívüli állapot idejére, valamint ezen szervek intézményesítését, alapítását, irányításuk viszonyait továbbá a honvédelem területi, helyi igazgatási szervek tevékenységében való közreműködés kereteit. A Hvt. a haderőreform követelményeihez igazította a területi katonai igazgatási szervek feladatrendszerét is. Meg kell jegyeznünk, hogy a Hvt. – véleményünk szerint tudatosan – mellőzte a hadkiegészítő parancsnokságok illetékességi területének meghatározását, – mint már említettük - azt a Kormány hatáskörébe utalta. *Ezzel a Kormány lényegében felhatalmazást kapott a területi katonai igazgatás szervezeti rendszerének átalakítására, a két régió kialakítására.*

Az államháztartás hatékony működését elősegítő szervezeti átalakításról és az azokat megalapozó intézkedésekről szóló 2118/2006 (VI.30.) *Korm. határozat* előírja – mint azt már korábban is említettük – hogy *a fővárosi és megyei hadkiegészítő parancsnokságok regionalizálása 2006. december 31-ével két központ kialakításával történjen meg.* Megítélésünk szerint *a jogalkotó nem járt el kellő körültekintéssel, amikor figyelmen kívül hagyta Budapest fővárosnak az országban betöltött különleges helyét és szerepét,* ugyanis a főváros kiemelt helyet foglal el az állami berendezkedésben.

A Kormányhatározat megjelenését követően – nagyjából befejezve a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény alapján a minisztérium strukturális átalakítását – a *minisztérium sürgősen hozzálatott a határozatból eredő feladatok végrehajtásához.* A kormány határozat végrehajtására három honvédelmi miniszteri utasítás és egy Vezérkar Főnöki parancs jelent meg. /11/ Ezek a rendelkezések egyrészt foglalkoztak a Honvédelmi Minisztérium szervezeti átalakításával /12/, másrészt a Magyar Honvédség létszámához és feladataihoz jobban igazodó, kisebb létszámú, hatékonyabban és költségtakarékosabban működő struktúra kialakításának feladataival. Ebbe a struktúra átalakítást végrehajtó feladatrendszerbe került most már nevesítve egyrészt a fővárosi és megyei hadkiegészítő parancsnokságoknak 2007. január 1-jével való megszüntetése, másrészt a két területi központba való illetékességi körének nagybani meghatározása. Nevezetesen *Szolnoki központtal a kelet-magyarországi, valamint Veszprémi központtal a nyugat-magyarországi területi hadkiegészítő parancsnokságok, melyeknek a létszáma az utasítás szerint legfeljebb 200 fő lehet.*

A 114/2006 HM utasítás a Magyar Honvédség érintett katonai szervezeteinek átalakításával kapcsolatos feladatok irányításával, ezen belül a hadkiegészítő parancsnokságoknak a szervezeti racionalizálásával, az újonnan megalakításra kerülő katonai szervezetek állománytábláinak a kiadásával a Honvéd Vezérkar Főnököt bízta meg.

A területi katonai igazgatási szerveknek (a hadkiegészítő parancsnokságoknak) két régióba történő kialakításának szükségessége egyrészt a Kormány által meghatározott állami intézmények és a közigazgatás korszerűsítésének általános követelményeivel, másrészt az ország megváltozott biztonsági környezetének hatásával a hadkötelezettség békében történő megszüntetésével, továbbá a feladatokkal arányos hatékonyabban működő szervezeti struktúra létrehozásával és az állomány létszámának csökkentésével, illetve ezen szervek takarékosabb működésének biztosításával magyarázhatók. Mi anélkül, hogy az itt leírt okok bármelyikét is megkérdőjeleznénk a hadkiegészítő parancsnokságok tekintetében az 53%-os jelentős létszámcsökkenést, mint egy sajátos indokot külön is hangsúlyozni kívánjuk.

A felállításra kerülő két területi hadkiegészítő parancsnokság szervezeti struktúrájának kialakításánál alapvető követelmény volt, hogy legyen alkalmas a Hvt. 60. § (1)-(2) bekezdésében meghatározott feladatok végrehajtására; legyen takarékos, korszerű, ügyfélközpontú és fogja át az egész ország területét; jogállása feleljen meg a megnövekedett illetékességi területekből adódó többlet feladatoknak; csökkenjen az állomány létszáma, az állomány szakmai felkészültség szempontjából legyen differenciált; biztosítsa a toborzó és érdekvédelmi rendszer hatékony és rugalmas működését; igazodjon a közigazgatás korszerűsítési követelményeihez, továbbá biztosítsa a hadkötelezettség bevezetéséhez szükséges képességek megőrzését.

A területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) illetékességi területének meghatározásánál *nem lehetett figyelmen kívül hagyni a honvédség átalakításából, megváltozott feladatrendszeréből és irányítási rendjéből származó, azzal járó általános követelményeket sem.* Ugyanis ezek jelentős hatást gyakoroltak, illetve gyakorolnak a területi katonai igazgatási szervek szervezeti rendjének és működési formájának kialakítására. A Honvédség keretében végbemenő változásokból származó új igények leginkább abban mutatkoztak meg, hogy: befejeződött az önkéntes haderő szerződéses állománnyal történő feltöltése; -jelentősen csökkent a haderő rendszeresített beosztásainak száma (Pl. a szerződéses beosztási helyek száma 13 ezerről 7 ezerre csökkent); módosultak, átrendeződtek a haderő képességeinek prioritásai (Pl. 1000 főben maximalizálták a külszolgálati létszámot); a műveleti (hadi) és a békelétszámok jelentősen közeledtek egymáshoz; minimális értékre 3-4 ezer főre csökkent a haderő hadkiegészítése és veszteségpótlási igénye; a jelentős létszámcsökkenés miatt néhány ezer fővel bővült az érdekvédelmi feladatrendszerben ellátandók köre; az előző évtizedekhez viszonyítva csökkent a katonai szervezeteknek az anyagi-technikai és szolgáltatási igénye; a szerződéses beosztások számának csökkenése következtében a toborzás mennyiségi követelménye mérséklődött (évi 1800-2000 főről, 1000-1500 főre); megjelentek, felerősödtek a „minőségi” toborzást igénylő speciális szakterületek szükségletei, valamint a kiemelkedően kvalifikált munkaerőt kívánó beosztások (NFTC program, pilóták, stb.); a hadkiegészítő parancsnokságok 20 önálló szervezetként, elaprózódva, működve jelentős és indokolatlanul sok beosztást igényeltek a működésükhöz; a feladat és a rendszeresített beosztások kapcsolatrendszerében mintegy 25-30%-os létszámtartalék volt tapasztalható.

A felsorolt változások, módosulások ténye is világossá tette a szakemberek körében, hogy át kell gondolni, újra kell fogalmazni a parancsnokságok működési rendszerét, szervezetét és létszámkeretét. *Meg kell alkotni egy korszerű, modern,*

hatékony és lényegesen költségkímélőbb területi katonai igazgatási rendszert. A területi államigazgatási szervek reformjának megvalósítása terén folyó kutatások is ebbe az irányba kényszerítették a katonai vezetést, hiszen ma már jól kitapintható a regionális gondolkodásmód a civil szférában is.

A kidolgozók a fenti feladatok elvégzése során – a humánpolitika és személyügy, a haderőtervezés, a katonai igazgatás, a toborzás és az érdekvédelem területéről – jelentős létszámú elméleti és gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező szakembert vontak be. Személyes valamint csoportos konzultációk során *két A és B változat* került középpontba. Lényegében a három körzeti parancsnoksági rendszer illetve a két területi parancsnoksági rendszer megalkotása körében folytak viták.

A követelmények realizálásához és a feladatrendszerek hatékony működtetéséhez a három parancsnoksági rendszer (az A változat) létrehozása tűnt optimálisabbnak. Az átalakítás előkészítésébe és megtervezésébe bevont szakemberek végül is az A és B változatok közül – hosszás és körültekintő elemzést követően alapvetően a szűkös létszám fedezet (max. összesen 200 fő) kényszeréből adódóan – *a két területi hadkiegészítő parancsnokság létrehozására tettek javaslatot.*

Ilyen előzmények illetve előkészületek után került sor a két hadkiegészítő parancsnokság alapítására. A honvédelmi miniszter által kiadott Alapító Okiratok a hadkiegészítő parancsnokságok számára a következő illetékességi területeket jelölték ki:

– *A Magyar Honvédség Kelet-Magyarországi Hadkiegészítő parancsnokság számára a 111/2006 (HK. 23.) HM határozat illetékességi területének* Bács-Kiskun-, Békés-, Borso-Abaúj-Zemplén-, Budapest Főváros-, Csongrád-, Hajdú-Bihar-, Heves-, Jász-Nagykun Szolnok-, Nógrád-, Pest-, és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék közigazgatási területét határozata meg.

– *A Magyar Honvédség Nyugat-Magyarországi Hadkiegészítő parancsnokság számára a 112/2006 (HK. 23.) HM határozat illetékességi területének* Baranya-, Fejér-, Győr-Moson-Sopron-, Komárom-Esztergom-, Somogy-, Tolna-, Vas-, Veszprém és Zala megyék közigazgatási területét határozata meg.

A hadkiegészítő parancsnokságok alapítása, jogállása, rendeltetése és szolgálati alárendeltsége

Mindkét hadkiegészítő parancsnokság alapításról szóló – már korábban említett – honvédelmi miniszteri határozatok pontosan rögzítik mindazon jogszabályi felhatalmazásokat, amelyek alapján a honvédelmi miniszter mindkét hadkiegészítő parancsnokságot megalapította. Az alapítás tekintetében a határozatok fontos részének tartjuk, hogy *a két hadkiegészítő parancsnokság a megyei (fővárosi) hadkiegészítő parancsnokságok bázisán kerültek létrehozásra*. Természetesen az alapítással egyidőben a fővárosi és a tizenkilenc megyei hadkiegészítő parancsnokságok szintén honvédelmi miniszteri határozatokkal megszüntetésre kerültek.

A hadkiegészítő parancsnokságoknak – mint jogi személyeknek – a *jogállását* a vonatkozó jogszabályokban, az állami irányítás egyéb jogi eszközeiben, az alapító okiratokban, a belső rendelkezésekben, valamint az eljárók által meghatározott jogok és kötelezettségek összessége (halmazata) adja. Ezen jogok és kötelezettségek vagy egy adott időpontra (esetre) vagy hosszabb időszakokra vonatkoznak (általános érvényűek).

Ami pedig *a jogi személyiséget illeti a hadkiegészítő parancsnokságok olyan államigazgatási feladatokat is ellátó katonai szervezetek, amelyek alanyi jogokkal és jogi kötelezettségekkel rendelkeznek*. A hadkiegészítő parancsnokságok olyan szervezetek, amelyeket a jogalkotó (az állam) azért hozott létre, hogy a honvédelem biztosítása terén céljait elérhesse, ezért ezeket a szervezeteket alanyi jogokkal és jogi kötelezettségekkel ruházta fel. A hadkiegészítő parancsnokságok jogi személyiségét lényegében a szervezeti önállósága és állandósága, parancsnokainak az állományilletékességi jogosítványa, a Hvt.-ben (tehát jogszabályban) meghatározott sajátos igazgatási feladatai, a részben önálló gazdálkodása és a számára meghatározott költségvetési irányzatok feletti részbeni rendelkezési joga és felelőssége adja. Az ezred

jogállású szervezethez történő viszonyítás alapvetően meghatározza a hadkiegészítő parancsnokság helyét és szerepét a Honvédség szervezeti struktúrájában. Az itt vázolt jogi személyiségi kritériumokat a hadkiegészítő parancsnokságok alapító okirata regisztrálja.

A hadkiegészítő parancsnokság *rendeletetését* alapvetően a Hvt. 60. § (1)-(2) bekezdésében foglalt honvédelmi igazgatási feladatoknak az illetékességi területén való végrehajtása határozza meg. *A hadkiegészítő parancsnokságok a Hvt. 60. § (3) bekezdése szerint a Honvéd Vezérkar Főnök szolgálati alárendeltségébe működnek*, aki e jogkörét – a munkáltatói és a fegyelmi jogkör gyakorlása, valamint az állomány tagjának a szolgálati beosztásból való felfüggesztése kivételével – a HM Személyzeti főosztályvezetőre ruházta át. /13/ A HM Személyzeti főosztályvezető e jogkörét a Hvt. 103. § (1)-(2) bekezdésében foglalt követelmények szerint – szolgálati előjárói minőségben gyakorolja. /14/ Megítélésünk szerint az alapító okiratokban meghatározott Vezérkar Főnöki feladat-és hatáskör átruházása vonatkozásában a fenti rendelkezések megítélésünk szerint jogszerűek és a valós helyzetet tükrözik. A problémát csak az okozza, hogy a Vezérkar Főnöki feladat-és hatáskör átruházásra vonatkozó rendelkezés nem létezik. Az alapító okirat is csupán feltételez egy feladat- és hatáskört átruházó Vezérkar Főnöki rendelkezést.

Hadkiegészítő parancsnokságok alaptevékenysége és fő feladatai

A hadkiegészítő parancsnokságok alaptevékenységét – a már szükségszerűen is más-más megközelítésben és összefüggésben többször említett – Hvt. 60. § (1)- (2) bekezdésében foglalt honvédelmi igazgatási feladatoknak az illetékességi területeiken történő ellátása. Ezen alapvető törvényi rendelkezések alapján a *hadkiegészítő parancsnokságok végzik:*

- a Honvédség állományának toborzás útján történő kiegészítését,
- megelőző védelmi helyzet és rendkívüli állapot idején a Honvédség hadkötelesekkel történő kiegészítését,
- a Honvédség és a rendvédelmi szervek részére szükséges gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség teljesítését valamint a védelmi igazgatási szervek tevékenységének segítését,
- a hadkötelesek (volt hadkötelesek) és a Honvédség nyugállományú tagjai, illetve
- azok hozzátartozói szociális érdekeinek védelmét valamint a kegyeleti tevékenységét.

A jogalkotó azzal, hogy – társadalmi, politikai, de leginkább gazdasági okok miatt – békében megszüntette az általános hadkötelezettséget és bevezette az önkéntes haderőre való áttérést, *radikálisan átrendezte a területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) és a központi katonai igazgatási szervek alaptevékenységét.* Az átrendeződés mindenek előtt abban nyilvánult meg, hogy ezen szervek alaptevékenységét békeidejére, a megelőző védelmi helyzetre és a rendkívüli állapotra (a továbbiakban együtt: védelmi időszak) a korábbiakhoz képest differenciáltabban határozta meg. Ennek megfelelően egy-egy védelmi időszakra jellemző sajátosságok szerint megváltozik az alaptevékenység tartalma, jellege és megnő a tevékenység intenzitása, megváltoznak a végrehajtás jogszabályi, tárgyi és anyagi feltételei stb. Természetesen a hadkiegészítő parancsnokságok alaptevékenységi körének minden

védelmi helyzetben meg kell felelni a honvédelem, illetve a Honvédség funkcionális szükségleteinek.

Az átrendeződés másrészt abban is megnyilvánult, hogy *békében a hadkiegészítő parancsnokságok feladat- és hatáskörének egy része átkerült a Honvédség Központi Adatfeldolgozó (MH KIAK) szervéhez.* Az MH KIAK a vonatkozó jogszabályi rendelkezések szerint a honvédelmi feladatok irányításában, felügyeletében és végrehajtásában érintett szervek részére a hadkötelezettség előkészítéséhez, bevezetéséhez és fenntartásához, a hadkötelesek katonai szolgálatának előkészítéséhez, tervezéséhez, és letöltéséhez, a hadkötelezettséggel összefüggő szociális és kegyeleti gondoskodás biztosításához szükséges személyi és szolgálati adatok továbbá a gazdasági és anyagi szolgáltatások tervezéséhez és elrendeléséhez a jogszabályok által meghatározott tényeket és adatokat gyűjt, feldolgozza és a hatáskörrel rendelkező szervek részére hozzáférhetővé teszi.

Az átrendeződés következő sajátossága, hogy a Hvt.-ben *a hadkiegészítő parancsnokságok alaptevékenységének homlokterébe a honvédség állományának toborzás útján történő kiegészítése került,* amely a hangsúlyt az önkéntességre helyezi. A hadkiegészítő parancsnokságok toborzással kapcsolatos feladatait – fő vonalakban – a katonai toborzás rendjéről szóló 23/2002 (IV.10.) HM rendelet 6. §-a szabályozza. Ez a honvédelmi miniszteri rendelet – megítélésünk szerint – két szemből is módosításra illetve kiegészítésre szorulna, elsősorban differenciáltabban kellene meghatározni az egyes állománycsoportok toborzásával kapcsolatos követelményeket, másrészt igazítani kellene a rendeletet a mai megváltozott körülményekhez. De a kettős irányítás megszüntetésével egyszerűsíteni lehetne a toborzás minisztériumi szintű irányítását is.

További sajátossága az alaprendeltetés átrendeződésének, hogy *a Honvédség hadkötelesekkel való kiegészítését a hadkiegészítő parancsnokságok – a jogszabályokban meghatározottak szerint – csak megelőző védelmi helyzetben és rendkívüli állapot idején végzik.* Ezen feladatok végrehajtásánál figyelembe kell venni, hogy a Hvt. XIV. fejezete – az Alkotmány 19/E §.-ban meghatározott esetben – /15/ a megelőző védelmi helyzet, rendkívüli állapot, szükségállapot valamint veszélyhelyzet idején alkalmazható rendkívüli intézkedéseket határoz meg. Ezen feladatok végrehajtására természetesen a hadkiegészítő parancsnokságoknak béke időszakban kell felkészülni.

A jogalkotó (Hvt. és 71/2006 IV.3. Korm. rendelet) a jelen viszonyok figyelembevételével a honvédelem céljának és érdekeinek megfelelően szabályozza a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségek körét, azonban – az ingatlanok és technikai eszközök jelentős részének magántulajdona miatt – óvatos a békeidőszakra kialakított rendelkezések tekintetében. A Hvt. 34-35. §-i a felkészülés béke időszakra számos korlátozó rendelkezést tartalmaz, csupán néhány területen feltételesen tesz lehetővé szolgáltatásra irányuló kötelezést. A hadkiegészítő parancsnokságok számára a Hvt. 37. § (6) bekezdése a technikai eszközökkel kapcsolatos szolgáltatás tervezésére határoz meg feladatot illetve hatásköröket. Ami pedig a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 71/2006 (IV.3.) Korm. rendeletet illeti a hadkiegészítő parancsnokságok számára az ingatlanok nyilvántartására és igénybevételére, valamint a technikai eszközök igénybevételének tervezésével kapcsolatban határoz meg konkrét feladatokat.

A Hvt. által a hadkiegészítő parancsnokságok számára meghatározott alaprendeltetés köréből végül *a hadkötelesek (volt hadkötelesek) és a honvédség nyugállományú tagjai illetve azok hozzátartozói szociális érdekeinek védelme valamint a kegyeleti tevékenységet kell említenünk.* Az előző Hvt. (1993. évi CX. törvény) rendelkezéseire képest a törvényi szöveg kiegészült a „volt hadkötelesek” –kel és a „kegyeleti tevékenység” szervezésének feladataival.

Mint ismeretes a Hvt. előkészítése, de leginkább a területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) átszervezése kapcsán az ügyben érintett vagy véleménynyilvánító és befolyással bíró körök *az alaprendeltetés körét jelentősen szűkíteni illetve annak teljes megszüntetését is hangsúlyozták.* Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a honvédelem és a Honvédség alapvető érdeke a történelem során meghonosodott területi katonai igazgatás alaptevékenységi körének a fenntartása. Ezen feladat- és hatásköröket ugyanis sem az egyes egyéb feladatok ellátására létrehozott katonai szervezetek, sem a területi államigazgatási szervek ellátni nem tudják. Sajnos ma már gyakran tapasztaljuk, hogy az egyes tárcák hatáskörüket meghaladóan szakmai ismeretek hiányában főleg politikai megfontolásokból egyre intenzívebben avatkoznak be az ország honvédelméért felelős tárca működésébe. A tárca ugyanakkor gyakran a honvédelem és a katonai szakmai érdekeket nem tudja kellő mértékben érvényesíteni.

A hadkiegészítő parancsnokságok – a Hvt. által meghatározott alaprendeltetés, a tevékenységüket meghatározó fontosabb jogszabályok és egyéb rendelkezések, az alapító okiratok, a kialakult hagyományok és a HM Személyzeti Főosztály iránymutatásai alapján – kidolgozták a Szervezeti és Működési Szabályzataikat (a továbbiakban: SZMSZ) *melyben egyebek mellett részletesen meghatározásra kerültek a végrehajtásra kerülő fő feladatok.* A Honvéd Vezérkar Főnök által jóváhagyott SZMSZ-ek biztosítják a hadkiegészítő parancsnokságok számára meghatározott feladatok végrehajtásához szükséges működési rendet, megfelelő kereteket, feltételeket és garanciákat adnak a feladatok eredményes végrehajtásához.

A hadkiegészítő parancsnokságok SZMSZ-ei *a fő feladatokat alapvetően a végrehajtás sajátos tartalma szerint csoportosították.* Nevezetesen: a tervezést, a szervezést, a végrehajtást és a közreműködést igénylő feladatok szerint. meghatározott feladatok a védelmi helyzet szerint differenciált időszakoknak megfelelően tartalmazzák a Hvt. által meghatározott alaprendeltetésből adódó újszerű feladatokat. Az SZMSZ-ek külön is kiemelten kezelik egyrészt a toborzással és a Honvédség gondoskodási körébe tartozók szociális ügyeinek érdekképviselését, valamint a kegyeleti tevékenységet, másrészt a minősített időszaki feladatok és a készenlét folyamatos fenntartását valamint a hadkötelezettség bevezetését követő feladatok végrehajtására való felkészülést.

A hadkiegészítő parancsnokságok szervezeti felépítése

Az alapításról szóló honvédelmi miniszteri határozatok /16/ szerint *a hadkiegészítő parancsnokságok szervezeti felépítését a SZMSZ-ek tartalmazzák, amelyek a Honvéd Vezérkar Főnök által jóváhagyott állománytáblákra alapozódnak.* A vezérkart – a kialakult körülmények – igen nehéz, sőt kritikus helyzetbe hozták a hadkiegészítő parancsnokságok szervezeti felépítésének kialakításánál. Megmaradtak ugyanis a Hvt. által húsz megyei (fővárosi) parancsnokságokra meghatározott feladatok, ugyanakkor – mint ismert – húszról kettőre kellett csökkenteni a hadkiegészítő parancsnokságok számát. A megnövekedett illetékességi területek ellenére az állomány létszáma 53%-kal

csökkent, amely az állomány leterheltségét jelentősen megnövelte, illetve a működés feltételeit csökkentette, de a megyei közigazgatási illetve államigazgatási szervekkel való együttműködést is megnehezítette.

A fent vázolt negatívan befolyásoló tényezők mellett a hadkiegészítő parancsnokságok szervezeti struktúrájának kialakításánál figyelembe kellett venni a Hvt. 73. §-ban meghatározott követelményeket is mely szerint *a Honvédség szervezeteit békében és háborúban való működési rendnek megfelelően úgy kell kialakítani, hogy azok képesek legyenek a meghatározott feladatok végrehajtására.* Ezen törvényi követelményekkel összefüggésben el kell mondanunk, hogy valamennyi szervezet egyik legfontosabb része a szervezeti struktúra, amely a feladatok és a szervezeten belüli alá- és fölé rendeltségek, valamint a különös összefüggések meghatározásával biztosítják hogy az adott szervezet valamennyi összetevője előmozdítsa saját eredményes működését. A szervezeti struktúrák szabják meg az adott szervezeten belüli minden tevékenység keretét, és azzal biztosítják az egyes folyamatok lebonyolítását./17/

A Honvéd Vezérkar Főnök által jóváhagyott SZMSZ-ek szerint mindkét hadkiegészítő parancsnokság szervezeti struktúrája a Hvt. által meghatározott alaprendeltetésnek illetve a folyamatos működés biztosításának megfelelően a következők szerint épül fel:

a.) *A vezető szervekhez* tartoznak a hadkiegészítő parancsnokok, - a hadkiegészítő parancsnokok-helyettesek és a vezetést segítő személyek.

b.) A következő belső szervezeti egységként szerepelnek *a hadkiegészítő parancsnokság osztályai és alosztályai.* Nevezetesen: a Toborzó és Érdekvédelmi osztály, a Készenléti és Katonai Igazgatási osztály és az Ellátó alosztály.

c.) A SZMSZ-ek szerint *a hadkiegészítő parancsnokságoknak megyénként illetve a fővárosban kihelyezett részlegei települnek, illetve működnek.* A Kelet-Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokság szervezeti rendjében Budapesten és Debrecenben Toborzó és Érdekvédelmi Központok, az illetékességi területéhez tartozó megyék székhelyén, pedig Toborzó és Érdekvédelmi Irodák (8) működnek. A Nyugat-Magyarországi hadkiegészítő parancsnokság szervezeti rendjében Székesfehérváron Toborzó és Érdekvédelmi Központ, az illetékességi területükhöz tartozó megyék székhelyén pedig, Toborzó és Érdekvédelmi Irodák (8) működnek.

A SZMSZ-ek rögzítik a hadkiegészítő parancsnokság belső szervezeti egységek közti munkamegosztás rendjét, így itt és most indokoltnak tartjuk, hogy néhány gondolat erejéig szóljunk azok alapvető rendeleteséről.

a.) *A toborzó és érdekvédelmi osztályok* a hadkiegészítő parancsnokok rendelkezése szerint tervezik, szervezik, ellenőrzik és értékelik a parancsnokság központjainak, irodáinak szakmai tevékenységét, a katonai oktatási intézményeinek hallgatói állományának utánpótlását, továbbá a katonai szervezetek szerződéses állománnyal történő feltöltését és az önkéntes tartalékos állomány toborzását, valamint végzik és koordinálják a parancsnokság illetékességi területén az érdekvédelmi és kegyeleti tevékenységet.

b.) *A készenléti és a katonai igazgatási osztályok* folyamatosan biztosítják a hadkötelezettség bevezetéséhez szükséges feltételeket, végrehajtják a meghagyási feladatokat, valamint biztosítják a Honvédség és a rendvédelmi szervek részére a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségeket, továbbá készenlét elrendelése esetén átveszik és vezetik a hadköteles nyilvántartást, illetve segítik a védelmi igazgatási szervek tevékenységét.

c.) *Az ellátó alosztályok* rendeltetése a parancsnokság logisztikai támogatásának tervezése a támogatás szakmai követelményeinek kidolgozása és a támogatás gyakorlati megvalósítása, valamint a csapatgazdálkodással kapcsolatos parancsnoki döntések előkészítése, továbbá a parancsnokság logisztikai helyzetének felmérése, logisztikai támogatás, gazdálkodás, a technikai eszközök és anyagok felhasználási-, igénybevételi-, javítási-, tárolási- és az objektumok üzemeltetési szabályainak meghatározása.

d.) *A toborzó és érdekvédelmi központok és irodák* illetékességi területükön végzik a szerződéses-, a hivatásos-, és az önkéntes tartalékos katona állomány toborzását alkalmassági vizsgálatának és bevonulásának szervezését, valamint szervezik a katonai oktatási intézmények hallgatói állományával történő utánpótlását, továbbá végzik az érdekvédelmi és kegyeleti tevékenységet. Biztosítják a hadkötelezettség bevezetéséhez szükséges feltételek folyamatos fenntartását és segítik a védelmi igazgatási szervek tevékenységét.

A hadkiegészítő parancsnokságok működése és az új szervezeti struktúrára való áttérés tapasztalatai

A hadkiegészítő parancsnokságok SZMSZ-eiben amelyeket, a Honvéd Vezérkar Főnök hagyott jóvá jelentős helyet foglalnak el a működés rendjét meghatározó általános szabályok. A működési szabályok célja, hogy biztosítsák a hadkiegészítő parancsnokság belső szervezeti egységeinek jogszerű irányítását és vezetését, továbbá az egységes szolgálati rend kialakítását és a működés folyamatosságát.

Általános működési követelmény, hogy a hadkiegészítő parancsnokság tevékenységében érvényt kell szerezni az értékelhető és mérhető tevékenységnek. Egyik alapvető szabályként – megítélésünk szerint – a teljesítmény központú szolgálati tevékenységet kell tekinteni. A működés során a figyelem középpontjában a szakszerűséget, a törvényesség betartását és a szolgálati kultúra megújítására vonatkozó törekvéseket kell érvényesíteni. Az állomány tekintetében törekedni kell a mindennapi gyakorlatra épülő tudás megszerzésére és megtartására.

A napi működés során alapvető követelmény, hogy az egyes ügyekben az ügyfelek jogaikról és kötelességeikről, az ügyek eljárási rendjéről hiteles tájékoztatást kapjanak.

Az eredményes tevékenység érdekében a parancsnokság a vezetésének minden szintjén biztosítani kell a jó munkahelyi légkört, a munkavégzés optimális feltételeit, a feladatok elvégzéséhez szükséges időt és eszközöket, a munka, illetve feladatok arányos elosztását. Nagy figyelmet kell fordítani az egyértelmű feladatszabásra, a követelménytámasztásra, a végrehajtás számonkérésére és a rendszeres értékelésre.

A működés során alkalmazni kell a korszerű vezetéstechnikai, informatikai eszközöket és módszereket, a legszükségesebb mértékre csökkenteni az írásbeliséget. Előtérbe kell helyezni az adatok, információk gyűjtésére, rögzítésére és feldolgozására a hírközlő és informatikai eszközöket. Kerülni kell a párhuzamos adatgyűjtést, biztosítani kell az adatok törvényes védelmét. Érvényesíteni kell a parancsnokság belső szervezeti egységeinek az együttműködését és kapcsolattartását, a kölcsönös információcserét.

A hadkiegészítő parancsnokság működése során különös figyelmet kell fordítani az állomány szociális és anyagi problémáinak kezelésére. Törekedni kell az őszinte nyílt és bajtársias légkör megteremtésére és annak folyamatos ápolására.

A hadkiegészítő parancsnokságok SZMSZ-eiben számos működést biztosító részletfeladatok, illetve tevékenységek is szabályozásra kerültek. Így egyebek mellett: az együttműködés és kapcsolattartás rendje; a döntések előkészítése; a hatósági ügyintézés rendje; a feladat és munkatervezés, illetve feladatok meghatározása, valamint a beszámoltatás rendje; az ellenőrzések és a fegyelmi helyzet értékelésének illetve a kiadmányozások rendje; az ügyfélfogadás és a beadványok intézésének rendje; a parancsnokság napi munkarendje stb.

A hadkiegészítő parancsnokságok alapvető feladatrendszereinek működtetése

A hadkiegészítő parancsnokságok alapvető feladatrendszerét (alaptevékenységét) a már többször érintett Hvt. 60. § (1) – (2) bekezdése határozza meg. Tekintettel arra, hogy ezek a feladatrendszerek teljes mértékben lefedik, átfogják a hadkiegészítő parancsnokságok rendeltetés szerű alaptevékenységét ezért fontosnak tartjuk hogy, ezen rendszerek működtetését egyrészt a békeállapot, másrészt a hadkötelezettség bevezetésének időszaka szerint differenciáltan vizsgáljuk.

1. Mindenek előtt a *Honvédség toborzó rendszerének keretében megoldandó fontosabb feladatokat kívánjuk bemutatni*. Ezek a következők:

a.) *Békefeladatként* oldják meg a hadkiegészítő parancsnokságok a Honvédség állományának toborzás útján való biztosítását. Így: a katonai tanintézetekbe 250 fő felvételéhez szükséges mintegy 1600 fő toborzását, amely messzemenőleg biztosítja a minőségi kiválasztást; a szerződéses állományba 1000-1500 fő felvételéhez szükséges 5000 fő toborzását; az önkéntes tartalékos állományba 200 fő felvételéhez 600 fő toborzását; a pilótaképzésre 10-15 fő felvételéhez mintegy 1500 fő toborzását; az alkalmassági vizsgálatok szervezését; a szerződéses állomány behívásának szervezését és végrehajtását; az országos és regionális kampányok szervezését; a "Bebetési Klub" és "Bebetési próba" rendezvényeinek szervezését. Megszervezik az együttműködést a területi munkaügyi központokkal, a katonai szervezetekkel, a helyi tanintézetekkel valamint a rendvédelmi szervek toborzó részlegeivel. Az illetékességi területükön a Honvédelem érdekében propaganda tevékenységet is végeznek.

b.) *A hadkötelezettség bevezetését követően* a hadkiegészítő parancsnokságok végrehajtják a hadköteles állomány nyilvántartását, adataik pontosítását, azok sorozását és behívását, valamint intézik a katonai szolgálatra önként jelentkezők ügyeit. Végrehajtják továbbá a katonai tanintézetekbe a 250 fő felvételéhez szükséges 1600 fő toborzását.

2. *A Honvédség területi katonai igazgatási rendszerének folyamatos működtetése során* is számos feladatokat kell a hadkiegészítő parancsnokságoknak megoldani.

a.) *Alapvető békefeladatként jelentkezik* a hadkötelezettség bevezetésének biztosítása érdekében a parancsnokság készenlétének folyamatos fenntartása, melynek keretében meg kell oldani: - a szakfeladatok végrehajtására vonatkozó tervek, okmányok kidolgozását és naprakészen tartását; - az állomány felkészítését és a feladatok begyakorlását, valamint részt kell venni a végrehajtásban közreműködő más szervek felkészítésében is.

A Honvédség és a rendvédelmi szervek részére a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség biztosítása keretében a 71/2006 (IV.3.) kormányrendeletben, (a továbbiakban Korm. rendelet) előírt nyilvántartás vezetése (139 924 db technikai eszközök, 13 348 objektum és 13 651 szolgáltatás); a beérkezett igények feldolgozása (7 881 technikai eszközre, 1221 objektumra és 1608 szolgáltatásra); a kijelölés határozatban való végrehajtása, illetve határozati javaslat előterjesztése a területileg illetékes megyei fővárosi védelmi bizottsághoz; az igénylők és tulajdonosok tájékoztatása a kijelölésről; a kijelölt tulajdonosok rendszeres (évenkénti) adatszolgáltatási kötelezettségeinek feldolgozása, nyilvántartás naprakészen tartása; a minősített helyzetben történő igénybevétel elrendeléséhez szükséges határozatok előkészítése.

Védelmi igazgatási szervek tevékenységének segítése terén: a területi és helyi védelmi bizottságoknak a Honvédség hadkiegészítésének segítésére vonatkozó terveik elkészítése és naprakészen tartása; a területi és helyi védelmi bizottságok tájékoztatása a Honvédség, a honvédelem és a honvédelmi igazgatás aktuális feladatairól, illetve kérdéseiről; részvétel a területi védelmi bizottságok munkájában, valamint a védelmi igazgatási szervek és önkormányzatok honvédelmi felkészítésében.

b.) *Hadkötelezettség bevezetését követő feladatok keretében* a hadköteles nyilvántartás vezetése, amely kiterjed: a nyilvántartás átvételére, pontosítására, rendezésére és kezelésére; a Hvt-ben előírt adatszolgáltatási és bejelentési kötelezettségek feldolgozására és a Hvt - ben előírt adatszolgáltatásra.

Fontos feladatként jelentkezik a Honvédség hadkötelesekkel való kiegészítése, amely magában foglalja: a behívhatóság elbírálását; a sorozás és behívás előkészítését; a hadkötelesek katonai szolgálatának félbeszakításával és leszerelésével, továbbá a hadkötelezettség megszüntetésével kapcsolatos feladatokat.

A Honvédség és rendvédelmi szervek részére a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség biztosítása körében: a Korm. rendeletben előírt nyilvántartás vezetése, kezelése a békeidőszaki feladatok folytatása; az igénybevételi kérelmek feldolgozása, elrendelő határozatok kiadása; illetve előterjesztése a megyei fővárosi védelmi bizottságokhoz.

Meghagyási feladatok végrehajtása terén: a meghagyásban érintett szervek névjegyzékeinek feldolgozása és a meghagyásba helyezés végrehajtása.

A védelmi igazgatási szervek segítése körében: a területi és helyi védelmi bizottságok tájékoztatása a Honvédség, a honvédelem és a honvédelmi igazgatás

aktuális feladatairól, illetve kérdéseiről; részvétel a területi védelmi bizottságok munkájában.

3. A következőkben a *Honvédség érdekvédelmi rendszerének működtetésével kapcsolatos feladatokat vázoljuk fel.*

a.) *A békefeladatok között* a jelenleg mintegy 34 312 főt számláló gondoskodás körébe tartozók ügyeinek intézése jelentkezik. Ebben a körben: az okmányok kiadása; a segélyezés; az üdültetés; a ruházati ellátás biztosítása; a látogatások végrehajtása; a jubileum évfordulók alkalmával az érintettek köszöntése; az elismerési javaslatok kezdeményezése; az érdekvédelmi nyilvántartás vezetése és naprakészen tartása; a kegyeleti tevékenység és ügyintézés végrehajtása (évente átlag 7-800 fő); kapcsolattartás a nyugállományú klubokkal és társadalmi szervezetekkel (83 szervezet 17 959 fő) tevékenységük segítése és a családtámogatási rendszer működtetése.

b.) *A hadkötelezettség bevezetését követően* szintén számos időigényes feladatot kell a parancsnokságoknak megoldani. Ezek a következők: a tényleges állományba tartozók családtagjai helyzetének figyelemmel kísérése és részükre a segítségnyújtás megszervezése; a harctéri információk, tájékoztatók gyűjtése és továbbítása a hátra maradt családtagok részére; a hadisérültek adatainak összegyűjtése és utógondozó, rehabilitációs intézetbe történő ápolásának elősegítése; a hadiözvegyek, hadiárva gondozási körbe vonása és ellátásuk végzése, valamint foglalkoztatásuk elősegítése; a hadisérültek, hadiözvegyek, hadiárva segélyezésének végzése; a családtagok értesítése hadisérülésről, elhalálozásról, a katonai szervezetektől kapott tájékoztatás alapján az eltűnt nyilvántartásról; a kegyeleti tevékenység végzése; az érdekvédelmi nyilvántartás vezetése és naprakészen tartása, továbbá részvétel a hadkötelesek nyilvántartásba vételében és sorozásában.

Az új szervezeti struktúrában való működéssel kapcsolatos tapasztalatok

Az alcímben szereplő kérdést nem lehet úgy megközelíteni, hogy ne ejtsünk szót a területi katonai igazgatás új szervezeti struktúrájának kialakításával kapcsolatos tapasztalatokról. Az általunk észlelt, tanúsággal szolgáló tapasztalatok több irányúak. A területi katonai igazgatási szervek helyének és szerepének helytelen, torz megítélése elsősorban a kormányzatnak a hadkötelezettség megszüntetéséből levont hibás illúziókra alapozott következtetésével, ezen szervek működésének elméleti tisztázatlanságával és a katonai felső vezetés kellő szakmai (katonai) határozott fellépést nem mutató magatartásával is magyarázható. Misem bizonyítja ezt legjobban, hogy 2006 nyaráig a kormányzat és a katonai felső vezetés 100 főben kívánta meghatározni a hadkiegészítő parancsnokságok létszámát. *Ezen az állásponton az átszervezésben résztvevő vezérkari szervek, figyelemmel az áttérés céljára és a szervezetek feladataira változtattak*, így mint már jeleztük is a hadkiegészítő parancsnokságok létszáma 200 főben lett meghatározva.

Tekintettel arra, hogy a Honvédség egy szoros hierarchiában szervezett és centrálisan irányított szervezet a szakmában járatos jól felkészült és fegyelmezett állomány, (természetesen figyelemmel a szervezeti önreflekszerekre is) a megadott kormányzati keretek között megértette a kormányzat célját. Az áttérés előkészítése érdekében a legszükségesebb szakmai elemzésekre, konzultációkra és egyeztetésekre

került sor. Az előkészítés során a szakemberek több lehetséges változatot alakítottak ki módot adva az előjáróknak, hogy az összkövetelmények figyelembevételével mellett valóban a lehető legjobb megoldás mellett döntsenek. A kialakításra javasolt két szervezeti forma működési mechanizmusa a szakemberek részéről modellezésre is került, melynek eredményeként a szükséges korrekciók megtörténtek.

A területi katonai igazgatási szervek új szervezeti rendjének kialakításához a Hvt. már 2005-ben megadta a lehetőséget. A késlekedés oka feltehetően a Honvédség általános átszervezésének folyamatával is magyarázható, de a késlekedésben minden bizonnyal szerepe volt a kényelem szerető jogalkalmazási magatartásának is. Ez utóbbival magyarázható, hogy a Hvt. végrehajtásával kiadott Korm. rendelet is majdnem két évet késett.

Az átalakítások szükségességét és annak tényét a megyei-helyi társadalmi környezet kételkedéssel és értetlenséggel vette tudomásul, a megyei parancsnokságok felszámolását, pedig komoly aggodalommal fogadták és jelentős tekintély veszteségnek tekintették.

A területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) ilyen radikális és a régihez képest alapjaiban történő átalakítására meghatározott hat hónap egyesek szerint elegendő volt, mások szerint ezek a feladatok csak indokolatlan kapkodással voltak végrehajthatók. A két területi parancsnokság kialakítására, felépítésére a 20 régi megyei (fővárosi) parancsnokság felszámolásával egy időben került sor. A fenti párhuzamos tevékenység végrehajtását két szakmai csoport végezte. A felépítés, kialakítás folyamatát a szervezési időszak első napjában kinevezett új vezetők vezették, illetve irányították. A 20 megyei (fővárosi) parancsnokság megszüntetését, pedig a helyi felszámoló bizottságok végezték a HM Személyzeti Főosztály Központi Toborzó, Érdekvédelmi és Katonai Igazgatási Osztály irányításával. A párhuzamos, de elkülönült tevékenység eredményesnek bizonyult, hiszen a két parancsnokság megalakítása és a 20 megyei (fővárosi) parancsnokság felszámolása is lényegében eredményesen és a megadott határidőre végrehajtásra került.

Az átalakítás illetve a területi működés eredményességének egyik kulcskérdése, a beosztásokba tervezett minőségi szakállomány megőrzése, időbeni kiválasztása, kinevezése és a lehetőségek függvényében a beosztási és rendfokozati előmenetelük biztosítása volt. A két parancsnokság új állományának átlagéletkora jelentősen csökkent, zömében fiatal, felkészült, a beosztási feltételekkel rendelkező és nagy munkabírású személyek vállaltak szolgálatot az új szervezetekben. Természetesen nem hallgatható el, hogy keletkeztek komoly szakmai veszteségek is. A régi parancsnokságok 43–47 év közötti tapasztalt vezetői nagy számban (20 főből 11 fő) azonos vagy magasabb beosztásért sem vállaltak további szolgálatot. A szinte két évente ismétlődő most már folyamatossá váló átalakítások okozta bizonytalanságok, a mobilitási hajlandóság hiánya miatt inkább a 25 éves szolgálati viszony után igénybe vehető nyugdíjazással választották. Valószínűleg a fenti döntéseket az is erősítette, hogy a nyugdíjazással kapcsolatos tervezett negatív irányú változások széles körben elterjedtek a haderőben.

Sajátos, de teljesen érthető okok miatt – mivel a hadkiegészítő parancsnokságok átalakítása térben és időben egybeesett az MH Összhaderőnemi Logisztikai és Támogató Parancsnokság felszámolásával és az MH Összhaderőnemi Parancsnokság kialakításával – az anyagi technikai eszközök leadása illetve átcsoportosítása a

felszámolási időszak utolsó harmadára tolódott át. A szinte kampány jellegű feladatot a felszámoló állomány – esetenként sok túlmunkával is – de jól megoldotta.

A felszámolási folyamat egyik legnagyobb problémáját a mintegy 2,5 millió db. nyilvántartó karton (20 volt kiegészítő parancsnokság anyagai) központi tárolásának megoldása jelentette, melyet szintén a szervezési időszak utolsó fázisában az MH KIAK átköltöztetését követően sikerült csak végrehajtani.

Az átalakítási folyamatban komoly problémát okozott az új szervezetek működési objektumainak kijelölése, „a helyben szolgálni” vagy bérelt irodákba költözni változatok egyes helyőrségben gyakran cserélődtek (pl. Eger, Salgótarján, Tatabánya st...). A HM illetékes szakmai közegeivel hatékony együttműködésben, időben sikerült jó kompromisszumos megoldásokat találni, melyek eredményeként zömében a régi parancsnoksági épületekben „összehúzódva” működnek jelenleg is az új szervezetek. *Ezzel a megoldással átmenetileg egyrészt megszűnt a bizonytalanság, másrészt sikerült a nyugdíjasklubok és más társadalmi szervezetek helyiség igényeit is megoldani.*

A két új parancsnokság eredményes vezetésével a három alapvető szakmai terület (toborzás, érdekvédelem és katonai igazgatás) az átalakítás időszakában is megőrizte alapvető képességeit és az előző években elért eredményeit. *Összességében megállapítható, hogy a területi katonai igazgatás rendszerének az átalakítása – a jelzett fogyatékoságok ellenére - tervszerűen és meghatározott időpontra eredményesen befejeződött.*

A már többször említett két új parancsnokság igen rövid időn belül a tervek szerint megalakult, megkezdte és folyamatosan végzi tevékenységét. A hatékony és folyamatos kommunikáció és az új szervezet két parancsnoka fáradtságot nem ismerő aktivitása (személyesen jelentek meg az illetékességi területükön lévő katonai alakulatoknál, az állami, megyei szerveknél, szervezeteknél) következtében rövid időn belül megismerték és elfogadták az együttműködő szervek, szervezetek és azok vezetői.

A kialakított kis létszámú kihelyezett irodák személyi állománya vállalva a jelentős leterheltséget és túlmunkát, megőrizték a három szakmai területen elért korábbi eredményeket. A toborzó és érdekvédelmi irodák állománya alapján már ismeri a két szakmai területet és képesek egymás helyettesítésére is. A toborzó szakterület mivel a toborzó irodák integrálódtak az érdekvédelemmel, megszűnt szervezeti önállóságuk, ennek ellenére *az eltelt idő alatt elérte és visszaállította azt a „képességét”,* amivel a jelentős létszámcsökkentés és a tapasztalt szakképzett kollégák elvesztése előtt rendelkezett. A toborzás megítélésünk szerint jól használja ki a területi rendszerből fakadó rugalmas lehetőségeket, szakszerűen és az erőket, eszközöket jól összpontosítva tevékenykedik. Az érdekvédelmi tevékenység – mint már jeleztük – a fentieknek megfelelően, elvesztette önálló szervezetségét és integrálódott a toborzással, jelentős létszám és képességbeli veszteség nem érte a területet. Az ellátottak köre viszont az átszervezések következtében a nyugállományba vonultak nagy száma miatt jelentősen 2-3 ezer fővel növekedett. Az új struktúrára történő áttérés során is megőrizte elért eredményeit, képes jó szinten ellátni feladatait. Új módszerként bevezették a „kihelyezett érdekvédelmi ügyfélszolgálatot” Budapesten a nagyobb katonai lakótelepeken, vidéken, pedig a volt úgynevezett katonai városokban (pl. Marcali). Ezen megoldásoknak az érintettek körében nagy sikere van.

A katonai igazgatási szakterület létszáma jelentősen csökkent, az új szervezeti struktúrában, békében csak a legszükségesebb szervezeti egységek és beosztások maradtak meg. Ugyanakkor új „stratégiai koncepció” került kidolgozásra, melynek keretében a hadkötelezettség esetleges bevezetése esetén 3 kiemelt és 2 tartalék sorozóközpont került megtervezésre. A munkaterv, okmányok és működési rend kialakítása folyamatban van. *Célszerűnek tűnik a 3 kiemelt sorozóközpont valós működtetésének 2008. évben történő kipróbálása egy „hadijáték” keretében.* Mi úgy látjuk, hogy mindhárom szakmai területnek meg kell újítani az anyagi - technikai eszközök és szolgáltatások igénylésének és nyilvántartásának jelenlegi rendszerét is.

A területi katonai igazgatás működésében természetesen tapasztalhatók nehézségek és problémák, amelyek megoldása a közeljövő feladatait képezhetik. Ezek közé sorolható, hogy a megyei és helyi szinteken újra kell gondolni a védelmi bizottságokkal történő együttműködés rendjét, folyamatát és az okmányok kezelését a hadkötelezettség bevezetése esetén. Az új jogszabályi keretek között megnövekedett az MH KIAK szerepe, fontossága, mely szükségessé teszi a Központ informatikai eszközparkjának halaszthatatlan korszerűsítését, fejlesztését. Teljesen új, reális és valós alapokra kell helyezni a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségek igénylési, nyilvántartási és felhasználási folyamatait és annak rendszerét, rendjét. *Megítélésünk szerint az előző időszak tapasztalatai alapján a két parancsnokság részére (feladataik, funkciójuk, munkájuk stb. alapján) a valós működést hatékonyabban biztosító, segítő, támogató költségvetést kell készíteni.* A lehető legrövidebb időn belül szükséges véglegesen kijelölni, megoldani a toborzó és érdekvédelmi irodák működésének helyszíneit, objektumait. A jelenlegi átmeneti helyzet nem teszi lehetővé az informatikai, kommunikációs és egyéb fejlesztések realizálását, ez pedig a hatékony munka gátja lehet a közeljövőben.

A két területi parancsnokság osztályai az operatív szakmai munka irányításának jelentős részét sikeresen átvették és folyamatosan végzik. Ez viszont nagyobb lehetőséget biztosít a HM Személyzeti Főosztály Központi Toborzó, Érdekvédelmi és Katonai Igazgatási Osztály állománya számára, hogy *a legfontosabb távlati feladataikra koncentráljon.* Előtérben kerülhetnek olyan feladatok, mint a három fő szakmai terület stratégiai tervezése, a területet érintő jogszabályok folyamatos figyelése és a módosító javaslatok kidolgozása, az állomány felkészítésének, képzésének tervezése, végrehajtása, az ellenőrzési feladatok hatékonyabb ellátása, a területi katonai igazgatás elméleti kérdéseinek tisztázása stb.

Összegző gondolatok, javaslatok

A kormányzat kihasználva a Hvt. által felkínált lehetőséget, a Honvédség strukturális átszervezésének keretében *lényegében két régióba szervezte a területi katonai igazgatási szerveket (hadkiegészítő parancsnokságokat).* Ezzel egy lépéssel előbbre lépett az országban lassan meginduló közigazgatási és államigazgatási szervek régióba történő szervezése terén. A kormányzatnak ez a megoldása lényegesen túlszárnyalta, túlteljesítette a korábban a statisztikai régiók szintjére szervezett hét közigazgatási régióra vonatkozó elgondolásait. Ez az intézményi reform tartalmát, terjedelmét és stuktúráját illetően alapvető változásokat hozott a területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) több évtizedes funkcionálásában. A változások – és ezt minden túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy – mind a magyar társadalom, mind a honvédelem, de a Honvédség életében is történelmi jelentőséggel bírnak. *Ma úgy*

ítéljük meg, hogy ez az intézményi reform alapvetően összhangban van az ország honvédelmi igényeivel és a Honvédség rendeltetéséből adódó követelményekkel és megfelel a NATO irányába vállalt szövetségi kötelezettségeknek.

A területi katonai igazgatási szerveknek (hadkiegészítő parancsnokságoknak) mint intézményeknek a vizsgálatával a katonai szakirodalomban itt-ott csak érintőlegesen találkozunk. A szerzők ezen szervekkel kapcsolatos kérdéseket leginkább a hadkiegészítés és az érdekvédelem oldaláról közelítik meg. Mi ebben a tanulmányban – mint arra már utaltunk – arra vállalkoztunk, hogy megvizsgáljuk a területi katonai igazgatási szervek helyét a közigazgatás, illetve az államigazgatási szervek, valamint a katonai belső igazgatás (katonai rendtartás) rendszerében. Ezt azért tartottuk szükségesnek, mert a napi gyakorlatban elég sok a rendezetlenség, az elvi, az elméleti alapok nélküli szervezeti struktúrák kialakítása, sokszor az ad-hoc érdekek mentén történnek a szervezeti struktúrák kialakítása. *Egyértelműen állást foglaltunk abban, hogy a területi katonai igazgatási szervek államigazgatási feladatokat is ellátó katonai szervezetek, nem részei a honvédelem területi és helyi igazgatási szerveknek. A Honvédség működésében ezen intézmények alapvető kulcsszerepet töltenek be és nélkülözhetetlenek, ezért megszüntetésük katona-politikai hiba lenne.*

Gyakorlati tapasztalatok bizonyítják, hogy intézményeket viszonylag könnyű létre hozni, átszervezni, de sokkal nehezebb és hosszabb folyamat azt hatékonyan működtetni. Az elmúlt időszak tanúsága azt mutatja, hogy a két régióba tevékenykedő területi katonai igazgatási szervek (hadkiegészítő parancsnokságok) alapvetően a jogszabályi követelmények alapján tevékenykednek, a Honvéd Vezérkar Főnök által jóváhagyott SZMSZ-eik biztosítják a hadkiegészítő parancsnokság számára meghatározott feladatok végrehajtásához szükséges szervezeti és működési rendet, megfelelő kereteket adnak a feladatok eredményes végrehajtásához. A kiválasztott állomány kompetens, a hivatásában elkötelezett és lojális a mindenkori kormányzathoz. *Látnunk kell azonban, hogy egy szervezeti struktúra soha sem lehet tökéletes és végleges ezért – megítélésünk szerint – folyamatosan vizsgálni kell ezen intézmények feladatait és működését.* A tapasztalatok alapján bátran kezdeményezni kell a követelményekhez és a feltételekhez igazodó változtatásokat.

Az eddig elért eredmények alapján, úgy véljük célszerű néhány gondolatban foglalkozni – az Európában és a NATO szervezetében is egyedülálló – területi katonai igazgatás jelenlegi szervezeti rendszerének további finomításával. Szükségesnek tartjuk, hogy amennyiben a Honvédségnél létszámtartalék képződne (40-60 fő) *kerüljön kialakításra a harmadik hadkiegészítő parancsnokság is Közép–Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokság néven.* A tanulmányunkban ezzel a kérdéssel a struktúrák kialakításánál már foglalkoztunk és egyértelműen megállapítottuk, hogy a harmadik parancsnokság megalakítására a szűk 200 fős létszámkeret miatt nem került sor.

A harmadik parancsnokság felállítását számos figyelemre méltó szakmai tényező indokolják. Nevezetesen: Budapest az ország közigazgatási központja és Pest megyével kiegészítve ezen területen él az ország lakosságának több mint egyharmada; a fővárosi kerületek sajátosan egyediek a közigazgatásban semmihez sem illeszthetők pl.: a 22 kerületi védelmi bizottságok működése egyedi az országban, ezen túl Pest megyében még 14 helyi védelmi bizottság is funkcionál, így országosan közel 40 szervezettel történő együttműködés folyamatosságának biztosítása az új struktúrában komoly gondot jelent; a keleti parancsnokság szakmai tevékenységének zöme jelenleg

is Budapest és Pest megyére irányul. A parancsnokság ellátotti körében lévő személyek kb. 65-70%-a Budapest és Pest megyében él, körükben eredményes munkát csak helyi vezetéssel és végrehajtással lehet végezni; a Budapesti Toborzó és Érdekvédelmi Központ *aránytalanul nagy teher* hárul mind a három szakmai tevékenységi területén.

A továbbiakban a fenti indokok alapján *a három területi parancsnokságból álló szervezeti rendszerére teszünk javaslatot.*

A./ A Magyar Honvédség Közép-Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokságra Budapesti állomáshellyel. Illetékességi területe: Budapestre; Pest megyére; Fejér megyére; Tolna megyére; Bács-Kiskun megyére és Nógrád megyére terjedne ki. Összlétszámát 95 főben lehetne meghatározni.

B./ A Magyar Honvédség Nyugat-Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokságra Veszprémi állomáshellyel. Illetékességi területe: Komárom-Esztergom megyére; Győr-Moson-Sopron megyére; Vas megyére; Veszprém megyére; Zala megyére; Somogy megyére és Baranya megyére terjedne ki. Összlétszámát 82 főben lehetne meghatározni.

C./ A Magyar Honvédség Kelet-Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokságra Szolnoki állomáshellyel. Illetékességi területe: Csongrád megyére; Békés megyére; Jász-Nagykun-Szolnok megyére; Hajdú-Bihar megyére; Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére; Borsod-Abaúj-Zemplén megyére és Heves megyére. Az összlétszámát 89 főben lehetne megállapítani.

A fenti javaslatok alapján a három parancsnokság összlétszáma 266 fő lenne, amely a jelenlegi létszámoz képest 66 fővel növekedve.

Összességében várható, hogy a Magyar Honvédség Közép–Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokság kialakítása – a területi katonai igazgatás vonatkozásában – egy arányosabb, differenciáltabb, de kiegyensúlyozottabb működési feltételeket biztosíthatna, amely még hatékonyabb és eredményesebb szakmai tevékenységet eredményezhet. /18/

A másik javaslatunk – mint arra korábban már utaltunk és azt részletesen indokoltuk – az MH KIAK-ot is mint katonai igazgatási szervet kellene a Hvt.-ben szerepeltetni. Ugyanis a MH KIAK szerepe, jelentősége és a katonai igazgatási feladatai a Hvt. rendelkezéseiből eredően számottevően megnövekedett. Megítélésünk szerint az MH KIAK-ot a Hvt.-ben a katonai nyilvántartás alapvető szabályainak rendezése kapcsán kellene a katonai igazgatási szervek közé sorolni. Ezt a megoldást értelemszerűen javasoljuk a HM HIM vonatkozásában is.

A tanulmányunkban az eddig elmondottak összefoglalása helyett csupán reményünket fejezzük ki, hogy talán sikerült felhívni egyrészt a szakma, másrészt a tárca vezetésének érdeklődését a területi katonai igazgatási szervekkel összefüggő elméleti és gyakorlati kérdésekre.

Jegyzetek, felhasznált irodalom

1. Berényi Sándor: Magyar Közigazgatási jog. Általános rész I. fejezet.
2. Uo. III. fejezet
3. Az államháztartás hatékony működését elősegítő szervezeti átalakításokról és az azokat megalapozó intézkedésekről szóló 2118/2006 (VI.30.) Korm. határozat 4/b pontja
4. Dul Sándor–Földesi Ferenc: A területi katonai igazgatás regionális kialakítása. Társadalom és Honvédelem, 2006 .1. szám, ZMNE kiadványa.
5. A 82/2000 (MK. 94.) HM utasítással kiadott Honvédelmi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata.
6. Dr. Bércesi Ferenc: Ellentmondások a területi államigazgatási szervek rendszerében – a területi szinten működő államigazgatási feladatot ellátó szervek katalógusa. Készült 2006-ban BM. IDEA-program keretében. Magyar Közigazgatás, 2006 júliusi szám.
7. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 71/2006. (IV.3.) Korm. rendelet 55. § (1) bekezdés.
8. Uo.: 58. § (1) bekezdés.
9. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény 54. § (1) bekezdés.
10. A területi államigazgatási rendszer kiépítettsége ágazati szinteken összesen harminckilenc szervezetet regisztrált Dr. Bércesi Ferenc tanulmánya 2006. május. A legtöbb a földművelésügyi és vidékfejlesztési minisztérium alárendeltségébe működik (12) Megjelent a Magyar Közigazgatás című folyóiratban.
11. A Korm határozat végrehajtására a 96/2006/HM, a 114/2006/HM és a 118/2006/HM utasítások, valamint a 123/2006/HVKF parancs.
12. Annak ellenére, hogy a 2006. évi LVII. törvény alapján már 2006. július 29-én a Magyar Közlönyben kihirdetésre került a HM SZMSZ amely, az új struktúrának megfelelően készült, még 2006. októberében is folyt a HM átszervezése.
13. A szerzők a munkáltatói jogkör gyakorlása alatt a szolgálati viszony létesítésére, megszüntetésére, a fegyelmi és a kártérítési felelősség megállapítását értik.
14. A hadkiegészítő parancsnokságok alapításáról szóló 111 és 112/ 2006 (HK. 23) HM határozatban szereplő szöveg.
15. Az alkotmány 19/E §-a a Kormány – a Köztársasági elnök által jóváhagyott terv szerint a külső fegyveres csoportoknak Magyarország területére történő váratlan betörése esetén a támadás elhárítása, illetőleg az ország területének a honi és a szövetséges légvédelmi és repülő készségi erővel való oltalmazása, az alkotmányos rend, az élet-és vagyonbiztonság, a közrend és a törvényesség védelme érdekében – azonnal intézkedni köteles.
16. A hadkiegészítő parancsnokságok alapításáról a 111 és 112/2006 (HK.23.) határozatok 14. pontja rendelkezik a szervezeti felépítést tartalmazó okmányról.
17. Dr. Kassai László nyá. ezredes: A módosított Szolgálati Szabályzat II. rész. Új Honvédségi Szemle, 2002/2 szám 60. oldal.
18. Ocsovai János mk. ezredes–Dr. Földesi Ferenc nyá. alezredes: Kutatói Jelentés Az önkéntes haderő humán erőforrás-gazdálkodás új lehetőségei, elvei és módszerei, valamint kapcsolatrendszere a megújuló területi, katonai igazgatás szervezetében.

A NEMZETBIZTONSÁGI SZAKMAI TEVÉKENYSÉGHEZ KÖTŐDŐ TÖRVÉNYI ALAPELVEK, FELÜGYELETI ÉS ELLENŐRZÉSI RENDSZER, VALAMINT JOGORVOSLATI UTAK

A nemzetbiztonsági szakmai tevékenységhez kötődő törvényi és szakmai alapelvek különbözőek. Például a gyorsaság és az időszerűség a törvényi alapelvek között nem szerepelnek, habár azok a szakmai alapelvek meghatározó, alapvető fontosságú elemei. A szerző tanulmányában a nemzetbiztonsági szakmai tevékenységgel kapcsolatos, a személyiségi jogokat érintő lehetőségeket tekinti át, továbbá az e tevékenységre vonatkozó törvényi alapelveket, a felügyelet és az ellenőrzés formáit, valamint a jogorvoslati módokat.

The legal and vocational basic principles related to the national security professional activity are different. For example, the rapidity and the timeliness do not appear among the legal basic principles, although they are the elements of the vocational basic principles with determining, fundamental importance. The author reviews the issue of the opportunities touching the personality rights related to national security professional activity in his study, furthermore the legal basic principles concerning this activity, the supervision's and cheque's forms, and the legal redress manners.

Napjainkban a globalizálódó világban zajló események új kihívások elé állítják a társadalmakat mind nemzetközi, mind helyi viszonylatokban. A biztonság és értelmezése új megközelítésekben nyernek értelmet, eddig kevésbé fókuszba helyezett területeken és szinteken öltenek testet. A változások hatása nem kerülte el a nemzetbiztonsági szolgálatokat sem. Feladatrendszerük átstrukturálódott, tevékenységük felértékelődött. Ezek következményeként maguk a szolgálatok is sokszor a társadalom figyelmének középpontjába kerülnek és kénytelenek a nyilvánosság színpadára lépni az állampolgárok, biztonságérzetük megerősítése iránt megnövekedett igényeinek kielégítése következtében és érdekében. A jogi szabályozásból eredően megismerhetők, az információs társadalom fejlődéséből fakadóan pedig egyre szélesebb körben ismertté is válnak a nemzetbiztonsági munka szabályai, a titkos információgyűjtés eszközei, módszerei, a nemzetbiztonsági tevékenység mibenléte.

Fentiekkel párhuzamosan a személyhez fűződő jogok védelme is egyre inkább előtérbe kerül. Az emberek többségének ingerküszöbe igen alacsony ebben a témában és intenzíven reagálnak e jogukat érintő folyamatokra, különösen, ha ezek korlátozó tartalmúak. A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység tipikusan ilyen jellegű munka, és ebből következően igen érzékeny viszonyban van a vele kapcsolatos közgondolkodással, társadalmi megítéltségére fokozott figyelmet kell fordítani.

Az emberi, állampolgári és személyiségi jogokat a Magyar Köztársaság Alkotmánya védi. E jogok csak kivételesen, kizárólag törvényben megfogalmazott formában és módon korlátozhatóak. A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység során az emberek személyiségi jogai adott esetben sérülhetnek, de ennek mindig törvényes alappal kell rendelkeznie, szigorú követelményeknek kell megfelelnie, hathatós felügyeleti és ellenőrzési rendszerhez kell kötni, továbbá arányban kell állnia az állami érdekekkel, az állam önvédelméhez, biztonságához és a bűncselekmények felderítéséhez fűződő jogával. Mindezek mellett biztosítani kell az esetlegesen bekövetkezett jogsérelem orvoslásának lehetőségét.

A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység törvényi alapelvei

A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység alapelveinek törvényi megállapíthatóságának vizsgálata során alapvetően az Alkotmányt (1949. évi XX. tv.) és a nemzetbiztonsági törvényt (1995. évi CXXV. tv.) használtam, emellett azonban az elemzés ki kellett terjedjen a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény, az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény rendelkezéseire is, továbbá figyelembe vettem az Alkotmánybíróság határozatait, valamint az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának egyes elemeit.

Az emberi, személyiségi jogok követelményei

A törvénynek való megfelelés követelményének teljesítése érdekében több törvényt is figyelembe kell venni, melyek normáinak betartása elengedhetetlen. Így az Alkotmányon és a nemzetbiztonsági törvényen túl különösen a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvénynek van kiemelt jelentősége.

A követelmény tartalma, hogy az adatkezelésnek, információgyűjtésnek, ezen belül különösen a titkos információgyűjtésnek, valamint az elrendelés folyamatának törvényen kell alapulniuk, ami alatt azt kell érteni, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok a felsorolt tevékenységeket kizárólag a nemzetbiztonsági törvényben meghatározott keretek között folytathatják. Ez egyaránt vonatkozik a tevékenységek céljaira, területeire, terjedelmére, tartalmára, feltételrendszerére, eljárási és garanciális szabályaira.

Az engedélyhez kötöttség követelménye a titkos információgyűjtésre és a végrehajtása során beszerzett adatok kezelésre vonatkozik. *A nemzetbiztonsági törvény két csoportban határozza meg a titkos információgyűjtés eszközeit és módszereit.*

– *A külső engedélyhez nem kötött* titkos információgyűjtés eszközeit és módszereit a nemzetbiztonsági törvény 54. §-a tartalmazza. Szintén a külső engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtő tevékenységek között említi, de az 55. §-ban határozza meg a nemzetbiztonsági törvény a büntetlenségi megállapodást is, amelyhez Legfőbb Ügyész által kijelölt ügyész előzetes jóváhagyása szükséges.

Az 54. §-ban megjelölt eszközök és módszerek alkalmazásának engedélyezését a nemzetbiztonsági törvény a nemzetbiztonsági szolgálatok főigazgatóinak hatáskörébe utalja. Ennek megfelelően a belső eljárási és engedélyezési szabályokat a nemzetbiztonsági törvény 13. § (3) bekezdés: d) pontjában kapott felhatalmazás alapján – az irányító miniszter jóváhagyásával – vezetési jogkörükhöz kapcsolódóan a főigazgatók határozzák meg. Ennek nyilvánvaló oka, hogy az itt felsorolt eszközök és módszerek egy része kevésbé veszélyezteti a magánszférát és kisebb súlyú beavatkozást jelent, míg más részük esetében pedig az alkalmazás körülményei, vagy a szolgálatok munkatársainak, illetve a velük együttműködő személyek biztonságának védelme indokolja, hogy az engedélyezési eljárás a nemzetbiztonsági szolgálatokon belül maradjon.

A titkos kapcsolat, vagy a fedőokmánnyal ellátott munkatárs biztonsága nem tenné lehetővé, hogy külső fórum is tudomást szerezzen róluk, arról nem is beszélve, hogy a titkos munkatársak létesítését rendkívüli módon megnehezítené, ha az érintett csak annak tudatában vállalhatná az együttműködést az adott nemzetbiztonsági szolgálattal, hogy annak tényéről a szolgálaton kívül is tudomással bírnak. Ez egyébiránt szükségtelen is, hiszen a titkos információgyűjtő munka törvényességének nem elengedhetetlen feltétele, hogy e személyek megismerhetővé váljanak az engedélyezési eljárás során.

A belső eljárási és engedélyezési szabályokban meg kell teremteni ezen eszközök, módszerek alkalmazásának a garanciáit az önkényes felhasználásokkal szemben és egyúttal biztosítani kell a felülvizsgálatok rendszerességét.

A belső engedélyezés kizárólag írásos formában történhet, az engedélyezés módja, formája, tartalma, szolgálaton belüli szintje függ az adott ügy jellegétől, valamint az alkalmazott konkrét eszközöktől és módszerektől. Ha az okmányokban (jóváhagyott, vagy engedélyezett műveleti terv, akcióterv, javaslat) konkrétan meg vannak határozva az alkalmazott eszközök és módszerek, az elérendő cél, az alkalmazás területe, terjedelme, feltételei, az alkalmazás felülvizsgálatának határideje, akkor az alkalmazás minden fázisát nem szükséges külön-külön engedélyezni.

A belső engedélyezésű titkos információgyűjtéshez kapcsolódó eljárási és engedélyezési szabályzatokban meg kell határozni az adott okmányok fajtáit, tartalmi kellékeit és azt is, hogy milyen eszközök és módszerek alkalmazhatóak

halaszthatatlan, sürgős ügyekben a vezető szóbeli utasítása alapján, de ez esetben az írásos engedélyt az akadály elhárulását követően pótolni kell, mely történhet az alkalmazásról szóló jelentés elkészítésével egyidejűleg is.

– *A külső engedélyhez kötött* titkos információgyűjtés eszközeit és módszereit a nemzetbiztonsági törvény 56. §-a határozza meg, míg az eljárási és engedélyezési szabályokat ezen eszközök és módszerek tekintetében a nemzetbiztonsági törvény 57.-60. §-ai tartalmazzák.

A külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek alkalmazását a nemzetbiztonsági törvény – a nemzetbiztonsági feladat jellege és az egyének magánszférájának fokozottabb veszélyeztetettsége okán – bírói, illetve igazságügy miniszteri engedélyhez köti.

A Fővárosi Bíróság elnöke által kijelölt bíró engedélyezi a külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtést *a nemzetbiztonsági szolgálatok alábbi feladatköreiben:*

- a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjének törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására, vagy megzavarására irányuló törekvések felderítése és elhárítása;
- a Magyar Köztársaság gazdasági, tudományos-technikai, pénzügyi biztonságát veszélyeztető leplezett törekvések felderítése és elhárítása;
- a szervezett bűnözésre, jogellenes kábítószer - és fegyverkereskedelemre vonatkozó információgyűjtés;
- a hatáskörébe tartozó bűncselekmény felderítése, illetve a rájuk vonatkozó információgyűjtés.

A nemzetbiztonsági szolgálatok egyéb feladatköreiben az engedélyt az igazságügy miniszter adja ki. A hírszerző szolgálatoknak pedig minden esetben az igazságügy miniszter az engedélyező a külső engedélyhez kötött információgyűjtő eszközök, módszerek vonatkozásában.

A külső engedélyezés fórumában jelentkező különbség az engedélyezés jogalapjául szolgáló feladatok eltérő jellegéből fakad. A bírói engedélyezés alapjául szolgáló feladatkörökben történő titkos információgyűjtő tevékenység jellemzően olyan bűncselekményekhez kötődik, mely megalapozott gyanú megállapíthatósága és bizonyítottsága esetén közvetlenül büntetőeljárást von maga után. Amennyiben az említett körülmények fennállnak, a bírónak fel kell szólítania az érintett szolgálatot ennek kezdeményezésére. Igazságügy miniszteri engedély akkor szükséges, mikor kormányzati döntést kell felvállalni egyes feladatoknál, amit a bíró éppen a bírói függetlenség, a kizárólagos jogszabályoknak való alárendeltsége alapján nem tehet meg, tehát az ország politikai, gazdasági,

nemzetbiztonsági érdekeit, a konspirációs szempontokat egy nemzetbiztonsági tevékenység engedélyezése során, döntésénél nem veheti figyelembe.

A nemzetbiztonsági törvény 59. §-ában lehetőséget nyújt úgynevezett kivételes engedélyezésre, melyben a nemzetbiztonsági szolgálatok főigazgatói a külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés folytatását legfeljebb az engedélyező döntéséig engedélyezhetik, ha a titkos információgyűjtés külső engedélyeztetése olyan kétsédelemmel járna, amely az adott ügyben nyilvánvalóan sértené a nemzetbiztonsági szolgálat eredményes működéséhez fűződő érdeket. Ugyanitt meghatározza ezen engedélyezés szabályait is.

Kivételes főigazgatói engedélyezés alapján a külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés – az előírt feltételek fennállása mellett – a bíró, vagy az igazságügy miniszter döntéséig, maximum 72 óra határidőn belül folytatható.

Kivételes eljárás esetén a titkos információgyűjtést haladéktalanul meg kell szüntetni, ha annak folytatását az engedélyező nem engedélyezi. Ebben az esetben a titkos információgyűjtés során nyert adatokat – az állam- és szolgálati titkot tartalmazó iratok megsemmisítési rendjére vonatkozó törvényi előírások szerint – haladéktalanul meg kell semmisíteni

Fontos jogi garanciát tartalmaz a nemzetbiztonsági törvény 14. § (4) bekezdése, miszerint az igazságügy miniszteri engedélyezések felett az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága ellenőrzést gyakorol, mely alapján az engedélyezési eljárásról tájékoztatást kérhet.

A dokumentáltság követelménye alatt azt értjük, hogy a titkos információgyűjtés alkalmazásával összefüggő minden intézkedést, a javaslattételtől (tervezési időszaktól) kezdve a végrehajtás egész folyamatában írásba kell foglalni, dokumentálni kell. Természetesen ideértve az alkalmazott eszközök, módszerek útján tett intézkedések eredményét is. Ez különös jelentőséggel bír a személyes (köztük különleges) adatok kezelésénél, a személyes adatok védelméhez való jog gyakorlása során, az egyes bűncselekmények bizonyítékai beszerzésénél azok hitelességét illetően, az információk ellenőrizhetősége és megbízhatósága, valamint az eljáró munkatársak személyes felelősségének megállapíthatósága tekintetében.

A célhozkötöttség követelményének, a készletező adatgyűjtés tilalmának értelmezése során, a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény személyes adatok kezelésével, illetve a titkos információgyűjtéssel kapcsolatos rendelkezéseiből egyértelműen megállapítható, hogy a titkos információgyűjtés eszközeit és módszereit csak és kizárólag pontosan meghatározott és dokumentált törvényes cél érdekében lehet alkalmazni. A cél nem lehet általános, vagy

homályosan, félreérthető módon megfogalmazott, sőt nem elégséges önmagában a nemzetbiztonsági törvényben meghatározott feladat megjelölése sem, hanem a feladaton belül a célt is konkrétan, pontosan meg kell jeleníteni, amit gyakorlatilag az engedélyezés iránti kérelem indoklási részének kell tartalmaznia. Ez a pont megközelíthető úgy is, hogy a cél konkrét megfogalmazása nélkül aligha vizsgálható a titkos információgyűjtés olyan további követelményeinek teljesíthetősége, mint a szükségesség és arányosság.

Személyes adatot kezelni csak pontosan meghatározható és jogszerű cél érdekében szabad. A célhoz kötöttség tehát az információs önrendelkezési jog gyakorlásának (érvényesítésének) a feltétele és legfontosabb garanciája, legfőképpen a titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek alkalmazása során kezelt adatok tekintetében, amikor minden mozzanat az érintett tudomása nélkül történik. Meg kell határozni az adatfeldolgozás célját és a feldolgozandó adatok körét.

A titkos információgyűjtés céljainak módosulását, megváltoztatását dokumentálni kell. A módosult és megváltozott cél elérése érdekében történő eszközök és módszerek alkalmazását az eljárás rendjének megfelelő módon engedélyeztetni kell.

A titkos információgyűjtés céljaihoz nem kötődő vagy az eljáró nemzetbiztonsági szolgálat feladataihoz nem kapcsolódó adatokat, ha azok a nemzetbiztonsági törvény 43. §-a alapján bűncselekmény elkövetésére utalnak, vagy más szervek irányába tájékoztatási kötelezettséget alapoznak meg és az illetékes szervhez kell továbbítani. Meg kell azonban jegyezni, hogy az adatok további felhasználása tekintetében az adatot küldő nemzetbiztonsági szolgálat a dekonspiráció megakadályozása céljából a forrás, vagy az alkalmazott módszer védelmében korlátokat állíthat.

A személyes adatok meghatározott cél nélküli, jövőbeni felhasználására történő gyűjtése, feldolgozása, tárolása alkotmányellenes, melyből következik, hogy a nemzetbiztonsági feladatok ellátásához szükségtelen adatokat törölni kell. A személyes adatok törlésének kötelezettségét a nemzetbiztonsági törvény az 50. § (2)-ben határozza meg. E garancia különösen erős alátámasztó szabály az előbbieken említett készletező adatgyűjtés tilalmának vonatkozásában.

A szükségesség követelménye: A nemzetbiztonsági törvény 53. § (2) bekezdése előírja, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok a titkos információgyűjtés speciális eszközeit és módszereit csak abban az esetben alkalmazhatják, ha a nemzetbiztonsági törvényben meghatározott feladatok ellátáshoz szükséges adatok más módon nem szerezhetők be, más oldalról az elérni kívánt célnak a nemzetbiztonsági érdek érvényesítéséhez mereven kötődnie kell.

Az adatkezelés tekintetében pedig csak a munkavégzéshez elengedhetetlenül szükséges adatok rögzíthetők, illetve azok tárolásának és továbbításának rendje is törvényben szabályozottan valósulhat meg.

Az eszköz és módszer alkalmasságának követelménye: A nemzetbiztonsági törvény 31. §-ából kitűnik az alkalmasság követelménye, mert kimondja, hogy a több lehetséges (elvileg alkalmazható) eszköz közül a legalkalmasabbat kell kiválasztani. A 60. § a külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtésre vonatkozó szabályok közt előírja, hogy a titkos információgyűjtést haladéktalanul meg kell szüntetni, ha alkalmazásától további eredmény nem várható. Ezen túlmenően, az Alkotmánybíróság 2/1990 (X. 4.) határozatában állapította meg, hogy ha a korlátozás a cél elérésére alkalmatlan, az alapjog sérelme megállapítható. Összegezve az eszköz és módszer alkalmasságának követelménye, az öncélú eszköz és módszeralkalmazás tilalma.

A nemzetbiztonsági törvény több helyen is megfogalmazza az *arányosság, a legenyhébb jogkorlátozás követelményét*. Így a 31. § (4) bekezdés kimondja, hogy a nemzetbiztonsági szolgálat eljárása, intézkedése, nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az adott intézkedés törvényes céljával. A (6) bekezdés pedig előírja, hogy a több lehetséges intézkedés közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legcsekélyebb korlátozással, sérüléssel, vagy károkozással jár. A 39. § (2) bekezdés arra kötelezi a nemzetbiztonsági szolgálatokat, hogy az adatkezelés során az adott cél elérése érdekében feltétlenül szükséges, másrészt az érintett személyiségi jogait legkevésbé korlátozó, vagy sértő eszközt vegyen igénybe.

Az Alkotmánybíróság 30/1992 (V. 26.) és 75/1995 (XII. 21.) határozataiban is megadta az arányosság fogalmát, melynek elemei a következők:

- az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjog sérelem súlyának megfelelő aránya;
- az adott cél elérése érdekében legenyhébb sérelemmel járó, alkalmas eszközt kell igénybe venni.

Fentiekből kitűnik, hogy a törvénynek való megfelelés, az elkerülhetetlenség, az arányosság, a jog alapján megkívánt védelem legmagasabb és szükséges sérelem legkisebb fokának garantálása szorosan összefüggő fogalmak. Mindegyik követelménynek eleget kell tenni ahhoz, hogy egy alapjogi korlátozás magánszférába történő beavatkozás szükségesnek minősüljön egy demokratikus berendezkedésű társadalomban.

Arra vonatkozóan, hogy a törvényes cél elérése érdekében alkalmazott eszközök, módszerek közül melyek a legkevésbé korlátozó intézkedések, nincs

általános érvényű válasz, mert ez függ a cél súlyától, a ténylegesen veszélyeztetett nemzetbiztonsági érdektől, valamint az alkalmazás körülményeitől, hatásától és eredményességétől.

Általánosságban úgy foglalthatunk állást, hogy a külső engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés eszközei és módszerei kisebb fokú beavatkozással járnak a magánszférát illetően, mint a külső engedélyhez kötöttek. Egyes területeken megállapíthatóak ettől bizonyos értelemben eltérő helyzetek. Így például a tapasztalatok és a szakirodalom többnyire azt a gondolatot erősítik, hogy a titkos kapcsolatok vagy a hivatásos, titkos módon alkalmazott munkatársak tevékenysége, az érintett magánszférájának legmélyebb megismerése alkalmas beavatkozások. Az itt megjelenő ellentmondás csak látszólagos. Ezzel kapcsolatban vissza kell utalnom arra a tényre, hogy a titkos munkatársak védelme fontosabb érdek, mint az, hogy kilétükről más személyek is tudomást szerezzenek. További látszólagos ellentmondás a különleges adatok kezelése terén mikor az adatgyűjtéskor, az érintettre vonatkozó információk beszerzése során a nemzetbiztonsági szolgálat munkatársa tudomást szerez különleges adatokról is. Ez azonban elkerülhetetlen, hiszen a különleges adatok elválaszthatatlanok a személyes adatoktól. Ettől e tevékenység engedélyezése nem kell, hogy külső személy által történjen. Belátható az is, hogy a felvilágosítás kérése vagy a nemzetbiztonsági jelleg leplezésével történő környezettanulmány készítése, a személy mozgásának, valamely eseménynek a külső megfigyelése nem tesz lehetővé olyan mély beavatkozást (általában) mint a külső engedélyhez kötött eszköz vagy módszer.

Az arányosság kérdésköréhez tartozik az is, hogy a titkos információgyűjtés eszközei és módszerei alkalmazásának ne legyen aránytalanul káros visszahatása az érintettre a lakó, hivatali vagy munkatársi környezetében, kapcsolatkörében, esetleg üzleti tevékenységében.

Különösen fontos, hogy a titkos információgyűjtő eljárás ne ingassa meg az állami szervek működése iránti bizalmat, mert egy demokratikus jogállamban a közhatalmi szervek működésébe vetett hitet, vagy közbizalmat senki, így a nemzetbiztonsági szervek sem ingathatják meg.

E ponton belül tehát részben mozgó határokkal találkozhattunk, ezért úgy összegezhethetjük a leírtakat, hogy az arányosság a törvényes cél tényleges súlya, az érintett és az alkalmazás körülményei, az alkalmazás várható eredményei és hatása alapján bírálható el és a konkrét esethez igazodnia kell.

A személyes adat útja követhetőségének követelménye: E garanciális követelményeket a nemzetbiztonsági törvény 40. §-a (adattovábbítás

dokumentálása) és a 46. §-a (személyes adatok továbbításának nyilvántartása) tartalmazzák.

Idézve az Alkotmánybíróság 46/1995. (VI. 30.) határozatát: "az adattovábbítás meghatározott feltételekhez kötése, továbbá a célhoz kötöttség az információs önrendelkezési jognak együttes garanciái."¹

Ez a követelmény szorosan kapcsolódik a dokumentáltság elvéhez. Amennyiben az adat útja nem követhető, ez az adatalany jogérvényesítését akadályozza. Kiemelten fontos az adat követhetősége azokban az ügyekben, amikor az érintett tudta nélküli adatkezelés történik, mert az adatalany számára, jogsérelme esetén nem válik lehetővé jogának érvényesítése, másrészt ilyen esetekben nem tisztázható kellő módon a nemzetbiztonsági szolgálatok személyi állományának (adatkezelő, adattovábbító) személyes felelőssége sem.

A törvényes adatminőség követelménye: E pont tartalmát a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény 7. §-a fogalmazza meg (az adatok minősége), mely szerint a *személyes adatok kezelése során támasztott követelmények:*

- felvételük és kezelésük tisztességes és törvényes;
- pontosak, teljesek és ha szükséges időszerűek;
- tárolásuk módja alkalmas arra, hogy az érintettet csak a tárolás céljához szükséges ideig lehessen azonosítani.

Az Alkotmánybíróság 15/1991. (IV. 13.) határozatában leszögezte: "Nem elégséges, ha egyes feldolgozási szakaszokban egyes garanciák teljesülnek, s ez az állapot nem orvosolja más fázisok alkotmányellenességét".² Tehát a titkos információgyűjtő eljárásnak és az ahhoz kötődő adatkezelésnek az egész eljárás folyamán, annak minden egyes fázisában, összhangban kell lennie a jogszabályi előírásokkal, hogy ne minősüljön a magánszféra védelméhez való jog megsértésének.

A nemzetbiztonsági törvény 62. §-a a *titkos információgyűjtés során beszerzett adatokat, továbbá a titkos információgyűjtés alkalmazott rendszerét, annak elemeit államtitkoknak minősíti.* E mellett a titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek alkalmazásával keletkezett adatok, a titkos információgyűjtés rendszere, elemei szerepelnek az állam- és szolgálati titok védelméről szóló 1995. évi LXV. törvény mellékletét képező államtitokkörü jegyzékben is.

A nemzetbiztonsági törvény ezáltal is igyekszik védeni az olyan információk átadását a Nemzetbiztonsági Bizottság eljárása tekintetében (16. §), amelyek

konkrét ügyben a titkos információgyűjtés során alkalmazott módszerre, forrásra vonatkoznak.

A nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködő személy kilétének felfedését a nemzetbiztonsági szolgálatok adatkezelése nem eredményezheti (nemzetbiztonsági törvény 44. § (3) bekezdése). A más szervezetek átadott adat felhasználása során a nemzetbiztonsági szolgálatok főigazgatói korlátokat állapíthatnak meg a titkos információgyűjtő módszer és forrás védelme érdekében. A beszerzett személyes adatok kezelésére alkalmazni kell az adatvédelmi törvény rendelkezéseit. (Pl.: nemzetbiztonsági érdekből az érintett személyek információs önrendelkezési joga korlátozható).

A szolgálatok felügyelete és ellenőrzése, valamint a jogorvoslati utak

Az Alkotmány 70. §-a alapján az emberi jogok – köztük a magánszféra védelme – a Magyar Köztársaság területén lévő valamennyi személyt megilletik. (Az állampolgári jogok természetüknél fogva az állampolgársághoz kötődnek). Az alkotmánybíróság 61/1992. (XI. 20.) határozatában kimondta: "a jogegyenlőség lényege, hogy az állam, mint közhatalom, s mint jogalkotó köteles egyenlő elbánást biztosítani a területén tartózkodó minden személy számára. Ebben az összefüggésben nem tehet különbséget köztük faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerint."³ Ebből egyenesen következik, hogy a Magyar Köztársaság joghatósága területén tartózkodó nem magyar állampolgárok esetében is alkalmazni kell a nemzetbiztonsági szakmai tevékenységgel szemben felállított "szűrőt", követelményrendszert. A külföldi állampolgárok esetében tehát – bár szélesebb körben lehet igazolható a beavatkozás a nemzetbiztonsági érdek védelmében – a követelményrendszer azonos.

Az alkotmányban foglalt jogok garantálása szükségessé teszi az állami élet e sajátos területén is a jogvédelmi intézmények kialakítását, a nemzetbiztonsági szolgálatok felügyeleti rendszerének és ellenőrzésének a kiépítését. A nemzetbiztonsági törvény a nemzetbiztonsági szolgálatok felügyeleti rendszerét, az alkotmányos működés garanciális intézményeit, a hatalmi ágak megosztásának megfelelően több szinten építi ki.

A parlamenti felügyelet, a nemzetbiztonsági szolgálatok parlamenti ellenőrzése

Az Országgyűlés plénuma által gyakorolt ellenőrzés: Abból indulhatunk ki, hogy a törvényhozást és az ellenőrzést nem lehet mereven elválasztani egymástól, mert a törvényes működés feltételeinek rögzítésében is egyfajta ellenőrzés húzódik meg.

Megalakulásuk óta a nemzetbiztonsági szolgálatok szerves részei lettek az államigazgatási rendszernek. Az Országgyűlés több mint 30 törvényben érinti közvetlenül a szolgálatok tevékenységét.

A kormányzati tevékenység parlamenti ellenőrzésének formái: a beszámolók, jelentések, tájékoztatók. A szolgálatok ily módon történő beszámoltatását az Országgyűlés főleg a Nemzetbiztonsági Bizottság útján végzi.

Az egyes képviselők által gyakorolt (kezdeményezett) ellenőrzés: A képviselők által feltett kérdés és interpelláció a miniszteri felelősség érvényesítésére irányuló eszköze az ellenőrzésnek. Ezek a formák tehát az irányító miniszter felelősségét érintik. Meg kell jegyezni, hogy miután az interpelláció is és a kérdés is általában a plénum előtt hangzik el, ez az ellenőrzési forma szorosan kötődik a plénum által gyakorolt ellenőrzéshez.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok működése vonatkozásában a honvédelmért felelős miniszter interpellálható illetve kérdezhető, míg a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok tekintetében a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító miniszter.

Az országgyűlési képviselők jogállásáról szóló 1990. évi LV. törvény a 8. § (4) bekezdésében rendelkezik a képviselői igazolványról, a nemzetbiztonsági szolgálatok működésére szolgáló területre történő belépés tekintetében, mely szorosan érinti az ellenőrzés megvalósulását is.

A bizottságok által gyakorolt ellenőrzés: A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény alapján a szolgálatok tevékenységének vizsgálatára, ellenőrzésére az Országgyűlés a Nemzetbiztonsági Bizottságot bízta meg. Ezen túlmenően, a katonai szolgálatok tekintetében, az Országgyűlés Honvédelmi és Rendészeti Bizottsága rendelkezik még jogosultságokkal.

Az Országgyűlés nem csupán állandó és különbizottságai útján gyakorolhatja ellenőrző funkcióját. A Magyar Köztársaság Országgyűlésének Hárszabályáról szóló 46/1994. (IX. 30.) országgyűlési határozat⁴ 36. § (2) bekezdése alapján, ha a képviselők egyötöde indítványozza, vizsgálóbizottságot kell létrehozni.

Az Országgyűlés a nemzetbiztonsági szolgálatok parlamenti ellenőrzésére vonatkozó rendelkezéseit a nemzetbiztonsági törvény 14. §-ában jelenítette meg. A törvény szövegéből kitűnik, hogy a törvényalkotó azt a gyakorlatot tartja követendőnek, hogy ha az Országgyűlés a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységét érintő vizsgálatot kíván lefolytatni, akkor elsősorban a

Nemzetbiztonsági Bizottságot bízza meg és nem külön bizottságot állít fel a Házszabály 36. §-a alapján.

Ennek okai, hogy a szolgálatok működése és alkalmazott eszközrendszere alapvetően a nyilvánosságtól elzárt, így a működés törvényességének feltárása, megítélése speciális ismereteket igényel, valamint hogy a vizsgálatok során eljáró személyek körét célszerű mind szűkebben kijelölni, mert ezen személyek a nemzet biztonsága szempontjából legvédelettebb és legérzékenyebb információk birtokába juthatnak.

A Nemzetbiztonsági Bizottság által történő ténymegállapító *vizsgálat lefolytatásának főbb esetei az alábbiak lehetnek:*

- ténymegállapító vizsgálat állampolgári panasz, bejelentés alapján;
- ténymegállapító vizsgálat parancsmegtagadás következtében;
- ténymegállapító vizsgálat a szolgálatok munkatársától érkező bejelentés alapján;
- ténymegállapító vizsgálat elégtelennek ítélt miniszteri vizsgálat következtében;
- ténymegállapító vizsgálat a Bizottság általános tájékozási eljárása során tudomására jutott információ alapján.

A Nemzetbiztonsági Bizottság politikai felelősséget állapíthat meg, mely értelemszerűen a miniszterre, kormányfőre esetleg a Kormány többi tagjára vonatkozhat. Ezen kívül a Nemzetbiztonsági Bizottságnak jogában áll, hogy más eljárást kezdeményezzen (pl. büntetőeljárás, országgyűlési biztosok eljárása). Ha viszont a bizottság valamely belső normatív szabály (miniszteri, főigazgatói utasítások) alkotmányellenességét észleli, az Alkotmánybírósághoz fordulhat.

A bizottság munkája során véleményezi a nemzetbiztonsági szolgálatok költségvetésének részletes tervezetét, mely során a titkos információgyűjtéssel kapcsolatos részleteket ismer meg. *Ezek az alábbiakban jelentkezhettek:*

- a titkos információgyűjtés költségeinek részletes bontását általánosságban (az egyes szervezetek elkerülik a közreműködő konkrét személyek és alkalmazott eljárások megnevezését, azok védelme céljából). A Bizottság tagjai – megbízásuk előtti nemzetbiztonsági ellenőrzésük eredményéből következően – személyükben biztonsági szempontból alkalmasak arra, hogy a részletes számadatok birtokukba kerüljenek;
- a Bizottság megismeri a költségvetési véleményezés során a titkos információgyűjtést végrehajtó valamennyi kormányzati szerv működését;

- a Bizottság az ellenőrzése során ki is kényszerítheti a rendelkezésre álló pénzeszközök hatékony felhasználását.

A bizottság feladatai közt szerepel, hogy kinevezésük előtt meghallgatja a főigazgatói tisztségre jelölt személyeket, alkalmasságukról állást foglal. E tevékenységének jogi garanciái abban állnak, hogy döntése meghozatalakor a miniszterelnök a bizottság javaslatát, állásfoglalását figyelembe veszi. A döntést viszont ez a vélemény nem köti, ezért a kinevezés egyértelműen a kormányzati és nem az Országgyűlési felelősségi körbe tartozik.

A Nemzetbiztonsági Bizottság teljes körű tájékoztatásának megtagadására vonatkozó felhatalmazást megszorítóan kell értelmezni, mert a Nemzetbiztonsági Bizottság az érdemi vizsgálatának a lefolytatásához minden információt meg kell kapjon. Nem tartozik azonban teljes mélységben ebbe a körbe, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok milyen konkrét titkosszolgálati módszer, eszköz, felhasználásával éltek. A működés jogszerűségének megítélése szempontjából meghatározó, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok megfelelő engedélyek birtokában alkalmaztak-e például "helyiséglehallgatást", de az nem lehet a vizsgálat tárgya, hogy azt milyen technikai eszközök igénybevitelével, milyen módszerrel, azaz milyen rejtési mód felhasználásával hajtották végre.

A másik korlát nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködő személyek védelme. A vizsgálat tehát kiterjedhet arra, hogy a cél arányban áll-e a jogkorlátozással, azaz jogszerű volt-e, stb. A Bizottság tagjai számára azonban fő szabály, hogy a konkrét személy, az információ forrása nem válhat ismertté. (nemzetbiztonsági törvény 16. § (1), (2))

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok az ország honvédelmi feladatainak ellátásában is közreműködnek. A Nemzetbiztonsági és a Honvédelmi és Rendészeti Bizottság tevékenységének, szolgálatokat érintő jogkörének elhatárolásához az alábbiakat lehet megfogalmazni.

A Nemzetbiztonsági Bizottság hatásköre a titkosszolgálati tevékenység teljes körében kiterjed a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokra is. A Honvédelmi és Rendészeti Bizottság a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok által alkalmazott titkos információgyűjtés tekintetében nem folytat ténymegállapító vizsgálatot, az minden esetben a Nemzetbiztonsági Bizottság illetékességi területe.

Másképp fogalmazva, a Honvédelmi és Rendészeti Bizottság korlátozott jogkörrel rendelkezik a katonai szolgálatok tevékenységét érintően. Ezt a nemzetbiztonsági törvény a 17. § (1) bekezdésében fogalmazza meg.

Az Országgyűlési képviselők jogállásáról szóló 1990. évi LV. törvény 8. § (3) bekezdése értelmében az Országgyűlés Honvédelmi és Rendészeti Bizottságának tagja a Bizottság döntése alapján, külön engedély nélkül jogosult a Bizottságnak az Alkotmányban és a honvédelmi törvényben⁵ meghatározott feladatai ellátása érdekében elengedhetetlenül szükséges államtitok megismerésére. Ez a jogosultság a Katonai Biztonsági Hivatal és a Katonai Felderítő Hivatal működése körében keletkezett államtitokkörre vonatkozik és a nemzetbiztonsági törvény 17. §-ának keretei között érvényesül.

Az említetteken túl fontos garanciális szabály, hogy a nemzetbiztonsági törvény elfogadásához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges, továbbá e törvény azon rendelkezése, melyszerint a Nemzetbiztonsági Bizottság elnöke csak ellenzéki képviselő lehet.

Az országgyűlési biztosok eljárása: Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló törvény⁶ szerint az állampolgári jogok országgyűlési biztosához bárki fordulhat, amennyiben megítélése szerint a nemzetbiztonsági szolgálat eljárása következtében alkotmányos jogaival összefüggésben sérelem érte, vagy annak közvetlen veszélye áll fenn, feltéve, ha a rendelkezésére álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket már kimerítette, illetve jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Ugyanezen törvény értelmében az adatvédelmi biztosra, szakterületén, az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló törvény rendelkezéseit kell alkalmazni.

Fontos megemlíteni, hogy a fenti törvény mellékletében foglaltak szerint az *országgyűlési biztosok a nemzetbiztonsági szolgálatokat érintő eljárása során nem tekinthetnek be:*

- a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezeti és működési szabályait tartalmazó dokumentumokba;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok objektumaival és állományával kapcsolatos biztonsági dokumentumokba;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok személyzeti nyilvántartásaiba és egyéb személyzeti anyagaiba, kivéve, ha ezt az érintett személy írásban kéri;
- a nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködő magánszemélyek azonosítására szolgáló nyilvántartásokba;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok által titkos információgyűjtésre használt eszközök és módszerek működésének és működtetésének műszaki-technikai adatait tartalmazó vagy az azokat alkalmazó személyek azonosítását lehetővé tevő dokumentumokba;
- a számítástechnikai eszközök számával, elhelyezésével, működésével, illetve az alkalmazott software-ekkel kapcsolatos dokumentumokba;
- a rejtjel-tevékenységgel, annak szakirányításával és hatósági felügyeletével kapcsolatos dokumentumokba;

- a biztonsági okmányvédelemmel és technológiai ellenőrzéssel kapcsolatos dokumentumokba;
- a különösen fontos és bizalmas munkakört, tisztséget betöltők, illetve ilyen tisztségre jelöltek biztonsági ellenőrzése, valamint a nemzetbiztonsági védelemben részesülő személyek vonatkozásában végrehajtott feladatok során keletkezett dokumentumokba, kivéve, ha ezt az érintett személy írásban kéri;
- mindazon dokumentumokba, amelyek megismerése az információt szolgáltató azonosítását tenné lehetővé;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi megállapodásaiba.
- mindazon dokumentumokba, amelyeknek megismerése a nemzetbiztonsági szolgálatok külföldi partnerszolgálatok irányában vállalt kötelezettségeit sértené.

A 75/1995. (VI. 30.) a minősített adat kezelésének rendjéről szóló Korm. rendelet kimondja, hogy a mellékletben meghatározott iratokat, amelyekbe az országgyűlési biztosok nem tekinthetnek be, „Különösen fontos!” kezelési utasítással kell ellátni.

A parlamenti ellenőrzés meghatározásának vizsgálatánál arra a megállapításra juthatunk, hogy célszerű lett volna, ha a nemzetbiztonsági törvény szerepelteti a parlamenti ellenőrzések körében az Állami Számvevőszéket is, és meghatározza tételesen a nemzetbiztonsági szolgálatok ellenőrzésére való jogosultságát. A jelenlegi megfogalmazás azzal az általánossággal él, hogy külső szerv ellenőrzése csak törvényességi alapon történhet. Ez véleményem szerint nem elégséges, konkrét szervezet és feladatok megnevezése lenne alkalmasabb a pontosabb szabályozás érdekében.

Fentiekén túlmenően az Országgyűlési biztosok eljárásának is a parlamenti ellenőrzések között lenne a helye a nemzetbiztonsági törvényben, hiszen a biztosok és tevékenységük, csakúgy, mint az Állami Számvevőszék az Országgyűlés szerve. Továbbvezetve a gondolatot, feladataik tekintetében is részletesebb szabályozást kellett volna rögzíteni, eljárási jogosultságuk pontosabb megalapozása és meghatározása céljából. Ezt a nézőpontot erősíti, hogy a közelmúltban az Országgyűlési biztos javaslatot dolgozott ki a nemzetbiztonsági törvény olyan tartalmi módosítására, mely *az adatvédelmi biztos jogosítványainak szélesítését célozza, az állampolgárok hatékonyabb adatvédelme tekintetében.*

A kormányzati irányítás és ellenőrzés

A nemzetbiztonsági törvény előírásai szerint *a nemzetbiztonsági szolgálatok a Kormány irányítása alatt állnak.* A Kormány a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat a kijelölt miniszter, a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat a honvédelmért felelős miniszter útján irányítja. A kormányzati irányítás a miniszteri

felelősség alapján áll. Ezen felelősség pontos meghatározása – irányítási, ellenőrzési, felügyeleti jogkörök kijelölése – alapvető alkotmányos követelmény. A nemzetbiztonsági törvény ezen alkotmányos követelményeknek tesz eleget az irányító miniszter jogköre tartalmának részletes szabályozásával. Lényeges azonban az is, hogy a nemzetbiztonsági törvény az alkotmányos működést biztosító sajátos felügyelet és irányítás intézményeitől elkülöníti a nemzetbiztonsági szolgálatok vezetését. A szolgálat vezetői (főigazgatói) önálló felelősséggel tartoznak a szolgálatok törvényes és rendeltetésszerű működéséért.

A bírói út igénybevételeinek lehetősége

A jogvédelem igen fontos intézménye a nemzetbiztonsági szolgálatok perbevonásának lehetősége, érdeksérelem esetén. Figyelemre méltó az a körülmény, miszerint a nemzetbiztonsági törvény előkészületi szakaszában kidolgozott törvényjavaslat (törvényjavaslat 48. § (4)) a *nemzetbiztonsági szolgálatok adatkezelése tekintetében a bírói út elé bizonyos korlátokat állított*, amivel az egyes szolgálatok "átvilágító jellegű perbevonásának" kizárását kívánták elérni. A nemzetbiztonsági törvényből kimaradt ez az alkotmányos alapjogokat korlátozó bekezdés és a hatályos törvényi szabályozásban az Országgyűlés elsőbbséget adott a bírói út igénybevételeivel az állampolgárok Alkotmányban biztosított alapjogának korlátozásmentes érvényesítésének. Egyébiránt a nemzetbiztonsági törvény ezen alapjog korlátozása nélkül is tartalmaz megfelelő biztosítékokat a nemzetbiztonsági érdekek védelmére.

A bírói út igénybevétele abban az esetben valósulhat meg, ha az érintett, adatainak kezelésével kapcsolatban tájékoztatást kért vagy közérdekű adat megismerésére irányuló kérelmet nyújtott be a nemzetbiztonsági szolgálat felé és a főigazgató a tájékoztatást megtagadta. Megítélésem szerint, ekkor lehet a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvényben meghatározott bírósági jogérvényesítés szabályait alkalmazni, oly módon, hogy a bíróság, a válaszmegtagadás indokának megalapozottsága tekintetében hoz döntést. Amennyiben kimondja, hogy az indok nem megalapozott, akkor nyílik lehetőség az adatkezelés szabályosságának vizsgálatára.

A nemzetbiztonsági szolgálatok nyomozóhatósági jogkört nem gyakorolhatnak, így közvetlenül a büntetőeljárásban nem vesznek részt. Ugyanakkor a büntetőeljárás előtti felderítési szakban már meghatározó lehet a szolgálatok eljárása, hiszen néhány bűncselekmény esetében kizárólagos, illetve a rendőrséggel párhuzamos felderítési jogosultsága van. Ebből következően, ha részben vagy egészben a szolgálatok felderítési tevékenységére épülve indul a büntetőeljárás, akkor a jogorvoslatra a büntetőeljárás szabályai az irányadók.

A titkos információgyűjtés egyes eszközei és módszerei alkalmazásának külső engedélyhez kötése

A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének sajátos felügyeleti, az alkotmányos alapjogok különleges jogvédelmi eszköze, az alapvető jogokat legsúlyosabban sértő illetve korlátozó titkos információgyűjtés eszközei és módszerei alkalmazásának a nemzetbiztonsági szolgálatoktól és azok irányítási struktúrájától elkülönített engedélyezése. A nemzetbiztonsági törvényben foglaltak sajátossága, hogy az engedélyezést a nemzetbiztonsági feladatokhoz kötődő megoszlásban részben a végrehajtói hatalom körében tartja és az igazságügy miniszter jogkörébe utalja, részben bírói engedélyezésre bízta. A bírói engedélyezés alapjául szolgáló feladatkörökben történő titkos információgyűjtő tevékenység jellemzően büntetőeljárást von közvetlenül maga után.

Állampolgárok panaszjoga, állampolgári panasz eljárás

Ha a szolgálatok esetleges jogszerűtlen eljárása bármely módon az állampolgár tudomására jut, akkor a nemzetbiztonsági törvény 11. § (5) bekezdése alapján az irányító miniszterhez fordulhat panasszal. Amennyiben az érintett a miniszteri vizsgálat által tett intézkedések eredményét nem fogadja el, úgy panaszával az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságához fordulhat. Fontos megjegyezni, hogy az állampolgári panaszok kivizsgálása során a Bizottság nem hatóságként, nem hatósági jogorvoslati fórumként jár el, hanem általánosságban vizsgálja a szolgálatok működésének törvényességét. Ebből következően a Bizottság eljárása – a jogorvoslat szempontjából – alapul szolgálhat egy bírósági eljáráshoz. A Bizottság a vizsgálatot követően ajánlásokkal fordulhat az irányító miniszterhez az esetleges jogszerűtlenség kiküszöbölése céljából.

Itt kell megemlíteni, hogy a szolgálatok tevékenységére általában titkos eljárás a jellemző, de a nemzetbiztonsági törvény 31. § (2) bekezdése felhatalmazza a szolgálatokat, hogy a feladatkörükbe tartozó bűncselekmények megelőzésére, az elkövető elfogására nyílt kényszerintézkedéseket alkalmazzanak. Az intézkedések ellen az érintett – akadályoztatása esetén hozzátartozója – panasszal élhet a főigazgatónál, majd az irányító miniszternél. A miniszteri határozat felülvizsgálatát pedig az érintett a Fővárosi Bíróságnál kérheti.

Adatkezeléssel kapcsolatos panaszok, jogviták

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény⁷ részletesen szabályozza a nemzetbiztonsági szolgálatok adatkezelésével érintett személyek jogait. Ha az érintett személy megítélése szerint a nemzetbiztonsági szolgálatok jogellenesen kezelik adatait, vagy indokolatlanul

korlátozzák jogait (adatbetekintés, tájékoztatás, továbbítás), akkor az adatkezelő nemzetbiztonsági szolgálat ellen közvetlenül bírósághoz fordulhat.

Az adatvédelmi törvény alapján bárki az adatvédelmi biztoshoz fordulhat, ha véleménye szerint személyes adatainak kezelésével kapcsolatosan jogsérelem érte, vagy annak közvetlen veszélye fennáll, kivéve, ha az adott ügyben bírósági eljárás van folyamatban.

Az adatkezelés speciális területe a minősítéssel kapcsolatos jogvita. Az államtitokról és a szolgálati titokról szóló törvény⁸ szerint, minősített adat megismerésére a minősítő (nemzetbiztonsági szolgálat), kérelemre engedélyt adhat. A megismerési kérelem megtagadása esetén a kérelmező közvetlenül bírósághoz fordulhat, melynek indoklása lehet a jogosulatlan minősítés. A törvény lehetőséget ad a minősítés fenntartása melletti betekintésre is, de csak akkor, ha az adat megismeréséhez fűződő személyes érdek fontosabb, nagyobb, mint az állam nemzetbiztonsági érdekből származó adatvédelmi igénye.

Ha az adatvédelmi biztos eljárása során az adat minősítését indokolatlannak tartja, a minősítőt annak megváltoztatására, vagy a minősítés megszüntetésére szólíthatja fel. A felszólítás megalapozatlanságának megállapítása céljából a minősítő nemzetbiztonsági szolgálat 30 napon belül bírósághoz fordulhat.

Összefoglalva a tanulmányban leírtakat – a megállapított és elemzett körülmények alapján – kijelenthető, hogy a jelenleg hatályos törvényi szabályozás kielégítően biztosítja a személyiségi jogok védelmét, megfelel a jogállamiság követelményeinek, figyelembe veszi és biztosítja a jogorvoslatok lehetőségét.

A nemzetbiztonsági szolgálatokat különleges jogosítványaik adott esetben a törvényesség mezsgyéjére sodorhatják. A jogállamban éppen ezért kiemelkedő jelentőséggel és fontossággal bír a nemzetbiztonsági feladatok és a nemzetbiztonsági szolgálatokat megillető jogok pontos meghatározása, irányításuk szabályozása, valamint felügyeletük intézményeinek kialakítása. Az alapvetően titkos és sajátos eszközöket felhasználó tevékenység megfelelő jogi szabályozást igényel annak érdekében, hogy semmilyen körülmények között ne jelentsen veszélyforrást a demokratikus jogrendszerre, ezen belül a személyiségi jogokat csak akkor és olyan mértékben korlátozhassa, amennyiben az ország nemzetbiztonságának megóvása, szuverenitásának érvényesítése céljából szükséges és indokolt.

Az Alkotmányba foglalt jogok garantálása szükségessé teszi az állami élet e sajátos területén is a jogvédelmi intézmények kialakítását, a nemzetbiztonsági szolgálatok felügyeleti rendszerének, és ellenőrzésének kiépítését. A nemzetbiztonsági törvény a nemzetbiztonsági szolgálatok e felügyeleti rendszerét

az alkotmányos működés garanciális intézményét a hatalmi ágak megosztásának megfelelően több szinten valósítja meg, melynek lényegi elemei: a parlamenti alkotmányos felügyelet, a kormányzati irányítás és ellenőrzés, a bírói út igénybevételenek lehetősége a nemzetbiztonsági szolgálatok törvénysértése esetén, a titkos információgyűjtés egyes eszközei és módszerei alkalmazásának külső – igazságügy miniszteri vagy bírói – engedélyhez kötése és a panaszjog.

Összegzésként kijelenthető, hogy a nemzetbiztonsági szakmai tevékenység szigorú feltétel és követelményrendszer keretei között, törvényi felhatalmazás alapján, hathatós államapparátusi és belső ellenőrzési és szabályozási rendszerben történik. A személyiségi jogok korlátozása pedig arányban áll a nemzetbiztonsági érdekekkel, az állam önvédelmi jogával, melynek érvényesítése legalább olyan fontos feladat, mint a személyek jogainak védelme. Az esetlegesen mégis bekövetkezett jogsértések esetén pedig megfelelő lehetőségek és apparátus áll rendelkezésre a jogorvoslatra.

A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége az állami szervek körében betöltött funkciójuk és működésük, valamint működésük elengedhetetlen sajátosságai miatt titkos és zárt, így az esetleges jogsértések csak kivételesen kerülnek nyilvánosságra, nem mindig jutnak az érintett tudomására, és nyílik meg a jogvédelem lehetősége a jogsértésekkel szemben az egyének szintjén. Ez ad különös jelentőséget a nemzetbiztonsági szolgálatok felügyeletének, ellenőrzésének, alkotmányos működésük szempontjából.

Felhasznált irodalom:

- 1949. évi XX. törvény – A Magyar Köztársaság Alkotmánya
- 1959. évi IV. törvény – A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről
- 1978. évi IV. törvény – A Büntető Törvénykönyvről
- 1990. évi LV. törvény – Az országgyűlési képviselők jogállásáról
- 1992. évi LXIII. törvény – A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról
- 1993. évi LIX. törvény – Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról
- 1995. évi LXV. törvény – Az államtitokról és a szolgálati titokról
- 1995. évi. CXXV. törvény – A Nemzetbiztonsági Szolgálatokról
- 1998. évi XIX. törvény – A Büntető Eljárásról
- 2004. évi CV. törvény – A honvédelemről és a Magyar Honvédségről
- 75/1995. (VI. 30.) Korm. rendelet – A minősített adat kezelésének rendjéről
- Az 1995. évi CXXV. törvény indoklása
- 2/1990. (X. 4.) Alkotmánybírósági határozat
- 15/1991. (IV. 31.) Alkotmánybírósági határozat

- 30/1992. (V. 26.) Alkotmánybírósági határozat
- 61/1992. (XI. 20.) Alkotmánybírósági határozat
- 46/1995. (VI. 30.) Alkotmánybírósági határozat
- 75/1995. (XII. 21.) Alkotmánybírósági határozat
- 46/1994. (IX. 30.) országgyűlési határozat – A Magyar Köztársaság Országgyűlésének Házsabályáról
- Boros László: Jogi alapismeretek (Vince Kiadó – Budapest – 2001.)
- Sári János: Alapjogok (Osiris Kiadó – Budapest – 2001.)
- Kukorelli István: Alkotmánytan (Osiris Kiadó – Budapest – 1997.)
- Dr. Dezső Lajos – Dr. Hajas Gábor: A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok – kommentár a gyakorlat számára (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó – Budapest – 1998.)

Hivatkozások:

¹ 46/1995. (VI. 30.) Alkotmánybírósági határozat.

² 15/1991. (IV. 13.) Alkotmánybírósági határozat

³ 61/1992. (XI. 20.) Alkotmánybírósági határozat

⁴ 46/1994. (IX. 30.) országgyűlési határozat – A Magyar Köztársaság Országgyűlésének Házsabályáról

⁵ 2004. évi CV. törvény – A honvédelemről és a Magyar Honvédségről

⁶ 1993. évi LIX. törvény – Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról

⁷ 1992. évi LXIII. törvény – A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról

⁸ 1995. évi LXV. törvény – Az államtitokról és a szolgálati titokról

Dr. Szabó Sándor nyá. mk. ezredes, egyetemi tanár

SPECIÁLIS MŰSZAKI TECHNIKAI ESZKÖZÖK ÉS FELSZERELÉSEK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI A KATASZTRÓFAVÉDELEMBEN*

A katasztrófák elleni hatékony védekezés napjainkra a nemzeti szintű kezelés mellett egyre inkább széleskörű nemzetközi együttműködéssé válik a különböző nemzetközi szervezetekkel. Felértékelődnek és tovább fejlődnek a regionális együttműködések a katasztrófák hatásai elleni védelem területén. Az együttműködések mellett minden ország saját törvényeiben rögzíti a katasztrófavédelemben résztvevők körét és feladatait. Hazánkban a Magyar Honvédség ezirányú feladatát a 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és az MH-ról az alábbiak szerint fogalmazza meg: „hozzájárulás a katasztrófavédelmi feladatok megoldásához”. (A tömör megfogalmazás lebontására a honvédelmi miniszter rendeletet adott ki a honvédelmi ágazat katasztrófák elleni védekezésének irányításáról és feladatairól.) Jelen tanulmány szeretné röviden bemutatni a Magyar Honvédség műszaki csapatainál rendszeresített speciális műszaki technikai eszközök és felszerelések alkalmazási lehetőségeit a katasztrófavédelmi feladatok végrehajtása során. (Az MHTT 2008. évi pályázatán I. díjat nyert nagyobb terjedelmű (88 old.) tanulmány rövidített változata.)

Besides the national level management, effective defence against disasters becomes nowadays more and more widely meant international cooperation with different international organizations. Regional cooperation in the field of management of the effects of disasters is becoming more valuable and is also progressing. Besides cooperation, all countries determine by their own legislation the participants and their tasks in disaster management. In our country the relating missions of Hungarian Defence Forces (HDF) are defined in the Law Nr. 105, 2004 about home defence and HDF as a "contribution to the approach of tasks concerning disaster management". For the specification of the brief definition the Minister of Defence released a regulation about the administration and tasks of the branch of home defence concerning disaster management. This study intends to review shortly the possibilities of application of special engineering-technical devices and equipment, operational in Hungarian Defence Forces, in the field of disaster management

1. BEVEZETÉS

Hazánkban az egységes katasztrófavédelmi rendszer létrejöttével új követelmények és elvárások jelentek meg a katasztrófák megelőzése, valamint a következmények felszámolása terén. Az 1999. évi LXXIV. törvény a katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezéssel az 1. § (1) bekezdésében az alábbiak szerint fogalmaz: „A katasztrófák megelőzése és az ellenük való védekezés (a továbbiakban: katasztrófavédelem) nemzeti ügy. A védekezés egységes irányítása állami feladat.” A törvény 2. § (1) bekezdése a katasztrófavédelemben résztvevők körét az alábbiak szerint határozza meg: „A védekezést és a következmények felszámolását az erre a célra létrehozott szervek és a különböző védekezési rendszerek működésének összehangolásával, valamint a polgári védelemről szóló 1996. évi XXXVII. törvény (a továbbiakban: Pvt.) alapján létrehozott polgári védelmi szervezetek, a hivatásos katasztrófavédelmi szervek, a hivatásos önkormányzati tűzoltóság, a gazdálkodó szervezetek, a Magyar Honvédség, a Határőrség¹, a rendvédelmi szervek és az állampolgárok, továbbá az Országos Meteorológiai Szolgálat, az Országos Mentőszolgálat, az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat, az önkéntesen részt vevő társadalmi szervezetek, valamint a civil és az erre a célra létrehozott köztisztviselők, továbbá a nem természeti katasztrófák esetén annak

¹ A 2007. évi XC. törvény alapján 2008. január 1-jétől a Határőrség általános jogutódja a Magyar Köztársaság Rendőrsége. <http://www.magyarorszag.hu/kozigazgatasi/intezmenyek/korm/bm/hop>. 2008.08.05.

okozója és előidézője, az állami szervek és az önkormányzatok (a továbbiakban együtt: katasztrófavédelemben részt vevők) bevonásával, illetve közreműködésével kell biztosítani.”

A Honvédség katasztrófavédelemmel kapcsolatos feladatát a 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről az alábbiak szerint fogalmazza meg: „hozzájárulás a katasztrófavédelmi feladatok megoldásához”. A részletes feladatok meghatározása érdekében honvédelmi miniszter rendeletet adott ki a honvédelmi ágazat katasztrófák elleni védekezésének irányításáról és feladatairól. Ennek megfelelően a „Honvédelmi Katasztrófavédelmi Rendszer, az országos katasztrófavédelmi rendszer részeként, a honvédelmi ágazaton belüli katasztrófa-helyzet, súlyos szerencsétlenség megelőzésére, a veszélyeztetett személyi állomány, vagyontárgyak megóvására, mentésére, valamint a honvédség erőinek, eszközeinek bevonását igénylő ágazaton kívüli katasztrófák károsító hatásai elleni védekezéshez, illetve a nemzetközi katasztrófavédelmi segítségnyújtáshoz történő hozzájárulás érdekében hozták létre.”²

A katasztrófavédelemben résztvevő honvédségi erők legjellemzőbb feladatai az alábbiak lehetnek:

- ár- és belvízi védekezésben való részvétel;
- szárazföldi személy- és teherszállítás;
- vízi- és légi szállítás;
- légi kutatás-mentés;
- vízi átkelőhelyek létesítése és üzemeltetése;
- bűvármunkák végrehajtása;
- vegyi-, sugárfelderítés, sugármentesítés;
- jég-, talaj-, műtárgyrobbantás;
- akadálymentesítés, vontatás;
- romok alóli mentés, romeltakarítás gépi és kézi erővel;
- talajmozgatás, út- és hídépítés;
- utak, területek zárása;
- vegyi, nukleáris anyag mennyiségi és minőségi analízise;
- víznyerés, víztisztítás;
- átvizsgálási, kutató, mentő feladatok végrehajtása;
- áramellátás és világítás;
- logisztikai támogatás tábori körülmények között;
- elsősegélynyújtás és első szaksegélynyújtás;
- első szakorvosi, valamint szakosított szakorvosi ellátás kórházi ágy kapacitással;
- egészségügyi felderítés, közegészségügyi-járványügyi biztosítás;
- sugár-egészségügyi ellenőrzés;
- katasztrófák elleni védekezés és a következmények felszámolásának meteorológiai támogatása együttműködve az illetékes szervekkel;
- egyéb váratlan katasztrófavédelmi feladatok végrehajtása.

A fenti feladatokban való eredményes részvétel jól képzett szakemberek és számtalan speciális technikai eszköz alkalmazását igényli. Az írás rövid összefoglalót szeretne adni azokról a speciális műszaki technikai eszközökről, melyek a Magyar Honvédség műszaki csapatainál vannak rendszeresítve és „több rendeltetésük” alapján jól alkalmazhatóak a katasztrófavédelmi feladatok végrehajtása során is.

A feladatok bonyolultsága, a technikai eszközök sokszínű alkalmazhatósága miatt az eszközök rövid ismertetését a műszaki támogatási feladatcsoportok szerinti bontásban mutatom be.

² Forrás: „Felkészítés a Honvédelmi Minisztériumban”, http://www.hm.gov.hu/hirek/hazai_hirek/felkeszites_a_honvedelmi_miniszteriumban, 2008.08.05.

2. Az MH MŰSZAKI CSAPATAINÁL RENDSZERESÍTETT SPECIÁLIS MŰSZAKI TECHNIKAI ESZKÖZÖK ÉS FELSZERELÉSEK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI A KATASZTRÓFAVÉDELEMBEN

A műszaki csapatok rendeltetése a műszaki támogatás legbonyolultabb, a személyi állomány speciális kiképzettségét, a műszaki eszközök és anyagok széleskörű alkalmazását igénylő szakfeladatok végrehajtása. A műszaki támogatás feladatsorozatjait a mozgás- és manővertámogatás, a mozgásakadályozás, a túlélőképesség fenntartás, valamint az általános műszaki támogatás feladatai alkotják. A feladatok eredményes végrehajtása érdekében, ennek megfelelően olyan speciális technikai eszköz, és felszerelési park került rendszeresítésre a Magyar Honvédség műszaki csapatainál, melyek a fent említett feladatokat maradéktalanul képesek végrehajtani. A technikai eszközök és felszerelések ugyanakkor katonai alaprendeltetésük mellett képesek hatékonyan részt venni a különböző katasztrófavédelmi feladatok végrehajtásában is. Röviden tekintsük át mire is képesek és alkalmasak ezek a speciális műszaki technikai eszközök és felszerelések.

2.1. Mozdás- és manővertámogató eszközök, felszerelések

A műszaki technikai eszközök egyik legnagyobb csoportját a mozgás- és manővertámogató eszközök alkotják. Ezen eszközök csoportjába soroljuk a műszaki felderítő, az út- és hídépítő, átkelő, akadályelhárító, valamint a repülőter építő és karbantartó eszközöket.³

2.1.1. Műszaki páncélozott felderítő jármű (MPFJ), valamint a műszaki páncélozott akadályelhárító jármű (MPAEJ)

Mindkét eszköz a BTR–80 harcjármű módosított változata, mely jó terepjáró tulajdonságokkal rendelkező, négytengelyes, összkerékajtott, páncélozott szállító jármű. Kialakításából, műszaki paramétereiből adódóan menetből képes leküzdeni a vízi akadályokat és a kisebb terepakadályokat. A belső tér légmentesen zárható, túlnyomás alá helyezhető, a tisztított levegő ellátása szűrő-szellőző berendezés segítségével biztosítható. A jármű páncélteste jelentősen csökkenti az ABV fegyverek hatásait, így védelmet biztosít a személyzet részére szennyezett terepszakaszon való tevékenység alkalmával is.

Az átalakítás során az eredeti harcjárműből kiszerezésre került a torony a géppuskákkal. A küzdőtérben és a jármű külső felületén málha- és tároló rekeszek lettek kialakítva, melyekben a műszaki felderítő, illetve akadályelhárító eszközök és felszerelések, a készletezett műszaki-, híradó-, vegyivédelmi-, logisztikai- és egyéb szakfelszerelések kerültek elhelyezésre.

A járművek kialakításuknál és felszerelésükénél fogva alkalmasak a különböző típusú katasztrófák esetén a katasztrófát szenvedett körzet gyors megközelítésére (szárazon és vízen egyaránt), a katasztrófakörzet műszaki felderítésére, a felderítési adatok rögzítésére, és azonnali továbbítására. Felszereléseik lehetővé teszik figyelőpontok működtetését, optikai megfigyeléssel, távolságméréssel és a megfigyelés tényét képesek digitális fényképezőgéppel rögzíteni. A fentiekén kívül az eszközök alkalmasak átjárók létesítésére természetes- és mesterséges akadályokon, rombolásokon, valamint utak, átjárók kitűzésére, illetve veszélyes területek megjelölésére is.

2.1.2. Búvár felszerelések és eszközök

³ Zsiros Sándor mk. őrnagy: „A Magyar Honvédség műszaki technikai eszközei és fejlesztési lehetőségük a katasztrófavédelem tükrében”, Diplomamunka, ZMNE, 2006. 6. oldal.

A különböző természeti és civilizációs katasztrófák bekövetkezésekor számtalan esetben szükséges búvártevékenység végrehajtása. A Magyar Honvédség műszaki csapatainál lévő búváralegységek fő jellemzője, hogy az országban az egyik legmodernebb felszereléssel és a legjobban kiképzett állománnyal rendelkeznek.

A búváralegységek katonai alaprendeltetésük mellett alkalmasak az árvízi katasztrófák, veszélyhelyzetek során búvár-felderítési feladatok végrehajtására, a töltések vízfelőli oldalának szigetelésére, a vizek mőtárgyaiban keletkezett kártételek felmérésére, speciális munkabúvár feladatok ellátására, (keresési, kiemelési, ipari búvármunkák, víz alatti robbantások) valamint légi- és vízi balesetek bekövetkezése során életmentési és vagyonvédelmi feladatok végrehajtására.

Búváreszközök⁴

Búvárok és a keszon gépkocsi⁵

A búváralegységeknél rendszeresített könnyű- és nehézbúvár felszerelések lehetővé teszik szinte valamennyi vízi, illetve víz alatti búvárfeladat végrehajtását.

2.1.3. Átkelő gépek és eszközök

Hazánkban – területi elhelyezkedésénél, természeti adottságainál fogva – a legnagyobb természeti katasztrófaveszélyt az árvizek jelentik. Árvizek bekövetkezésekor számolni kell azzal, hogy az infrastruktúra jelentős mértékben sérül, vagy sérülhet. A közutak járhatatlanná válhatnak, a hidak, átvezetők rongálódhatnak, vagy azokat elmoshatja az árvíz. Ilyen helyzetben magának a katasztrófa sújtotta területnek a megközelítése is komoly nehézséget okozhat. A műszaki csapatoknál rendszeresített átkelő gépek és eszközök ezen problémák megoldásához nyújthatnak hatékony segítséget.

a) Ladikok, csónakok

A műszaki csapatoknál rendszeresített, a polgári életben is széleskörűen alkalmazott eszközök. A ladik és csónaktestek alumínium, a felfújható csónakoké pedig gumirozott vászonszerű, többcellás szerkezet. Mozgatásuk evezővel, illetve csónakmotorral történik. Árvízvédelmi feladatok végrehajtása során alkalmasak az elárasztott területek felderítésére, személyek-, illetve kisebb anyagi javak mentésére, a védekezési területen személyek és anyagok szállítására vízen, járőrözési és biztosítási feladatok ellátására. A CSM-40 típusú rohamcsónak nagyteljesítményű motorja, kis merülési mélysége lehetővé teszi – párban történő alkalmazás esetén – sekély vízen, partközelségben a PMP hadihídkészletből épített kompok mozgatását, hídépítéskor a hidtagok bevezetését is. (Alkalmazásukra a 2006-os tiszai

⁴ Forrás: A Magyar Honvédség 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki dandár Archívuma. Szentés.

⁵ Forrás: http://www.honvedelem.hu/cikk/0/12347/buvarok_merules_banyato.html. 2008.10.07.

árvíznél került sor.) Az ladikok, csónakok szállítása készletezve gépkocsin, vagy utánfutón történik. Alkalmazáshoz történő előkészítésük néhány percet vesz igénybe.

PMP kompok mozgatása⁶

Felfújható gumicsónak vízen⁷

b) KD-84 könnyű deszantátkelő készlet

Speciális modul rendszerű átkelő eszköz. Katonai alaprendeltetése mellett, univerzális képességei révén kiválóan alkalmas árvízvédelmi feladatok végrehajtására.

A KD-84 típusú könnyű deszantátkelő készlet alkalmas egy- és többtagú csónakok, búvár- és munkakompok, valamint egy- és kétpályás gyaloghíd létesítésére. A kialakított vízi eszközök alkalmazhatóak az elárasztott területek felderítésére, személyek illetve anyagi javak mentésére, a védekezési területen személyek és anyagok szállítására vízen, búvármunkák kiszolgálására, járőrözési és biztosítási feladatok ellátására.

PMP kompok mozgatása⁸

Személyek szállítása⁹

A készlet 6 db modul úszótestből, az ezekhez készletezett tartozékokból, felszerelési anyagokból, 2 db meghajtó külmotorból, a szállító terepjáró tehergépkocsiból és a speciális rakfelületű pótkocsiból áll. A készletekbe tartozó csónakokat azonos felépítésű, egymással csereszabatos modul úszótestek alkotják, egymásra épülő felszereltséggel, tartozékanyag készletekkel.

c) A közepes lánctalpas úszógépkocsi (PTSZ-M)

⁶ Zsiros Sándor mk. őrnagy: „A Magyar Honvédség műszaki technikai eszközei és fejlesztési lehetőségük a katasztrófavédelem tükrében”, Diplomamunka, ZMNE, 2006. 12. oldal.

⁷ Forrás: Forrás: A Magyar Honvédség 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki dandár Archivuma. Szentés.

⁸ Forrás: http://www.honvedelem.hu/hirek/hazai_hirek/jabb_helyszineken_ujabb_erok. 2006.04.24.

⁹ Tunyogi Dóra – Földi László: 2006. évi magyarországi árvíz során végzett elhárítási munkálatok elemzése, különös tekintettel a Magyar Honvédség szerepvállalására. Hadmérnök, 2007. 2. szám 56. oldal.

Az egyik leguniverzálisabb műszaki technikai eszköz. Lánctalpas alvázra szerelt, szilárd, hegesztett pontonszerű testtel rendelkezik. A jármű hátsó részén lévő farlap lehajtható, feljáróként használható. Az eszköz vízen való mozgását, manőverét 2 darab hajócsavar, illetve kormánylapátok biztosítják. A jármű nagyteljesítményű vízszivattyúval, csörlővel és vontató berendezéssel is fel van szerelve. Alacsony fajlagos talajnyomással, kitűnő úszó- és terepjáró képességekkel rendelkezik. Szárazon 5, vízen 10 tonna teher szállítására képes. Alkalmos 70 fő, vagy 12 sérült személy fekvő, hordágyon történő szállítására is. Az eszköz rendelkezik egy 10 t-ás csörlővel, melynek csörlődobján 50 m hosszúságú drótkötél található. A csörlő lehetővé teszi az önmentést, a mozgásképtelen eszközök rakfelületre történő felvontását, illetve elakadt járművek mentését, torlaszok és egyéb akadályok megbontását csörlőzéssel.

Kitűnő úszó- és terepjáró képességének köszönhetően az elmúlt időszak szinte valamennyi árvízi- és szélsőséges időjárási viszonyok közötti védekezési munkáiból kivette részét.

Homokzsákok szállítása lánctalpas úszógépkocsival¹⁰

Havas terepen¹¹

Téli rendkívüli időjárási viszonyok között a hóval borított, járhatatlan utakon az alacsony talajnyomásának köszönhetően nem süllyed el.

A különböző katasztrófavédelmi feladatok megoldása során alkalmas a lakosság, anyagok, eszközök és állatok mentésére, szállítására. Számtalan esetben került alkalmazásra rendkívüli időjárási viszonyok között – a mozgási lehetőségek korlátozottsága miatt – a lakosság alapvető élelmiszerekkel történő ellátására, műszaki mentési, vontatási feladatok ellátására és elakadt mentőautó szállítására. (A mentőautót a rakfelületére véve.)

2.1.4. Útépitő gépek

A különböző katasztrófák bekövetkezése során kiemelten fontos feladat a mentésben résztvevő szervezetek és eszközeik mozgás- és manőverszabadságának megteremtése és fenntartása. A szabad mozgás lehetővé teszi a katasztrófa sújtotta terület gyors megközelítését, a felderítést, a mentési, valamint védekezési munkák lehető legrövidebb időn belüli megkezdését. A megrongálódott, használhatatlanná vált utak megerősítésében, járhatóvá tételében fontos szerepet játszhatnak a Magyar Honvédség műszaki csapatainál rendszeresített útépitő gépek. Ugyanakkor munkavégző képességeik révén alkalmasak árvízvédekezési munkák során ideiglenes töltések készítésére, töltés-megerősítési munkák

¹⁰ Zsiros Sándor mk. őrnagy: „A Magyar Honvédség műszaki technikai eszközei és fejlesztési lehetőségük a katasztrófavédelem tükrében”, Diplomamunka, ZMNE, 2006. 21. oldal.

¹¹ Forrás: www.jamsanpaintball.fi/ptsm/kuvat/. 2007.07.02.

végrehajtására, illetve téli rendkívüli időjárási viszonyok között az utak takarítására, hótörleszkek megbontására, eltávolítására.

a) Gyorsjáratú lánctalpas és gumikerekes bulldózerek (BAT-2, PKT)

Katonai alaprendeltetésük mellett különböző katasztrófák során kiválóan alkalmasak a közlekedő utak építésére és fenntartására, az utak megtisztítására a hótól, romoktól, hordalékoktól, átjárók létesítésére tölséreken, omladékokon, árkokon, bokros-cserjés terepen, szennyezett terepszakaszon, munkagödrök készítésére és betemetésére, romeltakarításra, földtolási munkák végzésére (tűzbiztonsági zóna létesítése, gátak, földművek megerősítése), a daruzási, teheremelési (csak a BAT-2) feladatok végrehajtása 2 tonna teherbírásig. Az eszközök nagyteljesítményű motorja, csörlője lehetővé teszi elakadt eszközök mentését és vontatását is.

Munkaközben¹²

Hóeltakarítás

Talajút építése

A munkagépek kezelőfülkéje túlnyomós rendszerű, mely megakadályozza a szennyező anyagok bejutását. A Csernobilban bekövetkezett atomreaktor katasztrófa alkalmával a mentésben résztvevő erők is alkalmazták ezeket az eszközöket.

b) Gumikerekes kotró (UDS114/A)

A technikai eszköz alaprendeltetése a földmunkák gépesítése különféle rakodási, kotrasi, árokásási munkák végrehajtása során. A TÁTRA-815 alapgépre szerelt hidraulikus működtetésű forgókotró, univerzális, cserélhető munkaeszközei révén sokrétűen alkalmazható munkagép.

Romeltakarítás¹³

Átereszt javítása¹⁴

Vízvezető árok tisztítása¹⁵

¹² Forrás: A Magyar Műszaki Kontingens Archivuma.

¹³ Forrás: <http://www.25plrb.army.cz/fotogalerie/technika/UDS%20114%201.jpg>. 2008.09.20.

¹⁴ Forrás: http://www.techstory.ru/Foto/13/uds114_serj_mos.jpg. 2008.09.20.

¹⁵ Forrás: http://www.12kfor.army.cz/html/clanky/1_153.html. 2008.09.20.

Az eszközre 19 féle cserélhető munkaszerv szerelhető fel a gépkezelők által, néhány perc alatt. Gémje teleszkóposan mozgatható, a munkavégző szerve pedig forgatható. Cserélhető munkaszervei révén katasztrófavédelmi feladatoknál képes romok bontására, romeltakarítási feladatok végrehajtására, ár- és belvív védekezési munkák során átvágások, vízelvezetőárkok készítésére, földművek megerősítésére, a védekezéshez szükséges anyagok (föld, homok, zúzottkő, stb.) kitermelésére és járművekre rakására. Az eszköz nagy mozgékonyasága révén képes a katasztrófa helyszínére gyorsan kiérkezni és megkezdeni a védekezéshez szükséges anyagok kitermelését, rakodását, vagy akár romba dőlt épületek bontását, eltakarítását.

c) Gumikerekes önjáró útprofilozó (DZ-122/A)

Az önjáró útprofilozó alkalmas utak építésére, meglévő utak, utak részsüinek karbantartására, levágására, javítására, töltés építésére 1 m-es magasságig, vízelvezető árkok építésére, terepegyengetésére, télen pedig az utak hómentesítésére. Az önjáró útprofilozó toló- és útprofilozó lappal, valamint talajszaggató adapterrel felszerelt munkagép. A profilozó lapot 360°-os szögben körbe, függőlegesen pedig 90°-os szögben lehet forgatni. Katasztrófavédelmi feladatok végrehajtása során alkalmas a megrongálódott utak javítására, talajutak kialakítására, az utakon keletkezett kisebb torlaszok megbontására, romeltakarítási, szennyezett terepszakaszokon átjárónyitási feladatok megoldására. Ár- és belvívvédelmi feladatok megoldása során kiválóan alkalmazható vízelvezető árkok, kisebb csatornák kialakítására, a meglévő sérült vízelvezető rendszerek tisztítására, mederprofiljuk kialakítására.

d) Gumikerekes rakodó földmunkagép (L-220)

Az L-220 típusú műszaki gép öszkerékű, alvázcsuklós kormányzású, hidraulikus homlokrakodó. Alaprendeltetése ömlesztett anyagok deponálása, rakodása, terítése. Katasztrófavédelmi feladatok megoldása során kiválóan alkalmazható a védekezéshez helyszínre szállított ömlesztett anyagok (homok, sóder, kőzúzalék, stb.) deponálására, munka- és szállítóeszközökre történő rakodására. Megrongálódott utak helyreállításánál képes az ömlesztett anyagok szétterítésére, kráterek, tölcserék feltöltésére. Ár- és belvívvédelmi feladatok során a fenti feladatok mellett képes a HESCO-típusú elemek töltésére is. Téli időszakban rakodókanala alkalmas hóeltakarítási feladatok végrehajtására.

Medertisztítás¹⁶

Hóeltakarítás¹⁷

e) Légsűrítő gépcsoport utánfutón (KL-300/32)

¹⁶ Forrás: A Magyar Műszaki Kontingens Archívuma.

¹⁷ Nyers József mk. alez.: „Árvízi mentők a Tiszán” című Power Point előadása alapján, Szentés, 2006.07.25.

A gépcsoport önálló erőforrással rendelkező, sűrített levegőt előállító erőközpont, mely vontatható utánfutón került elhelyezésre. A gépcsoporthoz csatlakoztatható szerelvények (a légüzemű bontókalapács, kőzetfúró, döngölő, fúrógép, valamint útalfúró) széleskörű alkalmazhatóságot biztosítanak a különböző katasztrófavédelmi feladatok megoldása során. Jól használható sérült épületek beton, téglafödemeinek átfűrésze, megbontása (Például levegőbiztosítás, megbontás-, hozzáférés elősegítése, stb. céljából). Alkalmazható rombolódott betonból, téglából épült műtárgyak, a védekezéshez szükséges kőzetek, anyagkitermelő helyek robbantófuratainak elkészítésére. Felhasználható a sérült földalatti közműveket fedő kő, beton, téglafödő és aszfalt fedőréteg megbontására, eltávolítására is.

2.1.5. Hidépítő gépek és eszközök

a) PMP hadihidoszlop (szalaghíd)

A Magyar Honvédség műszaki csapatainál rendszeresített, híd- és kompátkelőhely berendezésre alkalmas speciális eszközkészlet. A készlet anyagából 20 és 60 t teherbírású hidak, illetve különböző – 20–170 tonna – teherbírású úgynevezett alap- és nem alaptípusú áthajózási kompok építhetők. A hadihidoszlop eszközeit az alkalmazhatóság tervezhetősége miatt készletezték. Egy hadihidoszlop készlet az alábbi elemekből tevődik össze: 32 db folyami hídcomp, 4 db parti hídcomp, 2 db nyompályaburkolatos elem, 12 db BMK–130M típusú vontató motorcsónak, továbbá a hadihidoszlop elemeit szállító és vontató gépkocsi.

PMP alkalmazása¹⁸

PMP komp

„Európa híd”

A hadihidoszlop újszerű alkalmazásának lehetőségét a katasztrófavédelemben a 2006-os árvizek egyértelműen bizonyították, ahol a saját tolohajói mellett a sekély part menti vizeken rohamcsónakokkal és a könnyű deszantátkelő készlet motorcsónakjaival kerültek mozgatásra a homokzsákok szállító kompok.

b) Nehéz hidrakó felszerelés gépkocsin (TMM–3)

Terepjáró tehergépkocsi alvázra szerelt, ollós rendszerű, nyompályás, gyorstelepítésű hadihíd készlet. A TMM–3 nehéz hidrakó felszerelés alaprendelése 60 tonna össztömegű lánctalpas vagy 11 tonna tengelyterhelésű kerek járművek átvezetése maximum 3 m mély és 40 m széles akadály felett. Egy hídkészlet 3 bakaljzatú, és 1 bakaljzat nélküli hídelemből áll.

A készlet négy hídelemből tetszés szerint építhetünk 1–4 mezős hidat. Kivételes esetekben kettő hídkészlet anyagának összekapcsolásával 70 m szélességű akadály is

¹⁸ Forrás: A Magyar Honvédség 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki dandár Archívuma. Szentés.

leküzdhető, ugyancsak 3 m mélységig. Két készlet hídelemeinek összekapcsolásakor merevíteni kell az ideiglenes hídszerkezetet. A merevítés és így a híd stabilitásának biztosítása a készlethez rendszeresített acél sodronykötelekkel történik.

Kettő hídkészlet anyagának összekapcsolásával épült híd¹⁹

A hídépítő eszköz alkalmazásának további érdekessége, hogy ha az akadály mélysége eléri, vagy meghaladja a 3 m-t, az akadály leküzdése (a híd telepítése) a baklábak alá helyezett magasítással hajtható végre. (Ez esetben ügyelni kell arra, hogy az akadály (folyó, csatorna) medrében minél kisebb akadályt képezzünk.) A magasítás kétsoros cölöpjárommal, máglyával vagy kőszekrényvel is megoldható, melyre a hídmező baklábfejzata stabilan telepíthető.

A leküzdendő akadály jellegétől függően a nehéz hídrakó felszerelés alkalmas kombinált hidak létesítésére is. Leggyakrabban alacsonyvízi híddal és BLG–67 hídkészlettel kombinálva kerül alkalmazásra. A hídkészletek összekapcsolása speciális rögzítő- és átmeneti részekkel kerül végrehajtásra.

A hídépítő eszköz alkalmazásának számtalan előnye mellett az a hátránya, hogy fedélzete nem zárt, hanem a két nyompálya között 80 centiméteres rés található, amely megnehezíti a lakosság menekítését, az állatok átterelését pedig szinte lehetetlenné teszi. Szükség esetén – ideiglenes jelleggel – ezen hiányosság kiküszöbölhető a két nyompálya közötti rés kitöltésével, melyet pallókból készített fedélzeti elemekkel, nyompályaközi pallópajzsokkal oldhatunk meg. A biztonságos áthaladás elősegítése érdekében a hídmező széleire korlát, vagy optikai vezető elemek rögzíthetők.

c) Hídvető harckocsi (BLG–67M)

A BLG–67M típusú hídvető harckocsi katonai alaprendeltetése mellett alkalmas keskeny, 19 m-nél nem szélesebb árkok, tölcserék, vízfolyások és 3,5 m-nél nem magasabb meredek partok, illetve lejtők leküzdésére egy hídmezővel, vagy két mezővel maximálisan 36 m széles, 6 m mély akadály áthidalására. Felhasználható továbbá megrongálódott hidak, átereszek megerősítésére, kiváltására, valamint anyagok, eszközök vasúti szállításánál szükségrakodó létesítésére 50 t lánctalpas és 15 t kerekes tengelyterhelésig. Az előző eszköznél ismertetett módon alkalmas kombinált hidak létesítésére is. A híd fedélzete itt sem zárt. Szükség esetén a TMM-nél ismertetett módszerekkel ez a „hiányosság” kiküszöbölhető.

¹⁹ Forrás: A Magyar Műszaki Kontingens Archívuma.

Hídvető harckocsi hídmezőjének alkalmazása a tiszai árvíznél 2001-ben²⁰

Az eszköz mozgása, szállítása történhet önjáráttal (közúton útvonal-engedéllyel), 60 tonnás nehézgépszállító pótkocsin, vagy vasúton 60 tonnás pórekocsin.

d) Hídépítő berendezés gépkocsin (USZM-2)

Az eszköz Kraz 260G típusú terepjáró tehergépkocsi alvázra szerelt, „árbc” rendszerű 4 db kétütemű diesel ejtőmotoros cölöpverő, hídépítő berendezés.

Rendeltetése 20–60 tonna teherbírású alacsonyvízi fahíd aljazatainak elkészítése (cölöpözése), fedélzeti elemeinek beemelése, előre gyártott vagy a helyszínen kitermelt anyagokból. A készlet 1 db soros cölöpöző állvánnyal és daruval felszerelt, valamint 1 db szerelékes gépjárműből áll. Az eszköz alkalmas a különböző katasztrófák során megrongálódott hidak, átérsek ideiglenes kiváltására alacsonyvízi hidakkal, ezáltal a katasztrófaterület megközelítésének, a mentésnek és a szállításoknak a biztosítására.

Cölöpözés PMP hadihíd kompról vízen²¹

e) Keretfűrész (DTJA-60)

Alaprendeltetése farönkök hosszanti vágása, gerenda és deszka készítése. Elsősorban az út- és hídépítési, valamint erődítési feladatok végrehajtásához szükséges faanyagok és elemek gyártását hajtja vége.

²⁰ Forrás: Bubán László rendőr őrnagy felvételei. 2001.06.25.

²¹ Forrás: A Magyar Műszaki Kontingens Archívuma.

Telepítve²²Szegetfa vágása²³

Az eszköz telepítését, üzemeltetését a 8 fős kezelőszemélyzet biztosítja. Szállítása közúton, terepen vontatással illetve vasúton történik. Katasztrófavédelmi feladatok során alkalmas a különböző feladatok végrehajtásához szükséges faanyagok legyártására.

f) Villamos ácsműhely (VÁM-77)

A villamos ácsműhely egy terepjáró tehergépkocsira telepített konténerből, a benne elhelyezett elektromos szerszámgépekből, világító felszerelésekből és az elektromos eszközök működtetését biztosító – utánfutón elhelyezett – dieselmotoros generátorból áll. Katonai alaprendeltetése mellett, katasztrófavédelmi munkák során alkalmas a járhatatlan, nehezen járható utak, a sérült hidak megerősítéséhez, javításához, valamint az ideiglenes táborok kialakításához szükséges faipari ácsmunkák, (kitermelés, darabolás, fűrés, marás, gyalulás) a munkákhoz szükséges szakipari (kovács, hegesztő, szerelő) munkáinak végrehajtására, illetve a folyamatos, vagy éjszakai munkavégzésnél a munkatér megvilágítására.

2.1.6. Repülőtér karbantartó eszközök

A különböző katasztrófák bekövetkezése esetén a katasztrófát szenvedett terület felderítésére, mentési és kárelhárítási feladatok végrehajtására (mentőegységek, anyagok, felszerelések szállítása, tűzoltás, speciális beemelési feladatok, stb.) szinte kivétel nélkül alkalmazásra kerülnek forgó- és merevszárnyas repülőeszközök. A feladatok megoldásához a repülőeszközöknek a katasztrófát szenvedett kárterület közelében biztonságos le- és felszállóhelyekre van szüksége. A feladatok megoldását segíthetik elő a Magyar Honvédség műszaki csapatainál rendszeresített repülőtér karbantartó eszközök.

Ezen eszközök közül csak azokat szeretném bemutatni, melyek alaprendeltetésük mellett alkalmasak különböző katasztrófavédelmi feladatok megoldásában való részvételre is.

a) Gépkocsira szerelt hómaró (D-902), hótoló (GSZT-82) eszközök

Az eszközök alapvetően a repülőterek le- és felszálló mezőinek hó mentésére kerültek kialakításra. Rendkívüli téli időjárási viszonyok között alkalmasak az úttesten lévő hó eltávolítására, a hótorlaszok megbontására. A hómaró alkalmas 3 m széles és 1,5 m vastagságú, a hótoló pedig 6 m széles és 40 cm vastagságú hóréteg eltávolítására.

²² Forrás: http://www.hm.gov.hu/popup.php?img_url=galleries/79/02.jpg. 2008.08.13.

²³ Forrás: http://www.honvedelem.hu/cikk/5/10756/hodmezovasarhely_muszaki_zaszloalj.html. 2008.09.28.

D-902 típusú hómaró munkaközben²⁴GSZT-82 típusú repülőtéri tolólapos gépkocsi²⁵

c) *Önjáró univerzális repülőtéri munkagép (MB UNIMOG U-400)*

Az öreg és korszerűtlen – a környezetvédelmi előírásoknak nem megfelelő²⁶ – repülőtér karbantartó eszközök kiváltása megkezdődött a MERCEDES-BENZ UNIMOG U-400 típusú önjáró univerzális repülőtéri munkagépekkel, melyek felszerelhetők a téli és nyári karbantartó eszközökkel.

UNIMOG U-400 típusú önjáró univerzális repülőtéri munkagép cserélhető munkaszervei²⁷

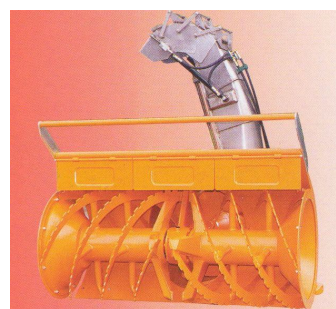
UNIMOG U-400 típusú önjáró univerzális repülőtéri munkagép tolólapal

Seprű adapter

Só- és vegyszerszóró adapter

Hómaró adapter

²⁴ Forrás: http://forum.valka.cz/files/snehov_fr_za_d-902_pohrani_n_k_1985_141.jpg. 2008.08.25.

²⁵ Zsiris Sándor mk. őrnagy: „A Magyar Honvédség műszaki technikai eszközei és fejlesztési lehetőségek a katasztrófavédelem tükrében”, Diplomamunka, ZMNE, 2006. 31. oldal.

²⁶ Dr. Tóth Rudolf: „A haditechnikai eszközök és anyagok felhasználásának, a katonai infrastruktúrák üzemeltetésének aktuális környezetvédelmi feladatai.” New Challenges in the Field of Military Sciences 2006. Konferencia kiadvány CD.

²⁷ Pál József mk. alezredes: „A műszaki technikai eszközök és harcanyagok fejlesztése 2013-ig”, „Haditechnika 2004” III. Nemzetközi Haditechnikai Szimpózium, 2004. április 19–20. Budapest.

Ennek megfelelően képesek a repülőterek üzemi területeinek seprésére, sárfelhordásainak eltávolítására, szennyező anyagok burkolatról történő felszívására, valamint téli időszakban jégmentesítésre és a hó eltakarítására is. Rendkívüli téli időjárási viszonyok között cserélhető munkaszervei révén alkalmas az úttesten lévő hó eltávolítására, a hótörleszkek megbontására hómarója és tolólapja segítségével, ugyanakkor a só és vegyszerszóró adapterével képes a megfagyott hó és jégréteg eltávolítására az úttestről.

2.2. Mozgás- és manőverakadályozó eszközök, felszerelések

Ezen műszaki támogatási feladatcsoportba azok az eszközök és felszerelések tartoznak, melyek katonai alaprendeltetésük alapján az ellenség mozgását, tevékenységét és manővereit akadályozzák. Ugyanakkor ezen eszközök, felszerelések közül a különböző típusú robbanóanyagok, robbantóeszközök, felszerelések és vágótöltetek, valamint a HESCO típusú gyorstelepítésű építőelemek, illetve a gyorstelepítésű drótakadályok kiválóan alkalmazhatóak különböző katasztrófavédelmi feladatok megoldása során is. Ennek megfelelően csak ezen eszközök és felszerelések bemutatására térek ki.

a) Robbantóanyagok és robbantószerkezetek

A katasztrófavédelmi feladatok végrehajtása során – mint azt a gyakorlat számtalan esetben bizonyította – gyakran kerülhet sor különböző robbantási feladatokra. Ezen feladatok eredményes megoldása különböző robbanóanyagok és robbantószerkezetek, illetve speciálisan felkészített szakemberek meglétét igényli.

A Magyar Honvédség műszaki csapatainál ezen feladatok végrehajtásához minden feltétel rendelkezésre áll, így – kirendelésük esetén – rövid időn belül képesek a szükséges robbantási feladatok megoldására.

(a) A robbanóanyagok felhasználhatósága

A robbanóanyagok hatásuk alapján iniciáló (indító), brizáns (heves égésű), illetve ballisztikus (tolóhatású) csoportokba sorolhatók.

A katasztrófavédelmi feladatok végrehajtása során a gyakorlati tapasztalatok azt bizonyítják, hogy – az árvíz, belvíz és jég elleni védekezéskor szükségessé váló töltés, csatorna, műtárgy és jégrobbantásokhoz – a kisebb brizanciájú, nagyobb tolóhatású robbanóanyagok a legalkalmasabbak. A gyakorlati életben a brizáns robbanóanyagok közül a közepes hatóerejű – trotil, dinamitok, nitro-cellulóz, melinit, semtex – az alacsony hatóerejű – ammonaléttromos robbanóanyagok közül pedig az ammonit, a peremartonit, az ando és emulgit kerülnek leggyakrabban alkalmazásra.

(b) Többcélú kisméretű kumulatív töltetek

A speciális robbantási feladatok végrehajtására kerültek rendszeresítésre a többcélú kisméretű kumulatív töltetek. Katonai alaprendeltetésük mellett alkalmasak irányított hatású robbantások végrehajtására. (Például beomlott építmények földem elemeinek átütésére, – a levegő biztosítása céljából – rongálódott építmények bontására, stb., de alkalmazhatóak töltetüreg készítésére fagyott, vagy kötött talajban is.)

A töltetcsalád kétféle kumulatív töltetet foglal magába. Katasztrófavédelmi feladatok során a kisebb méretű és tömegű KKT-A típusjelű kumulatív töltet a „finomabb” robbantási munkákhoz, a nagyobbik változat pedig a fagyott, kötött talajban töltetüregek létrehozására, valamint vékonyabb vasbeton szerkezetek (födémek) perforálására használható.

(c) Jégrobbantó töltetek

A téli jeges árvizek elleni védekezés egyik legfontosabb feladata a folyón keletkezett jégmező, torlaszok, torlódások és jégdugók megbontása, megszüntetése. A jégrombolás leghatékonyabb módszerei a jégtörőhajókkal történő jégtörés, a jég robbantással történő megbontása, valamint ezek kombinált alkalmazása. A jégrobbantási tevékenységeket eddig az Árvíz és Belvízvédelmi Központi Szervezet Kht. (ÁBKSZ Kht.) jégrobbantó járőrei, osztagai, valamint a Magyar Honvédség kijelölt műszaki alegységei hajtották végre. Az Árvíz és Belvízvédelmi Központi Szervezet Kht. a közeljövőben a jégrobbantás teljes feladatrendszerét át kívánja adni a Magyar Honvédség részére. (A két érintett minisztérium között folynak az ez irányú tárgyalások.) A feladat fontosságára való tekintettel kerülnek így bemutatásra a jégrobbantásnál használatos speciális robbantótöltetek.

A jégrobbantásnál használt töltetek rendeltetésük és alkalmazási módjuk szerint feloszthatóak jéglyukasztó (a jég átlukasztására használható), jégrobbantó (a jég darabolására való), valamint dobótöltetekre. (A megközelíthetetlen helyeken a nagyobb jégfelületek megbontására alkalmazhatóak.)

ca. Jéglyukasztó töltetek

A jéglyukasztó töltetekhez a Jéglyukasztó Irányított Töltet (JIT), valamint a Helyszínen Tölthető Irányított Töltet (HT-IT) tartozik. Mindkét töltetcsalád irányított hatású kumulatív töltet. A Jéglyukasztó Irányított Töltet jellemzője a kartonpapír csomagolás és trotil robbanóanyag, addig a Helyszínen Tölthető Irányított Töltet műanyag burkolatú, töltete por alakú lemezelt trotil, újabban ömlesztett PERMON, vagy PERMONEX típusú robbanóanyag. (Ez utóbbi robbanóanyagok a trotilnál lényegesen olcsóbbak.) A töltet műanyagburkolata ugyanakkor lehetővé teszi más típusú emulziós robbanóanyagok használatát is. Jéglyukasztó irányított töltetek a lyukasztandó jég vastagságának megfelelően különböző méretekben, különböző töltetnagysággal készülnek. A legnagyobb töltet akár 6 m vastag jég átlukasztására is alkalmas. A töltetek indítása – a robbanóanyagtól függően – szerelt gyutaccsal vagy szerelt töltettel történik.

Jéglyukasztó irányított töltet (JIT)²⁸

Helyszínen Tölthető Irányított Töltet (HT-IT)²⁹

²⁸ Dr. Lukács László: „Fúrás- és Robbantástechnika 2006” A Magyar Robbantástechnikai Egyesület Nemzetközi Konferencia kiadvány, Power Point bemutató. Miskolc, 2006.

²⁹ Tóth Ferenc: „Védekezés jeges árvizek ellen”, „Fúrás- és Robbantástechnika 2008”. Konferencia kiadvány anyaga és a szerző engedélye alapján. Budapest, 2008.10.03.

cb. Jégrobbantó töltetek

A jégrobbantó töltetek családját a Jégrobbantó Trotil Töltet (JTT), valamint a Műanyag-burkolatú Jégrobbantó Paxit Töltet (MJPT) alkotják. Jégrobbantó trotil töltet vaslemez burkolatú, az alsó végén kúposan kiképzett, henger alakú test. A műanyag-burkolatú jégrobbantó paxit töltet a paxit-gyártás megszűnése miatt ma már nem használatos, ugyanakkor a műanyag burkolatuk kiválóan alkalmas az emulziós robbanóanyagok befogadására és ezáltal egy emulziós jégrobbantó töltet kialakítására. A jégrobbantó töltetek különböző méretűek, jég alá eresztésük kötéllel, indításuk villamos, vagy NONEL gyújtási rendszerekkel történhet.

Jégrobbantó töltetek³⁰

Jégrobbantó Trotil Töltet (JTT)

Műanyag-burkolatú Jégrobbantó Paxit Töltet (MJPT)

cd. Dobótöltetek

A megközelíthetetlen nagyobb jégfelületek megbontására, a zajló jégtáblák darabolására, vagy a kisebb vastagságú jégtakaró robbantásához úgynevezett dobótölteteket alkalmazunk. Tömegük 0,2 kg-tól általában 2,0, kivételes esetben 3,0 kg-ig terjedhet. A legegyszerűbbek közé tartoznak a trotil töltetből összeállított dobótöltetek. Jól felhasználhatók azonban az 1 és 2 kg-os dobótöltetek kialakítására kifejlesztett vízmentes kivitelű műanyag dobozok is, melyeket ma már emulziós robbanóanyaggal tölthetnek meg szintén a helyszínen. Indításuk szerelt gyutaccsal vagy szerelt töltettel hajtható végre.

(d) Gyújtószerek és gyújtóeszközök

A gyújtószerek és gyújtóeszközök alaprendeltetése a robbanótöltetek iniciálásának (indításának) a végrehajtása. A robbanótöltetek indításának leggyakrabban alkalmazott módjai a tüzellel való gyújtás, a villamos gyújtás és napjainkban elterjedt NONEL (nem elektromos) indítási mód.

da. A tüzellel való gyújtás eszközei

A robbanótöltetek indításának egyik leggyakoribb módja. A gyújtási láncot időzített gyújtózsínór (IGYZS), robbanó gyújtózsínór (RGYZS), valamint utászgyutacs alkalmazásával

³⁰ Dr. Lukács László: „Fúrás- és Robbantástechnika 2006” A Magyar Robbantástechnikai Egyesület Nemzetközi Konferencia kiadvány, Power Point bemutató. Miskolc, 2006.

hozzuk létre. A gyújtási mód jól alkalmazható különböző töltetek egyenkénti, vagy több töltet egyidejű – egy tűzben történő – indítására. A tűzzel való gyújtásnál az egyes töltetek robbantása szerelt gyutaccsal (szerelt töltettel), több tölteté pedig robbanó gyújtózsínórral hajtható végre.

db. A villamos gyújtás eszközei

A villamos gyújtás eszközeinek alaprendeltetése a robbanótöltetek elektromos úton történő indításának a biztosítása. A gyújtóhálózat egy eres (1RV–58), két eres (2RV–58) utáskábelekből, villamos gyutacsokból (pillanathatású, késleltetett), valamint a hálózat indítását biztosító elektromos robbantógépből áll. A villamos gyújtás előnye, hogy a kívánt robbantás a pontosan meghatározott időben hajtható végre, és több töltet egyidejű (késleltetett) sorozatrobbantására is alkalmas. Hátránya, hogy nem minden helyen és időben alkalmazható.

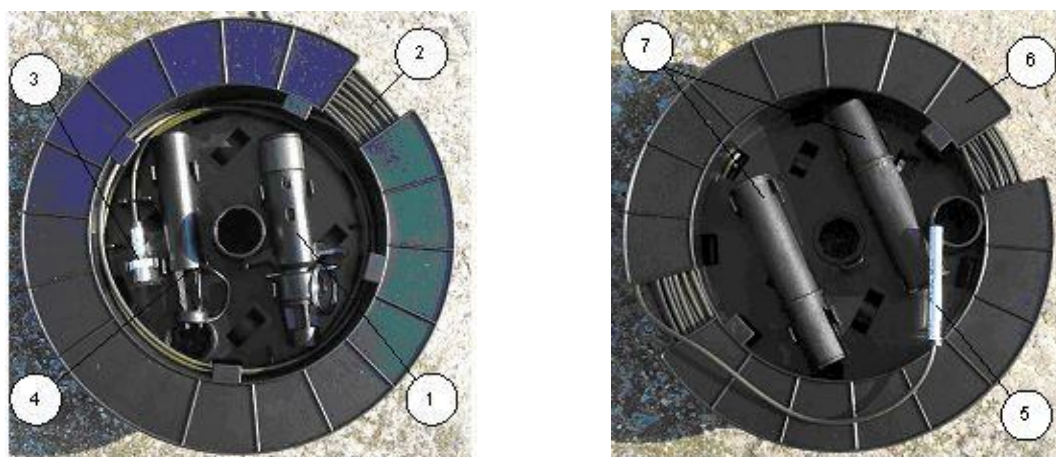
dc. A NONEL³¹ gyújtórendszer

A NONEL nem elektromos iniciálású gyújtórendszerek rendeltetése a különböző robbantási feladatok során alkalmazott robbanóanyagok, töltetek késleltetett vagy késleltetés nélkül történő iniciálása. A NONEL gyújtórendszer kezelésbiztosága és iniciáló képessége révén alkalmazható a robbantástechnika valamennyi területén.

A katonai NONEL gyújtórendszer két fő elemből tevődik össze: az indítóból és a szerelt gyutacsból.

Az indító magába foglal egy kézi elsütő mechanizmust (úgynevezett marokkapcsolót) (1) és a NONEL jelvezeteket (2), melynek egyik végén a csappantyús primer gyújtóegység (3), a másik végén pedig a robbanóanyag (töltet) iniciálásához szükséges gyutacs (5) található. Minden indító tartalmaz még egy, a szerelt gyutacsok opcionális csatlakoztatását vagy leágaztatását biztosító csatlakozó egységet (4) és két darab, a NONEL jelvezeték kábeldobról (6) történő le- és feltekerését megkönnyítő műanyag fogantyút (7) is.

A NONEL indító főbb részei (NORABEL)³²

Az indító egység, mivel valamennyi szükséges alapkomponeens csatlakoztatva van hozzá, egy teljesen önálló, bármilyen típusú robbantási feladathoz, bármikor használatra kész iniciáló eszköz. A NONEL indítók és szerelt gyutacsok jelvezetéke egy alacsony energiájú, nem

³¹ NON–ELectric (nem elektromos) kifejezés rövidítése.

³² Dr. Kovács Zoltán: „Katonai NONEL gyújtórendszerek”, Haditechnika XXXX. évfolyam, 6. szám, 6–9. oldal.

elektromos elven működő, nem robbanóköpenyes jeltovábbító vezeték, névleges külső átmérője 3 mm. Általában barna színű, kétrétegű kemény műanyag borítású cső, amelynek belső falára 1–2 gramm oktogén (HMX) alapanyagú robbanóanyag-filmet fűjtak, amely egy kb. 2000 m/s sebességű, zajmentes jelet továbbít a primer gyújtóegységtől a gyutacshoz. A gyújtórendszer nagy előnye lehet, hogy a robbantási feladatok végrehajtása során olyan sajátos körülmények – pl. nagyfeszültségű távvezetékek közelében és viharveszélyes időjárási viszonyok – között is alkalmazhatóak, ahol a többi gyújtási mód alkalmazása nem minden esetben lehetséges vagy nem megengedett.

b) Gyorstelepítésű drótkadály

A gyors telepítésű drótkadály rendeltetése önállóan vagy a műszaki záruk más elemeivel összhangban telepítve fontos terepszakaszok, körletek és más védendő objektumok közvetlen biztosítása, a védett objektum irányába közeledő személyek illetéktelen behatolásának megnehezítése vagy megakadályozása.

A gyors telepítésű drótkadály különböző katasztrófák esetén széleskörűen alkalmazható meghatározott irányok, terepszakaszok lezárására, a mozgások meghatározott irányokba terelésére, a védett objektumokba történő behatolás megakadályozására, illetve megnehezítésére.

A gyors telepítésű drótkadály olyan szöges fémszalag-harmonikatekercs, melyet nagy szakítószilárdságú huzalból és a köréje tekert szöges fémszalagból alakítottak ki. A drótkadály telepítése gyors és nem igényel különleges ismereteket. Kialakítása olyan, hogy harmonikaszzerűen kihúzható, majd felhasználás után újra összezárható. A tekercs szomszédos menetei acélkapcsokkal vannak összekötve, amelyek minden körülmények között biztosítják a tekercs kihúzását és összezárását. A tekercs menetei olyan sűrűn követik egymást, hogy átbújni köztük nem lehetséges. A vezetődrót acél magja megnehezíti a tekercs összenyomását és átvágását. Telepíthető önállóan vagy meglévő kerítések tetejére.

„Egyszerű mozgás” akadályozására telepített egysoros dróthenger³³

Dróthengerrel megerősített kerítés³⁴

2.3. A túlélőképesség fenntartását és fokozását biztosító eszközök és felszerelések

A túlélőképesség fenntartását és fokozását biztosító eszközök és felszerelések a korszerű fegyverek pusztító hatásaival szembeni védelem céljából kerültek rendszeresítésre a csapatoknál. Az eszközpark jelentős részét különböző típusú földmunkagépek képezik, melyek katasztrófák esetén is eredményesen alkalmazhatóak a mentési-, védekezési- és helyreállítási munkák során.

³³ Forrás: www.barbedtapewire.com. 2007.10.27.

³⁴ Forrás: http://www.razor-wire.info/razor_wire_3_ctg.htm. 2007.10.27.

a) KOMATSU kis- és közepes teljesítményű univerzális kompakt műszaki földmunkagépek

Az univerzális kompakt műszaki földmunkagépek rendeltetése munkaterületen jelentkező kotrási, területegyengetési, rakodási, bontási, emelési, stb. feladatok gyors végrehajtása.

Univerzális földmunkagépek³⁵

Kis teljesítményű univerzális földmunkagép

Közepes teljesítményű univerzális földmunkagép

Az eszközök önálló erőforrással rendelkező, hidraulikus rendszerrel működő többfunkciós kotró-rakodógépek, melyek automata sebességváltóval, öszkerék-hajtással rendelkeznek. Egy munkaterületen több különböző munkaeszköz (gép) munkáját képesek elvégezni a többfunkciós voltuk miatt. Az alapgépek munkaszervei gyorsan cserélhetőek, felhelyezésüket a gépkezelő személyzet önállóan képes végrehajtani. Az eszközökbe nagy hatékonyságú klíma és szűrőberendezés van beépítve, illetve rendelkezik ABV szennyeződések ellen védő szűrő-szellőző berendezéssel is. Katasztrófavédelmi feladatok megoldása során – cserélhető munkaszerveik révén – kiválóan alkalmas – kotrási, árokásási, ároktisztítási, területegyengetési, rakodási, bontási, emelési, talajfúrási, stb. feladatok végrehajtására.

c) HESCO típusú gyorstelepítésű építőelem

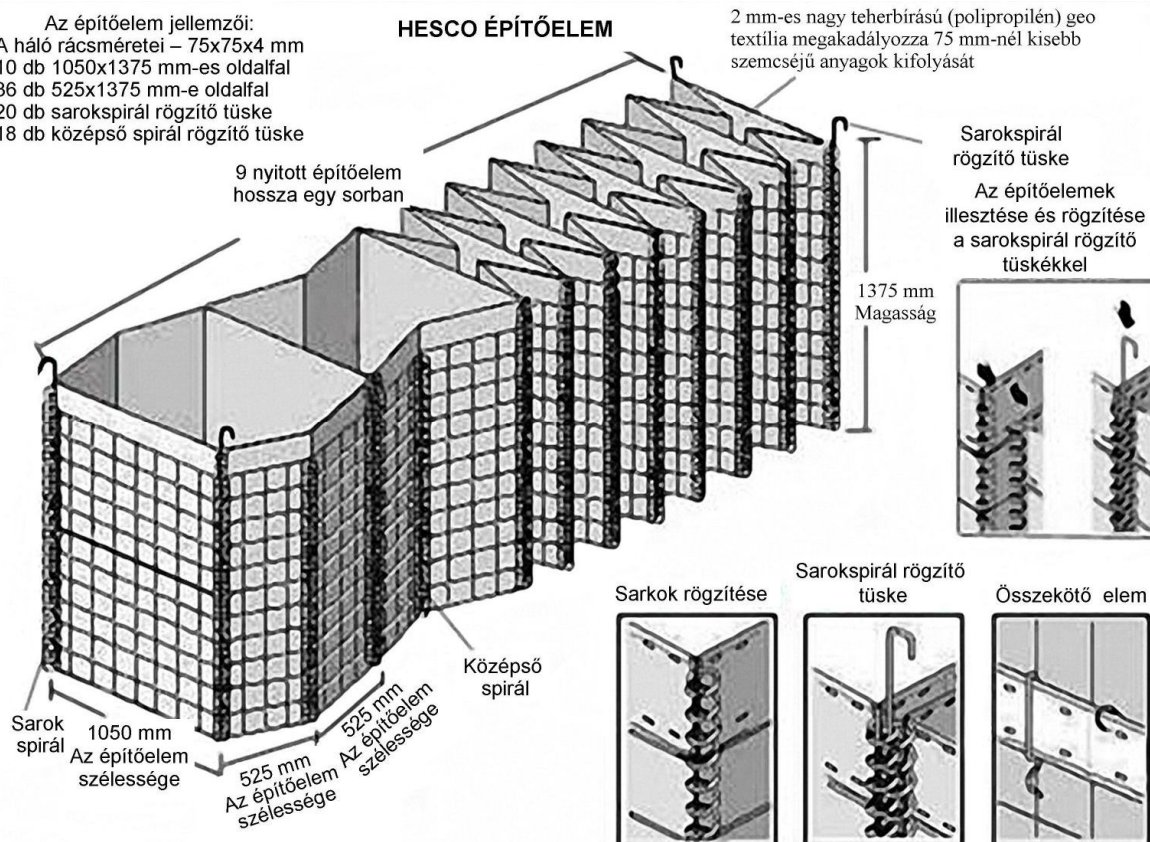
A katonai és polgári életben is széleskörűen alkalmazott gyorstelepítésű, modulrendszerű építőelem. Az építőelem keretét hegesztett kötéssel készült, galvanizált – rendkívül erős és teherbíró – acél drótháló képezi, mely szétnyitható és összecsuksukható. A feltöltésére használt aprószemcsés anyagok kifolyását nagy teherbírási (polipropilén) geotextília akadályozza meg. Az építőelemek egymás mellé és egymásra is rakhatóak, összekapcsolásukat szintén galvanizált acélból készült kapcsolóelemek (tüskék) teszik lehetővé. Az építőelemeket méreteik szerint gyárilag készletezik.

A készletek széles választéka és variálhatósága az építőelem sokoldalú felhasználását teszi lehetővé. A fizikai sérülést nem szenvedett építőelemek újra felhasználhatóak. (Az építőelem egyetlen „hátránya” a geotextília sérülékenysége.) A HESCO típusú gyorstelepítésű építőelemek alkalmazásának további előnye, hogy a készletek gyárilag összekapcsoltak, összehajtogatottak, így szállítótér, és alkalmazáshoz történő előkészítésük időigénye minimális.

Az építőelemek telepítése nem igényel különösebb szakképzettséget vagy speciális eszközöket. Feltölthetőek kézzel, géppel, a helyszínen található földdel, homokkal, kőzúsalékkal, murvával, téli alkalmazás esetén hóval vagy egyéb anyagokkal. (A töltőanyag

³⁵ Dr. Szabó Sándor – Dr. Kovács Tibor – Dr. Kovács Zoltán: „Korszerű műszaki technikai eszközök II.”, Bolyai Szemle, 2007. 2. szám, 210. 213. oldal.

milyen mélysége és tömörítettsége meghatározza az építmény védőképességét és állékonyágát.) Katonai alkalmazásuk mellett a civil életben is számtalan területen használják.

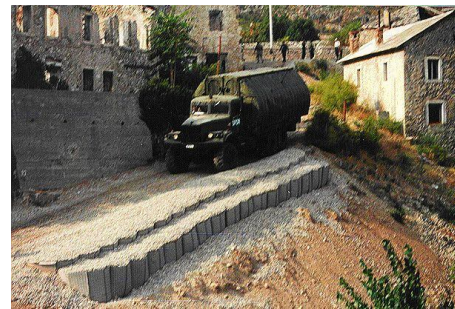

HESCO típusú gyorstelepítésű építőelem³⁶

A gyors telepíthetőséget bizonyítja a gyártó cég weblapján található példa is, mely szerint az egy méter magas, egy méter széles, tíz méter hosszú fal építési ideje HESCO típusú építőelemekből kettő fő, egy homlokrakodó segítségével 20 perc, addig ugyanezen fal megépítése homokzsákokból 10 fő segítségével, 1500 darab homokzsák töltését és beépítését igényli, melynek ideje 7 óra.³⁷

Az építőelemek telepítése árvízvédelmi töltésként³⁸

Útmegerősítés³⁹

³⁶ Szerkesztette: Dr. Szabó Sándor a <http://www.hescobarriers.com/admin/products/prodiming/militaryblastconbig.jpg> alapján. 2008.08.22.

³⁷ Forrás: <http://www.hescobarriers.com/products.asp?CatID=1&SubCatID=1&ProdID=1>. 2008.08.22.

³⁸ Forrás: http://www.hesco.com/CIVIL_SITE/enter_civil.html. 2008.08.22.

³⁹ Padányi József: A NATO-tagság hatása a Magyar Honvédség szárazföldi csapatai műszaki támogatásának elméletére és gyakorlatára. MTA doktori értekezés, Budapest, 2006. 118. oldal.

Árvízvédelmi feladatok végrehajtása során kiválóan alkalmas a nagy terhelésnek kitett védművek megtámasztására, magasztására, a csurgalék vizek, buzgárok lokalizálására, ellennyomó medencék létesítésére, átereszek, gátszakadások elzárására.

Az építőelemekből tetszőleges hosszúságú, szélességű és magasságú (többsoros és többemeletes) védmű hozható létre.

Az építőelem sokoldalú alkalmazhatóságát mutatja, hogy a fenti feladatok mellett alkalmas a nehezen járható terepszakaszok megerősítésére, útpályák szélesítésére és megerősítésére, járófelületek létrehozására, utakadályok, terelők, lassítók kialakítására a forgalom lassítása és terelése érdekében, ugyanakkor alkalmasak különböző műtárgyak megerősítésére is.

A fenti alkalmazások mellett az építőelemek alkalmasak katasztrófák esetén vagy migrációs feladatok megoldása során ideiglenes szállások, menekülttáborok berendezésére is.

Ideiglenes szállás kívülről⁴⁰

Ideiglenes szállás belülről⁴¹

Az építőelem táborok, raktárak, fontosabb objektumok elkerítésére és védelmére is felhasználható kerítésként. Ez a fajta alkalmazás lehetővé teszi adott területek elhatárolását, a személyek és technikai eszközök mozgásának meghatározott irányba terelését is. Az eszköz egyik legnagyobb előnye a gyors építhetőség és variálhatóság mellett az, hogy alkalmazás után az építőelemek kiüríthetőek és újrafelhasználhatóak.

2.4. Az egyéb (vagy általános) műszaki támogató eszközök és felszerelések

Azok a műszaki eszközök és felszerelések, melyek az előző három csoportba nem sorolhatóak be alkotják az egyéb (vagy általános) műszaki támogató eszközök és felszerelések csoportját.

2.4.1. A vízellátást biztosító technikai eszközök és felszerelések

A különböző típusú katasztrófák bekövetkezése esetén a lakosság, a mentést végző állomány, illetve a technikai eszközök megfelelő minőségű és mennyiségű ivó- és technikai vízzel való ellátása alapvető feladatként jelentkezhet.

Ezen feladatok megoldásában kiemelt szerepet kaphatnak a Magyar Honvédség víztisztító alegységei és eszközei.

a) A kis- és nagyteljesítményű víztisztító, valamint az ivóvíz csomagoló berendezés

A Mini-ROWPU (kisteljesítményű) az ADROWPU (nagyteljesítményű) víztisztító berendezések. A víztisztító berendezések kiegészítő tartozékként rendszeresítésre került ivóvíz csomagoló berendezés is, amely a megtisztított ivóvíz 0,5 és 1 literes kiszerelésű

⁴⁰ Forrás: <http://www.hesco.com/rhouse/home.html>. 2008.08.22.

⁴¹ Forrás: <http://www.hesco.com/rhouse/gallery.html#>. 2008.08.22.

csomagolására szolgál. Az eszközök katonai alaprendeltetésük mellett alkalmasak különböző katasztrófák esetén a mentőszervezetek, a mentett személyek szükségvzellátásának biztosítására is.

Mindhárom eszköz terepjáró gépkocsin került elhelyezésre oly módon, hogy a felépítmények a jármű saját emelő berendezéseivel a járműről le- és felemelhetőek.

A víztisztító berendezések kétlépcsős tisztítási eljárással, ultraszűrőes öntisztító előszűrővel és fordított ozmózis folyamattal, membrántechnológiával biztosítják a követelményeknek megfelelő ivóvíz előállítását. A Mini-ROWPU a két víztisztító egység egyidejű üzemeltetésével 10 óra üzemidővel 5 m³/nap, atom, biológiai és vegyi anyagokkal szennyezett nyersvíz esetén 10 óra üzemidővel 1,25 m³/nap, az ADROWPU napi 10 óra üzemidővel 50 m³/nap, atom, biológiai és vegyi anyagokkal szennyezett nyersvíz esetén 10 óra üzemidővel 24 m³/nap ivóvíz előállítására képes.

A víztisztító berendezések tartozékai és felszerelése lehetővé teszik a vízminőség ellenőrzését, az ivóvíz ízesítését, ideiglenes tárolását és a víz átemelését a vízszállító eszközökbe. Az eszközök függetlenül attól, hogy lebegőanyagokat kell eltávolítani vagy nukleárisan, biológiailag, vegyi anyagok által szennyezett vizet kell kezelni, olyan ivóvizet képes előállítani, amelynek minőségi értékei kielégítik a NATO, a WHO, valamint a világszerte érvényes legszigorúbb vízminőségi előírásokat is.

A víztisztító berendezéssel töltőcsonkon keresztül kapcsolódó csomagoló berendezés a zacskózási folyamat alatt automatikusan klórozza a tisztított vizet. A vegyszer bekeverése után a víz egy folyamatú tartályba jut, ahol az élelmiszeripari polietilén zacskók töltése, hegesztése, és légmentes lezárása történik. A lezárást követően a zacskók futószalagon keresztül jutnak ki a konténerből a gyűjtőládákba. A csomagoló berendezés 900 liter víz csomagolására képes óránként.

Mindegyik eszköz 3 fős kezelőszeméllyel üzemeltethető.

Víztisztító berendezések⁴²

Mini-ROWPU

Csomagolt ivóvíz

ADROWPU

d) Műszaki mentőfelszerelés gépkocsin

Az általános műszaki támogatási feladatok elősegítése érdekében a műszaki csapatoknál rendszeresítésre került műszaki mentőfelszerelés, melyeket terepjáró gépkocsin helyeztek el.

A rendszeresített felszerelés alaprendeltetése műszaki mentési, katasztrófavédelmi feladatok végrehajtása.

A műszaki mentő felszerelés úgy került kialakításra, hogy a tűzoltó autókban elhelyezett HOLMATRO típusú felszerelésekkel kompatibilisek, ugyanakkor teljesítményük azt jelentősen meghaladó legyen.

A készlet eszközei nemcsak jármű balesetek, hanem romos épületekből történő mentés alkalmával is kiválóan alkalmazhatóak.

⁴² Forrás: A Magyar Honvédség 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki dandár Archívuma. Szentés.

Műszaki mentőfelszerelés gépkocsin⁴³

A Műszaki mentőfelszerelés főbb eszközei

- 2 db túlnyomásos, belső légzőkészülékes védőruha;
- 5 db levegős emelőpárna;
- 1 db hidraulikus vágó;
- 1 db kombinált vágó feszítő);
- 3 db hidraulikus feszítő;
- 1 db benzinmotoros hidraulika szivattyú.

A túlnyomásos, belső légzőkészülékes védőruha lehetővé teszi, hogy a mentési munkálatokat mérgező vegyi, biológiai szennyeződések között is biztonságosan végrehajtsa a mentőszemélyzet. A benzinmotoros hidraulika szivattyú feladata a hidraulikus munkaszervek működtetése. Üzemi nyomása 720 bar. A levegős emelőpárnák alkalmasak sérült technikai eszközök, leszakadt födémek, kidőlt fák, tartógerendák megemelésére, alátámasztására a mentési munkák során. Emelőképességük 400 kN erő kifejtéssel 400–600 mm-ig terjed. A hidraulikus vágó, a hidraulikus feszítő és a kombinált hidraulikus vágó-feszítő eszközök szintén jól alkalmazhatók a sérült technikai eszközökből való mentés során, a megrongálódott vasbeton födém és tartószerkezetek szétfeszítésére, a vasalások átvágására a mentés, illetve romeltakarítások során. Vágóerejük 282 kN-ig, feszítőerejük 149 kN-ig, húzóerejük 60,8 kN-ig, terpesztésük pedig 835 mm-ig terjed, típustól függően.⁴⁴

e) Tábori világító eszközök

A Magyar Honvédségnél tábori világító felszerelések alapvetően táborok, katasztrófát (csapást) szenvedett területek áramellátásának és világításának biztosítására kerültek kifejlesztésre. A Tábori Világító Szerelvény (TÁVISZ-03) az újfejlesztésű RÁBA-család H25 típusú terepjáró gépkocsi alépítményére lett kialakítva, mely közúton és terepen egyaránt jó mozgékonyssággal rendelkezik. A készlet képes mintegy 400 fős tábor vagy település áramellátását és világítását megoldani 48 kW összteljesítményig.

Tábori Világító Szerelvény (TÁVISZ-03)⁴⁵

Munkahelyek éjszakai megvilágítása⁴⁶

⁴³ Zsiros Sándor mk. őrnagy: „A Magyar Honvédség műszaki technikai eszközei és fejlesztési lehetőségük a katasztrófavédelem tükrében”, Diplomamunka, ZMNE, 2006. 48–50. oldal.

⁴⁴ Zsiros Sándor mk. őrnagy: „A Magyar Honvédség műszaki technikai eszközei és fejlesztési lehetőségük a katasztrófavédelem tükrében”, Diplomamunka, ZMNE, 2006. 48–50. oldal.

⁴⁵ Zsiros Sándor mk. őrnagy: „A Magyar Honvédség műszaki technikai eszközei és fejlesztési lehetőségük a katasztrófavédelem tükrében”, Diplomamunka, ZMNE, 2006. 43. oldal.

A Tábori Térvilágító Szerelvény (TÁTISZ) alapvetően katonai táborok, telep- és munkahelyeinek térvilágítására került kifejlesztésre. Az eszköz önálló erőforrással – 4,5 kVA KIRSCH aggregátor – rendelkezik, ugyanakkor kiépített hálózatról is üzemeltethető. A munkahely megvilágítását 2 x 1500 W vagy, 4 x 800 W teljesítményű világító testek – halogén lámpák – biztosítják. A 10 m magasra kitolható pneumatikus állványa biztosítja, hogy minél nagyobb területet legyen képes megvilágítani.

A felszerelésről már a csapatpróbák alkalmával kiderült, hogy kiválóan alkalmazható katasztrófavédelmi feladatok során az árvízvédelmi töltések és munkaterületek helyi megvilágítására is. Rendkívüli időjárási körülmények között (nagy szél, vihar, hóvihár, eljegesedés) gyakran fordul elő a villamos energiaellátó vezetékek, transzformátorok, vagy azok tartószerkezeteinek meghibásodása, melyek következtében megszűnik egy adott terület, vagy régió áramellátása. Az elektromos hálózat helyreállításáig ezen „katonai” áramellátó és világító eszközök képesek a hálózat kiesés ideiglenes pótlására.

3. ÖSSZEZGÉS

Az 1999. évi LXXIV. törvény a katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről egyértelműen meghatározza, hogy „A katasztrófák megelőzése és az ellenük való védekezés nemzeti ügy. A védekezés egységes irányítása állami feladat.” A törvény ugyanakkor meghatározza a katasztrófavédelmi feladatokban résztvevők körét is. A Magyar Honvédség – mint a társadalom szerves része – szintén bevonásra kerül különböző típusú katasztrófavédelmi feladatok megoldásába. A Magyar Honvédség sok esetben egyedüliként rendelkezik viszonylag nagy mennyiségben olyan technikai eszközökkel és gyorsan mobilizálható állománnyal, melyeket a nagyobb tömegeket érintő katasztrófáknál rövid idő alatt lehet alkalmazni.

A tanulmány célja, hogy bemutassa a katasztrófavédelemmel foglalkozó szakemberek számára a Magyar Honvédség műszaki csapatainál rendelkezésre álló speciális műszaki technikai eszközöket, felszereléseket és alkalmazásuk lehetőségeit a katasztrófavédelmi feladatok végrehajtása során.

Úgy gondolom, hogy az elkészített anyag segítséget adhat a katasztrófavédelmi szakemberek számára a tervező, szervezőmunkában, – lehetőségek, kapacitások meghatározása – ugyanakkor alkalmas a katasztrófavédelmi szakterületen tanulmányokat folytatók számára ismereteik rendszerzésére, bővítésére is.

⁴⁶ Forrás: <http://index.hu/gal/?dir=0604/bulvar/arviz0422/>. 2008.09.12.

IRODALOM, FORRÁS

1. Budai István mk. ezredes: „A műszaki technikai eszközök fejlesztésének időszerű kérdései” című előadása. Budapest, ZMNE, 2004.02.17.
2. Dr. Kovács Zoltán: „Katonai NONEL gyűjtőrendszerek”, Haditechnika XXXX. évfolyam, 6. szám.
3. Dr. Lukács László: „Fúrás- és Robbantástechnika 2006” A Magyar Robbantástechnikai Egyesület Nemzetközi Konferencia kiadvány, Power Point bemutató. Miskolc, 2006.
4. Nyers József mk. alezredes: „Árvízi mentők a Tiszán” című Power Point előadása alapján, Szentes, 2006.07.25.
5. Padányi József: A NATO-tagság hatása a Magyar Honvédség szárazföldi csapatai műszaki támogatásának elméletére és gyakorlatára. MTA doktori értekezés, Budapest, 2006.
6. Pál József mk. alezredes: „A műszaki technikai eszközök és harcanyagok fejlesztése 2013-ig”, „Haditechnika 2004” III. Nemzetközi Haditechnikai Szimpózium, 2004. április 19–20. Budapest.
7. Dr. Szabó Sándor – Dr. Kovács Tibor – Dr. Kovács Zoltán: „Korszerű műszaki technikai eszközök II.”, Bolyai Szemle, 2007. 2. szám.
8. Tóth Ferenc: „Védekezés jeges árvizek ellen”, „Fúrás- és Robbantástechnika 2008”. Konferencia kiadvány anyaga és a szerző engedélye alapján. Budapest, 2008.10.03.
9. Tunyogi Dóra – Földi László: 2006. évi magyarországi árvíz során végzett elhárítási munkálatok elemzése, különös tekintettel a Magyar Honvédség szerepvállalására. Hadmérnök, 2007. 2. szám.
10. Zsiros Sándor mk. őrnagy: „A Magyar Honvédség műszaki technikai eszközei és fejlesztési lehetőségük a katasztrófavédelem tükrében”, Diplomamunka, ZMNE, 2006.
11. Árvízvédelmi kézikönyv. Országos Vízügyi Hivatal kiadvány, Budapest, 1974.
12. A Magyar Honvédség 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki dandár Archívuma. Szentes.
13. A Magyar Műszaki Kontingens Archívuma.
14. „Felkészítés a Honvédelmi Minisztériumban”,
http://www.hm.gov.hu/hirek/hazai_hirek/felkeszites_a_honvedelmi_miniszteriumban
15. http://www.honvedelem.hu/cikk/0/12347/buvarok_merules_banyato.html
16. http://www.honvedelem.hu/hirek/hazai_hirek/jabb_helyszineken_ujabb_erok
17. <http://www.jamsanpaintball.fi/ptsm/kuvat/>
18. <http://www.25plrb.army.cz/fotogalerie/technika/UDS%20114%201.jpg>
19. http://www.techstory.ru/Foto/13/uds114_serg_mos.jpg
20. http://www.12kfor.army.cz/html/clanky/1_153.html
21. <http://www.barbedtapewire.com>
22. http://www.razor-wire.info/razorwire_3_ctg.htm
23. <http://www.hescobarriers.com/admin/products/prodimg/militaryblastconbig.jpg>
24. http://www.hesco.com/CIVIL_SITE/enter_civil.html
25. <http://www.hesco.com/rhouse/home.html>
26. <http://www.hesco.com/rhouse/gallery.html#>
27. http://www.hm.gov.hu/popup.php?img_url=galleries/78/ZENON.jpg
28. <http://index.hu/gal/?dir=0604/bulvar/arviz0422/>
29. <http://www.magyarorszag.hu/kozigazgatas/intezmenyek/korm/bm/hop>

**Mikulás Sándor alezredes,
MK KBH kiemelt főreferens**

Verseny a legjobb harckocsi címért

1916-tól napjainkig a harckocsik nemzedékei minden háborúban, konfliktusban nyomot hagytak maguk után: az I. és II. világháborúban, a hidegháború időszakában, Közel-Keleten, a Sivatagi Vihar és az Iraki Szabadság hadműveletekben. A szerző tanulmányában - végig kísérve a páncélos fegyvernem fejlődését a kezdettől napjainkig – bemutatja, hogy a harckocsik az idők folyamán hogyan tökéletesedtek, miként jutottak el a csúcsteljesítményükhöz.

From 1916 till today, several generations of armored vehicles have left their mark in wars and conflicts: in the 1st and 2nd World War, in the Cold War era, and in the Middle East during the military operations Desert Storm and Iraqi Freedom. The writer of this study - following the evolution of the armored branch from the beginning till today - shows us the improvement and perfection of armored vehicles.

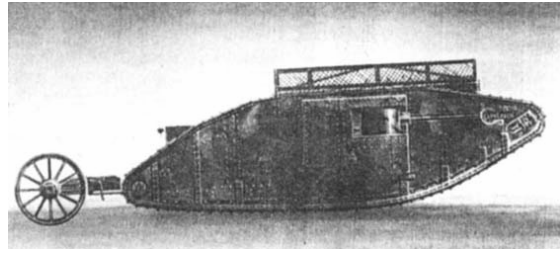
Melyik a világ legjobb harcjárműve? Merül fel gyakran a kérdés, melyre a szakirodalom helyenként konkrét, egyértelmű választ ad. Egy-egy tank valóban lehet az adott kor kiemelkedő fejlesztése, de hogy melyik a legjobb annak meghatározása számos további kérdés megválaszolásával sem jelenthető ki egyértelműen.

A fegyverkezési verseny mindig változóan állt. Minden egyes harckocsit három fő tulajdonság egyensúlya jellemez. *Teljesítmény*: a sebességen és a terepjáró képességen túl harc közben a könnyű kezelhetőség is fontos. *Tűzerő*: nem csak a löveg mérete, hanem a célzás, a tüzelés és az újratöltés gyorsasága is döntő. *Védelem*: a páncél vastagságán kívül az is számít, hogy mennyire tudja eltéríteni a lövedéket. Mindezek csak harc közben igazolódnak. A három tulajdonság közti egyensúly dönti el, hogy az egyes tankok, hogyan szerepelnek a versenyben. Ha előtérbe helyezük a sebességet és a mozgékonyt, akkor feláldozzuk a tűzerőt és a védelmet. Ha van tűzerő és védelem, lemondunk a sebességről. A harckocsi-hadviselésben kezdettől fogva ez a legfőbb dilemma. A csatában vizsgált páncélosok további fontos tulajdonságai: a *megbízhatóság* és a *gyárthatóság*, de a fejlesztést az első három követelmény indokolta.

Az I. világháború, a nyugati front: a szemben álló seregek áthatolhatatlan lövészárk-rendszerekbe ásták be magukat. A tüzérség és a jól telepített géppuskák minden gyalogsági támadást megghiúsítottak. A sártól ragadó észak-franciaországi csatamezőkön kaotikus állóháború alakult ki. Egy olyan páncélosított eszközre volt szükség, amely legyőzi a terepet, és megszünteti a patthelyzetet.

Az ötlet az Egyesült Államokból eredt. 1906-ban Benjamin Holt láncfalpakat szerelt egy gőzgépes traktorra, melyet később a világ számos pontján alkalmaztak a mezőgazdaságban. Nehéz elképzelni, hogy a háborúban senkinek se jutott eszébe: páncélt, géppuskát és egy kis ágyút szereljen egy traktorra. Kellott egy gép, amely feloldotta a lövészárkok patthelyzetét. Tudjon járni a gránátok szaggatta terepen, álljon ellen a géppuskák és a kézfegyverek tüzeinek, hatoljon át a szögesdróton és más akadályokon, törje át az ellenséges vonalat, így a mögötte haladó gyalogság túljusson az ellenség állásain. 1914-ben a találmány eljutott a nyugati front tüzérségéhez.

Angliában Ernst Swinton ezredes javasolta, hogy traktorból készítsenek páncélozott járművet. Winston Churchill miniszter mindenben támogatta. 1916. januárra elkészült az „Anya” becenevű prototípus. A rendkívül lassú jármű, óránként alig 6 km-es sebességre volt képes. Nyolc mm vastag páncélja épphogy megállította a géppuska lövedéket, de volt 2 db 6 font-os 57 mm-es ágyúja és négy géppuskája, ami elegendő tüzerőt képviselt a német géppuskák ellen. Lánctalpa pedig minden jelentős akadályon áthatolt. Az „Anyát” *Mark-1* néven gyártani kezdték. A titoktartás miatt a munkásoknak azt mondták, hogy víztartályokat készítenek a Közép-Keletre. *Az új fegyver így kapta a TANK elnevezést.*

1. kép: Mark-1 harckocsi oldalnézete

Azonban a britek nem tudták, hogy már van versenytársuk. A szövetséges Franciaországban szintén Holt traktorát fejlesztették terepjáró páncélozott járművé. Csatába elsőként a britek érkeztek, 1916. szeptember 15-én 26 darab brit Mark-1-es támogatta a Somme-i ütközetben a gyalogság rohamát. A németek fejvesztve menekültek, de túl kevés tank bizonyult hatásosnak, a felázott talajon gyengén teljesítettek.

A brit tankok I. világháborús bemutatkozása katasztrofális volt. A többségük elakadt, sok elromlott, és a németek úgy gondolták, hogy a csodafegyver egyáltalán nem olyan, mint amilyen lehetne. A britek ennek ellenére úgy érezték, hogy nyertek. Külön harckocsi-hadtest alakult. J.F.C. Fuller ezredes haditervet dolgozott ki a gyalogsági áttörést vezető tömeges harckocsi támadásra. Amikor a franciák 1917 tavaszán először alkalmazták a saját nehéz tankjaikat, a rossz terepjáró-képesség miatt a tervet elvetették és a könnyebb, kisebb harckocsik mellett döntöttek.

2. kép: Sturmpanzerwagen A7V

Amíg a franciák gondolkodtak egy harmadik versenyző jelent meg. Az ellenség sikertelen bemutatkozása ellenére a németek is fejlesztették saját harckocsijukat, a 32 tonnás *Sturmpanzerwagen A7V*-t. Az ormótlan páncéldoboz terepjáró-képessége még a francia változatnál is rosszabbnak bizonyult. 1917 folyamán, a nyugati fronton egyre súlyosabbak voltak a veszteségek. 1917. november 20-án hajnalán a brit harckocsi-hadtest Cambrai-nél új haditervet alkalmazott. 376 tank lendült támadásba, tüzérségi zárótűz nélkül. A német vonal összeomlott és a brit gyalogság csekély veszteség mellett 9 km széles rést ütött rajta. Kiderült, hogy a tank tömegesen, meglepetésszerűen bevetve, mélységben áttörhet az ellenség arcvonalán. Felmerült a kérdés: vajon háborút is lehet vele nyerni?

Cambrai 1917. november 20: a brit tankok 5-6 km mélyen behatoltak a német vonalakba. De a második nap hajnalán már csak a tankjaik fele volt üzemképes. Harmadnapra csak a negyedük. Közben a lovasságot lekaszálták a géppuskák és a németek ellentámadásba lendültek. Cambrai rávilágított a harckocsikkal szembeni követelményekre.

Megbízhatóság: az ellenség vonalát áttörni úgy lehet, ha elegendő üzembiztos harckocsi áll rendelkezésre. A britek számára világossá vált, hogy kisebb, gyorsabb, a

3. kép: A brit Whippet tank

lovasságot helyettesítő tankokra is szükség van. Eredményeként megszületett a 14 tonnás *Whippet*, melynek csak géppuskái voltak, a sebessége óránként 13 km volt, azonban széleskörű bevetése előtt véget ért az I. világháború.

4. kép: Renault FT M17

Míg a britek a Cambrai-nál szerzett tapasztalatokat elemezték, addig a franciák előálltak új kis tankjukkal a 6,7 tonnás *Renault FT M17*-tel. Mérete és alacsony sebessége mellett terepjáró képessége is rossz volt, azonban komoly újdonságként jelent meg a forgatható toronyba szerelt géppuska, vagy 37 mm-es ágyú, amely jelentős rugalmasságot biztosított.

1918. november: az I. világháború a végéhez közeledett. A tank a gyalogságot támogatta, de túl lassú és megbízhatatlan volt ahhoz, hogy félelmetes fegyverré váljon.

Addig három nemzet épített saját harckocsikat: Anglia a Mark1-t és a *Whippet*-et; Franciaország a könnyű *Renault*-ot; Németország a nehézkes *A7V*-t. Az Egyesült Államok a nagy számban vásárolt *Renault* típust alkalmazta.

A béke nagy változásokat eredményezett. A legyőzött és a további fegyverkezéstől eltiltott Németország átmenetileg kiszállt a versenyből.

Teljesítmény: J. Walter Christie, amerikai független tervező egy új futómű-rendszerrel kezdett kísérletezni. Az 1920-as évek végére számos prototípus készült el, amelyek elérték az óránkénti 80 km-es sebességet és kiváló terepjáró képességük volt, azonban a hadsereg semmibe vette. Csak a brit és a francia katonai tervezők építettek az első világháborús tapasztalatokra. Folytatták a három alapjellemző a *teljesítmény*, a *védelem* és a *tűzerő* fejlesztését. Az új francia harckocsik jól páncélozottak voltak és kiváló terepjáró-képességgel rendelkeztek, de olyan megoldásokat is alkalmaztak, amelyek jelentősen lerontották a tűzerőt és a teljesítményt. Minden francia harckocsin egy kis torony volt, amelyben egyetlen ember irányította a járművet, használta a rádiót és tüzelt. Ez túl sok volt ahhoz, hogy egyedül hatékony legyen. A legjelentősebb francia nehéz-harckocsin a *Char B*-n az egyszemélyes toronyban volt egy 47 mm-es löveg, de a harckocsi testbe épített 75 mm-es löveget csak fel-le tudták mozgatni, ezért a célzáshoz az egész tanknak el kellett fordulnia.

5. kép: Char B harckocsi

6. kép: Vickers Medium Mark II

A franciák ragaszkodtak a tank gyalogsági támogató szerepéhez. Nem is kerestek más lehetőséget az új harckocsi bevetéséhez. Ezzel szemben brit tiszték egy csoportja, mint Fuller és olyan katonai vezetők, mint Liddel Hart az első világháborús tapasztalatok alapján átértelmezték a harckocsi szerepét. Szerintük a tanknak nem csak a gyalogságot kell támogatnia, hanem önállóan is képesnek kell lenni csatát nyerni. A gyors, megbízható páncélosegység a légierővel és a jó kommunikációval támogatva támadó ékként hatol az ellenséges vonalak mögé és gyors győzelmet arathat.

Az 1920-as években a brit hadsereg példátlan szellemi szabadságot adott a páncélosok híveinek. Az új ötletekből, tervekből és taktikákból végül egészen kiváló harcászati elv bontakozott ki.

A gyors és megbízható tankot, a *Vickers Medium Mark II*-t a számos hadgyakorlat során a Salisbury-síkságon tesztelték. A könnyű páncélzat mellett a Mark II-n volt egy 47 mm-es löveg is. A jobb együttműködés érdekében az 5 fős személyzetet rádióval is felszerelték. A britek egy új generációs harckocsit fejlesztettek ki és rájöttek miként lehet csatát nyerni vele. A kísérleteiket máshol is érdeklődéssel figyelték.

1924-ben Németország és a Szovjetunió titkos együttműködésbe fogott. 1928-ban a szovjetek megépítették első könnyű tankjukat, az *MS-1 gyalogsági harckocsit*, mely a T-16-os továbbfejlesztett változata. A T-16-os testét kissé meghosszabbították, felújították a hajtóművet és némileg megváltoztatták a futóművet is.

7. kép: MS-1 gyalogsági harckocsi

Az 1920-as évek végén a brit hadsereg alkalmazta legjobban a páncélosokat. Nekik volt a legtöbb tankjuk és lelkes tisztjeiknek a legjobb harcászati elképzelésük. Ám a brit fejlesztés rövid életű volt.

8. kép: A brit Matilda 1

1929. október: a New York-i tőzsde összeomlásával kitört a nagy gazdasági válság. A brit tervezési és taktikai kísérletezések leálltak. Az 1930-as években fejlesztett új brit tank visszalépett a gyalogsági támogató szerephez. A *Matilda I* szinte egy fő követelményt sem teljesített. Tüzereje mindössze egy gépfegyver, óránként alig 13 km-t tett meg, csak a védelemben mutatott előrelépést, mivel páncélzata vastagabb volt, mint a Char B-é.

Ezzel szemben a Szovjetunió a britek elgondolását követte. 1931-ben vásároltak kettő Walter Christie tankot és lemásolták annak forradalmi futómű-rendszerét. 1934-re elkészült a 11 tonnás Szovjet *BT-5*-ös. A brit Medium Mark II-höz hasonlóan 45 mm-es volt a lövege, de erősebb páncélzatot kapott és kétszer gyorsabb volt. A BT-5-ös meglepte a németeket: a tank könnyedén elbánt minden páncélozott járművel. A BT-5-ösből a gyártás 1934-ben történt befejezéséig 1900 db-ot készítettek. Ugyan a német Panzer I könnyű harckocsik nem voltak igazi ellenfelei, de nyilvánvalóvá vált legsúlyosabb hiányossága: gyenge páncélvédettsége. A II. világháború elején a nagy veszteségeket ez okozta.

9. kép: Szovjet BT-5

Ekkor Németország is előretört a versenyben. Amikor Hitler hatalomra jutott a brit ötlettel kísérletező tiszték a gyakorlatban is bizonyíthattak. Meggyőződésük szerint a tank a tüzerő, a teljesítmény és a védelem helyes egyensúlya mellett azzal nyer csatát, ha a *maximális hatásossággal* alkalmazza. Egy fegyver nem csak a műszaki minősége miatt sikeres a harcmezőn. Ugyanoly fontos a taktika, valamint a hadsereg és a különböző fegyvernemek együttműködését meghatározó hadászati alapelvek. Továbbfejlesztették Liddel Hart és Fuller elméletét, miszerint a páncélosegységek a mozgó gyalogsággal és a légi erővel együtt csatát nyerhetnek a jövőben. A német fejlesztés gyors és jól felfegyverzett tankokat

eredményezett. A 15 tonnás *Panzer III E*-nek még 37 mm-es volt a lövege, míg a 20 tonnás *Panzer IV F1*-nek már 75 mm-es. A tágas belső tér számos további fejlesztésre adott lehetőséget. A franciákkal szemben az 5 fős személyzetből a jobb teljesítmény érdekében 3 főt a toronyba koncentráltak. A németek megértették, hogy a hadviselés nem egyéni, hanem csapatmunka. A harckocsi-toronyban lévők jól kommunikálhattak egymással, megoszthatták észleléseiket, így csapatban küzdöttek. Négy év alatt Németország elfoglalta Ausztriát, Csehszlovákiát, majd Lengyelországot fenyegette. Világháborúra készültek.

10. kép: Német Panzer III E

Az I. világháborúban a tank még csak megszületett, azonban az eltelt idő alatt számos változáson ment át. A minél jobb harckocsiért folyó verseny akár egy háború kimenetelét is eldönthette.

1939. szeptember 1: kitört a II. világháború. Húsz év fejlesztés és vita után a harckocsi két eltérő alkalmazása csapott össze a harcmezőn. A francia és brit gyalogsági támogató tankok jól védettek, de lassúak. Legnagyobb hiányosságuk a tüzérben és a személyzet teljesítményében mutatkozott. A legtöbb francia tankon egyszemélyes a torony és a beépített löveggel nehéz volt gyorsan célozni.

11. kép: Német Panzer IV E

A brit Matilda 1-en csak egy géppuska és szintén egyszemélyes torony volt. Velük szemben álltak a kevésbé páncélozott, de kiváló terepjáró-képességű és hatékony fegyverekkel ellátott német Panzer III és Panzer IV-ek. A németek már a háború kezdetén előnyre tettek szert. A Panzer III F1 típusa az akkori legjobb tanknak számított, de a németek a verseny további, ám kritikus követelményét elhibázták, nevezetesen a *gyártóképességet*. A háború kezdetére csekély számú Panzer III és IV-et gyártottak.

Lengyelországban a kevés és rosszul használt lengyel harckocsik mellett nem látszott a hiány, de nyugaton a briteknek és a franciáknak 3000 tankjuk volt. Többségük jobban felfegyverzett és védett, kivéve a 600 darab Panzer III-ast és IV-est. A többi 2000 német tankot felderítésre és kiképzésre tervezték. Ám a közelgő csata nem csupán a két típus összecsapását eredményezte, az is fontos volt, hogy *hogyan vetik be* azokat. A francia és brit tankok szétszórva védték a gyalogságot. A német harckocsikat páncéloshadosztályokba szervezték és tömegesen vetették be. Felderítették az ellenséges vonalak gyenge pontjait, áttörték és elvágták egymástól azok csapatait.

1940. május 10: Németország megtámadta Nyugat-Európát. A német páncélosok a járhatatlannak hitt Ardenneken át támadtak. Szétdarabolták a szövetséges erőket és nyolc nap alatt elérték a La Manche csatorna partjait. A német tankok és a bevetési mód, döntő vereséget mértek a brit és francia erőkre. A főlányuk továbbra is fennmaradt.

Észak-Afrika 1941: A Franciaországi villámháború egyik legjobb parancsnoka Erwin Rommel tábornagy vezette a német Afrika-Hadtestet a britek ellen. Rommel tankjainak megnövelték a tüzerejét. A Panzer III-sok 50 mm-es, az újabb Panzer IV F2-sek pedig 75 mm-es hosszú csövű toronylövege nagyobb tűztávolságot és átütő képességet biztosított. A páncélzatot is jelentősen javították. Eddig a tankelhárító lövedékek átütötték azt, de a német

fejlesztésű erős bevonat megnehezítette az áthatolást. Erre a britek olyan páncéltörő lövedékekkel válaszoltak, amelynek robbanófeje képes volt áthatolni a kemény rétegen. Ezt követően a németek újabb réteget vittek fel a páncélra, amely csökkentette a robbanófej hatásosságát. *A tüzérő és a védelem közti verseny kiszélesedett.* A briteknek azonban továbbra is gondot okozott, hogy a német tankok mindenben felülmúlták őket. Még a legújabb brit tankon is csak 37 mm-es löveg volt. A brit hadiipar nem volt képes gyors megoldást találni.

Taktikai szükségszerűségből nagyon nehéz volt sikeres tankot tervezni. A briteknek nem volt idejük egy sivatagi hadviselésre alkalmas harckocsi kifejlesztésére. Ezért szövetségesükhöz, az Egyesült Államokhoz fordultak, aki éppen hatalmas erőfeszítéseket tett a tervezések terén. A német villámháború sikere miatt Amerika is fegyverkezésbe kezdett. Az elkeseredett küzdelemben az USA előnye, amiben felülmulta a németeket az a *gyártóképesség* volt. Akkor Amerika világelső volt az autógyártásban, melyet a háború szolgálatába állítottak. 1939-ben az amerikai hadseregnek alig voltak tankjai, de virágzó autóipar kapacitásának következtében létrehozták az amerikai páncélos erők titkos fegyverét.

12. kép: M3 Lee/Grant

Angliába elsőként a közepes *M3 Lee/Grant* harckocsik érkeztek. Az M3 gyengéje, hogy a 75 mm-es főlöveget a harckocsi testbe építették, ezért célzaskor az egész járműnek fordulnia kellett. A másik közepes harckocsi, a 33 tonnás *Sherman* lövege már a forgó toronyba került. A britek ezeket vetették be észak-Afrikában, melyek döntő szerepet kaptak az El-Alamein-i csatában. A Sherman méltó ellenfele volt a német Panzer IV-nek. Egyformán gyorsak voltak, egyforma vastag páncéllal és erős löveggel rendelkeztek. A brit 8. Hadsereg Sherman-jai majd 2000 km-en át üldözték Rommel csapatait és végül döntő győzelemhez segítették a brit és az amerikai erőket észak-Afrikában.

13. kép: Sherman harckocsi

1941. június: a németek, a Barbarossa hadműveletben megtámadták a Szovjetuniót. A páncélosok többsége megerősített fegyverzetű Panzer III és Panzer IV volt. A németek nem fejlesztették tovább a páncélosaikat, mert rövid háborúval számoltak. Azt hitték, hogy a Szovjetuniót egy-két év alatt elfoglalják, így nem kellene új tankok. Novemberben a németek Moszkva alá értek. Harckocsi-taktikájuk verhetetlennek látszott, azonban december

14. kép: A Szovjet T-34 harckocsi
minden más harckocsit felülmúlt:

5-én nagy meglepetés érte őket. Több tízezer főnyi szovjet csapat támadt rájuk és elkezdte visszaszorítani őket. Ráadásul egy olyan harckocsival találták szembe magukat, mely páncélvédeltségét, lövegének tűzerejét és mozgékonyágát tekintve jelentős mértékben felülmulta az alkalmazott német típusokat. Akkor a II. világháború kimenetele kétséges volt. A Vörös Hadsereg előnybe került és új szintre emelte a harckocsik versenyét. Nyugati szakértők egybehangzó véleménye szerint a *T-34* első fellépésekor, 1941-ben, páncélzatban és mozgékonyágban

Teljesítménye: A sebessége óránként 50 km, amíg a német Panzer IV-é alig 40 km volt. A széles lánctalp jobb terepjáró képességet adott. Érdekes, hogy futóműve Walter Christie terveire épült, amit az amerikaiak korábban elvetettek.

Védelem: A T-34 új, döntött homlokpáncélja eltérítette a lövedéket, így vastagság és súlynövekedés nélkül is kétszer jobb védelmet biztosított.

Tűzerő: Fő fegyvere a 76 mm-es löveg volt.

A T-34 a *gyárthatóság* és a *gyártóképesség* feltételét is teljesítette. Egyszerűsége révén főleg a traktorgyárakban könnyű volt tömegesen gyártani.

Az új fegyver láttán a németek terve volt, hogy a harcoksigyártásban visszaszerzik a kezdeményezést. Két új tankot terveztek és kezdtek gyorsan gyártani. Egyrészt a 45 tonnás *Párducot* 75 mm-es löveggel és döntött páncélzattal, mely a német válasz volt a T-34-re. Első bevetésük túl gyorsan, tesztelés nélkül ment végbe, sok meghibásodott és szerelésre szorult már a harc legelején. Így később tökéletesítésre, többszöri módosításra szorult. Valamint az 56 tonnás *Tigris*, amelynek homlokpáncélja akár a 75 mm-es lövedéket is eltérítette, 88 mm-es lövege pedig minden akkori tankénál nagyobb volt, így egyetlen lövésével képes volt megsemmisíteni akármilyen ellenséges tankot. 1941-ben használták először a Leningrádért folytatott csatában. Megjárta mind az orosz telet, mind észak-Afrikát. Bár a Tigris mindent meg tudott semmisíteni, ami az útjába került, azonban volt gyenge pontja: mozgás közben nem tudott tüzelni, az ágyú olyan nagy erővel rúgott vissza, hogy komoly kárt okozott volna a lőtoronyban, ha a tank nem áll egyhelyben, valamint lánctalpa túl bonyolult volt, így a harctéren szinte lehetetlen volt javítani. Sebessége és súlya is korlátozta a jó manőverezésben. Ennek ellenére az összes ellenfelénél jobb volt egészen 1944-ig.

15. kép: A Párduc

16. kép: A Tigris

1943 tavasza: Németország a valaha vívott legnagyobb tankcsata előtt állt. A német haderő Sztálingrádi veresége után a Szovjetek nyugat felé nyomultak. A háború kimenetelét befolyásoló kulcsfontosságú ütközetben a német Párducok a csapatpróba hiánya miatt több problémával küzdöttek, főként futó- és hajtómű hibák miatt jelentős veszteségeket szenvedtek. A Tigrisek 88 mm-es lövegei távolról ki tudták löni a T-34-eseket, de azok a gyorsaságuk és nagy számuk révén képesek voltak gyorsan megközelíteni őket oldalról és hátulról, ahol a német harckocsik a legsebezhetőbbek. A szovjet veszteség sokkal nagyobb volt, viszont pótolható.

A T-34 jó és viszonylag egyszerű tank volt, így könnyen gyárthatták nagy számban. Nem volt jobb az új német tankoknál, de számukban jóval több volt. Akár 10 darab T-34-et is feláldozhattak egy Tigrisért. A német mérnökök kiváló hadi eszközt alkottak, de két követelményt figyelmen kívül hagytak:

Gyártóképesség: A Tigris-1 és a Párduc bonyolult, így a német hadiipar nem volt képes megfelelő kapacitással gyártani.

Megbízhatóság: Mindkét típus túltervezettsége rontotta üzembiztonságukat. Sok gond volt az üzemanyag-ellátó rendszerrel. Egy-egy tank sokszor a csata közben magától lángba borult.

A következő kettő évben a német erők folyamatosan hátráltak. Nem tudtak ellenállni a T-34-esek áradatának, amelyet a szovjet gyárak ontottak. A szovjet tervezőket dicséri, hogy a T-34-en 85 mm-es löveget is könnyen alkalmazhattak.

Keleten Németország elveszítette a versenyt. Új tankjaiknak ezért nyugaton kellett bizonyítaniuk.

1944. június 6: megindult a szövetséges invázió Normandiában. Rengeteg harckocsi kellett, ezért a megbízható Sherman-okra építettek. Az új német tankok döntött páncélzatával szemben a tüzerőt igyekeztek megnövelni. Az új páncéltörő gránát íves röppályán szállt, ezért szemből csapódott a döntött páncélba, ahol kumulatív hatást fejtett ki, áttörte a páncélt, majd belül robbant. A kis mezők, a szűk utak és a magas sövények ideális védekező terep biztosítottak a németek számára. A 88 mm-es löveggel szerelt Tigrisek lesből még azelőtt kilőtték a Sherman-okat, mielőtt azok hatásos tüztávolságukat elérték. Normandiában a Tigrisek mindvégig félelmetes fegyvernek számítottak. A németek pszichológiai hadviselésként olykor felvonultak velük, hogy a valóságosnál nagyobb számú harckocsi látszatát keltsék.

A szovjetekhez hasonlóan a szövetségesek is számbeli fölényükre támaszkodtak. Amint a német tankok mögé, vagy mellé kerültek az új harckocsi lövedék megtette a hatását. A végzetes üstést a számbeli fölény és a szövetséges légierő vitte be.

1944. augusztus: kitörés a normandiai hídfőkből, a Sherman-okon volt a sor. A Sherman-ok nagy előnye a megbízhatóság és a mozgékony volt. Olyan harckocsi volt, amely inkább kifejlesztett egy áttörést, semmint végrehajtotta azt. Német harckocsiból, mind keleten, mind nyugaton kevesebb volt. A továbbfejlesztett Párduc és a 68 tonnás Tigris-2 túl bonyolult volt ahhoz, hogy nagy számban lehessen gyártani. Érdeemes megjegyezni, hogy a legendás Tigrisből alig néhány száz darab készült, miközben több tízezer T-34-et és Shermant gyártottak. Ez a számbeli fölény okozta a németek vesztét.

Berlin, 1945. május: Németország az út végére ért, a tankok versenyének egy döntő szakasza lezárult, új kor vette kezdetét. A németeket legyőző háborús szövetség felbomlott. A Szovjetunió és a nyugati hatalmak közti hidegháborúban a harckocsik új nemzedékei csaptak össze a világ új konfliktusaiban.

17. kép: A Szovjet T-54

1948-ra a Szovjetunió és a nyugati hatalmak összecsapásra készültek észak-nyugat Európa síkságain. A tankok versenyét egy sor feltételezett csata határozta meg. A Szovjetek szerint a legjobb védekezés a támadás, ezért *az orosz tankok támadó jelleget képviseltek*. Hatalmas löveggel rendelkeztek, mozgékonyak és alacsony építés miatt kis célpontot nyújtottak. Ezzel szemben a nyugati szövetségesek másra összpontosítottak. Jól felfegyverzett, erősen páncélozott, de viszonylag nehézkes harckocsikat terveztek.

A verseny két résztvevője eltérő követelményekre koncentrált. A Vörös Hadsereg a *teljesítményre és a tüzerőre*.

18. kép: A Centurion tank

1949-ben elkészült a 35 tonnás *T-54*, 100 mm-es löveggel. A NATO a *védelmet* és a *tűzerőt* részesítette előnyben. A britek eltökélték, hogy még egyszer nem múlják felül úgy, mint egykor a német Tigrisek. Az 50 tonnás *Centurion* rövidebbel a II. világháború után készült el. Jól felfegyverzett és jó terepjáró képességgel rendelkezett. Igazi fölénye a tűzerejében rejlett. A 84 mm-es lövege ereje nagyobb volt, mint a többi hasonló méretű lövedéké. A keskeny páncéltörő robbanófejet egy védőköpenyen vette körül, mely akkor vált le, amikor a lövedék elhagyta a cső torkolatát. A kis méret miatt magasabb sebességgel repült, a fokozott erejű robbanótöltet miatt a robbanófej nagyobb hatótávolsággal és átütő-képességgel bírt. Az alapvetően új, giroszkópos vezérlőrendszer rendkívül stabil célkövetést tett lehetővé, így menet közben is képes volt pontosan célozni. Az új brit harckocsi nagy távolságból is biztonsággal pusztította az ellenséget. A brit *Centurion* a versenyben előre tört.

A II. világháború után Amerika szerint a tankok jövője kétséges, ezért alig fejlesztettek. A II. világháborús M26 Pershing modernizálásával született meg az *M47 Patton-1*, majd az áttervezett *M48 Patton-2*. Az amerikai fejlesztések épphogy kielégítették a verseny egyik kulcsjellemzőjét, mely a *tűzerő*. A 90 mm-es löveg tűzvezetése jobb, mint a szovjeteké és képes kitartani ellenük, de egy fontos követelményt figyelmen kívül hagytak, a *teljesítményt*. Az amerikai tankok sokat fogyasztottak, egy mérföldön az M48 20 liter benzint használt el.

19. kép: M47 Patton-1

A hidegháborúban váltakozó szerencsével folyt a verseny. Amerika az *M60*-ba 105 mm-es brit löveget épített, amivel már felvette a versenyt a *T-55*-ösökkel. A szovjetek a 40 tonnás 115 mm-es löveggel szerelt *T-62*-vel vették vissza az előnyt. 1967-ben a britek elkészültek az 50 tonnás döntött páncélatú, 120 mm-es, stabilizátoros lövegű, mozgás közben is céltartásra képes *Chieftain* harckocsival, melyre a szovjetek válasza a *T-72* volt 1971-ben. A 125 mm-es lövegét automata töltőszerkezettel látták el, minek következtében három főre csökkent a személyzete. Erős és könnyen gyártható volt, de az alacsony építés rontotta a harcképességét. Olyan szűk belső térrel rendelkezett, hogy személyzete nagyon hamar kifárad.

20. kép: Chieftain harckocsi

Taktikai szempontból is nagyon fontos, hogy egy tank jól elviselhető legyen. Személyzetének igen fárasztó a terepen való közlekedés, ezért az a tank az igazán hatékony, amelyik eléggé tágas. A nyugatiak tankjai sokkal komfortosabbak voltak, mint a Varsói Szerződés harckocsijai. Csak egy csatában derülhet ki, hogy a NATO vagy a szovjet tankok jobbak-e, de erre nem Európában került sor. A helyszín a Közel-Kelet volt.

21. kép: T-72 harckocsi

1967-ben Izrael brit *Centurion* és módosított amerikai *Sherman* tankokat vetett be szíriai és egyiptomi *T-54*-esek ellen. Az izraeli kiképzés és a stratégia is kiváló, ezért nehéz megmondani, hogy a gépek vagy a taktikájuk révén sikerült mindenben felülmúlniuk az ellenséget. Az 1967-es háború legnagyobb tanulsága szerint a tank esetén is az a legfontosabb, hogy ki és hogyan harcolt, mint az, hogy mivel harcolt.

Hat évvel később, 1973. október 6-án Egyiptom a Szuezi-csatornát átlépve megindította a Yom Kippuri háborút. Szíria a Golan-fennsíkot támadta, amikor a harckocsik versenyében fontos esemény történt. Izrael

kevesebb harckocsival rendelkezett, de minden tíz kilőtt szíriai T-62-re csupán egy Centurion jutott. A II. világháborúban már bevált taktika és technológia igazolta a létjogosultságát. A Golan-fennsíkon 1973-ban folytatott harcok igazolták, hogy egy szemtől szembeni csatában a védelmi típusú brit tankok a jobb páncélozottság és a kiváló tüzérő révén felülmúlják a szovjet harckocsikat. A Yom Kippuri háború módosította a játékszabályokat, attól fogva a *védelem* és a *tüzérő* számított.

Folytatva a fejlesztéseket, a britek kijöttek a *Chobham* nevű új páncéllal, amely kisebb tömeg mellett nyújtott nagyobb védelmet. A lövedék erejét a két páncéllemez közé szendvicsként ékelt keramikum anyag semlegesítette. Amint a lövedék áthatott a külső héjon, ez az anyag energiaemésztőként viselkedett a hőhatással szemben is, így a belső páncél sértetlen maradt.

Az 1980-as évek elején négy konstrukció küzdött a legjobb tank címetért. A brit 62 tonnás *Challenger-1* Chobham páncéllal és 120 mm-es löveggel. A német 62 tonnás *Leopárd 2*, 120 mm-es löveggel és szintén brit Chobham páncéllal. A szovjet 46 tonnás *T-80*, 125 mm-es löveggel és alapvetően új gázturbinás hajtóművel, valamint az amerikai 70 tonnás *M1 Abrams*, szintén gázturbinás hajtóművel, melyet eleinte 105 mm-es löveggel szerelték, majd 1984-től 120 mm-essel. A Chobham páncélzat, a kiváló tüzereje és védelme révén igazi védekező tank.

1989. november: leomlott a berlini fal, egyben a Szovjetunió összeomlásának kezdete. Úgy tűnt, hogy a hidegháború tankjainak ideje lejárt és soha többé nem találkozunk a harcmezőn, azonban 1990-ben Szaddam Husszejn megszállta Kuwaitot. A koalíciós erők M1A1 Abrams és Challenger-1 tankjai szovjet T-72-ekkel csaptak össze. Ugyan az irakiaknak több tankjuk volt, de már mind elavultak. Tíz évvel később a második öböl-háborúban a helyzet megismétlődött. Komoly ellenállás híján az M1A1 Abrams-ek 560 km-es villámháborúval foglalták el Bagdadot.

22. kép: Brit Challenger-1

23. kép: Német Leopard 2

24. kép: Szovjet T-80

25. kép: Amerikai M1 Abrams

A közel egy évszázadig tartó verseny győztesének az Abrams tank tűnt:

Megbízhatóság: Kiválóan teljesített a Bagdadért folytatott előrenyomulás során.

Alkalmazhatóság: Sokoldalú tank, ugyanis a harcmezőn hatalmas előnyt jelentő érzékelőkkel és kommunikációs berendezésekkel is felszerelték.

Gyárthatóság: Hátránya, hogy rendkívül drága, de az USA mégis nagy tartja fenn.

Tűzerő: A 120 mm-es löveg minden tekintetben versenyképes, de igazi előnye a tűzvezetési rendszerben és a tüzelés gyorsaságában van.

Védelem: A döntött Chobhan páncél kiváló védelmet nyújt harc közben.

Teljesítmény: Tágas a belső térrel és jó terepjáró-képességgel bír.

Védekezésre tervezték, a gázturbinás hajtóművel rövid idő alatt felgyorsulva képes a harc közbeni mozgásokra, ugyanakkor első osztályú fegyverekkel rendelkezik. Az egyetlen gyengéje a gyors mozgás közben elhasznált jelentős mennyiségű üzemanyag. A harckocsikat a gázturbinás hajtómű miatt támadás közben négy óránként kell tankolni. Ezt kihasználva, az iraki harcok során az irakiak nem a harckocsikkal vették fel a küzdelmet, hanem megvárták az ugyanazon az útvonalon négy óránként érkező töltőkocsikat, mivel azokat könnyebben ki tudták löni.

Az Egyesült Államok egyetlen hadrendben álló harckocsija az M1 Abrams, melyet úgy terveztek, hogy a legjobb harckocsik tüzének is ellenálljon, a vastag elülső páncél azonban Irakban nem nyújtott hatékony védelmet, mivel a gerillák hátulról és fölülről támadtak páncéltörő rakétákkal, illetve alulról aknák robbantásával. A tanknak több változata létezik, a legmodernebb az M1A2.

Jelenleg az Abrams harckocsi képezi a csúcstechnikát és az említett követelmények közötti kiegyensúlyozottságot, bár nehéz és sokat fogyaszt, de a harcmezőn félelmet kelt és szinte legyőzhetetlen.

Összefoglalás és a jövő

A nemzetek között folytatott harckocsik versenyében számos sikeres, illetve kevésbé jól sikerült konstrukció készült. A fejlesztők igyekeztek ellesni egymástól a legújabb technológiákat, fejlesztéseket. Esetenként a tervezésre és tesztelésre fordítható szűk idő miatt vallott kudarcot egy-egy kecsegtető konstrukció.

A németek nagyon jó tankokat gyártottak, de a gyártókapacitás volt a legnagyobb problémájuk. Panzer III és -IV-es variánsok koruk legjobbjai, melyeknél egyik angol tank sem volt jobb. A Grant/Lee tankok túl magas építésűek voltak, a Shermanek minimálisan lettek bevetve és csak azért voltak használhatóak, mert bírták a homokot. Az oroszoknak sose jelentett gondot megfelelő mennyiségű harceszköz gyártani. Főlényükben jelentős szerepet játszott a mennyiség is.

A verseny a harckocsi minden összetevőjénél érezhető. A páncélzat és a töltetek között, a futómű, a motor, az irányzék fejlesztéseiben.

A szakirodalom a ma rendszeresített harckocsik közül néhányat, mint például az amerikai Abrams, a német Leopárd 2, az izraeli Merkava 4, vagy a Francia Leclerc korunk legjobb harcjárművének titulál. Egyértelműen nem lehet egy konkrét típust kiemelni. Mindig

az a legjobb harcjármű, amelyik a fenti követelményeket a lehető legjobb egyensúlyban alkalmazza, befolyásoló tényezőként figyelembe véve a kezelőszemélyzet kiképzettségét, az adott harcfelelet követelményeinek megfelelően kialakított taktikát, valamint a logisztikai hátteret.

* * *

Természetesen a fejlesztések tovább folynak. Napjainkban is több ország tervezi és gyártja az új eszközeit, páncélosait. Az eddigi „nagy” harckocsigyártó nemzetek mellett más államok – pl. Dél-Korea, Japán, Kína – is rendkívül ígéretes konstrukciókat készít, tesztel.

Ez idő szerint a legkomolyabb harcjármű-fejlesztés az amerikai hadsereg FCS (Future Combat System, azaz Jövő Harci Rendszer) programja, ami az egész seregére kiterjed, kezdve a kézfegyverektől a harcjárműveken át a távirányított járművekig mindenre.

Európában ma nehéz-harcjármű fejlesztés csak a jelenlegi harckocsik feljavítására szolgáló irányzattal foglalkozik (pl. a francia Leclerc 2010). Inkább a könnyű járművek fejlesztése folyik, és főként a kerekes változatok élveznek előnyt.

Az új technológiák arra utalnak, hogy a jövőben az aktív védelemé lehet a főszerep. Olyan védelemé, amely még azelőtt észleli és hatástalanítja a robbanófejeket, mielőtt azok célba érnének. Ily módon soktonnányi hagyományos passzív páncélzatot elhagyva, kisebb és könnyebb járműveket lehet tervezni.

Hogy melyik a legjobb harckocsi? Az a kérdés inkább, hogy mire, és hogy mi a kérdés: rendszerben álló vagy fejlesztés alatt lévő?

Felhasznált irodalom:

1. GEORGE FORTY, Tankok világciklopédiája Atheneum 2000 Könyvkiadó Kft. 2006.
2. TURCSÁNYI KÁROLY, Nehéz harckocsik, [Puedlo Kiadó](#) 2008.
3. CHRIS CHANT, Harckocsik, Zrínyi Kiadó 2005.
4. ROGER FORD, A Sherman harckocsi, Hajja és Fiai Könyvkiadó Kft. 2000.
5. TIM BEAN-WILL FOWLER, Szovjet harckocsik a II. Világháborúban, Hajja és Fiai Könyvkiadó Kft. 2004.
6. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Harckocsi>
7. <http://tank.linkpark.hu/>

Felhasznált képek:

1. kép: http://www.arcanum.hu/haditechnika/lpext.dll/HT_1993-2003/12b7/12b8/12b9?f=templates&fn=document-frame.htm&2.0
2. kép: <http://www.whq-forum.de/cms/161.0.html>
3. kép: <http://www.michiganhistorymagazine.com/extra/tanks/images/whippit.jpg>
4. kép: <http://en.wikipedia.org/wiki/FT-17>
5. kép: http://www.masodikvh.hu/images/stories/tankok/francia_olasz_magyar/charb.jpg
6. kép: <http://www.flickr.com/photos/51159953@N00/247365840>
7. kép: <http://www.shift.sk/military/ft17.html>
8. kép: <http://www.secondworldwarhistory.com/matilda.asp>
9. kép: <http://www.mszip007.hu/modules.php?name=Sections&op=printpage&artid=2227>
10. kép: <http://www.panzer-reich.co.uk/panzer-3-ausf-e-pzkpfw-3-e.htm>

11. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/21/Bundesarchiv_Bild_146-1979Anh.-001-10%2C_Panzer_IV%2C_Ausf._F-1.jpg
12. kép: <http://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:M3-Grant-latrun-1.jpg>
13. kép: <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/2WWsherman.htm>
14. kép:
http://www.masodikvh.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=176
15. kép: <http://www.freedom.hu/IIvh/Fegyverek/Nemet/Pancelosok/Tank/Pancelosok/Panzerkeil.dre.huPzV.htm>
16. kép: <http://www.achtungpanzer.com/panzerkampfwagen-vi-tiger-ausf-e-sd-kfz-181.htm>
17. kép: <http://www.kwsurplus.com/t54tank.jpg>
18. kép: <http://www.centuriontank.com/gallery.cgi?gal=mycent>
19. kép: http://data.primeportal.net/tanks/marcel_von_hobe/m47_patton/images/m47_patton_01_of_18.jpg
20. kép:
http://www.peachmountain.com/5Star/US_Army_Ordnance_Museum_Chieftain_tanks.aspx
21. kép: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:T72_cfb_borden_1.JPG
22. kép:
http://militarypapers.htka.hu/files/content_images/tipusismertetok/mp/Challenger%201/Challenger1.jpg
23. kép: http://bop.agria.hu/index.php?Itemid=33&id=166&option=com_content&task=view
24. kép: <http://militarypapers.htka.hu/story/t-80>
25. kép: http://en.wikipedia.org/wiki/File:M1-A1_Abrams_1.jpg

FARKAS LÁSZLÓ nyá. mk. alezredes,
egyetemi tanársegéd, doktorandusz

ÍRÁSANALITIKA, MINT AZ EMBER MEGISMERÉSÉNEK MÓDSZERE

Az írásanalitika az írás különféle, önálló és összefüggő dimenzióival foglalkozik. Ezek alapján vizsgálja az írás keletkezésének korszakához köthető időbeliségét, földrajzi térbeliségét, az ember történelmének, kultúrájának társadalom-földrajzi folyamatait, az írófelületet, az íróeszközt jellemző sajátosságait és a készítőjéhez kapcsolódó pszichés, anatómiai, „genetikai” vetületeket. Az írásanalitika földrajzi, *katonaföldrajzi* kapcsolódási pontja a *nyelv*, hiszen az írás a nyelv megjelenési formája, mondanivalónk rögzítése látható jelekkel, időbeli és földrajzi távolságok áthidalására és sok más célból. Magyarországon ma még annyira nem népszerű az írásanalitika és elég keveset is tudnak róla az emberek. Még nincs képzett írásanalitikus, viszont terv szerint 2010 tavaszán fejezi be tanulmányait az első írásanalitikusi *tancsoport* a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, akik között megtalálhatjuk a néhány kezdő szakember mellett az ország legjobb és legismertebb írásszakértőit, grafológusait is.

The script is the most adequate idiosyncrasy of the human being so researches regarding that show more dimensions. The dawn of the script has temporality, geographical locality; psychic, anatomical and genetic projections and characteristics of the writing-case and plane. Those well-known disciplines like palaeography, graphology, script identification, script geography and script analysis study the writing. Thereinafter the script analysis - which is a specialized postgraduate course in the *Miklós Zrínyi National Defense University* since 2008 - has the main role.

Ismertetöm az írásanalitikával foglalkozik, az alábbi gondolatok mentén: *I. Az írás funkciója, fogalomrendszere, tudományos meghatározása; II. Az írások osztályozása; III. Az írásanalitika definíciója és rendszerszemlélete; IV. Az írás földrajzi, katonaföldrajzi aspektusai; V. Az írás történetiségének magyar vonatkozásai; VI. Az írásanalitika szükségessége és VII. Az írásanalitika gyakorlati haszna: általánosságban és a humán munkában felhasználható ismeretek; VIII. Összefoglalás; IX. ZMNE tájékoztató. (L. az utolsó oldalon)*

I. Az írás funkciója, fogalomrendszere, tudományos meghatározása

Az írásról nagyon sokan, sokféle megközelítéssel és profillal hajtottak már végre különböző kutatásokat. Az írás különféle, önálló és összefüggő dimenziókkal rendelkezik. Keletkezésének van korszakhoz köthető időbelisége, földrajzi térbelisége, készítőjéhez kapcsolódó pszichés, anatómiai, „genetikai” vetülete és az írófelületet, íróeszközt jellemző sajátosságai.

Az írás funkciója

Az írás funkciója általában a közlés, amelynek sajátosságai a földrajzi tér és a történeti idő meghatározhatósága és a kulturális közlés reprodukálhatósága. Az írás másik funkciója szerint alkalmas az ember megismerésére, egészségi állapotának felmérésére az írásalkotás módja és az írás morfológiája alapján.

Az írás fogalomrendszere, tudományos meghatározása

Többféle megfogalmazás létezik a szakemberek és az „érdeklődők” körében. Ezekből a fogalmakból önkényesen kiemelek néhányat:

– Az írás egy *tudatos automatizált tevékenység*, amely szándékosan kialakított, bonyolult készség (2). Az írás nem más, mint a gondolat megörökítése grafikus eszközökkel.

– *Az írás a nyelv megjelenési formája, mondanivalónk rögzítése látható jelekkel, időbeli és földrajzi távolságok áthidalására és sok más célból.* (16)

– Írásnak nevezzük az írásjelek, például betűk *rögzítését*, lejegyzését valamilyen hordozón, olyan céllal, hogy azokból a későbbiekben értelmezhető szöveget hozzunk létre. Az írás gondolatok, fogalmak kódolása, melynek fordított művelete az olvasás.

– Az írás, mint alkotó tevékenység a közlés egyik formája alapvetően *fogalmazást*, illetve *kreatív írást* jelent. (9)

– *Gyakran írásnak nevezik még a nagyobb irodalmi művek létrehozásának mesterségét.* Ez az eredeti jelentés kiterjesztése, amely így a hosszabb szövegek írását is magába foglalja. Érdekes módon, ha ezt írógéppel vagy szövegszerkesztővel végezzük, azt mint fizikai tevékenységet gépelésnek nevezik, míg a betűk, szavak és mondatok létrehozásában szereplő szellemi tevékenységet írásnak. Ebben az értelemben az írás a narratíva, a szépirodalom, a fikció, a versek és a levelek, továbbá egyéb írásművek (szkriptumok) előállítására vonatkozik. (10)

– Az esetek többségében az írás a létrejövő szöveg későbbi elolvasása céljából történik, főként más emberek által. Kivétel lehet ez alól, például a napló vagy a szabad írás (free writing). A levelek között megkülönböztetnek fiktív és misszilis levelet attól függően, hogy ténylegesen elküldésre szánják-e. (10)

– *Az emberi szellem fejlődésének két leghatalmasabb mozgatója a beszéd és az írás.* De a legfőbb rögzítő és továbbörökítő mégis az írás.

– *Az írás a gondolat rögzítése jelekkel.* Ez egy általános meghatározás, amelybe beleférnek a preírások, például a közlekedési táblák, vagy a vallások jelei is. Egy lehetséges szűkebb meghatározás lehetne, hogy "az írás a beszéd rögzítése jelekkel" - viszont ez csak a fonetikus írásokra lenne használható. A különbség megértése lényeges lenne, mert az írástörténészek rendre „kudarcot vallanak” azon, hogy a preírások szerepét képtelenek figyelembe venni. (12)

– Az írás, mint Allport állítja, "*kikristályosodott, megdermedt gesztus*", akaratom, vágyam, szándékaim pecsétjét rányomom a valóság viaszára. Jelet, nyomot hagyok, amelyben megjelenek önmagam is, bár az író az írásban éppúgy metajelenség, ahogyan a beszédben a kifejező személy mögötte, mégis benne van az expresszióban.

J. Gelb írástörténész szerint írástudomány nincs is, mert az íráslelékek leírása és leltározása, a nagy elméleti és gyakorlati kérdések kikerülése mellett, még nem tudomány. A magyar írástörténet különleges tanulságokkal szolgálhatna, amelyeket azonban az akadémikus „tudomány” eddig nem tárt s nem is használt fel.

I. Az írások osztályozása (10)

A szakma nagyon sokféle megközelítéséből megemlítem a földrajzi területek, a történelmi korszakok, etnikumok alapján történő osztályozás mellett az alábbiakat (10):

A gondolatjelölés jellege szerint lehetnek: nyelvtől független gondolatrögzítő rendszerek, és a nyelvet rögzítő fonetikus írások. A nyelvtől jobbra függetlenek a szimbólumok, a preírások és a képírások. A fonetikus írások közé tartozik a szóírás, a szótagírás, a mássalhangzós írás és a valódi betűírás.

Az írástechnológia szerint: rótt, ecsettel festett, tollal írt, kőbe vésett, agyagba pecsételt, nyomtatott, karcolt, aranyból formált, ezüstbe vésett.

A jelek grafikai összetettsége szerint: (egyedi) jel, ligatúra, jelmontázs, szembőlnézeti világmodell, felülnézeti világmodell, térbeli világmodell, mozgó világmodell.

A grafikai formavilág jellege szerint: lineáris és képszerű.

Az írás iránya szerint: balról jobbra, jobbról balra, bustrofedon, fentről lefelé, az óramutató járása szerint, csigavonalban.

II. Az írásanalitika definíciója és rendszerszemlélete (1)

Többen felteszik a kérdést, hogy tulajdonképpen mi az írásanalitika? Mi a különbség és azonosság az írásanalitika és a grafológia között? Milyen profilban és elmélet mentén lehet használni az írásanalitikát? Az írásnak van-e tudománya, létezik-e az írástudomány? Mielőtt még részleteznénk a feltett kérdések mögött rejlő és talán vitát kiváltó válaszokat, célszerű néhány alapfogalmat rögzíteni, hogy mindannyian ugyanarra gondoljunk, mikor az írásanalitikáról beszélünk.

Az írásanalitika definíciója, funkciója, tárgya

Az írásanalitika egy *komplex* fogalom, hisz átöleli mindazon tudományterületeket, amelyek az írással, illetve annak elemzésével foglalkozik. Az írásanalitika nem csak az embert, mint a produkáló elemet veszi górcső alá, hanem az emberi produktumot, mint a kész terméket is.

Az írásanalitika funkcióját tekintve önállóan még nem jelent meg, viszont megítélésem szerint részelemeiben szorosan kapcsolódik egyes társadalom- és természettudományi részterülethez.

Mindezek alapján *funkciója* kettős lehet: -egyrészt az íráskép állandó változása révén híven leképezi egy adott kor arculatát és különböző jellemzőit; - másrészt a sztenderdizált íráselemektől egyedivé válik, és lehetőséget ad az adott személyiség megismerésére.

Az írásanalitika *tárgya* maga az írás. Az írásanalitika az írás különféle, önálló és összefüggő dimenzióival foglalkozik. Ezek alapján vizsgálja az írás keletkezésének korszakához köthető időbeliségét, földrajzi térbeliségét, az ember történelmének, kultúrájának társadalom-földrajzi folyamatait, az írófelületet, az íróeszközt jellemző sajátosságait és a készítőjéhez kapcsolódó pszichés, anatómiai, „genetikai” vetületeket. A felsorolás komplex, de nem teljes.

Az írásanalitika rendszerelmélete, tudomány-rendszertani helye

Az írásanalitika még keresi tudomány-rendszertani helyét, szerepét. Maga a fogalom is újszerű, a szakmai, és a közéletben 2001-ben jelent meg első alkalommal. A ZMNE Szenátusa először akkor fogadta el különálló és oktatható szakként, majd kisebb szünet után 2007-ben sikerült képzési regisztrálása, és az oktatás beindítása. A tervek szerint az első végzős csoport 2010-ben fogja megkapni írásanalitikából egyetemi, illetve főiskolai szintű diplomáját.

– Megítélésem szerint *az írásanalitikának több, fontosabb „társtudománya” lehet.*

– A már elfogadott *kulturális földrajz* eredetileg az emberi kultúra földrajzi, természeti környezetre gyakorolt hatásaival foglalkozik.(6) A térbeliség ábrázolása mellett egyre fontosabb a kultúra földrajzi környezetre való hatásainak elemzése, vizsgálata. Mindezeket az írás, íráskép projektálja az emberi elme számára.

– Az írásanalitika másik fontos „társtudománya” az *íráskép-földrajz*, amely még „tudományos” elfogadás előtt áll. Az íráskép-földrajz véleményem szerint egységes tudományterületnek tekinthető, viszont belső szerkezete tagolt, sokrétű

kutatási irányzatai között találhatunk kulturális, egészségügyi, írástörténeti és írápszichológiai vonatkozásúakat. Ez a megközelítés az íráskép-földrajz multidiszciplináris és interdiszciplináris jellegére utal, illetve az írás formai és tartalmi diszpozíciója miatt határtudományi jellegét adja.

– Az írásanalitika része lehet az *ÍráSzemészet*[®] is, amely kutatása révén tudományos eredményt mutathat fel a magyar népesség szemészeti állapotára vonatkozóan, illetve földrajzi jellegzetességeire is.

– Nem elhanyagolható társtudomány a *szociálgeográfia*, ami kiegészítő információkat szolgáltat az ember körülményeire.

– Az írásanalitikában nagyon fontos szerepet tölt be a *paleográfia*, hisz az írások történetének kutatása behatárolja földrajzi, területi elhelyezkedését.

– Az íráskép-földrajz rokontudományai közül ki kell emelni az írásképhez kapcsolódó *írápszichológiát*, ami az írás formai és tartalmi komplexitásában megjeleníti az írásazonosítást és a grafológiát.

Az *alábbi ábra* bemutatja azokat a kutatási irányzatokat, területeket, amelyek az írásanalitika által tanulmányozott kérdések egy részét átfedik.

<i>ÍRÁSANALITIKA-i kutatási területek</i>	
<i>társadalomtudományi</i>	<i>természettudományi</i>
<ul style="list-style-type: none"> ○ a kultúra hatása az írásképre ○ íráskép-földrajzi meghatározók ○ szociokulturális háttér ○ az írásfejlődés történelmi folyamata ○ paleográfiai szerepek 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ÍráSzemészet-i[®] vetületek ▪ az írápszichológia fontossága ▪ rezonometriai vonatkozások ▪ az evolúciós pszichológia hatása ▪ az írásforma analízise és szintézise

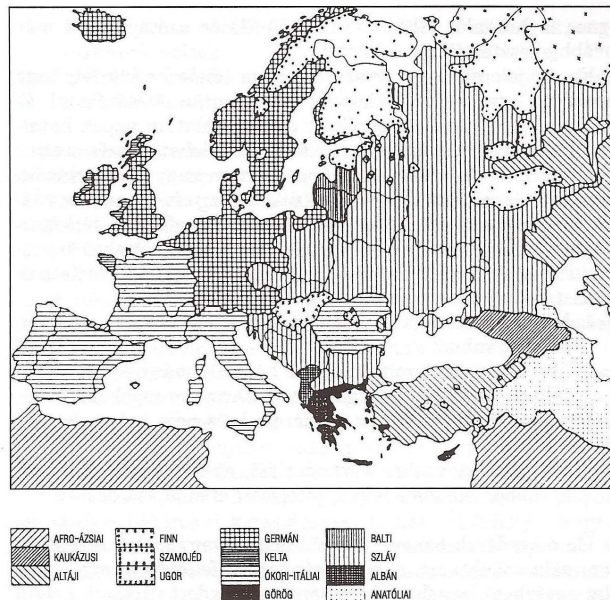
1. ábra. Az írásanalitika belső szerkezete, kutatási területek (szerk. Farkas L.)

A felsorolásból magyarázatra szorul az *evolúciós pszichológia*, amely kimondja, hogy az ember biológiai öröksége hogyan mutatkozik meg az írásképben, és erre hogy hat az adott korszak és földrajzi környezet. Másik magyarázat az *íráskép-földrajzhoz* kapcsolódik, mely elméleti alapját az *ÍráSzemészet*[®] kutatás eredménye képezte. Fontos kutatási szempont volt, hogy egy adott korszakhoz, életkorhoz, földrajzi diszpozícióhoz köthető írásképben tudományos alapossággal kimutathatók-és megtalálhatók-e a térbeliség jelei és azok az elemek és sajátosságok, amelyek egyes betegségeket, esetünkben a szemészeti állapotot determinálják. Végezetül, de nem utolsó sorban határterületként meg kell említeni az írásforma analízisét és szintézisét, amely határ- és segédtudományként a *grafológia* hatáskörébe tartozik.

III. Az írás földrajzi, katonaföldrajzi aspektusai (8)

E kérdés megválaszolásánál kerestem azt a kapcsolódási pontot, amelynek földrajzi, *katonaföldrajzi* vetülete lehet. Megítélésem szerint ez a terület a NYELV, hiszen *az írás a nyelv megjelenési formája, mondanivalónk rögzítése látható jelekkel, időbeli és földrajzi távolságok áthidalására* és sok más célból. (Az írás fogalomrendszeréből.)

A történészek exponált figyelmet szentelnek a nyelv kialakulásának, fejlődésének kutatására. Ebből az óriási ismerethalmazból kiemelem a nyelv, s ezen belül az európai nyelv földrajzi kialakulásának egy téziséát Grover S. Krantz

2. ábra. A mai Európa nyelvi térképe (szerk. Grover S. Krantz)

munkássága nyomán. Érdeemes egy pillantást vetni a 2. ábrára, amely a mai európai nyelvi térképét mutatja.

A nyelvcsalád-eloszlások a II. világháborút megelőző időszakot mutatják. Sok határ leegyszerűsítve, néhány kis nyelvszigettel lett egyesítve és megnövelve, hogy ez által is feltűnőbb legyen. Felvetődhet a kérdés, hogy az írás törzsfájának és a nyelvek mai eloszlásának az állapotát, kialakulását mi befolyásolhatta?

Újkőkori kezdetek

Egy megállapítás szerint a népek és nyelveik általában nem mozognak. Minden nép arra törekszik, hogy mindaddig saját területén lakjon, amíg valamilyen kényszerítő erő nyomást nem gyakorol rá, hogy helyét – vagy etnikai azonosságát – megváltoztassa. Legkiemelkedőbb lehetett a mezőgazdaság

kezdeti megjelenése, ami olyan erővel ment végig a kontinensen, hogy az őshonos népek alig tudták befogadni. Európa nyelvi fejlődésének rekonstruálásakor az ember kevés ilyen „újítással” találkozik, mely az etnikai határokat ily módon mozdította volna el. Ez az újkőkori forradalom olyan, hogy majdnem teljes népcserét okozhatott, amely minden ezt követő nyelvészeti esemény tényleges alapvonalának tekinthető.

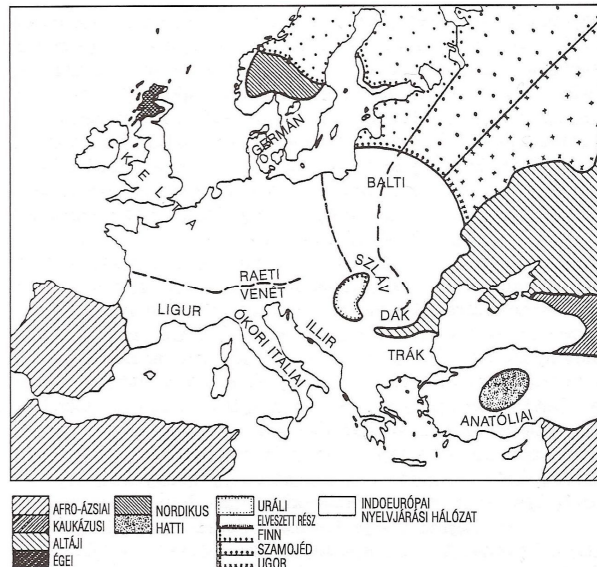
Európa történelmi atlaszára tekintve láthatjuk, milyen kicsi a kapcsolat azokban az időkben a népek politikai egységei és ismert nyelvi határai között. Történelmileg hatásos mozgalmak és hódítások ugyan nagy befolyással voltak a történelmet írók felfogására, de többnyire semmi hatást nem tettek az alapnépességre és nyelvükre. A legnyilvánvalóbb feltevés az, hogy a mezőgazdaság térhódítása jelenti egyben az indoeurópai nyelvek bekerülését is a kontinensre.

Az indoeurópai nyelvek kezdeti elterjedését csak az első újkőkori gazdálkodók hajthatták végre. Egész egyszerűen a modern ember (*Homo sapiens*) megjelenése óta nem volt más kulturális befolyás, mely ekkora nyelvelterjedéshez kellő erővel és kitartással rendelkezett volna.

Az indoeurópaiak származási helye eszerint Dél-Anatólia területén lenne. Az indoeurópaiaknak akadálytalan bejutásuk lehetett keletre, a mai Irán egész területére és az indiai szubkontinensre. Elkerülhetetlennek látszik, hogy az ottani első földműveseket velük azonosítsuk. Ennek megfelelően a Harappa-kultúra írása az indoeurópai korai alakja kell, hogy legyen. Semmi közvetlen bizonyíték nincs arra, hogy e nyelvet a Kr. e. 1800 körüli invázió vitte be Indiába. Az ind írások rövid mezopotámiai megjelenése Kr. e. 1800-ban inkább egy kései katonai betörést képviselhet, mint e nép Indiába vezető útján készült feljegyzését.

A nyelvelkülönülést vizsgálva megállapítható, hogy a nyelvjárási hálózatok valójában törzsi nyelvközösségek hálózatai, melyek kölcsönösen érthetőek a közvetlen szomszédságban, de a távolság függvényében sokkal eltérőbbek. A tipikusan 500 fős vadász-törzsek $0,1 \text{ fő/km}^2$ népsűrűséggel átlagosan 5000 km^2 -es, 80 km átmérőjű területet foglalnának el. 400 km távolságot figyelembe véve elvileg öt törzsi határt kereszteznek és így az öt nyelvjárási egység egymást erősítő hatása egy kiforrott nyelvjárási hálózatban kialakuló, eltérő nyelv. 800 km-en és tíz távoli nyelvjárásnál a közvetlen összehasonlításból az észrevehető rokonság nem nyilvánvaló, hacsak a közbeeső egyezéseket figyelembe nem vesszük. *Ezt érdemes megfontolni!*

Ahogy a népsűrűség az állattenyésztőknél és még inkább a földműveseknél növekszik, az 500 fős törzsi egység által elfoglalt terület szükségszerűen csökken. Ez csökkentené a földrajzi távolságot a hálózaton belüli nem érthető és össze nem függő nyelvjárások között. A földműves népeknek megvan az a képességük, hogy kedvezőtlen körülmények között elhagyják hazájukat, míg a vadászok ezt nem tehetik meg. A gazdálkodók magukkal tudják vinni utolsó betakarított termésüket. Arról is jobban értesülhetnek, hogy hol találhatnak

3. ábra. Nyelvi térkép az „első stabilizáció” idején (szerk. Grover S. Krantz)

megfelelő környezetet. Még fontosabb képességük az, ahogy nagy számban, összetömörülve átjutnak egy keskeny területen. Ez bármilyen ellenállás esetén azonnali katonai fölényt biztosíthat számukra. Természetesen, amint letelepednek egy új területen, a helyi lakosokkal megegyező arányban kell szétszóródniuk, és ezzel elveszítik ideiglenes előnyeiket. A 3. ábra már azt mutatja, hogy Kr. e. 3000 körül milyen nyelvcsaládok alakultak ki Európában?

Röviddel Kr. e. 3000 után Európában hét nyelvcsalád volt az itt mutatott eloszlással. Dél-keleten ezt a stabilitást már 4000 évvel korábban elérték. Más helyeken égei nyelveknek kellett fennmaradniuk, különösen Itáliában és a ligur területen. Mezolitikus nyelvek is fenn kellett maradjanak a Németalföldön és a Pó-völgyében.

Az első stabilitás alatti Európa-térkép számos nagyon eltérő nyelvet mutat, melyek nagyrészt körülveszik az indoeurópai betolakodók folytonos nyelvjárási hálózatát. A nyelvjárási hálózat - mint önálló egység - továbbfejlődött, vagy változott az idők során, tekintet nélkül lassan növekvő belső sokféleségére. A

történelmi fejlődésben ezt követően a népe sségek keveredése volt a jellemző. Megfigyelhető az európai-anatóliai, a kaukázusi-mongoloid keveredés.

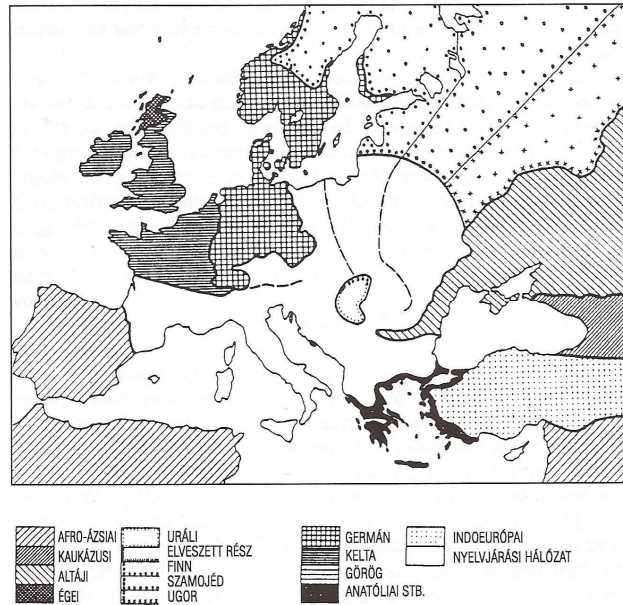
Germán költözködés

Az indoeurópai nyelvjárási hálózatban - legalábbis Európában - az első jelentős szakadást a germánok Skandináviából történő kiterjeszkedése okozta. Ez, valamint néhány más esemény, olyan változási folyamatot indított el, mely a következő 2000 év során teljesen feldarabolta és átrendezte az európai nyelvi képet. Biztonsággal feltételezhető, hogy a Skandináviából történt tömeges kivándorlás és a folytatódó, a folyón felfelé haladó letelepedés alapján ez a nép a keltakénál nagyobb fokú együttműködést és összehangoltságot tudhatott a magáénak. Végül egyszerű tény, hogy ezek az északiak általában magasabbak és erősebbek voltak kelta ellenfeleiknél. A kézi fegyverekkel vívott harcban ez tekintélyes előny az egyik oldalon, ha egyébként minden más meg is egyezik. A klasszikus írók gyakran feljegyezték a kelták és a még kisebb mediterrániak közötti különböző testméret hatásait. A valódi testméret a világ e részén a földrajzi szélesség szerint szabályosan változik.

A német nyelv végül is sokkal közelebbi rokonságban van az ősi svédde l, mint a dánnal.

Sok történelem előtti rekonstrukció szerint kb. Kr. e. 800-ban kezdődött a kelta népek nagy terjeszkedése. Ez azon a feltételezésen alapul, hogy közép-európai hazájukban a vasfeldolgozás miatt jelentős lett katonai és kereskedelmi erejük. Az idők során a kelta szétszóródás látszólag kissé nagyobb népességet ölelt fel, mint az őket kiűző eredeti skandináv behatolás, nem hagytak többet hátra, mint pusztulásuk közvetett nyelvi bizonyítékát.

A germán vándorlás e fázisa végén Európában a nyelvi eloszlások valamelyest átnyúlnak azokba a változásokba, melyeket a következő fontos esemény, a római birodalom létrejötte, vezetett be. A kontinensre irányuló germán terjeszkedés erős határt képezett a többi indoeurópai nyelvjárással szemben, szabad nyelvi áramlást engedve azoknak. A germán vándorlás a nyugati keltákat is elvágta nyelvjárási láncuktól és elindította szabad sodródásukat. A görög terjeszkedés hasonló mintát követett, leszakítva az anatóliaiakat és saját magukat, hogy szabadon sodródhassanak. A 4. ábra szerint minden más terület változatlan maradt.

4. ábra. Nyelvi térkép Kr.u. 1. évben (szerk. Grover S. Krantz)

Három évszázadon keresztül a görög volt a Földközi-tenger keleti részének társadalmilag uralkodó nyelve, melyet az Égei-tenger körül, egészen a Balkán-félszigetig több nép vett át. A görög terjeszkedés arra is szolgált, hogy az eredeti indoeurópai hálózatot ázsiai és európai részre válassza és a két részt szabadon engedje, hogy egymástól függetlenül sodródjanak. Világos, hogy ekkor vált nyelvileg függetlenné a görög a többi indoeurópai nyelvtől. Természetesen a Lineáris B írás görög nyelve eltért az ezer évvel korábbi, írott hettitától, de nem lehet elvetni azt a lehetőséget, hogy ebben az időben nyelvjárások láncolata kötötte össze az írni-olvasni nem tudó népeket.

Latinosodás

A Római Birodalomban a behódolt népeket két kategóriába sorolhatjuk. A keleti terület legnagyobb része a rómaival megegyező, vagy annál magasabb civilizációval rendelkezett. E területeken a római hódítás főként azt jelentette, hogy az államot lefejezték, de a kereskedelmi, a jogi és más intézményeket – helybeli személyek vezetése alatt – nagyrészt érintetlenül hagyták.

A birodalom területének felén mindezekben az új szervezetekben a latin volt az érintkezés nyelve. A nyelvi átalakulás bizonyára nem fejeződött be Róma bukásával, sőt annyira előrehaladt, hogy a túlélő helybéliek végül alkalmazkodtak a legbefolyásosabb nyelvhez. A nyugati birodalom bizonyos részei ellenálltak a latinositásnak. Jól ismert például, hogy Spanyolország észak-középső partja baszk nyelvű maradt.

Nyugat-Európában a latin fedi le a nagyobb területet, ami már megkezdte saját nyelvjárás hálózatának kialakítását. A német egy másik nagy területet fed

le északon, Németországtól Skandinávia nagy részén át. A német és az ókori itáliai nyelv most hosszú, közös határon osztozik az Alpoktól az Északi-tengerig, s e határ mentén más nyelvek folyamatosan kettejük áldozatául esnek. A kelta nyelv Bretagne-ban és a Brit-szigeteken maradt fenn, magában Angliában tán a latinnal együtt.

Szláv terjeszkedés

A latinosság után Európa nyelvi képét nem lehet teljesen elválasztani a szláv terjeszkedés elkövetkező jelenségétől. A római hatalom elapadásának kezdetével közel egy időben Kelet-Európában új etnikai mozgás indult. Ez a szláv nyelvű népek terjeszkedése volt, melyet a legtöbb szakember – időben és térben – kb. Kr. u. 200-ra, és valahová a Kárpátok középső térségébe vezet vissza. A római hatással ellentétben ez az esemény nem a magasabb civilizáción és nem is valamiféle különleges katonai teljesítményen alapult. *Meglepőnek tűnik, de a nehézeke megjelenése volt a fordulópont.*

A mai magyar nyelv kb. 40 km-rel terjed túl a síkságon északi és északkeleti irányba. Ez azt sugallja, hogy a nehézeke magyar területen belül fejlődött ki és azt, hogy az új földművesek is ezekbe az irányokba terjeszkedtek. Minthogy adva volt a fejlett földművelés újdonsága és a szláv határ közelsége, a magyarok ebbe az irányba nem építettek ki semmilyen jelentős népességi nyomást.

A magyarok – mint kezdő földművesek – még saját mélytalajú területükön tartózkodnak, miközben a szlávok az ekével gyorsabban haladnak a területről kifelé. A szláv előny megnövekedhet, amint nyugatabbra fordulnak az Alföld ívével párhuzamosan. Kb. 50 évvel az után, hogy a 200 km-t elérték, a szlávok beléptek a mélytalajú térség déli nyúlványába, s nyugat felé fordulva, kényelmesen megelőzték a magyarokat. Ettől kezdve a két csoport azonos előrehaladása azt eredményezi, hogy a szlávok átveszik a síkság déli részét és folytatják közvetlen nyugati előrenyomulásukat. Ez összhangban van a magyar és szláv nyelvterületek újabkori határaival.

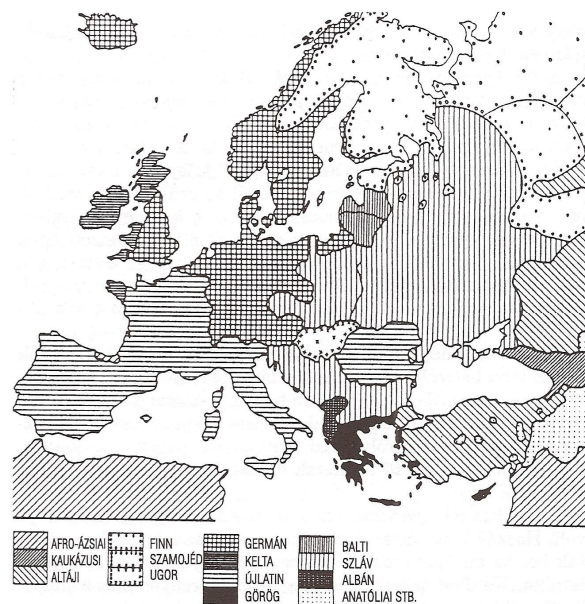
Térkép helyett érdemes megemlíteni, hogy 1100 körül a fő jellegzetesség a szláv robbanás volt nyugatra, délre és keletre. Más nyelvek a nehézeke használatával figyelemre méltó területeket veszítettek és nyertek. A pikt (történelmi források szerint) eltűnt és az afroázsiai nyelv újra meghódította Ibériát. Bizonyos „civilizált” visszaáramlások következtek be Görögországban, Romániában és Ausztria német megszállásában. A legnagyobb területet az uráli nyelv veszítette.

Végső korrekció

Ezt a korszakot a feudális rendszer, a háromnyomású földművelési módszer, a germán visszaáradás és török hódoltság jellemzi. Nyelvtörténet érdekességként lehet megemlíteni, hogy Ibériában a latinosítás folyamata korábban egy soknyelvű alsó réteget fedett le. Ezek közül különösen érdekes három nyelv északon. Észak-nyugaton egy 200 km-es négyzetet a kelták hódítottak meg, egy 500 km-es sávot a felső középrészen a baszkok birtokoltak és észak-keleten egy 200 km-es háromszögben helyezkedett el a ligur. Három különböző latin nyelvjárás jelentkezett: a galíciai (vagy gallego), a kasztíliai és a katalán ebben a sorrendben. Végül mindhárom önálló nyelvvé lett.

1500-ban Európa nyelvi térképe majdnem minden tekintetben elérte mai állapotát. A központi terület már 1330-ban megegyezett a mai eloszlással, mielőtt a „fekete halál” lesújtott.

A lényeges változások Ibéria újralatinosítása, a németek keleti előrehaladása és a szláv határ folytatódó keleti irányú mozgása volt Oroszországban. A térképen az utolsó török nyomulás látható a kaukázusi nyelv feltételezett északi eltolódásával. Az anatóliai nyelvcsoporttól itt nem lett megkülönböztetve az újabb keleti perzsa betörést. Európában a német, az ókori itáliai és a szláv nyelv uralkodik. A többi indoeurópai nyelvcsoport a görög, az albán, a balti és a kelta volt.

5. ábra. Nyelvi térkép 1500-ban (szerk. Grover S. Krantz)

Az európai nyelvek földrajzi alakulásának egész története csupán a következő öt fő lépésből áll: a kezdeti újkőkori megszállás, a germán vándorlás, a római birodalom, a szláv terjeszkedés és a feudális átalakítás. Három ezek közül technológiai változáson, egy éghajlati ingadozáson és egy a társadalmi tényezők elterjedésén alapul.

IV. Az írás történetiségének magyar vonatkozásai (13)

A történeti hűség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a mindenkori hatalom érdekének megfelelően a székely rovásírás és általában a magyar jelkincs írástörténeti jelentőségét félremagyarázták, elhallgatták és alábecsülték. Ennek köszönhetően a nemzetközi írástörténeti áttekintésekből a magyar adatok rendszerint hiányoznak, de a hazai érdeklődők jó része sem sejti, milyen írástörténeti értékekkel rendelkezünk. Nem kell messzire menni a példa keresésével, hisz a székely rovásírás kutatásának helyzete követhetetlen. Ezt a „misztikus”, különös írást bármiféle tudományos igényű bizonyítás nélkül és az ellentmondó adatok elhallgatásával az ótürk írás kései ágának, végső soron arameus eredetűnek minősítették. Ezt a nézetet 1990 óta a hivatásos kutatók sorra feladták. A székely rovásírás kutatása terén minden alapvető kérdés tisztázatlan, még azt sem lehet tudni, miért kell vele egyáltalán foglalkozni. Az akadémikus "tudomány" kihátrált a szakterületről s lehetőségünk van – a tudománytalanság vádja nélkül, hiszen e téren nincs másik tudományos álláspont – a józan eszünkre, a becsületünkre, a tudásunkra és a kíváncsiságunkra hallgatva megkísérelni a magyarság valódi kultúrtörténetének felvázolását.

A Homo sapiens kb. 100 ezer éve vándorolt át Afrikából a Közel-Keletre. Innen kb. 50 ezer éve indult tovább Európába, Ázsiába és Amerikába. A régészek az eddig ismert első jelkészletet Kelet-Afrikában találták, a kora 60-70 000 év. Okunk van annak feltételezésére, hogy a Közel-keletről szétvándorló népek mindegyike ismerte az írást, ezért az eurázsiai és amerikai ősíráásokat genetikusan kapcsolhatjuk össze egymással.

Több olyan mitológiai, nyelvi és jelpárhuzam létezik ugyanis, amelyek egymástól nagy időbeli és földrajzi távolságra lévő rendszerekben bukkannak fel. Közéjük tartozik néhány eurázsiai-amerikai jelmegfelelés is, amely az írás kőkorszaki kezdeteit bizonyítja, ha ezek a jelkészletek genetikusan összefüggenek. E genetikusan kapcsolatot az alábbiakban egy székely jellel olvasható anaszazi felirat segítségével illusztrálom, amit a *6. ábra* mutat. Ez a rövid felirat az emberiség s egyúttal a magyarság legkorábbi, ismert, másolatokban fennmaradt írás- és nyelvemléke.

6. ábra. Anaszazi korsó és feliratai

V. Az írásanalitika szükségessége

A kézírásvizsgálat technikai szintjét középfokú állami szakmaként 1995-ben, felsőfokú szinten 2003-ban ismerték el. Az ezen a területen működő szakemberek –lévén igen eltérő indíttatásúak– az írástudományt interdiszciplináris módon közelítik meg és olyan speciális leíró nyelvezetet és eszköztárat alakítottak ki, amely megismerése nélkül ez az igen nagy hagyományokkal rendelkező terület nem tanulmányozható szakszerűen.

Az elmúlt időszakban a társadalom részéről hatalmas mértékben megnőtt az igény a szakképzett, magas színvonalon, korszerű tudásanyag alapján végzett íráselemzések iránt. A megalapított képzés szükségessége egyik oldalról belső szakmai követelményekből, másik oldalról az írásanalitikussal szemben támasztott jogszabályi, szakmai előírásokból következett.

A hazai felsőoktatási rendszerben sem a polgári, sem a katonai- vagy a rendvédelmi területen nem volt olyan ténylegesen folyó írásanalitikusi irányultságú képzés, amellyel érdemben elvégezhető az összehasonlítás.

A külföldi/nemzetközi sajátosságok direkt átvétele nem járható út, mivel nincs minden vonatkozásban követendő modell, azonnal és teljes körűen adaptálható megoldás. Ugyanakkor az egyetemi szakirányú továbbképzéshez hasonlóan minden mértékadó külföldi szakmai képzésben –ami többségében és általánosságban szintén magániskolai- kiemelt hangsúlyt kap a helyi sajátosságokhoz, a nemzeti értékekhez és normákhoz való képességek elsajátítása.

A ZMNE-én folyó oktatás célja olyan szakemberek képzése, akik korszerű szakmaspecifikus ismeretek felhasználásával képesek az írásanalitikusi szakterületet megkövetelő munkakörükhöz tartozó követelmények és feladatok eredményes teljesítésére, alkalmasak a szakmai elmélet és módszertan fejlesztésére, a szakmai kultúra és értékrend továbbadására, tanulmányaik terv szerinti PhD képzés keretében való folytatására.

VI. Az írásanalitika gyakorlati haszna. Általánosságban és a humán munkában felhasználható ismeretek (1)

Az írásból *általánosságban* az alábbiakat lehet megállapítani:

- a személyiség megismerése- *az írás determinálja készítőjét, ezért adekvát módon megközelíthető az író személy tulajdonságai;*
- a magatartás ellenőrzése- *figyelemmel lehet kísérni az általános magatartási normához igazodó és attól eltérő reakciók tartalmát, egy meghatározott időn belüli állapot változását;*
- a magatartás irányának, vonalának meghatározása- *egy szituációhoz köthető viselkedési, magatartási irány és az eredmény várható kimenetelének modellezése;*
- egy tevékenységet elősegítő módszer (pl. tárgyalásra való felkészülés, vagy egy konkrét feladatra való kondicionálás);
- az alany manipulálhatóságának megismerése- *az író személy mennyire képes a szerepjátszásra, egy álarc felvételére, személyiségében milyen módon, mértékben és formában van jelen a manipulálhatóság;*
- "polygráf"-jellegű és tartalmú műszeres hazugságvizsgálat- *az alany írásában, inkriminált esethez köthető válaszaiban jelenlévő hazugságjelek felderítése.*

Felhasználási lehetőségek *a humán munkában*: felvételnél; pályázatok elbírálásánál; vezetői kiválasztásnál; pályaalakalmasság megállapításánál; teamépítés tervezésénél és misszióra való alkalmasság eldöntésénél.

A személyiség és az írás (néhány gondolat az összefüggésekről).

Ha egy kézírást látunk magunk előtt, elképzeléseink, asszociációink lesznek az írójáról. Egy parancsnoknak, egy humán vezetőnek fontos lenne tudni az írásformák jelentéseit. Fontos szerepet játszik ebben a kauzális gondolkodás. Arra kellene törekedni, hogy megértsük, bizonyos vonásai az írásnak miért utalnak bizonyos személyiségvonásokra.

Az embernek különböző magatartási problémáik lehetnek. Bizonyos magatartási problémák és konfliktusformák kellemetlenek lehetnek a különböző szituációkban, de a szakember segítségével ezek helyébe a fejlődés léphet. Azonban vannak a személyiségnek olyan megnyilvánulásai, amik tünetként foghatók fel és a fejlődés zavarára utalnak. Még egy nagy létszámú közösségben is figyelni kell minden tag lelki változásaira, ami egy vezető, parancsnok számára csaknem lehetetlen. Ezt a tényt az is megnehezíti, hogy egy parancsnok egyszerre több közegre figyel. Gyakran csak a deviáns viselkedésre figyelünk fel, ami már a személyiség legmélyebb rétegeit érintő pszichikai sérülés. Az agresszív, rendetlen ember zavarja a csoport munkáját. Még veszélyesebb az

ellenkező irányú deviancia: a csendes, visszahúzó ember, akire csak ritkán figyelnek. Meg kell jegyezni, hogy mindkét esetben lehet ugyanaz az ok: a félelem és a nyomás.

Az írás azt is meg tudja mutatni, hogy milyen az író személy beállítódása, milyen funkciók dominálnak nála, amelyek alapján az egyéni feladatokat is jobban meg lehet szabni. Az írás megmutatja, hogy az ember érzelmközpontú, vagy inkább racionális. Ha valaki temperamentumos, akkor számára természetesebbek a heves reakciók és az akarat kinyilvánítása. A környezetnek több toleranciája lesz, ha közelebbről ismeri tagjának lelkét és megérti, milyen nagy érzelmi krízisek állhatnak a látszólagos nyugodtság mögött, vagy hogy milyen sérülékeny egy agresszív ember.

Célszerűnek tartom megemlíteni azokat a *személyi tulajdonságokat*, amelyeket nagy biztonsággal lehet az írásanalitika segítségével elemezni, illetve kategorizálni:

Alkalmazkodás, befolyásolhatóság, bizalmatlanság, bizonytalanság, fantázia, fecsegés, hazudozás, határozottság, idegesség, kapcsolatteremtés (képessége, nehézsége, a nehézség elfedése), kiszámíthatatlanság, kiismerhetetlenség, kitartás, logikus gondolkodás (hiánya), megbízhatóság, megfigyelőképesség, meggondoltság, memorizálás, okoskodás, óvatosság (hiánya), őszinteség (hiánya), titoktartás, titkolódzás, ügyesség, ügyetlenség, zárkózottság.

Az elemzés alapvetően az úgynevezett spontán módon keletkezett írásminta alapján készülhet, az alany tudtával, az etikai és jogi szabályok betartásával.

VIII. Összefoglalás

Az írásanalitika az ember szolgálatába állítja annak egyik produktumát, az ÍRÁS-t, minden dimenziójával együtt. Nem csak az írást készítő ember személyiségének felderítése a fontos, hanem az írásban rejlő és azt megtestesítő történelmi kor és földrajzi diszpozíció ismerete is. Természetesen ismernie kell a korszak kulturális és szociális hátterét, illetve a korra jellemző írástípust, mert ezek fontos szerepet játszanak az íráselemzésnél.

Magyarországon ma még annyira nem népszerű az írásanalitika és elég keveset is tudnak róla az emberek. Aki kedvet kapott arra, hogy bővebben

megismerkedjen az írásanalitikával, tanulmányozza a ZMNE tájékoztatóját, felhívását és kezdje meg tanulmányait!

Felhasznált irodalom

1. Az ismertető szakmai alapját a PTE BTK Neveléstudományi Intézetében 2005-ben készült Farkas László tanári szakdolgozata és PhD programjának témavázlata képezi.
 2. Ligeti Róbert: Az írástanulás pszichológiája. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
 3. Varga Géza: A székely rovásírás eredete. Íráskutató Intézet, Budapest, 1998.
 4. Kéki István: Az írás története. Gondolat Zsebkönyvek, Budapest, 1975.
 5. Varga Csaba: Jel jel jel avagy az abc 30.000 éves története. Fríg Kiadó, Budapest, 2001.
 6. Trócsányi András: A kulturális földrajz alapjai. In: TÓTH J. (szerk), 2002.
 7. Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 336. p.
 8. Grover S. Krantz Az európai nyelvek földrajzi kialakulása Ősi Örökségünk Alapítvány Budapest, 2000
 9. <http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%8Dr%C3%A1s> (Az írás kreativitása)
 10. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/muvtort/varkonyi/html/> (Várkonyi Nándor: Az írás és a könyv története)
 11. http://en.wikipedia.org/wiki/Grover_Krantz (Az európai nyelvek földrajzi kialakulása)
 12. http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/KMKT/Benczik_book/2_1.htm (Az írás megszületésének előfeltételei, okai, céljai)
 13. <http://arpad.org/pages.php?&menuid=46> (A magyarok legrégebb és legértékesebb kincs)
 14. http://www.virtus.hu/?id=detailed_article&aid=24820 (Varga Géza: A székely rovásírás eredete)
 15. <http://iquax.extra.hu/grafoblog/01/01-a01-bagdy-tezisek.pdf> (prof. Dr. Bagdy Emőke: A pszichológia és a grafológia viszonya)
 16. <http://www.ngkszki.hu/seged/csej-lyesj/iras.htm> (Az írás nyelvi fogalma)
- A honlapok letöltésének ideje: 2009. 04. 10-05. 03.

IX. ZMNE tájékoztató

ÍRÁSANALITIKA

szakirányú továbbképzési szak FŐBB JELLEMZŐI

A szakirányú továbbképzés neve: *írásanalítika*

A részvétel feltételei

A jelentkezés feltétele

egyetemi, vagy főiskolai végzettség.

A képzés indításának feltétele

a képzés legalább 20 fő jelentkezése esetén indul.

Az oklevélben szereplő szakirányú végzettség

egyetemi szinten: okleveles írásanalitikus,

főiskolai szinten: írásanalitikus szaktanácsadó.

A képzés célja

A képzés során olyan szakemberek képzésére kerül sor, akik korszerű szakmaspecifikus ismeretek felhasználásával képesek az írásanalitikusi szakterületet megkövetelő munkakörükhöz tartozó követelmények és feladatok eredményes teljesítésére, szakmai tanácsadásra (főiskolai szint) és alkalmasak a szakmai elmélet és módszertan fejlesztésére, a szakmai kultúra és értékrend továbbadására, tanulmányaik terv szerinti PhD képzés keretében való folytatására (egyetemi szint).

Főbb tanulmányi területek

Alapismeretek és szakmai törzsanyag: alkalmazott pszichológia, személyiséglélektan, patopszichológia, írászavarok, kommunikáció, etikai, jogi ismeretek, protokoll, kriminálisztika, kutatómódszertan, nemzeti írásnormák, írás- és grafológiatörténet.

Speciális szakismeretek: írás- szerkezettan, -méréstan, -jelentéstan, -elemzéstan, grafotechnika, alkalmazott grafológia, szakvéleménykészítés, ügyfélkezelési technikák, angol nyelvű szakismeretek, írásazonosítás.

Képzési jellemzők

Időtartama:

4 félév

Helyszíne:

ZMNE-KLHTK, Budapest, Hungária krt. 9-11.

Költségtérítés díja:

terv szerint Pápa képzési helyen is

90.000 Ft/félév (egyetemi szint),

80.000 Ft/félév (főiskolai szint)

Számonkérés és záróvizsga

A számonkérés módja

Az ismeretek ellenőrzési rendszere az óra- és vizsgatervben előírt félévközi értékelések megszerzéséből, vizsgák (kollokvium) letételéből, diplomamunka (szakdolgozat) elkészítéséből, valamint záróvizsgából tevődik össze.

A záróvizsgára bocsátás feltételei: A tantervben rögzített követelmények teljesítése, az óra- és vizsgatervben szereplő számonkérések sikeres teljesítése, bírálatra kiadott diplomamunka (szakdolgozat).

A záróvizsga részei: A diplomamunka védeése, kötelező vizsgatantárgyak: személyiséglélektan, írás-méréstan, -jelentéstan, -elemzéstan.

A jelentkezés módja és feltételei: A jelentkezés formája: jelentkezési lapon. Csatolandó dokumentumok: szakmai önéletrajz, motivációs levél, oklevélmásolat, 4 db C5 méretű boríték saját névre megcímezve és felbélyegezve, megléte esetén grafológiai végzettséget igazoló bizonyítvány másolata.

Érdeklődni lehet, Szakfelelős/ kapcsolattartó: *Prof. Dr. Bolgár Judit*

Farkas László

ZMNE KLHTK Szociológia-Pszichológia Pedagógia

Tanszék

Cím:

1101 Budapest, Hungária krt. 9-11

Tel/fax:

(1) 432-9078 és 30/9941962

E-mail: grafonet@t-online.hu

Honlap: <http://www.zmne.hu> és www.irasanalitika.hu

Jelentkezési határidő: meghirdetés szerint (folyamatos- 2009. márciustól, szeptembertől is)

Kiss Álmos Péter a ZMNE doktorandusza

ÁTVIHETŐK-E AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS TAPASZTALATAI?

A jelentős nemzetbiztonsági fenyegetésnek tekintett terrorizmus valójában csak az aszimmetrikus hadviselés számtalan eszközének egyike. Nyugati biztonsági erők rendelkeznek némi tapasztalattal az aszimmetrikus hadviselésben, és Ázsiában és más távoli hadszíntereken szolgáló expedíciós erők további tapasztalatokat gyűjtenek. A növekvő társadalmi, gazdasági és politikai feszültségek következtében sem Európa, sem Magyarország nem fogja elkerülni az aszimmetrikus konfliktusokat. Ezek megoldása során a más hadszíntereken szerzett tapasztalatok – mint a brit, a rhodesiai és az indiai fegyveres erők teljesítményei mutatják – csak nagyon korlátozott mértékben alkalmazhatóak.

Terrorism is regarded as a significant national security threat. In reality, terrorism is just one of the many tools available to asymmetric warfare actors. Western security forces have some experience in asymmetric warfare, and their expeditionary forces in Asia and other remote theaters are gaining further current experience. Due to growing social, economic and political tensions, Neither Europe nor Hungary will not be able to avoid asymmetric conflict. As the performance of British, Rhodesian and Indian armed forces shows, in the resolution of these conflicts experience gained in other theaters is of very limited use.

Új paradigma a hadviselésben

"Háború nem létezik többé." Rupert Smith brit tábornok ezzel a meglepő kijelentéssel kezdi a közelmúlt és a közeljövő hadviselésének áttekintését. Egy 37 éves karrier tapasztalatai alapján jut arra a következtetésre, hogy elavult az *"államok közötti nagyipari háború"*, melyet a nemzetállamok reguláris fegyveres erői az állam teljes gazdasági kapacitásának és emberi tartalékainak mozgósításával más nemzetállamok reguláris fegyveres erői ellen vívnak, a döntő és teljes győzelem érdekében háttérbe kényszerítve minden más egyéni és csoport érdeket. Az államok közötti háborúk egyre ritkábbak: az elmúlt kb. 60 év fegyveres konfliktusainak 80 százaléka belső konfliktus – felkelés, forradalom, polgárháború, ellenforradalom, nemzeti felszabadító háború – volt. [Strachan, 2007] Elavult tehát az a több évszázados hadviselési paradigma, amely alapján az államok a mai napig fegyveres erőiket szervezik és felszerelik.

Smith tábornok nem áll egyedül az elméletével. A hibrid hadviselés és a negyedik generációs hadviselés elméletek megalkotói is többé-kevésbé hasonló eredményre jutottak – bár következtetéseik talán kevésbé végletesek, és kevésbé provokatív szavakkal fogalmazzák meg azokat. Valamennyien egyetértenek abban, hogy a második világháborút követő társadalmi, politikai és gazdasági változások a modern hadviselésben is alapvető változásokhoz vezettek. [Lind et al 1989, Hammes 1994, Hoffman, 2007, McCuen 2008]

*A hadviselés új paradigmájában*¹ nem lehet egyértelműen elválasztani a békés és a háborús periódusokat, nincs valamennyire biztonságos háttér, nincs front, és nincs elkülönült csatatér, ahol a hadseregek összecsapnak. Gyakran hadseregek sincsenek: a hadviselők egy része nem – állami szereplő – etnikai, vallási milíciák, bűnszervezetek, melyekkel nehéz (vagy lehetetlen) megtalálni a politikai megoldáshoz nélkülözhetetlen kompromisszumot. Megjelennek a hadviselés szabályaival ellenkező eljárások és magatartás-formák (pl. túszejtés, foglyok kivégzése), és megjelennek olyan eljárások, amelyek eddig nem számítottak a hadviselés eszközeinek: törvényes politikai tevékenység, tömegláztató demagógia, utcai politizálás és zavargások, pereskedés; szervezett és szervezetlen bűnözés; terrorizmus. A harctér maga a nép – a nép az utcákon, a földeken, a házakban – az egész nép, mindenütt, bármikor. Harcok folyhatnak bárhol – a civilek jelenlétében, a civilek között, a civilek ellen és azok védelmében, a civilek önkéntes vagy kikényszerített részvételével. A civilek egyaránt lehetnek célpontok, emberi pajzsok, elérendő célok vagy hadviselők, és gyakran nehéz eldönteni, hogy egy adott pillanatban éppen melyik szerepet játsszák. A harcok jellege is megváltozott: céljuk az ellenség erőforrásainak pusztítása helyett a propaganda. A korábbi konfrontáció-konfliktus-győzelem-tűzszünet-békekötés ciklus helyét átveszi a konfrontáció és konfliktus közötti folyamatos oda-vissza átmenet. [Smith, pp. 1-17.] Az új paradigma új gondolkodást, új eljárásokat, új eszközöket követel.

Az új paradigma Smith tábornoktól a *"háború a nép között"* (war amongst the people) nevet kapta, de e kifejezés nem terjedt el a szakirodalomban. Az angol szaknyelvben alacsony intenzitású hadviselés, nem-hagyományos hadviselés, irreguláris hadviselés váltották egymást. Az 1960-as években a franciák forradalmi háborúnak, vagy egyszerűen modern háborúnak nevezték. Ma az *aszimmetrikus hadviselés a leggyakrabban használt megnevezés*.² Bárminek nevezzük is az új paradigmát, az nem teljesen új jelenség: a gyarmati háborúk és a gyarmatbirodalmak felbomlását kísérő felkelések és nemzeti felszabadító háborúk nagyrészt aszimmetrikus konfliktusok voltak, és megvívásukban egyes európai hatalmak széleskörű tapasztalatokat szereztek. A jelenleg folyamatban lévő aszimmetrikus konfliktusok (felkelés-ellenes hadjárat Irakban és Afganisztánban, békfenntartó műveletek a Balkánon, humanitárius műveletek Afrikában), amelyekben Európa államai jelentős szerepet vállalnak, ugyancsak magukon viselik a gyarmati háborúk legtöbb jellemző vonását:

¹ A hadviselés új paradigmájának társadalmi, gazdasági és politikai háttérével és jellemzőivel a szerző korábbi tanulmányaiban [Kiss, 2006, 2007 és 2009] részletesen foglalkozott.

² Én ezt nem tartom a legszerencsésebb kifejezésnek. Évezredek óta a hadművészet első és legfontosabb célja erőfölény létesítésével, új eljárások alkalmazásával, új eszközök bevetésével, vagy más úton olyan aszimmetrikus körülményeket teremteni, amelyekre az ellenség nem számít, és amelyekre nem tud hatékony választ adni. Az új paradigma követőinek pontosan ugyanez a célja. De kénytelen vagyok igazodni az általánosan elfogadott gyakorlathoz.

expedíciós erők idegen területen, idegen népek fölött gyakorolnak hatalmat; kétes legitimitású kormányokat tartanak hatalmon; nem vonatkoznak rájuk a helyi törvények, és harcérintkezési szabályaik tág teret engednek a kényszerítő eszközöknek és eljárásoknak.

A NATO és az Európai Unió biztonságpolitikai irányelvei és az egyes tagállamok nyilvánosan hozzáférhető nemzetbiztonsági okmányai és katonai doktrínái arra engednek következtetni, hogy Európa kormányai csapataik aszimmetrikus harcban történő alkalmazását a jövőben is elsősorban saját határaikon kívül, egy ingatag ázsiai vagy afrikai szövetséges kormány támogatásának részeként látják.³ Felkelések és a kormány tekintélyével szembeni erőszakos kihívások csak a harmadik világ működésképtelen államaiban történnek, de Európában minden rendben van, mert a demokratikus folyamatok útján kezelni lehet minden sérelmet. Kétségtelen, hogy itt is jelen van a politikai erőszak, melynek legaggasztóbb és legveszélyesebb formája a terrorizmus, és melyet a legtöbb európai biztonságpolitikai dokumentum súlyos fenyegetésnek tekint. De a terrorizmust a rendvédelmi szervek és az igazságszolgáltatás kezelni tudják; ha mégis szükségesnek bizonyulna a csapatok hazai alkalmazása, az csak a túlterhelt rendvédelmi szervek ideiglenes megerősítése lenne. És pontosan e feladat végrehajtásához gyűjtenek hasznos tapasztalatokat az Ázsiában, Afrikában és a Balkánon a nemzetközi kontingensekben szolgáló csapatok.

E felfogás megjelenik a magyar nemzetbiztonsági stratégiában is: a terrorizmus első helyen áll mint önálló "globális kihívás," kezelését a dokumentum elsősorban a "nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendvédelmi szervek" hatáskörének tekinti, a katonai eszközök alkalmazását csak a NATO keretei között látja. [A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája, 2004.] És megjelenik a szakemberek gondolkodásában is: "[a] nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai tapasztalatainak legfontosabb forrását jelenleg az Afganisztánban és Irakban folyó műveletek képezik. Ezek folyamatos figyelemmel kísérése és elemzése segíti a magyar katonák felkészítését a terrorizmus elleni eredményes küzdelemre." [Kőszegvári, 2003, p 17] "*Honi területen történő bevetés esetén várhatóan, a katonai erők feladata (...) a rendvédelmi szervek megerősítése és támogatása lehet.*" [ugyanott, p. 30, kiemelés az eredetiben] "... [A] kijelölt erőket elsősorban arra kell felkészíteni, hogy várhatóan az országhatáron túl kerülnek végrehajtásra a terroristák elleni katonai műveletek és harctevékenységek." [ugyanott, p. 36]

³ A NATO Response Force néven létrehozott gyorsreagálású erők csak a NATO területi határain kívüli intervenciós műveletekre alkalmasak. Nem-állami hadviselők (különösen terror szervezetek) elleni harcra – a helyi körülmények nagyon alapos ismerete hiányában – hosszú és alapos felkészítés nélkül alkalmatlanok.

E dokumentumokat nemzetközi tekintélyű szakemberek írták, akiknek együttes tapasztalatai több évszázadot tesznek ki; együttes felkészültségük – ha egyáltalán mérhető az ilyesmi – nagyságrendekkel nagyobb, mint amit jelen sorok szerzője valaha remélhet. Ezután jókora vakmerőség, de mégis meg kell kockáztatnom a kijelentést, hogy *e nézetek tévesek, és fenntartásuk veszélyt jelent Európa biztonságára:*

– A terrorizmus nem önálló biztonsági vagy rendvédelmi probléma – valójában nem is probléma, hanem eszköz: csak egy pont az aszimmetrikus hadviselés eszközeinek széles skáláján. Ahol tartós biztonsági problémaként megjelenik, ott a valós fenyegetés már sokkal szélesebb körű, és nem kezelhető csak a tünetekre (terrorista csoportokra és akciókra) koncentrációval.

– Az egyes aszimmetrikus konfliktusokhoz vezető és azokat életben tartó társadalmi, politikai és gazdasági körülmények annyira egyediek és meghatározóak, hogy a távoli hadszíntereken (Ázsiában, a Balkánon vagy korábban a gyarmatokon) szerzett tapasztalatok nem ültethetők át hazai környezetbe.

A nyugati világban általános vélemény, hogy az aszimmetrikus hadviselésben a brit hadsereg a legtöbb tapasztalattal és szaktudással rendelkező fegyveres testület. A brit birodalom közel 300 éve során számtalan függetlenségi törekvést kellett elfojtani – ezek nagyrészt aszimmetrikus konfliktusok voltak, mert a lázadók ritkán rendelkeztek korszerű háborúk megvívásához nélkülözhetetlen szervezettséggel, ipari kapacitással és infrastruktúrával. A második világháborút követő évtizedekben, a birodalom felszámolása során mind a brit fegyveres erők, mind az utódállamok csapatai további tapasztalatokat gyűjtöttek az aszimmetrikus hadviselés terén. Tevékenységük elemzése azt mutatja, hogy egyrészt a korábbi tapasztalatok és máshol bevált eljárások alkalmazása új hadszíntereken nem feltétlenül sikeres, másrészt óriási kockázatot rejt a teljes probléma helyett annak csak egyes jól látható elemeire koncentrálni.

Malaysia, 1948-1960

A malaysiai kommunista felkelés (Malaya Emergency) elfojtását a szakirodalom máig a sikeres felkelés-ellenes harc követendő példjaként említi. A birodalmi kormány és a gyarmati hatóságok tökéletesen alkalmazták a felkelés-ellenes harc alapelveit, ritkán hibáztak, és hibáikat gyorsan kijavították:

– Némi habozás⁴ után bejelentették a szükségállapotot, és ezzel lehetővé tették különleges törvények bevezetését.

⁴ A habozás oka elsősorban üzleti megfontolás volt: hadműveleti területen működő vállalkozások biztosítási díja magasabb volt.

– Sir Gerald Templer tábornok, a teljhatalmú gyarmati kormányzó személyében egy kézben összpontosították a katonai és politikai irányítást, ezzel megteremtették a vezetés egységét.

– Megteremtették a lakosság fölötti kontrollt. A leginkább veszélyeztetett lakosságot (az őserdő peremén élő földnélküli kínai telepeseket) "védett falvakba" költöztették, garantálták biztonságukat és gazdasági fejlődésüket, így elszigetelték a felkelőket tömegbázisuktól és legfontosabb élelmiszer- és pénzforrásuktól.

– Hatékony propagandával, gazdasági intézkedésekkel (pl. a kínai telepesek földhöz juttatásával) és a függetlenség ígéretével olyan jövőképet vázoltak föl, amellyel nem csak a felkelők potenciális támogatói, de a kevésbé radikális felkelők is azonosulni tudtak. A kormány nyilvánvalóvá tette: a gyarmati uralom hamarosan véget ér, Malaysia független állam lesz. A felkelés lassította ugyan a függetlenedési folyamatot, de nem állította le azt: ha nem is napról napra, de fokozatosan és észrevehetően egyre több döntési jogkör került a helyi politikusok és tisztviselők kezébe.

– Korlátozott büntetlenséget ígértek azoknak a felkelőknek, akik megadták magukat (és jutalmat, ha fegyverrel adták meg magukat), és lehetővé tették, hogy új életet kezdjenek.

– Egy hatékony hírszerző szervezet támogatásával állandó katonai nyomást gyakoroltak a felkelőkre.

– A fentieket a törvények és az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásával tették.

Ezekkel az eljárásokkal fokozatosan növelték a kormány ellenőrzése alatt álló területeket, elszigetelték a felkelőket tömegbázisuktól és egyre mélyebbre kényszerítették őket a lakatlan őserdőbe, ahol sem támogatást, sem élelmet nem találtak, és ahol a biztonsági erők járulékos pusztítás nélkül támadhatták őket. A felkelés 1957-re jelentéktelen biztonsági fejfájássá sorvadt.

Eddig a malaysiai sikertörténet rövid vázlata. De ha ismerjük a részleteket, azt is tudjuk, hogy az 1950-es évek elején a kormányerők sikere – az egyre nagyobb létszám és tüzerő ellenére – még egyáltalán nem volt biztos. A felkelés első négy évében nem volt egységes vezetés: a kormányzó, a rendőrfőnök, a fegyveres erők parancsnoka és az állami adminisztráció bürokratái a maguk útjait járták és akarva-akaratlanul gyakran akadályozták egymást. A fegyveres erők szőnyegbombázással, dandár-szintű alakulatokkal végrehajtott kutató-pusztító hajtóvadászatokkal és a hagyományos hadviselés más eljárásaival próbálták meg úrrá lenni a helyzeten – sikertelenül. A kommunisták megfoghatatlan kísértetként egyszerre voltak mindenütt és sehol; rajtaütéseikkel szemben a biztonsági erők tehetetlenek voltak; a közigazgatás, a

fegyveres erők és a civil lakosság erkölcsi tartása megroppant, egyre kevesebben hittek a győzelemben. Csak Sir Gerald Templer tábornok kinevezése hozott jelentős változást. Templer teljhatalmú kormányzóként rákényszerítette⁵ a közigazgatást, a fegyveres erőket és a rendvédelmi szerveket az együttműködésre és olyan eljárások végrehajtására, amelyeket azok korábban szűk intézményi érdekek vagy még szűkebb személyes hatalomföltés alapján szabotáltak. [Kiszely, 2006. és Reid-Daly, p. 477-480]

A malaysiai siker alapja valójában az ösztönző és kényszerítő eszközök közötti helyes arány volt. Mai elemzések ritkán említik, hogy a kormány olyan mértékű kényszert alkalmazott, ami ma elfogadhatatlan lenne. A szükségállapottal bevezetett különleges törvények alapján tízezerrel tartottak fogva gyanúsítottakat vádemelés nélkül; rutinszerűen alkalmazták a kijárási tilalmat mint kollektív büntetést; gyorsított bírósági eljárással több, mint 200 ember ítéltek halálra. A dzsungel kínai telepeseinek "új falvakba" költöztetése sem ment kényszer nélkül. És az "új falvak" (bár az életkörülmények jobbak voltak, mint az egészségtelen dzsungel-kampongokban) valójában klinikával, iskolával, tiszta ivóvízzel ellátott, viszonylag kényelmes koncentrációs táborok voltak szögesdróttal, fényszórókkal, kijárási tilalommal, fegyveres őrséggel. [Markel, 2006, Strachan, 2007]

A siker másik fontos eleme az oszd meg és uralkodj elv alkalmazása volt. A felkelés – a kommunista internacionalizmust hangoztató jelszavak ellenére – a kínai kisebbség mozgalma volt, a lakosság többsége (közel 2/3) viszont maláj volt, és viszonylag egyszerű feladatnak bizonyult a malájokat a kínaiak ellen fordítani. Sikerült kiaknázni a kínai társadalmon belüli megosztottságot is: a sikeres kínai üzletemberek a felkelés céljaiban és eljárásaiban egzisztenciális fenyegetést láttak, és készek voltak együttműködni a kormányerőkkel, ha azok valamennyire garantálni tudták biztonságukat. A földhöz juttatott kínai telepések sem akarták fölládozni újonnan szerzett tulajdonukat. És sikerült megosztani magát a felkelő mozgalmat is: az elfogott kommunisták egy része vállalta, hogy európai tisztek vezetésével fegyverrel harcol korábbi elvtársai ellen.

A felkelők 1957-re annyira meggyengültek, hogy a brit birodalom megadhatta a függetlenséget Malaysiának – nem kellett tartani attól, hogy a felkelők veszélyeztetik majd az új állam stabilitását és biztonságát. A felkelők egyre fogyatkozó kis csoportjai még néhány évig tengődtek a dzsungel mélyén és a thai határ mentén, de nem képviseltek számottevő fenyegetést.

⁵ A "kényszerítette" szó szerint értendő: Templer tucattal váltotta le magas rangú tiszteket és civil tisztviselőket, akik követelményeinek nem akartak vagy nem tudtak megfelelni.

Kenya, 1952-1959

Kenyában a Mau Mau felkelés (Kenya Emergency) során a Malaysia-modellnek csak nagyon kevés elemét (és korántsem a legvonzóbbakat) alkalmazták. A kenyai kormány nem tudott olyan vonzó és közeli jövőképet felvázolni, mint a malaysiai: a Mau Mau kettős követeléséből – *ithaka wa wiyathi*: föld és szabadság – egyiket sem tudta teljesíteni. A felkelés közvetlen kiváltó okát, a kikuyu törzs földigényét csak az európai fölbirtokok felosztásával lehetett volna megszüntetni – ami a gyarmati gazdaság teljes összeomlásához vezetett volna. De a szabadság (függetlenség) sem volt napirenden: a kormány feladata a gyarmati uralom fenntartása volt még legalább egy generáción át, amíg kifejlődik egy felelősségteljes afrikai politikai elit, amely kész a fehérekkel közösen kormányozni. [Elkins, p. 60 és p. 139]

További különbség volt, hogy a rendelkezésre álló erőforrások jóval korlátozottabbak voltak, mint Malaysiában – a második világháborút követő gazdasági növekedés Kenyát sokkal kisebb mértékben érintette, mint az ipari nyersanyagokat termelő Malaysiát. A felkelés nem volt a hidegháború része,⁶ ezért a gyarmati kormány a birodalomtól csak minimális segítséget (elsősorban néhány lövész zászlóalj és felkelések elfojtásában nem különösebben hasznos bombázó századokat) kapott. A felkelés leveréséhez szükséges erőforrások tekintetében csak saját magára számíthatott, és a kenyai fehérek – különösen az első európai áldozatok után – nem voltak nagylelkű hangulatban. Az erőforrások hiányán minden Malaysia-típusú "megnyerni a szíveket-lelkeket" terv zátonyra futott. A kormány nem tudott semmilyen ösztönzőt följánlani, és ösztönzők híján a felkelés leverésében a brutális kényszer lett a meghatározó tényező. [Markel, 2006] A szükségállapot során az 1,5 milliós kikuyu törzs nagyrésze megjárta az internáló táborokat vagy a "védett falvakat;" több mint 1000 halálos ítéletet hajtottak végre; a hivatalos adatok szerint a biztonsági erőkkel folytatott harcokban további 11 500 felkelő vesztette életét – de mai kutatók szerint a halálos áldozatok száma ennél lényegesen magasabb, akár 50-100 000 is lehet. [Elkins, 2005, p. xvi]

A felkelés 1952 elején kezdődött az európai farmok vandalizálásával (gyújtogatással, állatállomány pusztításával) és kormányhű kikuyuk elleni erőszakos támadásokkal. A biztonsági erők első válasza a Jock Scott művelet (1952. október 21) volt: letartóztatták és bíróság elé állították a Mau Mau mozgalom politikai vezetőit. A kormány következő lépése (1952. decembertől) a rezervátumokon kívül élő kikuyuk tömeges letartóztatása és rezervátumokra visszakényszerítése volt.⁷ A deportálás része volt a "szűrés:" alapos kihallgatás

⁶ A felkelők nem kaptak támogatást sem a Szovjetuniótól, sem Kínától.

⁷ Ez nem csak Kenyában történt: Ugandából és Tanganyikából is deportálták az oda átköltözött kikuyukat.

(és gyakran brutális vallatás), melynek során a letartóztatotról kiderült, hogy Mau Mau-e vagy sem.

A bizonyíthatóan aktív Mau Mau bíróság elé került és súlyos büntetést kapott (akár halálbüntetést is). Akire nem tudták rábizonyítani az aktív szervező és vezető tevékenységet, az foglyotáborba került, ahol élete minden percét szabályozták; brutálisan nehéz kényszermunkát végzett; a legkisebb kihágásért is könyörtelen megtorlás (gyakran súlyos testi fenyegetés) járt, és rendszeresen ismétlődtek a szűrések (melyeknek többnyire része volt a kínvallatás). A program célja a foglyok megtörése volt: kikényszeríteni a töredelmes beismerő vallomást, elérni, hogy megtagadják és elárulják a Mau Mau mozgalmat, kiszedni belőlük minden hasznos információt. Aki megtört és vallott, az egyben Mau Mau esküjét is megszegte és automatikusan kizárta magát a Mau Mau mozgalomból és a kikuyu társadalomból. Nem volt más lehetősége, mint átállni a kormány oldalára és együttműködni a biztonsági erőkkel. Az együttműködés fejében jobb ellátásra számíthatott, és idővel egyre kevésbé szigorú táborokba szállították, majd rehabilitáltként szabadon engedték.

Akiről nem derült ki, hogy Mau Mau, azt visszaszállították a rezervátumokra, ahol a "villagization" (falvasítás) program keretében a szétszórt tanyákról több, mint egymillió kikuyut költöztettek "védett falvakba." Ezek ugyanolyan koncentrációs táborok voltak, mint Malaysiában, de a jobb infrastruktúra, a klinikák és iskolák nélkül – kényelmi és jóléti kiadásokra nem futotta a kormány szűkös erőforrásaiból. A körülmények (elsősorban a rossz ellátás és a zsúfoltság miatt) rosszabbak voltak, mint a legszegényebb tanyákon. A gazdasági fejlődés lehetőségét kényszermunka helyettesítette, és baj volt a biztonsággal is – de azt nem az őserdőbe szorított felkelők, hanem a biztonsági erők mellett működő európai félkatonai segédcsoportok és a kormányhű kikuyuk közül toborzott törzsi milícia, a Home Guard visszaélései fenyegették. [Elkins, 2005, pp. 233-274]

Ezekkel az eljárásokkal a biztonsági erők elvágták a kapcsolatot az aktív Mau Mau és a civil lakosság között. A harcosok a lakatlan őserdőbe kényszerültek, éheztek és állandó támadásoknak voltak kitéve. A túlélés érdekében kislétszámú csoportokra oszlottak, melyek felszámolása nem jelentett volna problémát – de szinte lehetetlen volt megtalálni őket. A probléma megoldását az elfogott Mau Mau harcosok jelentették: ismerték az őserdőt, ismerték az erőben bújkálók túlélési eljárásait és szokásait – és jelentős érdekük fűződött ahhoz, hogy a kormány "elfelejtse" korábbi viselt dolgaikat. A Malaysiában már sikerrel alkalmazott modellt követve egy részüket rávették, hogy európai tisztek vezetésével visszatérjenek az őserdőbe, és segítsenek felderíteni és felszámolni a még működő Mau Mau csoportokat. A Mau Mau mozgalom kudarcot vallott, de mégis elérte, hogy a brit birodalom újragondolja a függetlenséghez vezető folyamatot: 1957-ben parlamenti választásokat

tartottak, 1959-ben föloldották a szükségállapotot, és 1963-ban Kenya független állam lett.

Rhodesia, 1966-1980

A rhodesiai biztonsági erők a gyarmat megalapításától kezdve részt vettek a brit birodalom háborúiban, és a brit fegyveres erők aszimmetrikus hadviselési tapasztalat-gyűjtésének közvetlen hasznélvezői voltak.⁸ A második világháború után rhodesiai lövészcsapatok és különleges hadviselési erők részt vettek a malaysiai felkelés leverésében; a rhodesiai légierő repülő zászlóaljai támogatták a birodalom felkelés-ellenes hadműveleteit Kelet-Afrikában, a Mediterrán-medencében és az Arab-félszigeten. Rhodesiai tisztek tanulmányozták a Mau Mau lázadás előzményeit és kiváltó okait, a felkelők és a biztonsági erők harceljárásait, a felkelés leverésében alkalmazott eszközöket és eljárásokat.⁹ E tapasztalatok alapján módosították a biztonsági erők kiképzését; a légierő számára felkelés-ellenes harcra alkalmas eszközöket (elsősorban csapásmérő repülőgépeket és szállító helikoptereket) szereztek be; létrehoztak egy önkéntes-rendőri hálózatot, és számos más intézkedéssel alaposan felkészültek a nemzeti felszabadítási mozgalmak elleni harcra. [Flower, 1987, pp 9-10] E felkészítés eredményeként a rhodesiai fegyveres erők a 20. század leghatékonyabb, legütőképesebb erőinek bizonyultak, legendába illő harcászati sikereket értek el, és egyetlen harctéri vereséget sem szenvedtek.

A biztonsági erők harcászati sikerei ellenére a rhodesiai kormány 14 év háború után kénytelen volt rendkívül kedvezőtlen feltételek mellett kapitulálni. Kétségtelen, hogy a status quo tarthatatlan volt, és a felkelés lángját csak valamilyen hatalom-megosztással járó kompromisszum tudta volna eloltani. De történelmi determinizmus és "progresszív erők erkölcsi fölénye" ide, nemzetközi elszigetelés és gazdasági blokáddal, a felkelők bőkezű szovjet és kínai támogatása amoda – semmi törvényszerű nem volt Rhodesia kudarcában. A kudarcot elsősorban a katonai és politikai vezetés hiányosságai okozták: nem tudták a helyi politikai, gazdasági és társadalmi körülményekhez igazítva alkalmazni a felkelés-ellenes harc alapelveit, és nem tudták a harcászati sikereket hadműveleti sikerekké aggregálni. A politikai vezetés nem fogalmazta meg elég világosan a stratégiai célokat, így a fegyveres erők nem kaphattak egyértelmű útmutatást. Ugyanakkor a rendőrség, hadsereg és légierő közötti rivalizálás akadályozta az egységes vezetés elvének érvényesülését.

⁸ A rhodesiai miniszterelnök, Ian D. Smith is rendelkezett némi aszimmetrikus hadviselési tapasztalattal. Miután 1944 júniusban a Liguriai Alpok fölött lelőtték, Smith egy különösen agresszív partizán alakulathoz csatlakozott, és afféle műveleti tisztként az év végéig ő dolgozta ki a német megszállók elleni rajtaütések terveit. [Joyce, 1974, pp 53-58]

⁹ A rendőrségtől kiküldött tiszt – Kenneth Flower – később a rhodesiai titkosszolgálat (Central Intelligence Organisation – CIO) vezetője volt.

A kormány a biztonsági erők kezdeti sikerei¹⁰ alapján arra számított, hogy csak katonai erővel, politikai és más nem-katonai eszközök alkalmazása nélkül is el tudja fojtani a felkelést. Egy rhodesiai tiszt így foglalta össze a kormány stratégiáját: "nagy léptékű határon túli műveletek, hogy elzárjuk a csapatot; jelzőberendezésekkel ellátott és járőrökkel ellenőrzött határzár, mögötte egy 20 km széles szabad tüzelési zóna; lakosság fölötti ellenőrzés: védett falvak, élelmiszer-ellátás ellenőrzése, kijárási tilalom, és (ha kell) szükségállapot; és széleskörű lélektani hadviselési műveletek." [Cilliers, p. 9. és p. 17.] De sem a biztonsági erők létszáma, sem a rendelkezésre álló pénzforrások nem voltak elegendőek egy ilyen terv végrehajtásához.

A határokon túli rajtaütések és a határokon belüli "Fire Force"¹¹ műveletek óriási veszteségeket okoztak a felkelőknek, mégsem tudták "elzárni a csapatot:" a felszabadító mozgalmak ereje a veszteségeket jóval meghaladó ütemben nőtt. A zambiai és mozambiki táborokban egyre több újonc volt kiképzés alatt, és egyre több felkelő szivárgott át a határokon. A létszámhiány következtében a biztonsági erők nem tudták megvalósítani a felkelés-ellenes harc egyik alapkövetelményét, a területi dominanciát sem. Nem tudták járőrökkel és megfigyelőkkel kellően lefedni a határzárakat, az a felkelők számára inkább bosszúság volt, mint valós akadály. Óriási területek maradtak a biztonsági erők – és a hírszerző szervek – állandó jelenléte és felügyelete nélkül, ahol aztán a felszabadító mozgalmak akadály nélkül megtelepedhettek, és ahol egyre kevésbé (vagy egyáltalán nem) érvényesült a kormány hatalma és tekintélye. Afrikai állományú lövész zászlóaljok felállítása lényegesen enyhítette volna a létszámhiányt, de a kormány veszélyesnek tartotta az afrikaiak kezébe fegyvert adni. [Cilliers, pp. 203-204.] Az afrikaiak hűséges, bátor, fegyelmezett és megbízható katonáknak bizonyultak, de létszámuk mindvégig korlátozott maradt.

A "lakosság fölötti ellenőrzés" legfontosabb – nélkülözhetetlen – eleme a lakosság biztonságának megteremtése, amit csak valamilyen fegyveres erő (többnyire helyben toborzott milícia) állandó jelenlétével lehet fenntartani, de a rhodesiai programból ez hiányzott. A védett falvak igazgatása és biztonsága sosem volt megfelelő. Az állandó pénzhiány következtében a falvak gazdasági fejlődése és a szolgáltatások színvonala bizonytalan volt, a lakosság életkörülményei semmivel nem voltak jobbak (és sok esetben rosszabbak

¹⁰ A biztonsági erők 1967 és 1969 között olyan sikeresen vették föl a harcot a felszabadítási mozgalmakkal, hogy azok 1969 végén kénytelenek voltak szétvert erőik demoralizált maradványait kivonni a határokon túlra, és újragondolni stratégiájukat.

¹¹ Nagyon rövid riasztási idővel bevethető, helikopterrel és ejtőernyővel a harcérintkezési körzetbe juttatott szakasz- és század-szintű készenléti harc-csoportok, melyeket nyomkeresők és mélységi felderítők vezettek a felkelő csoportokra. [Hajdú, 2003 és Cocks, 1988]

voltak), mint az ősi kraalokban, ahonnan kitelepítették őket. [Cilliers, pp. 81-82. és pp. 93-96.]

A korábbi malaysiai helyzettel ellentétben a kormány nem tudta a felkelők vitorláiból kifogni a szelet azzal, hogy feljánlja az európaiak és afrikaiak közötti hatalom-megosztást (a hatalom-megosztás a felszabadító mozgalmakat sem érdekelte: azok a fehérek részvétele nélkül akartak kormányozni). De a rhodesiai társadalmat 1966-ban nem kizárólag elnyomó fehérek és öntudatos afrikai szabadságharcosok alkották. Az afrikai lakosság nagyrésze haszonélvezője volt a modern Rhodesia gazdasági fejlődésének: az egészségügyi ellátó rendszernek és az állatorvosi szolgálatnak; az iskolarendszernek, mely az egyetemi szintig tanulási lehetőséget adott a tehetséges afrikaiaknak és szakmát adott a kevésbé tehetségeseknek; az oktatási programoknak, melyek megtanították az afrikai farmereket a korszerű európai mezőgazdasági eljárásokra. Ha az afrikait egyáltalán érdekelte a kraal határán túli világ, akkor inkább kormánypárti volt, semmint a felszabadítási mozgalmak támogatója, de a kormány meg sem próbálta egy alternatív jövőkép széleskörű népszerűsítésével megnyerni a habozókat.

Pedig az alternatív jövőkép létezett: a rhodesiai alkotmány "színvak" volt, a szavazójog feltételei az írástudás és a jövedelmi státusz voltak. Az első alkotmány bevezetése (1923) óta mindig voltak szavazati joggal rendelkező afrikaiak, és szavazati jog nélküli fehérek, és az 1960-as években megjelentek az első afrikai parlamenti képviselők. A dinamikusan fejlődő gazdaság és az afrikaiak felzárkózását célzó kormány programok eredményeként egyre több afrikai felelt meg a szavazati jogi követelményeknek és – egyszerű demográfiai tényezők következtében – elkerülhetetlen volt, hogy többségi kormányzás idővel megvalósuljon. De "túl késői, túl kevés" intézkedéseivel a kormány addig halogatta a megegyezést az alkotmányos megoldásra hajlamos belső ellenzékkel, míg ezek minden hitelüket elvesztették, és nem maradt más lehetőség, csak a kapituláció.

Észak-Írország, 1969-2007

Észak-Írországban nem volt felkelés 1969. augusztusban, amikor a brit kormány elhatározta a fegyveres erők bevetését. Kétségtelen, hogy a katolikusok és protestánsok¹² közötti erőszak olyan méreteket öltött, amit a helyi rendvédelmi erők nem tudtak kezelni, de nem volt szervezett ellenállás sem a brit, sem a helyi kormány hatalmával szemben. [Operation Banner, 2008] A csapatokat először békefenntartó céllal küldték a forró pontokra, Londonderrybe és Belfastba, hogy válasszák el egymástól az ellenségeskedő közösségeket. A helyi lakosság – katolikusok és protestánsok egyaránt – szívesen fogadták a katonákat, mert azt

¹² A felekezetek szerinti megkülönböztetés erős túlegyszerűsítés – de jelen tanulmány célja nem Észak-Írország problémáinak elemzése.

remélték, hogy jelenlétük némi józanabb gondolkodásra kényszeríti majd a radikális népvézereket. Ez a helyzet hamarosan megváltozott: a gyarmatokon megszokott eljárások (gyenge hírszerzői információk alapján végrehajtott zászlóalj- és dandár-szintű kordon-és-kutatás műveletek, kijárási tilalom, kényszervallatás, végzés és vádemelés nélküli fogva tartás, indokolatlan fegyverhasználat, egy erősen részrehajló rendőrség korlátlan és kritika nélküli támogatása) jókora szerepet játszottak abban, hogy a közösségek közötti ellenségeskedésből nagyon gyorsan felkelés lett. [Kiszely, 2006.]

A fegyveres erők lassan alkalmazkodtak a helyzethez: "felkelés-ellenes harc a gyarmatokon" üzemmódról áttértek a "hazai belbiztonsági feladat végrehajtására" és kidolgozták azokat az eljárásokat, amelyekkel minimális biztonságot tudtak teremteni. Az aknavetők, harcokocsik, rakéták és más nehéz fegyverek raktárba kerültek; kezelőik lövész kiképzést kaptak; nem alkalmaztak kollektív büntetést; nem lőttek fegyvertelen tömegbe; az elfogott terroristákat bíróság elé állították. A legmerészebb támadások sem tudták kiprovokálni az aránytalanul nagy és megkülönböztetés nélküli válaszcsoportot. A felkelés-ellenes harc egyik jellemző vonása, hogy a biztonsági erők veszteségeinél tízszer, ötvenszer, százszor több felkelő halt meg. Észak Írországra ez az arány fordított volt: fegyveres harcokban 300 terrorista és 1000 brit katona halt meg. Az egymást követő brit kormányok ragaszkodtak a törvénytisztelő eljárásokhoz, a visszafogottsághoz, a szigorúan korlátozott harcérintkezési szabályokhoz, a lehető legkisebb erő alkalmazásához. Minden fegyverhasználatból járó eseményt kivizsgáltak és súlyosan büntették a törvénytisztelő magatartást. Ez nehéz helyzetbe hozta a katonákat: gyakran a másodperc tört része alatt, súlyos stresszhelyzetben kellett dönteniük a fegyverhasználatról – amit aztán jogászok utólag heteken át elemezhetek egy jól fűtött bíróságon. De a törvényességre helyezett hangsúly nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kormány mind a brit, mind az ír közvélemény szemében megőrizte legitimitását. [Campbell, 2005]

A brit siker kulcsa a civil és katonai hatalom integrálása volt (bár az egységes vezetés elve nem valósult meg). A fegyveres erők a kormány konfliktus-kezelő programjában csak egy kis részt képviseltek: jelenlétükkel és a terrorista szervezetekre gyakorolt nyomással elviselhető szintre csökkentették a közösségek közötti erőszakot és megteremtették a politikai rendezés lehetőségét. De sokkal nagyobb szerep jutott a szívek-lelkek megnyerésének – megszüntették a katolikusokkal szembeni megkülönböztetést, megfékeztek a protestáns milíciákat és terrorista csoportokat, felállítottak egy új, pártatlan rendőrséget, garantálták az egyenlő polgárjogokat, fölszámolták a (főleg katolikus) nyomornegyedeket, gazdasági életet stimuláló befektetésekkel munkahelyeket teremtettek.

A Lobogó Hadművelet 2007-ben véget ért. Az eredmény messze nem tökéletes: a terrorista szervezetek feladták az erőszakot, de lefegyverzésük csak

lassan történt meg, és máig él a gyanú, hogy nem minden fegyvert szolgáltatottak be. A szembenálló felek egymás iránti bizalmatlansága nem csökkent, mint ahogy a lakónegyedek vallási alapon történő szegregálódása sem. A radikális pártok ereje és befolyása nőtt a mérsékeltek kárára. Egyáltalán nem biztos, hogy a brit siker tartós lesz.

Irak, 2003-2008

A második öböl-háború során a brit csapatok kevés veszteség és korlátozott járulékos rombolás árán rövid idő alatt elfoglalták Bászrát. Mikor elültek a harcok, azonnal áttértek az Észak-Írországból bevált "békés üzemmódra" és igyekeztek helyreállítani a normalitás látszatát. Páncélos járműveiket kivonták a városból, megszüntették az ellenőrző pontokat és feloldották a kijárási tilalmat. Helyreállították a közrendet és a törvényességet, rendőröket küldtek az utcákra, kordába szorították a bűnözést, megszilárdították a közbiztonságot és újraindították a közszolgáltatásokat, a közintézményeket, az iskolákat és kórházakat. [Keegan, 2004, pp 270-282 és pp 321-322] Megszervezték a városi rendőrség kiképzését, kapcsolatokat építettek a helyi vezetőkkel, igyekeztek egyetértést teremteni a helyi politikusok között, és egy olyan politikai légkört próbáltak teremteni, ami ellenáll a külső – elsősorban iráni – befolyási kísérleteknek. Az időnként fellángoló szektás erőszakra és az erőszakos bűnözésre igyekeztek mérsékelten és visszafogottan válaszolni. A kölcsönös tiszteleten és bizalmon alapuló stabilitásba és az újonnan szerveződő helyi civil struktúrákba vetett hit jeleként járőreik golyóálló mellény és sisak nélkül, gyalogosan mozogtak az utcákon; a Shatt Al-Arab vizében szabadnapos katonák pecáztak. Úgy tűnt, Bászra alkalmazkodott a dolgok új állásához: a helyi lakosság mérsékelt lelkesedéssel, de tudomásul vette a brit csapatok jelenlétét.

A "lágy," szívek-lelkek megnyerését célzó eljárások különösen az Irakban másutt tapasztalható káoszhoz képest tűntek figyelemreméltó sikernek. [Devenny és McLean, 2005] Az amerikai fegyveres erők hiányosságait és kudarcait hangsúlyozni mindig kész hírmédiumok teljes energiával hangoztatták, hogy a bászrai békés és stabil légkör mennyire mutatja a brit nem-agresszív eljárások sikerét az amerikaiak agresszív és brutális harceljárásaihoz képest. Hamarosan a brit katonai szakértőket is meggyőzte saját propagandájuk, és azzal dicsekedtek, hogy felkelés-ellenes eljárások terén az amerikaiak mennyit tanulhatnak a britek bászrai sikereiből.

A nagyra főlfújt siker-buborék egy ideig eltakarta a valóságot. Kulturális affinitás és nyelvismeret szempontjából a brit csapatok semmivel nem voltak jobb helyzetben, mint bármelyik koalíciós partner. Elkövezték ugyanazokat a hibákat, mint a sokat kritizált amerikaiak: keménykezű eljárásokat alkalmaztak és sértő magatartást tanúsítottak az utcai ellenőrzések és házkutatások során; kutyákkal (a muszlimok szemében tisztátalan állatokkal) szimatoltattak végig lakásokat és embereket; akár szándékosan, akár nem, de tiszteletlenül bántak a

nőkkel és megalázták a férfiakat a családjuk előtt. A közbiztonság megteremtésében sem voltak sikeresebbek, mint más koalíciós partnerek: Bászrában a megszállást követő fosztogatási orgia pontosan ugyanolyan méreteket öltött, mint Irakban mindenütt; a sebtében (többnyire fegyver nélkül) utcákra küldött rendőrök nem voltak képesek a közbiztonság fenntartására az állig felfegyverzett bűnbandákkal szemben, és brit csapatok létszáma viszont túl alacsony volt, hogy erővel tudják dominálni a várost és a környező tartományokat.

Megbízható hírszerzési információk hiányában a britek nem voltak tisztában azzal, hogy a látszólagos nyugalmat kihasználva szélsőséges iszlámista szervezetek gyorsan teret nyernek a bászrai társadalomban. Növekvő szerepükre és befolyásukra 2004 elején derült fény, amikor kirobbantak a harcok a koalíció és Moktada Al-Szadr milíciája között. Bászrában a harcok messze nem voltak olyan intenzívek, mint például Nedzsefben, de jól mutatták, hogy a brit stabilizációs kezdeményezések mennyire felszínesek voltak. A rendőrség – amelynek a stabilitás fenntartásában kulcs-szerepet szántak – a harcokban nem támogatta a brit csapatokat; egyre gyakoribbak voltak a brit járőrök elleni támadások, és a szélsőségesek a brit adminisztráció sok iraki alkalmazottját (pl. a tolmácsokat) elfogták, megkínózták és kivégezték. Ez nyílt figyelmeztetés volt a civil lakosság számára: aki a britekkel együttműködik az ugyanígy végzi.

E provokációkra a brit erők gyakorlatilag semmilyen választ nem adtak – a parancsnokok megfogadták a "helyi vezetők" figyelmeztetését: kerülték az agresszív, megtorló jellegű intézkedéseket és kerülték a beavatkozást a síita frakciók közötti harcokba. Az európai szemmel erénynek tartott "visszafogottság" a helyi lakosság szemében gyengeség volt. A "visszafogottság" doktrínája a katonákat is lehetetlen helyzetbe hozta: a közvetlenül ellenük irányuló provokációkra sem nagyon tudtak válaszolni, még kevésbé tudták helyreállítani a rendet, és képtelenek voltak a város és a gondjukra bízott négy tartomány biztonságát garantálni. A síita milíciák kihasználták a helyzetet, és 2004 és 2005 során a brit csapatok elleni támadások egyre gyakoribbá váltak. A katonák sok esetben azokkal a rendőri erőkkel keveredtek tűzharcba, amelyeket néhány hónappal korábban maguk fegyvereztek föl és képezték ki. A csapatok veszélyeztetettségét az is növelte, hogy vékony páncélatú Land Rover gépkocsikkal kellett járőrözniük: a brit kormány nem akarta, hogy lövészpáncélosok jelenlétét a helyi lakosság "fenyegetésnek" érezze.

A város jó 50 százaléka 2007 végére ellenséges, járhatatlan területté vált. A csapatokat csak éjszaka, helikopterrel lehetett mozgatni, mert mind a földi szállítás, mind a nappali repülés túl veszélyes volt. A naponta ismétlődő aknavető- és rakéta-támadások miatt a helyi brit parancsnokságot 2007. szeptemberben a városon kívülre telepítették. [Northam, 2007] Ezzel megszűnt

az állandó brit jelenlét – és megszűnt az a lehetőség is, hogy ellenőrizni vagy befolyásolni tudják a Bászrában zajló eseményeket. Elméletileg az iraki fegyveres erők vették át a felelősséget a biztonságért, de valójában a város a teljes anarchia szélén állt. A rendőri állomány fele nappal a kék egyenruhát, éjszaka a milíciák sálarcát viselte; szakállas fundamentalisták halállal fenyegettek mindenkit, aki nem engedelmeskedik szigorú vallási előírásoknak; kemény büntetés járt a nyugati zene hallgatásáért, a nőknek a smink viseléséért; sorra "eltűntek" a brit-párti politikusok, az italbolt-tulajdonosok, a nagyobb szájú egyetemi hallgatók; a nőket fokozatosan visszakényszerítették a radikális iszlám középkori korlátai közé. Az aszimmetrikus hadviselésben szerzett több évszázados intézményi tapasztalat ellenére a brit csapatok 2007- 2008 telén végleg elvesztették az ellenőrzést a rájuk bízott tartományok és Bászra fölött.

Az iraki fegyveres erők csak 2008 tavaszán tudták helyreállítani és megszilárdítani a kormány hatalmát: a március 25-én indított Szaulat al-Furszan (Lovagroham) hadműveletben egy páncélos és hét lövészdandár, különleges hadműveleti csapatok és a nemzeti rendőrség zászlóaljai vettek részt. A műveleteket a koalíció légi csapásokkal és szárazföldi csapatokkal támogatta – de a szárazföldi csapatokat nem a repülőtéren brit helyőrség (közel 5,000 fő) adta, hanem más tartományokból ideiglenesen áttelepített amerikai egységek: a nemzetközi sajtóban széles körben szellőztetett spekulációk szerint a britek és Moqtada al-Szadr milicistái közötti titkos megállapodás késleltette a brit csapatok bevetését. [The Times, 2008.08.05.]

India, 1948-2009

India biztonsági erői gyakorlatilag a függetlenség elnyerésétől (1948-tól) kezdve szinte szünet nélkül vívnak aszimmetrikus konfliktusokat: fegyveres függetlenségi mozgalmak ellen harcoltak (és harcolnak) Nagaland, Mizoram, Manipur, Tripura, Asszam, Pandzsáb és Dzsammu és Kasmir államokban; többé-kevésbé baloldali lázadásokat fojtottak el Nyugat-Bengálban, Andra Pradesben, Madija Pradesben és Biharban; évek óta küzdenek a naxali felkeléssel a déli és keleti államokban. Az 1950-es és 60-as években még nagyrészt a brit, francia és amerikai tapasztalatokra alpozott doktrínát követték: a lakosságot védett falvakba telepítették, az így elnéptelenedett vidék szabad tüzelési körzeteiben a felkelőket kutató-pusztító műveletekkel próbálták megsemmisíteni.

Az 1970-es években kezdett megszilárdulni a vélemény az indiai tisztek között, hogy a nyugati felkelés-ellenes eljárásokat (melyek kétségtelenül hatékonyak lehetnek, és gyarmati vagy expedíciós hadseregek számára talán megfelelőek is) nem alkalmazhatják saját – adófizető és szavazó – honfitársaik ellen. [Jafa, 1999.] Ez az alapelv mára az indiai hadsereg doktrínájának szerves része lett. [Indian Army Doctrine, pp. 68-75, 2004.]

Az indiai kormány célja ma a felkelések "leverése" helyett inkább azok "megoldása," inkább állam-konzolidáció, semmint az állami hatalom erőszakkal történő érvényesítése. Az indiai politikusok tisztában vannak azzal, hogy a felkeléseket politikai eszközökkel kell megoldani – de azzal is, hogy a politikai alkuhoz a kedvező légkört csak a biztonsági erők tudják megteremteni. A katonai erő fontosságát nem lehet túlhangsúlyozni: *a kompromisszumra nem hajlamos, szélsőséges elemek megsemmisítése és az aktív ellenállás megtörése nélkül semmi esély, hogy egy felkelés-ellenes stratégia nem-katonai elemei sikerrel járjanak.*

– Ennek megfelelően *az india felkelés-megoldó stratégia első eleme a jelentős fegyveres erő állandó jelenléte és alkalmazása*, a békés rendezéshez szükséges biztonság és stabilitás meteremtése érdekében. A "lehető legkisebb erő" alapelve értelmében a biztonsági erők nem használnak tüzérségi és légi csapásokat a felkelők ellen – inkább vállalják a nagyobb veszteségeket. A katonai nyomás állandó: tisztában vannak azzal, hogy a szakaszosan alkalmazott erő visszatartó hatása kisebb, mert a felkelők könnyen alkalmazkodnak a biztonsági erők ritmusához. A hadsereg alakulatai a sűrűn lakott területeken települve gondoskodnak a lakosság biztonságáról; a határok ellenőrzésével megakadályozzák a felkelés külföldről történő támogatását; számtalan kisebb művelet egyidejű végrehajtásával – gyakori és agresszív járőrözéssel, kordon-és-kutatás műveletekkel, ellenőrző pontokkal – megteremtik a területi dominanciát. E műveletekben egyre növekvő szerep jut a belbiztonsági alakulatoknak,¹³ melyek szervezetét, felszerelését, doktrínáját és harceljárásait felkelés-ellenes műveletekre optimalizálták (pl. a szokásosnál több lövész-alegységből állnak, és nem rendelkeznek nehéz fegyverekkel). A lakosságtól kapott információkat elfogott és visszafordított felkelőkből álló felderítő hálózatok tevékenysége egészíti ki.

– *A második – immár nem-katonai – elem a helyi politikai struktúrák megerősítése.* A központi szövetségi kormány, a biztonsági erők és a helyi politikai elit együttműködnek olyan politikai folyamatok megteremtésében, amelyek növelik a helyi kormány szerepét és döntési jogkörét. A politikai rezsím és a fegyveres erők közötti kapcsolatban – a világ legnagyobb demokráciájához illően – az utóbbiaknak még akkor is alárendelt szerep jut, ha ez időnként károsan befolyásolja a műveletek hatékonyságát. A helyi politikai struktúrák legitimálását szolgálják a helyi választások is, melyeket a felkelők erőszakos fenyegetései ellenére is megtartanak. A cél: meggyőzni a helyi lakosságot, hogy a politikai rendszeren belül sokkal többre számíthat, mint azon kívül.

¹³ A három legnagyobb az Assam Rifles, a Rashtriya Rifles és a Border Security Force – összesen 300 zászlóalj.

– *A harmadik elem az érintett területek gazdasági fejlesztése*, mellyel a felkelés társadalmi-gazdasági gyökereit (a munkanélküliséget, földrajzi távolságot és elszigeteltséget, elmaradottságot, primitív infrastruktúrát, fejlesztési támogatás hiányát) igyekeznek felszámolni. Ezekkel az eljárásokkal bizonyos fokig megkísérlik "kivásárolni" a felkelés társadalmi hátterét – és a felkelés ideológiai alapjait kidolgozó és hirdető helyi értelmiséget.

E több évtized során kialakított aszimmetrikus hadviselési doktrína alkalmazásával az indiai biztonsági erők számos sikert értek el. Ha egy-egy felkelés során követtek is el hibákat és eleinte esetleg kudarcot is vallottak, eddig mindig megtalálták a katonai erő és a nem-katonai intézkedések helyes kombinációját és az ösztönző és kényszerítő, jutalmazó és megtorló intézkedések közötti helyes arányt.

Aszimmetrikus hadviselés Európában

Az aszimmetrikus hadviselés évekkel ezelőtt elérte Európát. Az észak-afrikai és ázsiai muszlim bevándorlók tömegeivel együtt a radikális iszlám agitátorai is beférköztek Európába, és dzsihádot (szent háborút) hirdettek a hitetlenek ellen.¹⁴ A mecseteken, segély szervezeteken, TV-csatornákon keresztül dominálják a zárt európai muszlim közösségeket. Az európai hagyományoknak ellentmondó doktrínát hirdetnek: a muszlimok ne etnikai hovatartozásuk, anyanyelvük vagy hazájuk (főleg ne új hazájuk), alapján határozzák meg önmagukat, hanem vallásuk alapján. Különüljenek el a befogadó társadalomtól, törekedjenek vallási, kulturális, jogi, és (elkerülhetetlenül) területi autonómiára; teremtsenek exkluzív muszlim zónákat, ahol az otthon adó állam törvényei helyett a saríja (a Koránban foglalt törvények gyűjteménye) érvényesül és a világi közintézmények helyett iszlám intézmények működnek. Az így létrehozott iszlám hídfők számának és területének növelésével fog az iszlám uralma fokozatosan kiterjedni az egész kontinensre. Függetlenül attól, hogy mennyire reális vagy irreális a dzsihád harcosainak e törekvése, akkor is jókora kárt és pusztítást tudnak okozni, ha az iszlám-projekt végül kudarcba fullad.

A dzsihád harcosai (indokoltan) úgy érzik, hogy nyeresben vannak. Nyugat-Európában egyre gyakrabban sikerül a radikális iszlám céljainak megfelelő intézkedéseket kikényszeríteni a helyi kormányokból,¹⁵ és egyre több olyan terület létezik, ahol az állam törvényei nem érvényesülnek, a központi kormánynak nincs hatalma, az iszlám alternatív hatalmi központjai kormányoznak és akár erőszakkal is kikényszerítik a befolyásuk alatt élő

¹⁴ Nem a dzsihád az egyetlen aszimmetrikus fenyegetés. Nem elhanyagolhatóak a flamand, skót, baszk, korzikai és más etnikai kisebbségek autonómia- és függetlenségi törekvései sem. De jelenleg az iszlám fenyegetése a legveszélyesebb.

¹⁵ A legutóbbi ilyen siker, hogy 2009. februárban a brit Külügyminisztérium megtiltotta Geert Wilders holland konzervatív parlamenti képviselő beutazását Angliába.

emberek hűségét, támogatását – és az Allahnak tetsző magatartást. Franciaország muszlim negyedei a 2005. őszi intifáda (felkelés) eredményeként gyakorlatilag az iszlám világ részeivé váltak. A köztársaság tekintélyét képviselő közhivatalokat lerombolták, a hivatalnokokat kiűzték, a gettóból kitörés potenciális lépcsőfokait (óvodákat, iskolákat, ifjúsági központokat, könyvtárakat) fölgyújtották. A köztársaság törvényei helyett a saríja érvényesül. A rendőrök csak sisakban és testpáncélban, páncélautók támogatásával mernek járőrözni; egész háztömbök lakói zúdulnak az utcára, hogy megakadályozzák egy-egy "közülük való" letartóztatását. Más államokban ugyanezt kisebb rendbontással is elérték. Malmö (Svédország harmadik városa) muszlim negyedeiben a tömegközlekedés alig működik, mert a járműveket vandalizálják, a vezetőket és az utasokat bántalmazzák; a helyi csöcselék dönti el, hogy a mentőszolgálat kinek nyújthat segítséget, kinek nem; a tűzoltóknak rendőri védelem kell – de az intézkedő rendőrök gépkocsiját is egy másik járőrrel kell megvédeni. Brüsszel, London, Luton, Birmingham, Strassbourg, Antwerpen, Amsterdam muszlim negyedeiben hasonló állapotok uralkodnak. [Kiss, 2007]

A dzsihád két szálon fut: a széleskörű legális vagy majdnem legális politikai tevékenység és az egyre gyakoribb féktelen erőszak szinergisztikus ciklusai váltják egymást:

– Iszlám szervezetek követhetetlen és állandóan változó hálózata lobbizik, pereskedik, követel, nyilatkozik, magyaráz, kioktat, mozgósít, tüntetéseket szervez, tanszékeket finanszíroz, ösztöndíjakat oszt, bértollnokokat fizet és megveszteget mindenkit, aki megvesztegethető. Erőltetik az iszlám feltétlen tiszteletét és elfojtanak minden kritikát; beleszólást követelnek a tankönyvek tartalmába; követelik a muszlimokra kötelező vallási előírások tiszteletben tartását a munkahelyen, a nemek különválasztását a közoktatásban, sportban, egészségügyi ellátásban, uszodában.

– Az erőszak leginkább félelmet keltő formája kétségtelenül a terrorizmus, de a megfélemlítésnek számos más eszköze is van. Gyakori a prominens személyek fenyegetése (Salman Rushdie, Ayaan Hirshi Ali, Geert Wilders), és ha alkalom adódik, akár halállal végződő támadása (Hitosi Igarasi, Ettore Capriolo, William Nygard, Theo van Gogh). Mindennaposak a hitetlenek (különösen a zsidók) elleni véletlenszerű erőszakos támadások, az erőszakos utcai bűnözés, a "kihívó magatartást tanusító" európai nők megerőszakolása, és egyre gyakoribbak a polgárháborúval határos tömeges utcai zavargások.

A klasszikus "jó zсарu, rossz zсарu" kettős üzenete világos: ha nem teljesül az akaratumk vérfürdőt rendezünk, kifosztjuk üzleteiteket, kiforgatjuk zsebeiteket, lángba borítjuk a városaitokat, megerőszakoljuk asszonyaitokat és lányaitokat, megöljük azt, aki nem tartja a száját, romba döntjük dekadens kultúrákat, és a romjain megalapozzuk a sajátumkat.

Ez egy lényegesen nagyobb és összetettebb fenyegetés, mint a terrorizmus – de az európai államok biztonságpolitikájában továbbra is csak a terrorizmus jelenik meg, mint fenyegetés. E megszállott koncentráció a terrorizmusra elvonja a társadalom figyelmét a valódi és sokkal veszélyesebb problémáról, és a biztonsági erőket is arra kényszeríti, hogy anyagi és emberi erőforrásaikat a valós veszély helyett annak egy tünetére összpontosítsák. Az erőforrások helytelen allokációjánál sokkal veszélyesebb, hogy amíg a társadalom és a politikai, értelmiségi és média elitek nem hajlandóak tudomást venni e sokkal szélesebb körű fenyegetéséről, addig nem teszik meg azokat az intézkedéseket sem, amelyek egy minősített helyzet kezeléséhez nélkülözhetetlenek – nem történik meg a társadalom mozgósítása, nem lépnek működésbe azok a politikai, jogi és adminisztratív mechanizmusok, melyek a veszély elhárításához szükségesek.

A további tömeges bevándorlás és az Európai Unió migrációs szabályai következtében e problémák a jövőben az elsődleges befogadó államokból (Franciaország, Anglia, Benelux államok, Spanyolország, Skandinávia) fokozatosan tovább fognak terjedni az Unió többi államára is, így az eddig viszonylag immunis Kelet-Európára is.¹⁶ Várható, hogy a dzsihád harcosainak növekvő önbizalmával arányban a konfliktus intenzitása is növekedni fog, és a rendvédelmi szervek képtelenek lesznek fenntartani a közbiztonságot – szükség lesz a fegyveres erők bevetésére. De ha a fegyveres erők a hazai belbiztonsági problémákat a gyarmatokon, Irakban, Afganisztánban vagy a Balkánon szerzett tapasztalatok alapján, az ott alkalmazott módszerekkel próbálják kezelni, az biztos kudarchoz fog vezetni.

A hagyományos és aszimmetrikus konfliktusok között van egy alapvető különbség. A nemzetállamok közötti hagyományos háborúban a hadműveletek nagyrészt függetlenek a háborúhoz vezető és az azt fenntartó politikai és társadalmi körülményektől – ezért a hagyományos háborúban szerzett tapasztalatok gyakran közvetlenül hasznosíthatóak más hadszíntereken, vagy akár más háborúban. Az aszimmetrikus hadviselésre ez nem áll: a konfliktushoz vezető és azt életben tartó társadalmi-politikai-gazdasági körülmények meghatározzák a harcászati eljárásokat és a hadműveleteket, és annyira egyediek, hogy egy konfliktus tanulságait és tapasztalatait csak nagyon korlátozott mértékben – vagy egyáltalán nem – lehet alkalmazni más konfliktusok során. [Strachan, 2007] A teljesség legkisebb igénye nélkül, álljon itt *néhány példa az ázsiai és európai hadszínterek közötti különbségekre*:

¹⁶ Példaként egy anekdota-jellegű személyes megfigyelés: Budapesten a használt mobil-telefonokkal kereskedő üzletek jelentős részét arabok és más közel-keleti emberek üzemeltetik. Ez ma legfeljebb potenciális bűnügyi probléma (lopott telefonokkal kereskedés, pénzmosás), de a jövőben – akár holnap – a dzsihád kommunikációs infrastruktúrájának alapja lehet.

– Ázsiában az európai expedíciós erők egy erőszakos, eltökélt, jelentős létszámú, jól fölfegyverzett ellenséggel állnak szemben, aki élvezi a helyi lakosság jelentős részének támogatását és könnyen talál rejtekhelyet a civilek tömegei között. Európában egészen más a helyzet: egy erőszakos és eltökélt, de kis létszámú és egyelőre még nagyrészt fegyvertelen kisebbség akarja rákényszeríteni akarátát a lényeges létszám- és erőfölényben levő (de egyelőre meglehetősen passzív) helyi lakosságra. Etnikum és származás szempontjából többnyire idegenek és viszonylag könnyen felismerhetőek, társadalmi bázisuk a többségi társadalomhoz képest kicsi. Ennek megfelelően az európai dzsihád eljárásaiban kisebb szerep jut a nyílt, szervezett erőszaknak és fegyveres harcnak, és sokkal nagyobb a törvényes, vagy törvénybe alig ütköző tevékenységeknek. Az erőszak fontos – és egyre fontosabb – elem, de alkalmazói egyelőre igyekeznek azt a társadalom ingerküszöbe alatt tartani.

– Ha az anyaországtól túl nagy áldozatot követel egy expedíciós erő fönntartása, azt bármikor ki lehet vonni, és a gyarmatokra kitelepült civil lakosságot is vissza lehet telepíteni az anyaországba. A következmények (nemzetközi presztízs-veszteség, gazdasági visszaesés, kormányválság) nem elhanyagolhatóak, de nem is végzetesek. De a hazai belbiztonsági feladatot végrehajtó erőknek nincs hova visszavonulniuk, az erőket kiállító társadalomnak nincs hova költöznie – nincs választási lehetősége, vállalnia kell a harcot.

– Az európai expedíciós erők idegen területen, idegen népek fölött gyakorolnak hatalmat; nem vonatkoznak rájuk a helyi törvények, és harcérintkezési szabályaik viszonylag tág teret engednek a kényszerítő eszközöknek és eljárásoknak. Hazai környezetben viszont a csapatok nem élveznek semmiféle mentelmi jogot, a törvények éppúgy érvényesek rájuk, mint a civilekre vagy a felkelőkre.

– Az európai társadalmak erkölcs- és igazságérzete valamennyire el tudja fogadni a távoli hadszínterekről keménykezű eljárásokról és járulékos veszteségekről érkező híreket. De nehezen tűrné, ha e hírek a közeli kerületekből vagy szomszédos városokból érkeznének.

– A gyarmatokon a harc nagyrészt ritkán lakott vidékeken, nehéz terepen zajlott, ahol a helyi lakosság egymástól távoli kis falvakban, önellátó családi gazdaságokban élt, és csak ritka és rövid ideig tartó kapcsolata volt a külvilággal. Ez lehetővé tette az egyszerű lakossági és területi kontroll-eszközök (védett falvak, mozgás korlátozása, élelmiszer-ellátás ellenőrzése, határzár, szabad tüzelési zónák) és akár tüzérség és csapásmérő repülőgépek alkalmazását. A mai ázsiai hadműveleti területeken ez részben még ma is igaz. Az európai dzsihád hadműveleti területe viszont a sűrűn lakott nagyvárosi környezet, ahol az egymástól függő komplex infrastruktúra rendszerek korlátozzák a hagyományos területi kontroll-eszközök, a civil lakosság nagy száma pedig a nagy tűzerejű fegyverek alkalmazását.

– Az aszimmetrikus hadviselés egyik alpelve megteremteni a leginkább érintett lakosság fölötti kontrollt, és így elvágni a felkelőket támogató bázisuktól. Európában az etnikai gettók kialakulásával ez már régen megtörtént – de a kontrollt nem a biztonsági erők, hanem a dzsihad harcosai gyakorolják.

A fentiek egyáltalán nem jelentik azt, hogy az Ázsiában és más expedíciós hadszíntereken szerzett tapasztalatok nem érnek semmit. Ellenkezőleg: e tapasztalatok felbecsülhetetlen értékű nyersanyagok – de csak nyersanyagok. Mint a korábban idézett ZMNE jegyzet megállapítja, a tapasztalatokat elemezni kell, és az eredményeket be kell építeni a fegyveres erők felkészítésébe. Amíg a csapatok az eddigiekhez hasonló feladatokat hajtanak végre másik kontinensen egy expedíciós koalíció részeként, ennyi talán elegendő is. De messze nem elegendő, ha bevetésük hazai környezetben szükséges – ahhoz nem csak a fegyveres erők célját és feladatait kell újragondolni és alkalmazásuknak törvényes kereteket adni, de el kell szakadni a terrorizmus mint önálló nemzetbiztonsági fenyegetés koncepciójától is. A konkrét magyarországi helyzet elemzése alapján kell meghatározni a várható aszimmetrikus hadviselési kihívásokat és ezek alapján kell kidolgozni a csapatok alkalmazásának doktrinai kereteit.

Felhasznált irodalom

Campbell, James D.: "French Algeria and British Northern Ireland: legitimacy and the rule of law in low-intensity conflict," *Military Review*, Ft. Leavenworth, KS, USA, 2005. március-április.
http://findarticles.com/p/articles/mi_m0PBZ/is_2_85/ai_n13822000/print?tag=artBody;coll

Cocks, Chris: *Fireforce – One Man's War in the Rhodesian Light Infantry*, 1988, negyedik kiadás, 30° South Publishers (Pty) Ltd, Johannesburg, 2006, ISBN 0-9584890-9-2, 306 p.

Cordesman, Anthony H. : "The British Defeat in the South and the Uncertain Bush "Strategy" in Iraq: Oil Spots," "Ink Blots," "White Space," or Pointlessness?" 2007. Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, 8 p.

Devenny, Patrick és Robert McLean: "The Battle for Basra Special Report," *The American Spectator*, Arlington, VA. 2005. november 1.
<http://spectator.org/archives/2005/11/01/the-battle-for-basra>

Elkins, Caroline: *Imperial Reckoning – The Untold Story of the End of Empire in Kenya*, 2005, Henry Holt & Company, New York, ISBN 0-8050-7653-0, 447 p.

Hajdú Péter: "Fire Force – gerillaellenes helikopteres egység Rhodesiában," *Haditechnika*, Budapest, 2003/4 pp. 36-42

Hammes, Thomas X.: "Insurgency: Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation," *Strategic Forum*, No. 214, National Defense University, Institute for National Strategic Studies, Ft. McNair, Washington DC, 2005. január (elektronikus változat, oldalszámok nélkül) <http://www.ndu.edu/inss/Strforum/SF214/SF214.pdf> (2008.10.05.)

Hammes, Thomas X.: "The Evolution of War: The Fourth Generation," *Marine Corps Gazette*, Quantico, VA, 1994. szeptember, pp. 35-40 <http://www.d-n-i.net/fcs/hammes.htm> (2008.10.05.)

Hoffman, Frank G: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, 2007. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, VA, 72 p. www.potomac institute.org/publications/Potomac_HybridWar_0108.pdf

Jafa, Vijendra Singh: "Counterinsurgency Warfare – The Use and Abuse of Military Force," *Faultlines*, New Delhi, India, 1999, ISBN 81 87553 02 2, pp 181, internet változat, oldalszámok nélkül <http://satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume3/Fault3-JafaF.htm>

Keegan, John: *Az iraki háború*, 2004. Európa Könyvkiadó, Budapest, 383 p. ISBN 963-07-7690-1

Kiss Álmos Péter: "A terrorizmusról – másképpen," *Új Honvédségi Szemle*, Budapest, 2007. szeptember, pp. 101-117

Kiss Álmos Péter: "Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció," *Hadtudományi Szemle*, Budapest, 2009. február.

Kiss Álmos Péter: "Harc a terrorizmus ellen: A működő antiterrorista modell," *Új Honvédségi Szemle*, Budapest, 2006. december, pp. 14-26

Kiszely, John: "Learning about Counter-Insurgency," *RUSI Journal*, London, 2006 december, pp 16-21

Kőszegvári Tibor, Kovács Csaba: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai területei és feladatai – II rész*, 2003. Egyetemi jegyzet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest

Lind, William S.: "Understanding Fourth Generation War," *Military Review*, Fort Leavenworth, KS, 2004. szeptember-október pp 12-16 http://calldp.leavenworth.army.mil/scripts/cqcg.exe/@ss_prod.env?CQ_SESSI

ON_KEY=SWOSAVANWFYR&CQ_QH=125928&CQDC=9&CQ_PDF_HIGHLIGHT=YES&CQ_CUR_DOCUMENT=1' (2008.10.05.)

Lind, William S.; John F. Schmitt, Gary I. Wilson: "Fourth Generation Warfare: Another Look," *Marine Corps Gazette*, Quantico, VA, 1994. december, pp. 34-37 http://www.d-n-i.net/fcs/4GW_another_look.htm (2008.10.05.)

Lind, William S.; Keith Nightengale; John F. Schmitt, Joseph W. Sutton, Gary I. Wilson: "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation," *Marine Corps Gazette*, Quantico, VA, 1989. október, pp. 22-26 http://www.d-n-i.net/fcs/4th_gen_war_gazette.htm (2008.10.05.)

Markel, Wade: "Draining the Swamp: The British Strategy of Population Control," *Parameters*, US Army War College, Carlisle PA, USA, 2006. tavasz, pp. 35-48.

McCuen, JohnJ.: "Hybrid Wars," *Military Review*, 2008. március-április, pp. 107-113.

Mukherjee, Anit és Moeed Yusuf: "Counterinsurgency in Pakistan – Learning from India," American Enterprise Institute, Washington DC, USA, 2007. szeptember, internet változat, oldalszámok nélkül. http://www.aei.org/publications/pubID.26888/pub_detail.asp

Northam, J.: "As the British Leave, Whither Basra?" *National Public Radio*, Washington DC, 2007. február 23. <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=7565602>

Reid Daly, Ron: *Selous Scouts – Top Secret War*, 1982, Galago Publishing, Alberton, Délafrika, ISBN 0-620-06674-1 751 p.

Smith, Rupert: *The Utility of Force – The Art of War in the Modern World*, 2005. Penguin Books, London ISBN 0-141-02044-x 428 p.

Strachan, Hew: "British Counter-Insurgency from Malaya to Iraq," *RUSI Journal*; London, 2007. december; 152 évf, 6 sz, pp. 8-11

Vincent, Steven: "Switched Off in Basra," *The New York Times*, New York, NY, 2005. július 31. http://www.nytimes.com/2005/07/31/opinion/31vincent.html?_r=1&pagewanted=print

Szerző nélküli dokumentumok:

A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája, 2004. március 31, http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/Nemzeti_biztonsagi_strategia.thm

A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy, Brüsszel, 2003. december 12, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

Concept of Operations Against an Irregular Adversary (PIA-00-180), Centre interarmées de concepts, de doctrines et d'expérimentations (CICDE), 2008, Párizs

Counter Insurgency Operations (Strategic and Operational Guidelines) – Army Field Manual, Volume 1 Combined Arms Operations, Part 10, 2007. Ministry of Defense, London, <http://wikileaks.org/leak/uk-coin-operations-2007.pdf>

Indian Army Doctrine, Headquarters Army Training Command, 2004. Shimla, India http://wikileaks.org/wiki/Category:Series/Indian_Army_Doctrine_2004

Operation Banner – An Analysis of Military Operations in Northern Ireland, 2006. Ministry of Defence, London, p 98.

"Secret deal kept British Army out of battle for Basra," *The Times*, London, August 5, 2008, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/iraq/article4461023.ece> (2008.12.20.)

The National Security Strategy of the United Kingdom – Security in an interdependent world, Her Majesty's Stationery Office, London, 2008. március, ISBN 978-0-10-172912-3 61 p.

Magyar Ildikó százados a ZMNE EEO személyügyi főosztja

A káderképzés alapelvei a Magyar Néphadseregben az 1975-80-as években

A szerző kísérletet tesz – a szélesebb közvélemény előtt kevésbé ismert, ugyanakkor rendkívül fontos – az 1970-80-as években napvilágot látott káderképzési alapelvek bemutatására, valamint arra, hogy az eljárók miként ítélték meg ennek a gyakorlati életbe ültetését. Ebből kitűnik, hogy a Magyar Néphadsereg, illetve a tisztképzés korszerűsítésének szükségleteivel összhangban álló, igényes és a gyakorlatban jól hasznosítható előmeneteli rendszer született, amit azonnal alkalmaztak a ZMKA minősítési tevékenységében is.

The author introduces the staff training principles, less known for the wider public but otherwise extremely important, that came to light in the 1970s - 80s. There is also an attempt made at presenting the superiors' attitude to these principles being put into practice. It makes clear that the Hungarian People's Army in line with the requirements of modernisation in officers' training created a career system of a high standard that can make good use in further practice. This system was immediately applied at ZM Military Academy in its qualification process.

A személyügyi munka egyik kiemelt feladata az állomány képzésének, utánpótlásának tervezése. A képzési terv segíti a szervezetet stratégiájának megvalósításában; tervezhetővé, realizálhatóbbá teszi az elvárást és a megfelelés módját. A civil világban is fontos ez a terület, de a hadseregben ennek szerepe markánsabb. A katona pályáivét, s egyben egész hivatásos életútját meghatározza, hogy milyen szintű és irányú képzésre tervezik, illetve egyáltalán tervezik-e? Jól képzett, szakmai (esetlegesen vezetői) tapasztalattal rendelkező, feladatai ellátására alkalmas katonát nem lehet egy-két éves képzéssel, tanfolyamokkal civil személyből „előállítani”. *Napjainkban a humánpolitikai irányelvek, a humán stratégia határozza meg a személyügyi munka főbb elveit.* A 1973-80-as években a Magyar Néphadseregben a honvédelmi miniszter által 1973-ban kiadott „Irányelvek” határozta meg a személyügyi tevékenység irányát, melynek része volt a tiszti, tiszthelyettesi állomány tervszerű utánpótlása és képzése.

A Magyar Néphadsereg hosszú távú fejlesztése több szakaszra bontható. Az 1970-80 közötti periódus – a személyügy vonatkozásában – meghatározó mozzanata a Magyar Népköztársaság honvédelemi

miniszterének 0010. számú „Irányelvei”-nek”¹ (továbbiakban „Irányelvek”) kiadása volt, mely a Magyar Néphadsereg (továbbiakban: MN) káderállományának utánpótlására és felkészítésére vonatkozó alapvetéseket határozta meg az 1973-1980-as évekre.

Az „Irányelvek” a tisztek, tiszthelyettesek utánpótlásának és felkészítésének, valamint a polgári káderállomány felkészítésének elveit és követelményeit fogalmazza meg. A fő hangsúly – természetesen – a tisztek és a tiszthelyettesek utánpótlására helyeződik, kiemelten az állománycsoportok belső arányainak, valamint a tiszti rendfokozati arányok tervezett mértékű kialakítására a hadsereg szerkezetének, illetve a különböző vezetői szinteknek megfelelően.

Az V. ötéves terv időszakában az Irányelvek szellemének megfelelően a Magyar Néphadsereg személyügyi főcsoportfőnöke a 016/1975. számú utasításában² (továbbiakban: Utasítás) szabályozza a személyügyi munka aktuális feladatait, melynek szerves részét képezi a „Káderutánpótlási és képzési terv”.

Az Utasításban a személyügyi főcsoportfőnök (Kálazi József vezérőrnagy³) a személyügyi munka aktuális – az állami személyzeti munkáról szóló 1019/1974. számú Minisztertanácsi határozat, valamint a kor szellemének megfelelően a pártpolitikai-elvek alapján az eltelt időszak konzekvenciáit és a közeljövő feladatait határozza meg.

Ez alapján a néphadsereg az egyenletes és folyamatos minőségi fejlesztés egyik alapvető feltételeként olyan káderállomány rendelkezésre bocsátását tűzi ki célul, „aki érti és tevékenységével képes megvalósítani a párt politikáját, eszmeileg szilárd, magasan képzett és szocialista emberi, erkölcsi tulajdonságokkal rendelkezik. Ez kádermunkánk alapvető célja, tevékenységünk fő irányvonala.”⁴

A hetvenes években – mint a társadalom más területén is így – a hadseregben is előtérbe került a káderkérdés, azon belül elsődlegesen a káderutánpótlás szerepe. A hadsereg jövője szempontjából felértékelődött a szervezet gyorsabb ütemű – a Varsói Szerződés által elvárt – minőségi fejlesztésének, a tiszti állomány összetétele tervezett alakulásának, s nem

¹ Hadtörténeti Levéltár, Honvédelmi Minisztérium Titkárság (a továbbiakban: HL HMT) 1978/T-2/4. őrzési egység (továbbiakban: ő. e.) (1973. 04. 17.)

² HL MN 1979-241. 599. ő. e. (1975. 08. 11.)

³ Kálazi József (1919–2003) vezérőrnagy, hadseregpáncsnok, személyügyi főcsoportfőnök, a ZMNE „Pro Militum Artibus” kitüntetettje

⁴ HL MN 1979-241. 599. ő. e. (1975. 08. 11.) 1. oldal

utolsó sorban a nagymértékű tiszthelyettes hiányból fakadó káderutánpótlás jelentősége. A fennálló problémák, gondok, a létszámhiány megoldása, az állomány szolgálati, élet- és munkakörülményeinek, anyagi helyzetének jelentős javítása érdekében módosítottak, illetve életbe léptettek több jogszabályt. Az utasítás szerint ezek kedvező hatása már érezhető.

A hadsereg káderhelyzetét a felsőbb párt- és állami vezetés úgy értékelte, hogy kielégítő, de nem problémamentes. A gondok okát elsősorban a tisztek életkori és egészségi helyzetében, a nagyarányú vezetőváltásban, illetve a tisztek és tiszthelyettesek nagyszámú utánpótlási problémáinak megoldásában látták.

A fejlesztési célkitűzések eredményes végrehajtásának alapfeltételeként a párthatározatokban rögzített káderpolitikai elvek megvalósítását, – illetve a fentebb említett – minisztertanácsi határozat rendelkezéseinek követését tekintették. Az Utasítás felhívja a parancsnokok figyelmét, hogy a határozatok végrehajtása kiemelt figyelmet, valamint személyes felelősséget követel a személyügyi munka területén, különösen a káderutánpótlásnál.

Fokozott figyelmet fordítson a parancsnok arra, hogy:

- minden beosztásban olyan tiszt, tiszthelyettes és polgári alkalmazott teljesítsen szolgálatot, illetve dolgozzon, aki a szocializmus ügyét meggyőződéssel szolgálja, a párt politikáját érti és azt képes végrehajtani;
- a kárderkiválasztás a politikai szilárdságon, a szakmai hozzáértésen valamint a vezetői rátermettségen – hármas – követelményén alapuljon. A követelményeket a beosztás szintjétől és sajátosságaitól függően differenciáltan alkalmazza, figyelemmel kísérve, hogy azok egymástól nem választhatóak el, s egymással nem állíthatóak szembe;
- az érintett parancsnok, vezető csak addig dolgozzon beosztásában, míg a képességeit és adottságait kihasználva, feladatát el tudja látni és hasznára van az ügynek. Természetesen ez nem jelentette a munkában járatlan, vagy gyengébb felkészültségű káderek azonnali cseréjét. Azt a vezetőt, aki a segítség ellenére – önhibáján kívül adódó okokból – nem képes feladatait ellátni, helyezték olyan beosztásba, ahol munkáját eredményesen tudja végezni. Ha szükséges, akkor kezdeményezzék a felsőkorhatár előtti nyugállományba helyezést azon tisztek, tiszthelyettesek esetében, akik több évtizeden keresztül végzett becsületes munkájuk után már nem képesek a követelményeknek megfelelni;

- a vezetés stabilitása legyen mindenkor biztosított; de a parancsnoki állomány fejlődésének és összetételének kedvezőbbé tétele érdekében nyitott a lehetőség a parancsnokok ésszerű és folyamatos cseréjére olyan posztokon, s esetekben, mikor azt a néphadsereg érdekei megkívánják;
- a parancsnok munkájában legyen jelentős helye a tiszti, tiszthelyettesi utánpótlás nevelésének és biztosításának; fordítson megkülönböztetett figyelmet a fiatal, vezetésre alkalmas tisztek felkészítésére, alkalmasságuknak, rátermettségüknek és felkészültségüknek megfelelő beosztásokba helyezésükkel a magasabb szintű feladatok gyakoroltatására, kipróbálásukra.

A katonai pályára irányító tevékenység fontosságát is kiemelten kezelte az „Irányelvek”. A minőségi utánpótlás feltételének az erkölcsi és politikai követelményeknek megfelelő, valamint a katonai pályát élethivatásul választó fiatalok minél nagyobb számban történő jelentkezését tekinti.

Az Utasítás ennek az elvi iránymutatásnak megfelelően szükségesnek tartja a parancsnoki tevékenységen belül a katonai pályára irányító munka előtérbe helyezését. A parancsnok személyesen vegyen részt a katonai pályára alkalmas tanuló- és katonafiatalok hivatásos, vagy továbbszolgáloi pályára toborzásában. Teremtse rendszeresen kapcsolatot a középiskolákkal, ipari-tanulóképző intézetekkel és üzemekkel; végezzen tervszerű és folyamatos felvilágosító, tájékoztató, meggyőző munkát a katonafiatalok körében a hivatásos és továbbszolgáloi pálya vonzóvá tételében, a szolgálat vállalása érdekében.

A parancsnok figyeljen arra, hogy az utánpótlási tevékenységen belül a következő időszakban rendszeresen és nagyobb számban folytassák a jó képességű, tehetséges munkás- és parasztfiatalok hivatásos, vagy továbbszolgáloi állományba történő felvételének gyakorlatát.

A személyügyi munka alapvetései:

- a személyügyi munkát – továbbra is – a nyíltság, az őszinteség, a bizalom jellemezze;
- a káderek megítélésében jobban érvényesüljön az őszinte és segítőkész bírálat;
- a káderek munkájáról és magatartásáról szélesebb körben informálódjanak;
- a minősítés a valós képet mutassa be az értékelt személyről, legyen konkrét és lényegre törő minden megállapítás,

domborítsa ki az egyén emberi tulajdonságait, segítve ezzel a reális megítélését;

- az egyszemélyi parancsnoki rendszer mellett fordítsanak nagyobb figyelmet a párt- és ifjúsági szervek kollektíváinak állásfoglalására, véleményére;
- növelni kell a tiszthelyettesi állomány, valamint a polgári alkalmazottak tekintélyét – a néphadseregben betöltött helyüknek és szerepüknek megfelelően. Legyen biztosított számukra a szükséges támogatás, segítség, hogy munkájukkal és hozzáállásukkal minél nagyon segítséget kapjon a tisztii állomány.

A kádertevékenység szabályozása

Az 1975-80-as évekre előirányzott kádertevékenység legfontosabb feladata a tervszerűség fokozása a határozat alapján. Leírja, hogy a fokozott figyelmet időszerűvé teszi az a tény is, miszerint az V. ötéves terv időszakának végén erőteljesebbé válik a 20-25 éve szolgálatot teljesítő tisztek kiáramlása, akik a hadsereg közép- és felsővezetői állományának többségét adják. Megelőzve a kiválás okozta törést a hadsereg életében és fejlődésében, valamint váltásuk zökkenőmentességének biztosítása érdekében különös figyelmet kell fordítani a következő évek kádercseréjének előkészítésére és annak végrehajtására. A feladat keretében számba kell venni a várható káderek cseréjét, s megtervezni a jövő parancsnoki állománya felkészítését, lehetőség szerinti gyakoroltatását, valamint funkcióba állítását. Ennek alapját a *káderutánpótlási és képzési terv* képezi. Ennek szellemében a személyügyi főcsoportfőnök intézkedett, hogy minden alakulat készítse el a káderutánpótlási és képzési tervét. Az utasításban az 1976-80-as évekre vonatkozó tervezést írja elő; némi ellentmondásként az 1. számú mellékletben: a mintaokmány az 1975-80-ig terjedő időszakra vonatkozik.

A káderutánpótlási és képzési terv

A káderutánpótlási és képzési terv a tisztii káderszükséglet megállapítására, valamint a parancsnoki beosztásokra alkalmas tisztek számbavételére szolgál, melyet minden dandár-, hadosztály-, hadtest- és hadseregparancsnokságnál, továbbá a katonai tanintézeteknél, a Polgári Védelem Országos Parancsnokságánál (PVOP), a Hátországvédelmi Parancsnokságnál (HÁVP), valamint a Honvédelmi Minisztérium szerveinél el kell készíteni.

A káderutánpótlási terv az alábbi adatokat tartalmazza:

- folyószám;
- név, rendfokozat, fontosabb személyes adatok;
- a tiszt által aktuálisan betöltött és az azt megelőző két beosztás megnevezése; jelenlegi beosztását mióta tölti be, illetve a korábbi beosztásokban töltött idő kezdete és vége;
- a tiszt legmagasabb polgári, katonai, politikai iskolai végzettsége, azok éve, s a legutóbb végzett továbbképző tanfolyam megnevezése, annak éve;
- a tisztet milyen beosztásba tervezik, illetőleg melyik katonai szervhez;
- milyen magasabb képzését tervezik, mikor és milyen tanintézetben;
- a felkészítésre és annak ellenőrzésére vonatkozó utasítások;
- megjegyzés rovat.

A káderutánpótlási és képzési terv készítésének elvei

A terv elkészítéséért, annak tartalmáért, folyamatos vezetésért – a személyügyi szerv közreműködésével – a katonai szerv parancsnoka tartozik felelősséggel.

A terv ötéves időszakra vonatkozóan tartalmazza a zászlóalj- (osztály-) parancsnoki, azzal azonos, vagy annál magasabb beosztásokba tervezett, továbbá a Vezérkari Akadémiára, az MSZMP Politikai Főiskolára, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára, a Szovjetunió parancsnoki és mérnöki akadémiára, valamint a hazai egyetemekre, főiskolákra tervezett tiszteket.

A terv készítése során a parancsnokoknak kötelessége felmérni és külön jegyzékbe foglalni azon zászlóalj- (osztály-), parancsnoki, vagy azzal azonos és annál magasabb beosztást betöltő tisztek névsorát – név, beosztás, a váltás oka feltüntetésével –, akiknek utánpótlásáról 1976-80 között – nyugállományba helyezés, magasabb beosztásba helyezés, áthelyezés, beiskolázás vagy más ok miatt – gondoskodni szükséges.

Tartalmazza azon beosztások jegyzékét is, melyek feltöltetlenek, s amelyekbe a pótlás szükséges.

A feltöltetlen beosztásokra alapozva számbavehetők azok a tisztek, akik végzettségük, szakmai felkészültségük alapján megfelelőek lehetnek a megüresedő beosztások betöltésére. Az utánpótlásra számításba jövő káderek kiválasztását, alkalmasságuk elbírálását a vonatkozó párt- és

kormányhatározatok útmutatásai alapján végezzék. Az alkalmasság elbírálását egyéenként ítélik meg, figyelembe véve a tiszt addigi minősítéseit, jellemzéseit, végzett munkáját, magatartását, politikai és szakmai felkészültségét, vezetőkészségét, közvetlen és szakmai előljáróinak véleményét, valamint a pártszervezet véleményét.

A káderek számbavételénél kiemelt figyelemmel kezeljék azokat, akik tanulmányaikat kiválóan fejezték be és a gyakorlati munkában folyamatosan kiváló eredményeket értek el.

Az Utasítás szerint a tervbe felvehető:

- aki a tervezett beosztásban vele szemben támasztott politika, katonai, szakmai és vezetőkészségbeli követelményeknek megfelel, vagy
- a tervidőszak alatt gyakorlati felkészítésével, iskola, illetve tanfolyam elvégzésével arra alkalmassá tehető, vagy
- a tervidőszakban kezdi meg a tanintézetek – a Vezérkari Akadémia, az MSZMP Politikai Főiskola, a ZMKA, a Szovjetunió parancsnoki és mérnöki akadémiái, hazai egyetemek, főiskolák – nappali, levelező, vagy esti tagozatán a magasabb szintű képzést; a végzettség, képesítés megszerzésének tervezett befejezésétől függetlenül.

A tervidőszak folyamán történő előrelépési lehetőséget – általában – egy fokozattal magasabb beosztásba lehet tervezni; ugyanakkor jelezhető, hogy az adott személyt az előmenetel után milyen beosztásba tervezik.

A terv elkészítésénél a parancsok vonja be a helyetteseit, a személyügyi vezetőket, valamint az alárendelt katonai szervek parancsnokait; a feladat végrehajtásához kérje a pártszervezet segítségét. A terv összeállítására az összegzett információk, adatok birtokában kerüljön sor; amit a szervezet parancsnoka hagyja jóvá. Ezt megelőzően a pártszervezet vezetősége véleményezze a tervet.

Abban az esetben, mikor a magasabb beosztásnál számításba vett tiszt nem a tervet készítő parancsnokság állományában teljesít szolgálatot, a tervbe való felvétel előtt az illetékes katonai szerv parancsnokával az elgondolást egyeztetni kell. Ugyanazt a tisztet legfeljebb két egymáshoz közelálló beosztásba lehet tervezni. A terv realizálása során – az érintett más irányú képességek kibontakoztatása, új végzettség megszerzése alapján – természetesen más beosztásba is kerülhet.

A káderutánpótlási és képzési terv jóváhagyása

A tervet készítő katonai szerv parancsnoka – első ízben 1975-ben – november hó 01-ig hagyja jóvá; s annak egy példányát az előljáró parancsnoksághoz november 05-ig terjessze fel.

Az előljáró szerv az általa beosztási kategóriánként (pl. zászlóaljparancsnoki, egységparancsnoki, hadosztály fegyvernemi főnöki beosztásra tervezettek), valamint iskolatípusonként (Vezérkari Akadémia, ZMKA, stb.) összesített tervet december 01-ig terjessze fel jóváhagyásra a Magyar Néphadsereg Személyügyi – politikai állományú tisztekre vonatkozóan a Magyar Néphadsereg Politikai – Főcsoportfőnökségre.

A jóváhagyott terv minden évben december 01-ig – a végrehajtás felmérése, illetve pontosítás és módosítás céljából – felül kell vizsgálni. A módosításokat, kiegészítéseket tartalmazó jelentést az előljáró katonai szervhez, illetve az MN Személyügyi (Politikai) Főcsoportfőnökségre minden év december 31-ig jóváhagyásra terjesszék fel.

Az MN személyügyi főcsoportfőnöke kiemeli, hogy a káderutánpótlási és képzési terv elkészítése, folyamatos vezetése, aktualizálása gondos, megalapozott munkát igényel. Ezért elvárja az érintett parancsnoktól, hogy reális felmérés alapján olyan tervet készítsenek, amelynek megvalósítása az adott katonai szerv és az egész néphadsereg fejlődését, összességében a káderhelyzet erősítését szolgálja.

Az utasítás életbelépésével egyidejűleg a korábban kiadott 024/1968. számú Szü. Fcsf-ség intézkedése⁵ hatályát veszíti.

A fenti Utasításnak megfelelően a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka (Dr. Lantódi József vezérőrnagy⁶) a 06. számú intézkedésében⁷ – 1975. szeptember 15-én – határozza meg az MN személyügyi főcsoportfőnök utasításával kapcsolatos feladatokat az akadémiára vonatkozó káder utánpótlási és kiképzési terv készítésére.

Az intézkedésben Lantódi vör. meghatározza, hogy:

— minden tanszék, osztály (szerv) vezetője készítsen tervet a tiszti állományról;

⁵ HL MN 1971-113. 447. ö. e. (1968. 07. 22.)

⁶ Dr. Lantódi József (1925–) vezérőrnagy, a vezérkari főnök helyettese, a Hadtudományi Intézet alapító parancsnoka, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) parancsnoka, a hadtudomány kandidátusa, a ZMNE „Tiszteletbeli Doktora”

⁷ Hadtörténeti Levéltár Magyar Néphadsereg 1979/T-397. 965. ö. e. (1975. 09. 15.)

- a terv tartalmazza a következő öt évben főtanári és annál magasabb beosztásba számításba vett, továbbá a Vezérkari Akadémiára, Hadművelési tanfolyamra, az MSZMP Politikai főiskolára, hazai és külföldi egyetemekre és főiskolára tervezett tiszteket;
- vegyenek számításba – és foglaljanak külön névjegyzékbe – minden olyan tisztet, akik utánpótlásáról (nyugállományba, vagy magasabb beosztásba helyezés, áthelyezés /akadémián belül is/, stb.) gondoskodni szükséges;
- mérjék fel az üres beosztásokat, melyek feltöltését meg kell oldani;
- a vezetők a terv készítésénél vonják be helyetteseiket, a személyügyi osztályvezető-helyettest; kérjék az alapszervezet titkárának segítségét;
- az elkészült tervet az illetékes parancsnokhelyettesek véleményezzék, majd ezután a személyügyi osztályvezető – 1975. október 25-ig – készítse elő a Végrehajtó Bizottság ülésére;
- a gyakorlati végrehajtással kapcsolatban a szárazföldi összefegyvernemi helyettes vezetésével a személyügyi osztályvezető tartson tájékoztatót a szervek vezetőinek; határozzák meg a feladatokat és a betartandó határidőket.

Összességében megállapítható, hogy a kor minőségi követelményeivel összhangban álló, *színvonalas személyügyi utasítás látott napvilágot, ami megalapozottabbá és objektívebbé tette a vezető káderek kiválasztását, felkészítését.* Ez nagymértékben megalapozta – esetenkénti és helyenkénti figyelmen kívül hagyása mellett is – a korszerű személyügyi munkát.

Felhasznált irodalom

1. A Magyar Népköztársaság honvédelemi miniszterének 0010. számú „Irányelvei”. 1973. 04. 17.
2. A magyar katonai gondolkodás története. Szerkesztő: Ács Tibor. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995.
3. Magyarország a XX. században. Főszerkesztő: Kollega Tarsoly István. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996.
4. Magyarország hadtörténete. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. II. kötet
5. Mucs Sándor-Zágoni Ernő: A Magyar Néphadsereg története: 1945-1959. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1974.

Kulcsszavak: Káderképzés alapelvei